

Ismerd jogaidat, és ne engedj belőlük

Kézikönyv roma aktivisták számára

A kézikönyv elkészítését támogatta
a British Foreign and Commonwealth Office

© Copyright 2004, European Roma Rights Center (ERRC) Minden jog fenntartva.
Az ERRC Magyarországon bejegyzett nem-kormányzati szervezet.

E kiadványból további példányok igényelhetők:

EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTER

(Roma Jogok Európai Központja)

1072 Budapest, Nyár utca 12.

Postacím: 1086 Budapest 62, Postafiók 906/93

Telefon: (06-1) 413-2200 • Fax: (06-1) 413-2201

E-mail: errc@errc.org • Honlap: www.errc.org

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ez a Kézikönyv az *ERRC* munkatársainak, gyakornokainak és külső szakértőinek munkája. Az elgondolás, a feltáró munka és az első megszövegezett változat Teri Ann Bryans és Zarine Habeeb nevéhez fűződik. Tara Bedard és Larry Olomoofe iránymutatása és észrevételei serkentőleg hatottak a továbblépésre. Izsák Rita nagy jelentőségű visszajelzésekkel szolgált. Branimir Pleše és Andi Dobrushki szerkesztette a perlésről szóló fejezetet, és technikai tanácsokkal segítette kidolgozását. Cristi Mihalache az Emberi jogok pártoló képviselője című fejezethez adott észrevételeket és megszerkesztette a fejezet végső változatát. David Mark és Yoko Kubota a Kézikönyv második szövegváltozatához fűztek megjegyzéseket és tanácsokat, és összeállították a szakkifejezések jegyzékét. Claude Cahn és Teri Ann Bryans átdolgozta és újraírta a Kézikönyv egyes változatait. Dimitrina Petrova szerkesztette a végleges szöveget és hagyta jóvá a kéziratot.

Az *ERRC* köszönetét fejezi ki a Kézikönyv elkészítésében való közreműködésükért az alábbi személyeknek: Mona Nicoara, Dan Doghi, Ivailo Krastev, Cerasela Banica és Isabela Mihalache. A szövegtördelés és tipográfia Kovács Judit és Fenyvesi István munkája.

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	7
Első rész: Az emberi jogi gondolkodásmód	9
1. fejezet Mik azok az emberi jogok?	11
2. fejezet Küzdelem a diszkrimináció felszámolásáért: az egyenlő bánásmódhoz való jog egyetemleges	28
3. fejezet A jogvédelem eszköztára: az emberi jogok védelme nemzeti keretek között és az Egyesült Nemzetek Szervezetében	47
4. fejezet A jogvédelem eszköztára: az emberi jogok védelme Európában	73
Második rész: Az emberi jogok érvényesítése	97
5. fejezet Emberi jogi tényfeltáró vizsgálat és dokumentálás	99
6. fejezet Jelentés készítése: tudja meg a világ	133
7. fejezet Emberi jogok pártoló képviselője	155
8. fejezet Emberi jogok érvényesítése peres úton	185
9. fejezet Közvetlen cselekvés	211
Függelék	221
Emberi jogok egyetemes nyilatkozata	223
Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről	231
Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről	245
Az Európai Tanács 2000/43/EC számú Irányelve személyek közötti egyenlő, faji vagy etnikai származástól független bánásmód elvének alkalmazásáról	265
Válogatott irodalom jegyzéke	279
Fontos és hasznos honlapok	285
Szakkifejezések jegyzéke	289

ELŐSZÓ

A roma jogok tárgyköre az 1990-es évek közepén kezdett kifermálódni, és akkoriban jött létre az European Roma Rights Center (Európai Roma Jogok Központja) is. Az emberi jogok egyik alkalmazási területéről, az absztrakt alapelvek konkretizálásáról beszélünk: a roma jogok voltaképpen az emberi jogi szemléletmód érvényre juttatása romákat érintő kérdésekben. Ám a konkretizálás kifejezés itt nem egyszerűen általánosból történő levezetést (dedukciót) jelent. Az emberi jogok alapelveiből és normáiból közvetlenül nem vezethető le, hogy mi a helyes álláspont romákat érintő kérdésekben. Az emberi jogok nem olyan módon tartalmazzák a roma jogokat, miként a sejt DNA molekulája magában hordozza a teljes genetikai kódot. A konkretizálás jogi fogalmakkal jeleníti meg minden olyan hátrányos helyzetű közösség életkörülményeiből fakadó gondjait, akiket környezetük „cigánynak” tekint, miközben ezek a jogi fogalmak az emberi jogok időszerű elméletét is gazdagítják. Ilyen módon a roma jogok tárgykörének kimunkálása teljesebbé teszi az emberi jogok lezártan és szintetizáló mivoltát, előmozdítja az emberi jogok alkalmazhatóságát, és gyarapítja alakító erejét a politika változó világában. Kilenc esztendő telt el azóta, hogy az European Roma Rights Center megkezdte működését, és ma már felkészült arra, hogy e Kézikönyvben közkinccsá tegye oktató programjainak tapasztalatait, amelyek célja a roma jogok szószólóinak kinevelése. Az oktató programok lényegi alkotóeleme a roma aktivistáktól érkező visszajelzések folyamatos beépítése a képzésbe. A Kézikönyv ilyenformán az elmélet és a mozgalom között állandósult párbeszéd jelenlegi állását tükrözi, egyúttal az első rendszerező törekvés e párbeszédből levonható tanulságok összefoglalására azzal a céllal, hogy a tanulságokat továbbadja a roma jogi mozgalom soron következő nemzedékének.

A Kézikönyv rendeltetése, hogy a roma mozgalmi aktivisták mindennapi munkájának stratégiai eszköze legyen az egyenlő bánásmód kivívásáért folytatott küzdelemben. A terepen dolgozó aktivisták megismerhetik belőle az emberi jogi gondolkodásmódot és nyelvet. Az oktatók számára pedig alapfokú vezérlőkalauzként szolgál azáltal, hogy sorra veszi a roma jogok érvényre juttatásáért folytatható tennivalókat a hazai, az európai és a legtágabb nemzetközi szinten. A Kézikönyv a gyakorlat nézőpontjából rendszerezi az ismeretanyagot: eredményesen használható a roma jogok megvédéséhez és előmozdításához szükséges kulcsfontosságú képességek és készségek kifejlesztéséhez. Ezt a célt szolgálja a Kézikönyv ismeretanyagának szétválasztása két önmagában is megálló részre.

Az Első rész *Az emberi jogi gondolkodásmód* címmel ismerteti az alapvető elveket, amelyekre az egyetemleges emberi jogok épülnek, az eseteleírások és gyakorlati feladatok pedig bemutatják az alapelveket és a jogokat olyan problémákon keresztül, melyeket az európai roma közösségek kénytelenek meg tapasztalni. Az Első és a Második fejezet az emberi jogokat mint egyetemleges szttenderdeket, mint emberi mivoltunkból eredően mindenkit megillető jogokat mutatja be. E fejezetek a roma jogok kontextusában előtérbe állítják az egyenlő bánásmódhoz való jogot, és a hátrányos megkülönböztetés (diszkrimináció) elleni küzdelmet.

A Harmadik és a Negyedik fejezet elsősorban azt tárgyalja, hogy az emberi jogok sokféle létező eszköze és mechanizmusa miként biztosítja és védelmezi az emberi jogokat a helyi, az országos, és nemzetközi szinten. Az áttekintés a nemzeti keretek között intézményesült jogvédő eszközökkel kezdődik, majd sorra következnek az Egyesült Nemzetek, az Európa Tanács, az Európai Unió, és végül az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet szerepe.

A Második rész *Az emberi jogok érvényesítése* címmel a készségekre, és azokra gyakorlati tennivalókra összpontosít, amelyeket emberi jogi aktivisták és civil szervezetek végeznek. Az Ötödik fejezet ismerteti az emberi jogi tényfeltáró vizsgálat és dokumentálás aprólékos menetét. A Hatodik és Hetedik fejezet a nyilvánosság tájékoztatását és a változás serkentését szolgáló jelentések elkészítéséről, illetve az emberi jogok pártoló képviseléről szól. A Nyolcadik fejezet a hazai és a nemzetközi jogi rendelkezések peres eljárásban való alkalmazását tárgyalja. A legutolsó fejezet az aktivisták és az állampolgárok közvetlen cselekvésével elindítható változás lehetőségét vizsgálja, és kitekintést ad történelmi jelentőségű külföldi mozgalmakra.

A Szakkifejezések jegyzéke és a Függelékben közöltek teljesebbé teszik a Kézikönyvben összefoglalt ismeretanyagot, és segédanyagként használhatók a Kézikönyv gyakorlati feladatainak kidolgozásához.

A European Roma Rights Center abban a reményben bocsátja útjára a roma jogok kivívásáért folyó küzdelem jelenlegi stádiumához szabott Kézikönyvet, hogy többletértéket hozott létre a hozzáférhető többé vagy kevésbé teljes körű emberi jogi segédkönyvekhez képest. Mivel a Kézikönyv a benne lévő gyakorlati feladatok révén minduntalan párbeszédet kezdeményez olvasójával, reményeink szerint barátságos és élvezetesen használható eszközt kínál a sokféle formát öltő tanuláshoz, bármikor is lesz rá szüksége a roma közösségek tagjainak, hogy elsajátítsák azt a tudást, amivel kiállhatnak jogaikért.

Ismerd jogaidat, és ne engedj belőlük

Első rész

Az emberi jogi gondolkodásmód

Kézikönyv roma aktivisták számára

Első rész
Az emberi jogi gondolkodásmód

1. fejezet

Mik azok az emberi jogok?

Ismerd jogaidat, és ne engedj belőlük

1. MIK AZOK AZ EMBERI JOGOK?

Bevezetés

Az alábbi beszámolót az ERRC folyóirata, a *Roma Rights* (Roma Jogok) 2003. évi negyedik száma közölte:

A csehországi *Prága Rádió* jelentette, hogy a Prágához közeli Slaný város önkormányzata a 2003. június 14–15-i hétvégen kilakoltatott öt roma családot Oualova utcai otthonaikból. A *Dženo Szövetség* (*Dženo*) elnevezésű csehországi roma szervezet beszámolója szerint a kilakoltatott roma családok tiltakozásul korábbi otthonuk előtt, az utcán élnek bútoraik között. A tudósítás szerint a hatóságok három kilakoltatott gyermeket elszakítottak édesanyjuktól, és egy prágai menhelyen helyeztek el őket, ám várandós édesanyjuk nem mehetett velük, ő továbbra is az utcán él.

A *Prága Rádió* híradása szerint Ivo Roubik, Slaný polgármestere azzal utasította el a rasszizmus vádját, hogy nem roma családok kilakoltatását is tervezik. Roubik polgármester elmondta, hogy a kilakoltatásokra azért került sor, mert a családok nem tudtak lakbért fizetni. Ugyanakkor a Prágában működő *Állampolgári és Emberi Jogok Szociális Tanácsadó Központja* (*Poradna*) jelentése szerint a kilakoltatott családok egy része kellő időben fizette lakbérét, a többi család pedig egyezkedő tárgyalásokat kezdeményezett a városi önkormányzattal, csak hogy együttműködési törekvésüket válasza sem méltatták. A *Prága Rádió* továbbá jelentette, hogy a polgármesteri hivatal döntése alapján a családokat felszólították közterület-használati díj megfizetésére, mert az utca, ahol élnek, városi közterület.

A *Dženo* tudósított Slaný önkormányzatának tervéről, miszerint az eddig romák által lakott Oualova utcai épületeket átalakítják, azokból női szálláshelyek lesznek, és az úgymond „alkalmazkodásra képtelen” polgárokat egy korábbi laktanyából kialakított átmeneti lakásokban helyezik el. Ez az új helyszín meglehetősen távol esik az iskoláktól és a szolgáltató intézményektől, és a tudósítás azt is megemlítette, hogy tömegközlekedési eszközzel nem megközelíthető. Két posztos rendőr szolgálatba állítását tervezik a terület rendjének fenntartására.¹

Ezek után olvassa el az alábbi táblázatba foglalt állításokat. Egyenként döntse el, hogy Ön egyetért-e az állítással, vagy nem ért egyet vele. Mindegyik sorban jelölje saját válaszát a megfelelő rubrikába tett ✓ jellel, és indokolja meg egyetértő vagy egyet nem értő válaszát.

Állítás	Egyetért az állítással	Nem ért egyet az állítással	Az Ön indoklása
Egy kisebbség nem szenvedhet hátrányos megkülönböztetést, ha ugyanazok a jogszabályok érvényesek őrá is, mint másokra.			

Állítás	Egyetért az állítással	Nem ért egyet az állítással	Az Ön indoklása
Mindenkinek joga van arra, hogy megfelelő lakáskörülmények között éljen.			
A gazdasági és a szociális jogokat nem lehet kikényszeríteni.			
Egy személy vagy csoport jogosult arra, hogy békésen tiltakozzon az igazságtalanság ellen.			
Csak az a jog, amit az országos törvények vagy az önkormányzati rendelkezések tartalmaznak.			
A várandós nőket különleges gondoskodás és odafigyelés illeti meg.			
Minden ember egyenlő és egyenlő jogokat élvez.			

Az előbbi gyakorlat arra szolgált, hogy elgondolkoztassa Önt a jogokról. Mik az Ön jogai Magyarországon polgárként? Melyek az Ön általános emberi jogai? Vajon eltérnek-e ezek egymástól? Ki tartozik felelősséggel az emberi jogok megvédéséért? Vajon csak azoknak járnak a jogok, akik bizonyos kötelességeket vagy kívánalmakat teljesítenek? A csehországi történetben szereplő romák elszenvedték, hogy rosszul bántak velük, ez világos. De vajon az alapvető emberi jogok elősegítik-e a rossz bánásmód felszámolását? Ez a fejezet megvilágítja, hogy mit értünk az „emberi jogok” fogalmán, továbbá ismertet más fontos fogalmakat, melyek szorosan kapcsolódnak az emberi jogi munkához.

Mik azok az emberi jogok?

„Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van”,² ami azt jelenti, hogy valamennyi ember megszületésétől fogva föl van ruházva bizonyos jogokkal, pusztán amiatt, mert emberi lényként jött a világra. E jogok elnevezése: **emberi jogok**.

Ez az alapelv, mely összhangban áll azzal, hogy valamennyi emberi lény szabad és egyenlő, az emberi jogi munka talpköve. Az emberi jogok azért léteznek, hogy meg lehessen védelmezni az alapvető szabadságjogokat, valamint a velünk született emberi méltóságot, akár egyvalakinek az emberi jogairól van szó, akár valamely embercsoport jogairól. De miből ered a szabadságjogok, az egyenlőség, és a méltóság alapelve? Ez az alapelv az emberiség közös emberségéből ered, abból a tényből, hogy minden férfi, nő és gyermek az emberi lény rangjával bír, függetlenül az életkor, etnikai és nemi hovatartozás, szexuális orientáció, politikai nézet, vallás, nemzeti vagy társadalmi származás, nyelv, vagyoni helyzet, születés, vagy bármely más társadalmi helyzet miatti különbözőségektől. Mindenki jogosult arra, hogy mások tiszteletet tanúsítsanak emberi mivolta iránt. Az emberi jogok nem azonosak a szükségletekkel, mivel a jogok feljogosítanak valamire, ezzel szemben a szükségletek elsősorban igények és törekvések.

Az emberi jogoknak számos válfaja van, de minden emberi jog jellegzetessége az alábbi négy tulajdonság:

- Az emberi jogok *egyetemlegesek* – minden embert egyenlően megilletnek, tekintet nélkül az életkor, faj, etnikai és nemi hovatartozás, szexuális orientáció, politikai nézet, vallás, nemzeti vagy társadalmi származás, nyelv, vagyoni helyzet, születés, vagy bármely más külsődleges jellemző miatt az emberek között meglévő különbözőségekre.
- Az emberi jogok *velünk születettek* – azon a felismerésen és annak elismerésén alapulnak, hogy minden emberi lényvel érték jön a világra. Az emberi jogokat nem kell megvásárolni, nem kell kiérdemelni, nem kell megörökölni.
- Az emberi jogok *elidegeníthetetlenek* – az emberi jogokat nem lehet senkitől elvenni, nem lehet róluk lemondani, e jogokat nem lehet másvalakire átruházni. Nincs olyan személy vagy intézmény, akinek jogában állna, hogy bárkit is megfosson emberi jogaitól. Ez az állítás akkor is igaz, ha valamely állam nem tartja tiszteletben az emberi jogokat, hanem megsérti őket.³
- Az emberi jogok együttesége *oszthatatlan* – minden egyes emberi jog azonos fontosságú. Egyetlen emberi jog megsértése kihat a többi emberi jog élvezetére. A különféle emberi jogok szoros kölcsönkapcsolatban állnak egymással, összetartoznak, és az emberi méltóság megvédése szempontjából mindegyik egyformán lényeges.

Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van

„Az emberi jogokat általában úgy fogjuk fel, mint olyan jogok meglétét, amelyek elválaszthatatlanok az emberi létezésétől. Az emberi jogok fogalma elismeri, hogy minden egyes ember jogosult a maga emberi jogainak élvezetére, anélkül, hogy megkülönböztetnék őt faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy másféle nézet, nemzeti hovatartozás vagy társadalmi származás, vagyon, születés vagy bármely más körülmény szerint.”

Emberi Jogok: Alapfokú kézikönyv ENSZ alkalmazottak számára, Emberi Jogok Főbiztosának Hivatala, ENSZ Alkalmazottak Főiskola Projektje, 1999. 2. oldal. (angolul)

A Realitatea, a Bukarestben megjelenő országos napilap beszámolója szerint 2002. május 28-án Dan Ioan Cărpusor, a romániai Neamț megyében lévő Roman város polgármestere a helyi rendőrséggel és a helyi roma vezetőkkel együttműködve megkísérelte igazolvány bevezetését a „jó magaviseletű romák” számára. A tudósítás szerint azok a romák kapnának ilyen igazolványt, akik tanúbizonyosságot tettek jó magatartásukról. A Realitatea híradásából kiviláglik, hogy a romák másik részét, akik nem rendelkeznek efféle igazolvánnyal, nem engednék be italboltokba, éttermekbe és diszkókba Romániában.”

Megjelent a Roma Rights 2002/3–4. számában

A romák ily leereszkedő és megalázó bánásmódját célzó tervezet támadja azt az alapelvet, miszerint az emberi méltóság egyetemleges, velünk született és elidegeníthetetlen. Az efféle intézkedés olyasmint sugall, hogy vannak emberek, akik másoknál egyenlőbbek, ami ellentétes az emberi jogokkal. Az emberi jogokat és az emberi méltóságot senkinek sem kell ‘kiérdemelni’, mindannyian fel vagyunk rá jogosítva azáltal, hogy emberek vagyunk. Úgy tűnik, a roma közösség számos vezetője ez alkalommal szerencsére felismerte, hogy a tervezet jogsértő, és nem került sor az igazolványok kibocsátására.

Legendák és tények az emberi jogokról

Számos legenda kering közszájon az emberi jogokról. A valamennyi ember jogát védelmező emberi jogi aktivista munkájához szorosan hozzátartozik, hogy eloszlassa az emberi jogokat övező legendákat.

Legenda: Az államot semmi sem kötelezi arra, hogy biztosítsa az emberi jogok megvalósulását.

Tény: Legelsősorban az állam feladata, hogy megvédelmezze, előmozdítsa és biztosítsa az emberi jogok élvezetét. Némely különleges jog kivételével, melyeket az állam főleg állampolgárai számára biztosít (pl. a szavazás joga választások alkalmával), az állam tartozik felelősséggel azért, hogy a területén élő *valamennyi* ember számára biztosítva legyenek az emberi jogok. Az állam felelősségének része „a kötelezettség megelőző intézkedések meghozatalára, miáltal biztosítja az emberi jogok védelmét olyan módon, hogy hathatós jogorvoslatot nyújt azon személyek számára, akiket jogsérelem ér, és hogy olyan intézkedéseket hoz, melyekkel saját területén elejét veszi az emberi jogok sérelmének”.⁴

Legenda: Az emberi jogokat ki kell érdemelni bizonyos köteleességek teljesítésével.

Tény: Minden személy erkölcsi felelőssége és kötelezettsége, hogy ne akadályozza mások jogainak érvényesülését, ám olyasféle köteleesség nem létezik, amit azért kellene valakinek teljesítenie, hogy ‘kiérdemlje’ az emberi jogokat. Ez a legenda egy széleskörűen elterjedt téveszme, időnként kormányzati szervek hangoztatják, amikor igyekezetük arra irányul, hogy korlátozzák bizonyos állampolgáraik jogait. Az emberi jogok élvezete minden egyes ember jogosultsága és „nem függ attól, hogy milyen a múltbéli, a jelenlegi, vagy a jövőbeli magatartása” valakinek.⁵ Az emberi jogok összessége azon dolgok közé tartozik, amivel az ember e világra születik.

Legenda: Ha engem jogsérelem ér, nem tehetek ellene semmit, hiszen az élet már csak ilyen.

Tény: Nagyon sok személy és embercsoport, akiknek jogait rendszeresen megsértik, úgy érzi, hogy kiszolgáltatott helyzetben van. Pedig az egyes ember számára is rendelkezésre áll a lehetőség, hogy véget vessen az emberi jogok megsértésének, és igazságot szolgáltatassanak neki az őt ért bármifajta sérelemért. Az emberi jogok gyakorlati megvalósulását különféle közszereplők egész sora kíséri szoros figyelemmel. Gyakran a helyi és országos szintű kormányzati hivatalok a legelsőek ebben a sorban. Emellett a bíróságok, a média, az emberi jogi aktivisták és a nem-kormányzati (civil) szervezetek, valamint regionális és nemzetközi ellenőrző szervezetek figyelik az emberi jogokkal kapcsolatos fejleményeket. Sokféle járható út áll rendelkezésre, amelyen elindulva jogorvoslatot kereshet az a személy, akinek emberi jogai sérelmet szenvedtek. A járható utak jó részét e kézikönyv későbbi fejezetei, elsősorban a könyv „B” része tárgyalja majd.

Legenda: Az emberi jogoknak nincs jelentősége azok számára, akik azt sem engedhetik meg maguknak, hogy jóllakjanak és családjukat sem tudják élelmezni.

Tény: Az emberi jogokról beszélni elvont elmélkedésnek tűnhet annak fényében, hogy sok embernek mindennapos gondot jelent a betevő falat. Egyáltalán, mire való az emberi jogokról beszélni – kérdezhetik sokan. A szegénység és az emberi jogok közötti összefüggés jóval szorosabb, mint ahogy első pillantásra látszik. Miként ebből a fejezetből is kiderül, az emberi jogok kölcsönkapcsolatban állnak egymással. Következésképpen a különféle emberi jogi sérelmek is összekapcsolódnak. Az Emberi jogok

egyetemes nyilatkozatának 25. cikkelye alapján a mélységes szegénység megsérti azt az alapelvet, hogy a személynek joga van „[...] saját maga és családja egészségének és jólétének biztosítására alkalmas élet-színvonalhoz, nevezetesen élelemhez, ruházathoz, lakáshoz, orvosi gondozáshoz, valamint a szükséges szociális szolgáltatásokhoz [...]”. Az egészség jogának sérelme munkavégzésben akadályozza a sérelmet elszenvedő személyt, korlátozza kereső- és munkaképességét. Ennek káros kihatása erősebben érződik akkor, ha a munkavégzésre képtelen személy, akinek joga az egészségre sérelmet szenved, egyben a háztartás fő keresője. Az egyetemes emberi jogok kikövetelésével képessé tesszük az embereket élethelyzetük jobbítására. A szegénység állapota gyakran erősen kötődik különféle emberi jogi sérelmekhez, különösen azok esetében, akik számára mindennapi küzdelem, hogy valahogy kijöjjenek pénzükből.

Legenda: Az emberi jogok eszméje teljesen utópisztikus, a valóságra nem alkalmazható.

Tény: Azok terjesztik ezt a legendát, akik hitetlenkednek az egyetemes emberi jogokban. Néha előfordul, hogy nehéz megőrizni az emberi jogokba vetett optimista hitet, mert rendszeresen szembesülünk a jogsérelmek és az emberi jogi visszasságok világával. Mégis elengedhetetlen, hogy küzdelmet folytassunk e jogokért, hiszen nem pusztán reményteli ábrándokról, hanem nemzetközi szerződések által garantált jogokról van szó. Minden egyes ember kötelessége, hogy munkálkodjék az összes emberi jog megvalósításán valamennyi ember számára, hogy közös emberségben találhassa magát e földön élő minden egyes gyermek, nő és férfi.

Az emberi jogi gondolkodásmód: a jogok felismerése

Az emberi jogok imént bemutatott jellemző tulajdonságai alapján nevezzen meg négy olyan dolgot, amiről úgy véli, hogy annak emberi jognak kell lennie. Miért gondolja az Ön által megnevezett dolgokról, hogy azoknak emberi jogoknak kell lenniük? Különböznek-e ezek a dolgok a szükségletektől? Ki felelős vagy kinek kellene felelősnek lennie azért, hogy őrkdjék e jogok felett / hogy e jogok kiteljesedjenek?

1. Jog: _____

Indoklás: _____

Kinek a felelőssége? _____

2. Jog: _____

Indoklás: _____

Kinek a felelőssége? _____

3. Jog: _____

Indoklás: _____

Kinek a felelőssége? _____

4. Jog: _____

Indoklás: _____

Kinek a felelőssége? _____

Néhány példa az emberi jogokra

Az emberi jogoknak nevezett jogok különböző tárgykörök széles palettáját fedik, és e tárgykörök az emberi élet összes megnyilvánulását, az emberi méltóság megőrzéséhez szükséges elemét érintik. Az emberi jogokat számos és sokféle általános és regionális nemzetközi dokumentum rögzíti. E dokumentumokat tárgyalja majd a 3. és a 4. fejezet. A legfőképpen elismert dokumentumnak az Egyesült Nemzetek (ENSZ) Emberi jogok egyetemes nyilatkozata (EJENY) tekinthető. Az EJENY teljes szövege megtalálható a függelékben. Az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatában rögzített jogok többek között kimondják, hogy minden személynek

- ✓ joga van az élethez
- ✓ senkit nem lehet önkényesen letartóztatni, őrizetbe venni
- ✓ joga van megkülönböztetésre tekintet nélkül jogait gyakorolni
- ✓ joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához
- ✓ joga van az egészséghez
- ✓ joga van az oktatásra
- ✓ joga van a tulajdonhoz
- ✓ joga van üldöztetés elől más országban menedéket keresni, és menedéket élvezni.

Nézze át az található jogokat és vesse össze őket azokkal a jogokkal, amelyeket Ön nevezett meg az előző feladatban. Az Ön által megnevezett jogok között volt-e olyan, amelyik nem szerepel az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatában? Talált-e az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatában olyasmit, ami meglepő volt az Ön számára?

Az emberi jogi gondolkodásmód: az emberi jogok elválaszthatatlanul összefüggenek egymással

Az imént látta, hogy a jog az oktatásra az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata szerint egyike a mindenki számára garantált jogoknak. Kevesen vitatnák, hogy az oktatás értéke abból fakad, hogy olyan kihatást gyakorol, amitől gazdagabbá válik az iskolázott ember élete. Ám az oktatás egyéni hasznát ennél mélyebben kell keresnünk, nevezetesen abban, hogy az oktatásban való részvétel jogának eredményes megvalósulásától függ számos további emberi jog élvezete.

Most lapozzon újból az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatához, és olvassa el mind a 30 cikket külön-külön. Próbálja megválaszolni a kérdést: vajon Ön mennyire volna képes a Nyilatkozatban rögzített jogok élvezetére, ha nem lenne iskolázott? Vajon abban az esetben, ha valamely emberi jog nem teljesül, akkor ennek a sérelemnek miféle kihatása lehet az oktatásban való részvétel jogára? Hamarosan egy eset leírását fogja olvasni. Olvasás közben gondoljon az alábbi három kérdésre:

1. Mi mindent veszít valaki azáltal, hogy csorbát szenved az oktatáshoz való joga?
2. Mi az állam kötelezettsége a népesség oktatására vonatkozóan?
3. Az integrált oktatás (ahol egy osztályban tanítják a roma és nem roma tanulókat) hogyan mozdítja elő az oktatáshoz való jog megvalósulását? Milyen más emberi jog(ok) megvalósulását mozdítja elő az oktatáshoz való jog érvényesülése?

Elkülönített (szegregált) oktatás Bulgáriában

A bulgáriai romák nagyon hátrányos helyzetben vannak a színvonalas oktatáshoz való hozzáférésük tekintetében. Az 1991-es és a 2001-es népszámlálási adatok összehasonlításából kiderül, hogy az írástudatlan romák száma a két népszámlálás között 28.897-ről 46.406-ra emelkedett. Bulgáriában az iskoláskorú roma gyerekek 70 százaléka olyan iskolában tanul, ahová kizárólag roma gyerekek járnak, és ezek az iskolák szegregált roma lakókörzetekben találhatóak szerte az országban. Az iskolák számottevő része az előírtnál kevesebb tananyagot oktat, szakmunkásképző jelleggel működik. Az oktatás színvonala ezekben az iskolákban sehol nem egyenlő szabályos iskolák oktatási színvonalával, ahová a nem roma gyerekek járnak. A roma iskolák rendszerint túlszűfoltak, hiányzik belőlük az elemi felszereltség, a tanítási órákat nem mindig tartják meg, és az itt végzett diákok egy része nem tud írni vagy olvasni.

Képzetlen tanítók, szegényes felszereltség, és az iskolafenntartó szervek részéről megnyilvánuló romákkal szembeni faji előítélet – leginkább így jellemezhető a tanítás a roma iskolákban. A megállapítás igazságát alátámasztja az a markáns különbség, ami a roma tanulók két csoportjának iskolai teljesítménye között tapasztalható, ha összehasonlítjuk egymással a „gettóiskolák” és a nemcsak roma gyerekeket oktató iskolák roma tanulóinak teljesítményét. Becslések szerint a roma gyerekek 70 százaléka jár kizárólag roma gyerekeket oktató iskolába Bulgáriában.⁶

2000. szeptember 15-én történt először, hogy az új tanévben a bulgáriai Vidin városának Nov Pat nevű területéről körülbelül 300 roma gyerek iskolabusszal ment hat normál tantervű, integrált oktatást nyújtó városi iskolába. A roma tanulók oktatáshoz való egyenlő hozzáférést biztosító program megkérdőjelezte a Bulgáriában megszokottá vált szegregált oktatás gyakorlatát. A programot a Vidinben működő DROM nevű nem-kormányzati szervezet kezdeményezte, és a Nyílt Társadalom Intézete (Open Society Institute) finanszírozta.⁷ A szegregációt felszámoló vidini programnak az volt az elgondolása, hogy napi buszoztatással biztosítja az oktatáshoz való egyenlő hozzáférést a Nov Patban élő roma tanulók számára, akik így a város integrált iskoláiba járhattak.

A roma tanulókat elosztották a hat vidini iskola között. A programban résztvevő tanulók mintegy 80 százaléka kapott ingyenes taneszközöket, például kiegészítő tankönyveket, laptopot, írószereket. Ezáltal a többi tanulóval nagyjából azonos iskoláztatási feltételekhez jutottak. Rásegítő foglalkozásokat szerveztek azok számára, akik nehezen tudták az új tananyagokat megtanulni, mivel felkészültségük kezdetben elmaradt nem-roma tanulóktársak mögött.

Egy év múltán kiértékeltek a Vidin program eredményét, a kiértékeléshez a programban résztvevő roma tanulók tanév végi érdemjegyeit vették alapul. Megállapították, hogy noha az induláskor a roma gyerekek tudása elmaradt nem-roma társaikétól, az év végére sikerült utolérniük őket. Egyetlen egy roma gyereknek sem szorult évisméltésre gyenge tanulmányi előmenetele miatt. Az eredmény azt mutatja, hogy alaptalanok az olyan félelmek, miszerint roma gyerekeknek nincs képességük arra, hogy versengő iskolai környezethez igazodva tanuljanak.

Az emberi jogok fejlődése

Ahogy az idő előrehaladtával az ember, az életviszonyai, és maga a világ változik, hasonlóképpen változik az emberi jogok terjedelme és az egyes jogok tartalma. Következésképp magától értetődő, hogy ma már nem tekinthető teljesnek az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatában megfogalmazott védettséget élvező jogok listája. Az emberi jogokat sem a mozdulatlanság, hanem az állandó fejlődés jellemzi, és ezeket a változásokat visszatükrözi a nemzetközi jog, amikor időről időre újabb emberi jogi szerződéseket vagy egyezményeket fogadnak el.

Midőn közfigyelem irányul valamely meghatározott embercsoportra, mert aránytalan mértékben érik őt emberi jogi sérelmek, vagy midőn felismerik és elismerik az emberi jogi sérelem egy új formáját, nemzetközi törvényeket dolgoznak ki

Midőn közfigyelem irányul valamely meghatározott embercsoportra, mert aránytalan mértékben érik őt emberi jogi sérelmek, vagy midőn felismerik és elismerik az emberi jogi sérelem egy új formáját, a probléma kezelésére új hazai és nemzetközi törvényeket dolgoznak ki. Jó példa erre a kisebbségi jogokat övező felerősödött figyelem, ami összhangban áll azzal, hogy az utóbbi években szerte a világon megnövekedtek az etnikai, faji és vallási feszültségek. A kisebbségi jogokat és kisebbségek hátrányos megkülönböztetését részletesen tárgyalja a 2. fejezet.

Két embercsoport, a nők és a gyermekek esetében felismerték és elismerték, hogy ők fölöttébb kiszolgáltatottak bizonyos fajta emberi jogi visszasságoknak. A nőket a világ minden országában minden nap „[...] rendszeresen hátrányos megkülönböztetés éri, ki vannak zárva a közéletből és a politikai életben való részvételből, mindennapi életükben szegregációtól szenvednek, háborús konfliktusokban megerősokolják őket, otthonukban bántalmazzák őket, válás és öröklés esetén nincsenek egyenlő jogaik, szexuális vágy kielégítése legyilkolásukhoz vezet, erőszakkal kényszerítik őket házasságba, támadások céltáblái lesznek, ha nem igazodnak a bevett nemi viselkedési normákhoz, és kényszermunkásnak adják el őket”.⁸ A rossz bánásmód megnyilvánulása többek között az otthoni erőszak, a gyermekvállalás szabadságának sérelmei, valamint a gyermeknevelés és a háztartási munka lebecsülése. Ezek a sérelmek a nők egyetemes emberi jogait sértik, és pusztán azért érik a nőket, mert ők nők, a kormányok pedig gyakran semmit sem tesznek azért, hogy megszüntessék ezeket a sérelmeket. Miközben a nők jogainak sérelme sokféle formát és különféle méreteket ölt, a nők hátrányos megkülönböztetését, ami a világ legtöbb országában maga az eleven valóság, gyakorta azzal igazolják, hogy vallási vagy „kulturális” felfogás alapján történik.

A gyermekek esetében szerte a világon széleskörűen felismert és elismert, hogy „a gyermeknek, figyelemmel fizikai és szellemi érettségének hiányára, különös védelemre és gondozásra van szüksége, nevezetesen megfelelő jogi védelemre” [...].⁹ A gyermekek a világon mindenütt ki vannak szolgáltatva annak, hogy kihasználják őket, hogy szexuálisan vagy családon belül bántalmazzák őket. Sokan utcagyerekké válnak, mert megfelelnek róluk, és rabszolgamunkára vagy prostitúcióra kényszerítik őket, vagy katonai szolgálatba taszítják. Másokat, az oktatási vagy egészségügyi szolgáltatásokra vonatkozó állami kötelezettségek ellenére hátrányos megkülönböztetések érnek vagy elhanyagolnak. Mivel ez esetben egy óriási és jórészt néma embercsoportról van szó, különleges és növekvő figyelem irányul a gyermekeket érintő emberi jogok tárgyköreire. Vannak más embercsoportok is, amelyekre ráirányul a nemzetközi jog különleges figyelme, ezek közé tartozik a menekültek és a migráns dolgozók csoportja. A rájuk vonatkozó nemzetközi jog bizonyos vonatkozásait a 3. és a 4. fejezet tárgyalja.

Emberi jogok és felelősség

Az emberi jogokkal együtt jár a felelősség. Mivel az emberi jogoknak mindenki birtokosa, ezért mindenkinek *kötelessége mások emberi jogainak tiszteletben tartása*. A jogoknak megvannak a maguk *határai*, mert így lehetnek az egyik személy jogai egyensúlyban mások emberi jogaival. Ezekre a határokra azért van szükség, hogy együtt és méltóságban élhessünk. Például, mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra, ám az ember olykor szembesülhet azzal, hogy polgári perben vagy bizonyos esetekben büntető perben büntetést szabnak ki rá, mert hazugságokat híresztelt vagy gyűlöletkeltő módon beszélt más emberekről vagy csoportokról. Az ilyen cselekmények ugyanis alkalmasak mások becsületének csorbítására és sértik mások emberi jogait. Mindenkinek személyes felelőssége mások jogainak tiszteletben tartása és a törvények betartása.

Az emberi jogoknak mindenki birtokosa, ezért mindenkinek kötelessége mások emberi jogainak tiszteletben tartása

Az állam által elkövetett jogsértések mellett gyakran okoznak emberi jogi sérelmeket nem-állami szereplők (nem köztisztviselők vagy kormányzathoz nem tartozó személyek). A hagyománynak megfelelően az államot tekintjük az emberi jogok védelmezőjének vagy potenciális megszegőjének, továbbá az államra hárul az emberi jogok betartatásának kötelezettsége. Mivel bőségesen találni példát arra, hogy az állam nem mindig egyedül felelős az emberi jogi sérelmekért, a nem-állami szereplők is felelősségre vonhatók jogsérelem okozásáért. „Az utóbbi időkben egyre sűrűbben vonnak felelősségre munkaadókat, gazdasági társaságokat, háztulajdonosokat, tanárokat, orvosokat és egyéb állampolgárokat, akik az állam gondatlansága vagy bátorítása következtében jogsérelmet okozhatnak valakinek [...]”.¹⁰

Emberi jogi sérelmet nemcsak nyilvános helyen lehet okozni. A nők és gyermekek elleni jogsértések gyakran otthon vagy a családi magánszférában fordulnak elő, ugyanis a legtöbb nő és gyermek idejének jó részét odahaza tölti. A méltóságon esett jogsérelmek közé tartozik az otthoni erőszak, a nemi erőszak és a gyermekvállalás szabadságának megsértése. A személyek az élet minden területén felelősséggel tartoznak mások jogainak tiszteletben tartásáért és felelősségre vonhatók, ha sérelmet okoznak, ám ez nem csökkenti az államnak azt a felelősségét, hogy biztosítsa és védelmezze mindenkinek az emberi jogait, aki a területén tartózkodik.

A következő eset Romániából való és egyidejűleg két dolgot példáz, egyrészt a magánszemély által okozott emberi jogi sérelmet, másrészt az állam mulasztását, nevezetesen nem tett eleget ama kötelezettségének, hogy az emberi jogok érvényesülését biztosítsa.

1993. szeptember 20-án Hădăreniben három roma származású személyt, Rupa Lăcătuș, Pardalian Lăcătuș és Mircea Zoltant ölt meg román nemzetiségű emberek egy csoportja.

A csoportosan elkövetett gyilkosságokat megelőző napon egy verekedésben a három roma egyike megkéselt egy román férfit, Chețan Crăciunt, aki belehalt az okozott sérülésekbe. A veszekedés és Chețan Crăciun halálának híre a faluban gyorsan elterjedt, és erőszakos reakciókat váltott ki, ami kezdetben csak a veszekedésben résztvevő romák ellen irányult, ám később a falu összes roma lakosa az indulatok céltáblája lett. Nem sokkal ezután a falubeliek között elterjedt az egyik román nemzetiségű lakos halálának híre. A fölingerelt tömeg elindult, hogy megtalálja a Lăcătuș fivéreket Zoltan Mirceat. A dühödt csöcselék odament a házhoz, ahol a három roma rejtőzködött, és követelték, hogy mindhárman jöjjenek elő. Látva, hogy nem hajlandók rejteükből kijönni, a dühöngő tömeg fölgújtotta a házat. Mikor a lángok beborították az épületet, a testvérek megpróbáltak elmenekülni, de a dühöngők elkapták, rugdosták és szőlőkarókkal meg furkósbotokkal ütlegelték őket. A testvérek még aznap este belehaltak sérüléseikbe. Zoltan Mircea az égő házban maradt, ott lelte tűzhalálát.

A falubeliek még ugyanaznap este úgy döntöttek, hogy mérgeket a faluban élő romákon vezetnek le, elindultak, hogy fölgújtsák a Hădăreniben lévő roma házakat és vagyontárgyakat. A pogrom másnapig folytatódott és azt eredményezte, hogy számos roma házat, különféle roma vagyontárgyakat, istállókat, autókat és árucikkeket fölgújtottak és földúltak. Ilyen módon összesen 13 roma lakóház semmisült meg.

Tíz hónappal később emberölés vádjával bíróság elé állítottak 3 személyt. Később szabadon engedték őket, mert a legfőbb ügyész visszavonta az ellenük kiadott letartóztatási parancsot. A katonai ügyészséghez beterjesztett rendőrség elleni panaszt az ügyészség elutasította. A fellebbviteli tárgyalás helybenhagyta az elutasító döntést.

Csaknem négy év múltán, azt követően, hogy az eset nemzetközi tiltakozást váltott ki, és hogy a romániai hatóságok elmulasztottak igazságot szolgáltatni az áldozatoknak, végül Mureș megye főügyésze emelt vádat bűncselekmények elkövetésének gyanúja miatt 11 polgári személy ellen, a vádemelést később további személyekre is kiterjesztették. Az 1998. július 17-én meghozott ítéletben bűnösnek találtak 12 személyt, köztük Hădăreni alpolgármesterét, vagyon elleni bűncselekmények és birtokháborítás elkövetésében. Öt másik személyt emberölés elkövetésében találtak bűnösnek. Az ítélet 1 és 7 év közötti szabadságvesztő büntetéseket rótt ki, a büntetések időtartamát a fellebbezések után mérsékeltek. A Legfelső Bíróság később felmentett 2 vádlottat, majd 2000. júliusában a Román Köztársaság Elnöke kegyelemben részesítette a még fogságban lévő elkövetőket, és szabadon engedték őket. A polgári bíróság azzal utasította el az összes nem-anyagi (erkölcsi) károkozás miatti kárpótlás igényét, hogy a bűncselekmények nem voltak olyan természetűek, amelyekből erkölcsi kár származhatott volna.

Miután saját országukban kimerítették az összes jogorvoslati lehetőséget, a kérelmezők a Strasbourgban működő Emberi Jogok Európai Bíróságához fordultak. Az ügyet a bíróság befogadhatónak minősítette, a bírósági eljárás a kézikönyv megjelenésekor még tart.

Kötelezettség az emberi jogok tiszteletben tartására, megvédelmezésére, teljesítésére és előmozdítására

Az emberi jogok megléte számos kötelezettség teljesítését írja elő az állam számára: az emberi jogok tiszteletben tartását, megvédelmezését, teljesítését és előmozdítását. A tiszteletben tartás kötelezettsége előírja, hogy az állam ne tegyen olyasmint, amivel korlátozza az egyéni jogok élvezetét. Az emberi jogok megvédelmezése azt jelenti, hogy az állam gondoskodik arról, hogy az emberi jogokban valamely „harmadik fél” ne okozzon sérelmet. Az emberi jogok teljesítésének kötelezettsége szerint, hogy az állam köteles hathatós intézkedéseket hozni annak érdekében, hogy az emberi jogok mindenki számára biztosítva legyenek. Az előmozdítás kötelezettsége nemcsak az állampolgárok jogtudatosságának fokozását, és az embereket jogaikban megerősítő lépéseket jelent, hanem azt is, hogy az állam felelősséget visel azért, hogy mindenki tiszteletben tartja mások emberi jogait.

Adódik a kérdés: vajon elfogadható-e, hogy a jog birtokosa azért nem élvezheti az emberi jogokból fakadó bizonyosfajta jogosultságát, mert ebben megakadályozza szegénysége, írástudatlansága, esetleg a korrupció illetve másfajta körülmény? Erre a kérdésre azt kell válaszolnunk, hogy ez nem fogadható el. Az emberi jogok nemcsak azt a felelősségét róják a kormányzatra, hogy biztosítania kell a fennhatósága alatt élők számára az emberi jogok törvényi garantálását, hanem azt is, hogy mindenki érdemben gyakorolhassa az emberi jogokat.

**Az emberi jogok
azt a felelősségét róják a
kormányzatra, hogy mindenki
érdemben gyakorolhassa
az emberi jogokat**

Mire idáig jutott e kézikönyvben, bizonyára észrevette, hogy emberi jogoknak két típusa van: egyik a szabadság valamire, másik a szabadság valamitől. Az emberi jogok elmélete az elsőt a „pozitív” jogok, a másodikat a „negatív” jogok elnevezéssel illeti.

A **pozitív jogok** teljesüléséhez az szükséges, hogy valaki tevőlegesen megtegyen valamit annak érdekében, hogy a pozitív jog érvényesíthető legyen. Bizonyos jogokat nem lehetséges érvényesíteni másvalaki közreműködése nélkül – rendszerint a kormányzat felelőssége az effajta közreműködés. A kormányzat kötelessége, hogy pozitív (a körülményeket számításba vevő) intézkedéseket hozzon annak érdekében, hogy az emberi jogok megléte miatt reá háruló kötelezettségeit teljesítse. Pozitív jog például a jog az oktatáshoz, illetve a jog az egészségügyi ellátáshoz. Kormányzati beavatkozás és megfelelő intézmények (oktatási rendszer, egészségügyi ellátórendszer) hiányában, ezek a jogok nem érvényesíthetők.

A **negatív jogok** teljesüléséhez nem szükséges, hogy a kormányzat tevőlegesen megtegyen valamit. A negatív jogok tulajdonképpen úgy teljesülnek, hogy a kormányzat visszafogja magát attól, hogy beavatkozzon a dolgok menetébe. Negatív jog például az élethez való jog, a kínvallatás tilalma (kínvallatástól való szabadság joga) és a vélemény szabadság. A személy csak addig élvezheti szabadon ezeket a jogokat, amíg valaki (vagy valamely erőhatalom) meg nem sérti őket.

A pozitív és a negatív jogok megkülönböztetése hasznos lehet, ám ne gondoljuk, hogy mindig egyértelműen eldönthető, melyik jog a pozitív és melyik a negatív. A jogelmélet szakértői közül néhányan nem is értenek egyet ezzel a megkülönböztetéssel, és felhívják a figyelmet, hogy például az a „negatív” jog, amely előírja bírósági tárgyalás elfogulatlanságát, a gyakorlatban csak akkor élvezhető, ha az állam szakadatlan és elégséges finanszírozású erőfeszítéseket tesz a jól működő igazságszolgáltatási rendszer kiépítése és fenntartása céljából.

A jogsértő cselekményeknek általában két formája van: a **tevőlegesen elkövetett cselekmény** és a **mulasztással elkövetett cselekmény**. **Tevőlegesen elkövetett cselekményről** akkor beszélünk, amikor állami vagy nem-kormányzati szereplő szándékoltan viszi véghez cselekvését, miáltal valakinek vagy valakiknek sérelmet okoz. Például tevőlegesen elkövetett cselekmény, ha személyeket erőszakkal, a cél elérésének szándékával kilakoltatnak otthonaikból. **Mulasztással elkövetett cselekményről** akkor beszélünk, amikor valamely megghiúsult (elmulasztott) cselekvés, beavatkozás és/vagy törvényalkotás emberi jogi sérelmet okoz. Például a kormányzat által mulasztással elkövetett cselekedet, ha valamely közösség számára nincsenek biztosítva az olyan alapvető infrastrukturális közszolgáltatások, mint az ivóvíz, villanyáram, csatornázás.

Az emberi jogi gondolkodásmód: Pozitív vagy negatív? Mulasztásos vagy tevőleges?

Olvassa el ismét a fejezet legelején lévő eset leírását. Melyek azok a jogok, amelyek sérelmet szenvedtek? Melyek ezek közül a *pozitív* és a *negatív* jogok? A bemutatott esetben előfordult sérelmek közül mely sérelmeket okozták *tevőlegesen* elkövetett cselekmények? És mely sérelmeket okozták *mulasztással* elkövetett cselekmények? A válaszadáshoz használja az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatát a függelékből, valamint az előbb ismertetett definíciókat. Válaszát írja be a táblázatba.

Sérelmet szenvedett jog	Pozitív vagy negatív ez a jog?	Tevőleges vagy mulasztásos elkövetés történt? Magyarázza meg válaszát!

Jegyzetek

- ¹ Az ERRC folyóiratában, a *Roma Rights* (Roma Jogok) 2003. 4. számában a rövid híradások között megjelent szöveg átdolgozott változata. További információ található itt: http://www.errc.org/rr_nr4_2003/snap12.shtml.
- ² Egyesült Nemzetek Szervezete *Emberi jogok egyetemes nyilatkozata*. Elfogadta az ENSZ Közgyűlése 1948. decemberében.
- ³ Az emberi jogok némelyikének gyakorlása korlátozható. E korlátokat törvények határozzák meg „kizárólag mások jogai és szabadságai elismerésének és tiszteletben tartásának biztosítása érdekében...” (Emberi jogok egyetemes nyilatkozata, 29 (2) cikkely). Ez azt jelenti, hogy a mozgás szabadsága például korlátozható, ha valaki bűncselekmény elkövetése miatt börtönbüntetését tölti, vagy ha az országban rendkívüli állapot került kihirdetésre. Bizonyos emberi jogokat azonban nem lehet felfüggeszteni vagy korlátozni még rendkívüli állapot kihirdetése esetén sem. A nem korlátozható jogok közé tartozik például az élethez való jog, a kínvallatás tilalma, és a személynek kijáró elismeréshez való jog törvényes eljárás során.
- ⁴ United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. *Human Rights: A Basic Handbook for UN Staff*. (Egyesült Nemzetek Emberi Jogok Főbiztosának Hivatala. *Emberi Jogok: Alapfokú kézikönyv az ENSZ alkalmazottak számára.*) Genf és New York, 1997.
- ⁵ Dimitrina Petrova: „The Denial of Racism” (A rasszizmus elutasítása). *Roma Rights* 2000/4. p.26.
- ⁶ European Roma Rights Center, *Barriers to the Education of Roma in Europe (A romák oktatásának akadályai Európában)*. 2002.

- ⁷ European Roma Rights Center, *The Desegregation of “Romani Schools” – A Condition for an Equal Start for Roma.* („Roma iskolák” szegregációjának megszüntetése – roma tanulók egyenlő starthelyzetének egyik feltétele) ERRRC Conference Report. Sofia, Bulgaria, 2001.
- ⁸ Human Rights Watch (Emberi Jogi Figyelő). <http://www.hrw.org/women>.
- ⁹ Convention on the Rights of the Child (Egyezmény a gyermek jogairól), <http://unhcr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm>. Az Egyezmény az 1991. évi LXIV. törvénnyel lett a magyarországi jogrend része.
- ¹⁰ Centre on Housing Rights and Eviction, European Roma Rights Center and the Milan Šime, **Defending Roma Housing Rights in Slovakia.** Bratislava (Lakhatási jogok és kilakoltatási ügyek központja, European Roma Rights Center és Milan Šime, *Romák lakhatási jogainak védelme Szlovákiában*) 2004, p.12.

Első rész
Az emberi jogi gondolkodásmód

2. fejezet

**Küzdelem a diszkrimináció
felszámolásáért:
az egyenlő bánásmódhoz
való jog egyetemleges**

Ismerd jogaidat, és ne engedj belőlük

2. KÜZDELEM A DISZKRIMINÁCIÓ FELSZÁMOLÁSÁÉRT: AZ EGYENLŐ BÁNÁSMÓDHOZ VALÓ JOG EGYETEMLEGES

Bevezetés

A jogvédő tevékenység kiindulópontja az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata, amely kimondja:

„Mindenki [jogosult az emberi jogokra], bármely megkülönböztetésre, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonnra, születésre, vagy bármely más körülményre való tekintet nélkül [...]”.

(2. cikkely)

De vajon mi ennek a jelentése? Mikor beszélünk megkülönböztetésről? Mikor beszélünk faji megkülönböztetésről? És a legfontosabb kérdés, hogy miből ismerjük fel, és miként küzdjük le a faji megkülönböztetést? Ezekre a kérdésekre megtalálja a választ ebben a fejezetben, ezen kívül érintőlegesen tárgyaljuk a kisebbségi jogok védelmét, és hogy miért beszélünk „roma jogokról”.

Az emberi jogi gondolkodásmód: diszkrimináció

Olvassa el a következő idézetet és válaszoljon a föltett kérdésekre:¹

Az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatának 7. cikkelye kimondja:

„A törvény előtt mindenki egyenlő és minden megkülönböztetés nélkül joga van a törvény egyenlő védelméhez. Mindenkinek joga van egyenlő védelemhez a jelen Nyilatkozatot sértő minden megkülönböztetéssel és minden ilyen megkülönböztetésre irányuló felbujtással szemben.”

Az idézetre gondolva mit válaszol az alábbi kérdésekre:

- Vajon a Magyarországon mindenkire érvényes a törvény előtti egyenlőség elve, avagy vannak, akiket eltérő bánásmódban részesítenek?
- Milyen tényezőknek tulajdonítható, hogy bizonyos emberek előnyös helyzetben vannak másokhoz képest?
- Miért lényegbevágó az egyenlőség az emberi jogok érvényesüléséhez?

Mi az a hátrányos megkülönböztetés?

Hátrányos megkülönböztetésről (diszkriminációról) akkor beszélünk, amikor egy személyt vagy csoportot valamely másikkhoz képest különállóként, felsőbbrendűként vagy alsóbbrendűként kezelnek olyan önkényesen megválasztott tényezők alapján, mint a faj, a bőrszín, a nemi hovatartozás, a nyelv, a vallás, a politikai vélemény, illetve a nemzetiségi vagy a társadalmi származás. A faj, a bőrszín, vagy az etnikai hovatartozás alapján történő hátrányos megkülönböztetés elnevezése

A faj, a bőrszín, vagy az etnikai hovatartozás alapján történő hátrányos megkülönböztetés elnevezése faji megkülönböztetés, ami mindig megsérti az emberi jogokat

faji megkülönböztetés, ami mindig megsérti az emberi jogokat. A faji megkülönböztetés minden olyan különbségtételt, kizárást, megszorítást vagy előnyben részesítést jelent, amelynek alapja a faj, a szín, a leszármazás, a nemzetiségi vagy etnikai hovatartozás, és amelynek célja vagy eredménye politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális téren, vagy a közélet bármely más terén az emberi jogok és alapvető szabadságjogok elismerésének, egyenrangú élvezetének vagy gyakorlásának semmibe vétele vagy csorbítása.²

Ahhoz, hogy a megkülönböztetéstől való mentesség elve érvényesüljön, alapvető fontosságú, hogy a faji, etnikai és nemzetiségi kisebbségek tagjai élvezhessék a törvény védelmének mindenre egyformán kiterjedő jogát, valamint a törvény előtti egyenlőség jogát. Nemzetközi jogi szabályozás tiltja a faji diszkriminációt egy sor területen, amelyek közé tartozik az oktatás-nevelés, az egészségügyi ellátás, a lakhatás, a foglalkoztatás, a közösségi javakhoz és a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés, valamint e javakkal és szolgáltatásokkal való ellátás. Az állam pozitív kötelezettsége, hogy megelőzze, megbüntesse és orvosolja a faji megkülönböztetést, miként állami kötelezettség a törvények és a közpolitikák olyan felülvizsgálata is, miáltal biztosítja a törvények és a közpolitikák etnikai csoportokra hátrányos megkülönböztető kihatásainak kiküszöbölését, még akkor is, ha papíron látszatra semlegesek (magyarán akkor is, ha a törvények és közpolitikák céljaikat tekintve egyik meghatározott csoport ellen sem irányulnak).

A hátrányos megkülönböztetésnek két típusa létezik: a „közvetlen” és a „közvetett” hátrányos megkülönböztetés. Az Európai Unió Tanácsának 2000/43/EC számú Irányelve „a személyek közötti egyenlő, faji vagy etnikai származástól független bánásmód elvének alkalmazásáról” kimondja, hogy **közvetlen diszkrimináció** történik, „ha egy személy kedvezőtlenebb bánásmódban részesül, mint amilyenben hasonló körülmények között egy másik ember részesül, részesült vagy részesülne, és ennek alapja a faji vagy etnikai származás”. Példának fölhozható az a munkaközvetítő hivatal, ahol bevett gyakorlat, hogy nem fogadják el a munkát kereső romák jelentkezését, vagy az a lakásügyi osztály, ahol szándékoltan és eltervezett módon csak átlagosnál alacsonyabb komfortfokozatú lakásokat utalnak ki romáknak.

A kirívóan diszkriminatív cselekedetek általában könnyen fölismerhetők. Előfordult-e már Önnel, vagy valamelyik ismerősével, hogy sörözőben vagy étteremben nem szolgálták ki, merthogy a felszolgáló vagy a tulajdonos kijelentette, hogy ott nem szolgálnak ki „cigányokat”? Ismer Ön olyan valakit, aki azért része-

sült elutasításban, amikor állásra, lakásvásárlónak, vagy betegként egészségügyi intézménynél jelentkezett, mert roma? Látott már olyan feliratot, amely megtiltja „cigányoknak” vagy „romáknak” a belépést? Nos, ezek nyíltan diszkriminatív cselekedetek, és sajnálatos módon eléggé gyakran előfordulnak Európában.

A kevésbé otromba diszkriminatív cselekedetek során nem szokták használni a „roma” vagy a „cigány” szavakat, ám kimutatható, hogy ami történik, az diszkrimináció. Például, sok szórakozóhelyre és étterembe azzal az ürüggyel nem engedik be a romákat vagy más sötétbőrű személyeket, hogy oda csak „klubtagok” járhatnak, vagy azt mondják, nem lehet bemenni, mert éppen zártkörű rendezvény zajlik odabent. Gyakran érkeznek jelentések arról is, hogy roma munkavállalókat, akik hirdetésre telefonon jelentkeznek, behívják állásinterjúra, de mikor odamennek és a hirdetést feladó személy meglátja, hogy a jelentkező roma, közli vele, hogy nincs betöltetlen állás, vagy hogy épp most vettek föl valakit.

Közvetett diszkriminációról akkor beszélünk, „ha egy látszólag semleges szabályozás, feltétel vagy gyakorlat egy bizonyos faji vagy etnikai származású személyeket más személyekkel összehasonlítva sajátosan hátrányos helyzetbe hoz, hacsak egy jogszerű cél és az ennek a célnak az eléréséhez megfelelő és szükséges eszközök nem igazolják objektív módon az adott rendelkezést, feltételt vagy gyakorlatot”, áll az Európai Tanács 2000/43/EC számú Irányelvében. Példának fölhozható az a szupermarket, ahová sokszínű hosszú szoknyát viselő nőket nem engedik be, vagy az a kormányhivatal, ahová fedett fejjel tilos belépni. Ezek a rendszabályok, jóllehet etnikai irányultságukat tekintve látszólag semlegesek, valójában aránytalan mértékű hátrányt jelentenek azon kisebbségi csoportokhoz tartozó személyek számára, akik általában hosszú sokszínű szoknyát hordanak, vagy mindig fejkendőt viselnek.

Számos Közép és Kelet Európai országban úgy vélik az emberek, hogy a romákat nem éri diszkrimináció, hiszen az alkotmány vagy más törvény jogellenesnek minősíti a diszkriminációt, és államuk etnikai kisebbségként vagy hasonló státuszú csoportként ismeri el a romákat. A diszkrimináció fogalmának ez a fajta félreértelmezése sokféle tapasztalható a mai Európában. Abból, hogy alkotmányba vagy törvénybe foglalt rendelkezés tiltja a diszkriminációt, még nem következik, hogy valójában nincs diszkrimináció. A diszkriminációellenes törvények megléte egy országban nem azt jelenti, hogy Önt abban az országban nem éri hátrányos megkülönböztetés – a törvény csupán eszköz a diszkrimináció felszámolásáért folyó küzdelemhez. A valóságban bárki minden nap sokféle diszkriminációval szembeesülhet.

Abból, hogy alkotmányba vagy törvénybe foglalt rendelkezés tiltja a diszkriminációt, még nem következik, hogy valójában nincs diszkrimináció

Az előforduló helyzetek egy nagyon szűk körében a diszkrimináció jogszerű. Hiába közvetlen diszkrimináció, mégis jogszerű a „foglalkozással összefüggő hiteles alkalmasság” miatti megkülönböztetés. Például nem minősül jogellenesnek, ha rabbi állás betöltését zsidó vallásúakra korlátozzák, ahogy az sem, ha kizárólag romák jelentkezését várják abban az álláshirdetésben, amely roma fiatalokkal való foglalkozásra keres szociális munkásokat.

Ebből adódóan előfordulhatnak sajátos helyzetek, és hiába állítja valaki, hogy közvetett diszkrimináció érte, ha a bíróság a megkülönböztető bánásmódot jogszerűnek ítéli, a keresetet el fogja utasítani. De tudni kell, hogy amikor a panaszos a bíróság előtt bemutatja, hogy a folytatott gyakorlat aránytalanul kedvezőtlen a faji vagy etnikai csoport számára, a jogszabály az e gyakorlat folytatásáért felelős személyre hárítja annak bizonyítását, hogy a gyakorlat jogszerű célt követ, és hogy az aránytalanság mértéke ésszerű. Jó példa erre az az építkezés, ahol a védősisak viselése minden munkásnak kötelező. Maga az előírás közvetett diszkriminációt valósíthat meg azon csoportokkal szemben, akik körében tilalmas a fej effajta befedése. A munkaadó azonban az előírás igazolásául hivatkozhat annak bemutatására, hogy jogszerű a rendelkezés célja, nevezetesen hogy garantálja a munkások biztonságos munkavégzését, és hogy amit a rendelkezés megkövetel, az arányban áll a baleset kockázatával, a munkaadó a védősisak viselésének megkövetelésével a munkavédelmi szabályoknak tesz eleget.

Ide tartozik még, hogy a faji diszkrimináció tilalma nem korlátozza a kormányt vagy bármely más hivatalt, hogy előkészítsen, megtervezzen és megvalósítson „pozitív” vagy „rásegítő” cselekvési programokat, miáltal kedvezményeket nyújt azon csoportoknak, amelyek régtől fogva kénytelenek megtapasztalni a faji diszkriminációt. A rásegítő program sok esetben nélkülözhetetlen a történelmi igazságtalanságok kiigazításához és/vagy a sokféleség megőrzéséhez. Például ilyen pozitív diszkrimináció, ha az egyetemi férőhelyek egy részét roma felvételizők számára tarják fenn. A mai Közép és Kelet Európában a felsőoktatás területén működnek rásegítő programok, de más szektorokban, például a foglalkoztatás és a lakhatás területén egyelőre nincsenek.

Az emberi jogi gondolkodásmód: a diszkrimináció felismerése

Az előző részben megismert definíciókat használva töltse ki az alábbi táblázatot! A baloldali oszlopban szituációk tömör leírását találja. A szituációkat sorra véve válaszoljon a kérdésre: vajon a leírt helyzetben beszélhetünk-e diszkriminációról, és ha igen, akkor közvetlen vagy közvetett diszkriminációról van-e szó? Válaszoljon arra is, hogy az Ön által felismert diszkrimináció jogszerű vagy jogszerűtlen?

Szituáció leírása	Vajon ez romák diszkriminációja?	Közvetett vagy közvetlen diszkrimináció történt?	Fejtse ki, magyarázza meg választát!
Egy roma személyt, akinek nincs orvosi diplomája, nem vettek föl agysebészi állásra.			

Az egyik önkormányzat gyakorlata, hogy nem utal ki szociális bérlakást illegális lakásfoglalónak, és olyan személynek, aki az utolsó három évben törvénybe ütköző cselekedetet követett el.			
Egy étterem nem alkalmazza felszolgálóként az állásra jelentkező roma férfit, mert vendégeinek „ esetleg problémáik volnának vele”.			
Egy kórházban rendszeresen külön kórtermekben helyezik el roma és nem-roma betegeket, mondván „kulturális okok” miatt ez így van jól.			

A diszkrimináció másfajta megnyilvánulási formái

A faji diszkrimináció – főképp a közvetlen diszkrimináció – bizonyos embercsoportok iránti előítéletekből és sztereotípiákból sarjad, vagy olyan hiedelmen alapul, mely szerint az emberek tulajdonságait és képességeit alapvetően az határozza meg, hogy melyik fajhoz tartoznak. E hiedelem neve **rasszizmus**. A rasszizmus azt hangoztatja, hogy genetikai (örökletes) vagy kulturálisan szerzett különbözőségek kialakítják az egyes fajokra sajátosan jellemző tulajdonságokat, ezért egy-egy faj mindig felsőbbrendű és alsóbbrendű a másikhoz képest.

„A rasszizmust nemcsak az egyéni előítélet és a mindennapos gyakorlat megnyilvánulásának kell tekinteni, hanem olyan jelenségnek, amely mélységesen beleágyazódott a nyelv használatába és az észlelés módjába.”

Vago, Steven, in *Law and Society*, 6th ed. (*Jog és társadalom*, hatodik kiadás)
Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ, 200 p.68.

A rasszizmussal rokonítható jelenség a **xenofóbia**. A xenofóbia félelem az idegenektől vagy a külföldiektől, és gyakran abban nyilvánul meg, hogy ellenséges érzülettel, erőszakkal vagy elutasítással találja magát szemben az az embercsoport, amelyikre a xenofóbiás félelem irányul. A xenofóbiás diszkrimináció nagy súllyal nehezedik a romákra, mert őket gyakran tartják „idegeneknek” abban az országban, ahol világra jöttek, függetlenül attól, hogy hány generáció óta élnek ott állampolgárként, vagy tartózkodási engedéllyel. A xenofóbia gyakran irányul a menekült és a migráns romák ellen, akik ilyenkor kénytelenek megtapasztalni a xenofóbiás intolerancia (türelmetlenség) és faji diszkrimináció következményeit abban az országban, ahová menekültek vagy költöztek. Előfordul, hogy a xenofóbiát a politikai elithez tartozók szítják, akik rasszista és diszkriminatív politikai törekvésekkel állnak elő, azt hangoztatván, hogy „megvédelmezzük” országukat az „idegenektől”.

A diszkrimináció, a rasszizmus és a xenofóbia egyaránt az etnocentrikus világlátáson alapuló kulturális vagy etnikai felsőbbrendűség érzületéből sarjad. **Etnocentrizmus**ról akkor beszélünk, ha valaki kizárólag saját kultúrájának szemüvegén át látja a világot, és a másféle kultúrát benső tulajdonságainál fogva alacsonyabb rendűnek tartja, mint a sajátját. Akinek gondolkodása etnocentrikus, az a magáétól eltérő kultúrát is saját kultúrájának normái szerint ítéli meg, és cseppet sem törekszik arra, hogy áthidalja a kulturális különbözőséget, ahogy arra sem, hogy tisztába jöjjön másféle kulturális szokások szerint élő emberek gondolkodásmódjával. Az effajta intolerancia és a másféle kultúrák iránti tisztelet hiánya diszkriminációhoz vezet.

„Sokan gondolják, hogy lényegében kiküszöbölték a társadalomban meglévő rasszizmust azzal, hogy törvényen kívül helyezték a (legelképezhetőbb formában megmutatkozó) faji diszkriminációt, és az áldozatok számára hozzáférhetővé tették az igazságszolgáltatást és a megfelelő jogorvoslatot [...] Noha semmi sem helyettesítheti azt a politikai stratégiát, amely a diszkriminációt törvényen kívül helyezi, és a jogsértő eseteket bírói útra tereli, önmagában ez a stratégia nem küszöböli ki a társadalom elevenen működő rasszista gyakorlatát (hogy az egyéni attitűdökről most ne beszéljünk), még csak nem is csökkenti jelentős mértékben. Ahogy a bűnözés megszüntetése vagy mérséklése nem érhető el pusztán a büntető igazságszolgáltatás mégoly fejlett eszközeivel, ugyanígy a rasszizmus megszüntetése és mérséklése is lehetetlen, ha a rasszizmus elleni küzdelem politikai stratégiája kimerül abban, hogy a rasszista megnyilvánulásokat törvénytelennek nyilvánítja. A peres eljárás nem mindenre kiterjedő és nem elegendő válasz a rasszizmusra. A jog uralmára épülő társadalom alkalmasint rasszista elégedettséggel eltelt társadalom [...]”

Petrova, Dimitrina. „The Denial of Racism” (A rasszizmus elutasítása).

In *Roma Rights*, 4/2000.

Megtalálható (angolul): http://errc.org/rr_nr4_2000/noteb2.shtml

Az emberi jogi gondolkodásmód: rasszizmus

A diszkriminatív attitűdök és a rasszizmus korlátozhatja a romákat abban, hogy érvényesítsék az egyenlő bánásmód mindenki számára garantált jogát, beleértve a törvény előtti egyenlőség jogát. A közvetkező esetleírás bemutatja, hogy a rasszizmus és a diszkrimináció miként nyilvánul meg a büntető igazságszolgáltatás gyakorlatában. Olvassa el az eset leírását, majd válaszolja meg a föltett kérdéseket. Válaszadáshoz használja a Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szövegét, amit megtalál e kézikönyv függelékében.

Egy magyarországi bíróság csökkentett mértékű kártérítést ítélt meg a két roma férfinak, akiknek személyisége az ítélet indoklása szerint „primitív”³

2003. novemberében a Szegedi Városi Bíróság egy roma testvérpárnak, akiket egy másik bíróság korábban fölmentett az emberölés büntettének vádja alól, csökkentett mértékű kártérítést, különkülön 1,2 millió forintot ítélt meg azok után, hogy „az átlagosnál primitívebb” személyiségűnek minősítették őket. A testvérek fejenként 2 millió forintot kértek kárpótlásul azért, mert egy hamisnak bizonyult vádemelés miatt 15 hónapot töltöttek előzetes letartóztatásban. A híradások beszámolója szerint a bírósági döntés alapja az az orvosszakértői vélemény volt, amely „átlagosnál primitívebb” személyiségűnek találta őket, amiből kifolyólag kevesebbet szenvedtek.

A Csongrád Megyei Bíróság 2003. december 18-án meghozott fellebbviteli ítéletében kimondta, hogy az első fokú bíróságnak a csökkentett kártérítésre vonatkozó ítélete tévesen hivatkozott a felperesek „primitív” személyiségére, de fenntartotta az elsőfokú bíróság által megítélt 1,2 millió forintos kártérítést. A Csongrád Megyei Bíróság megalázőnak találta az elsőfokú ítélet indoklását, ezért fellebbviteli ítéletben a híradások szerint a „primitív” kifejezés helyett az „egyszerű” kifejezést használta.

Kérdések:

1. A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló egyezmény cikkelyei közül melyek vonatkoznak az előbbi esetre?
2. Ön igazságosnak tartja-e a fellebbviteli bíróság ítéletét? Indokolja meg válaszát: ha igazságosnak találja, miért igazságos – ha nem találja igazságosnak, miért nem igazságos?
3. Mi módon lehet leküzdeni igazságszolgáltatásban közreható személyek rasszista hozzáállását?

Kisebbségi jogok

Az emberi jogok egyetemlegesek, bizonyos csoportok emberi jogait mégis aránytalan mértékben megrövidítik

Az emberi jogok egyetemlegesek, bizonyos csoportok emberi jogai mégis aránytalan mértékben csorbulnak. Ezek a bizonyos csoportok többnyire kisebbségi közösségek vagy a többségi népesség jól körülírható csoportja. A **kisebbségi csoport** általános definícióját illetően nincs teljes egyetértés, de elfogadható, ha azt mondjuk, hogy kisebbségi csoport a „nem többségben lévő személyek olyan csoportja, amelynek jellegzetes nemzeti, etnikai, vallási vagy nyelvi tulajdonságai eltérő a többségi népesség azonos tulajdonságaitól”.⁴

Annak ellenére, hogy az állam valamelyik ott élő csoportot „hivatalosan” nem ismeri el kisebbségnek, növekvő egyetértés tapasztalható a tekintetben, hogy a kisebbség léte nem jogi státusz, hanem a valóságos helyzet kérdése. Így például, noha Törökország nem ismeri el törökországi kisebbségként a romákat, ám ez nem akadályozza a nemzetközi ellenőrző-figyelő szervezetek egy részét, hogy információt kérjen a törökországi romák helyzetéről, mert a törökországi romák gyakorlatilag a kisebbségekre jellemző tulajdonságokkal bírnak, és kénytelenek elszenvedni az őket érő sajátos emberi jogi sérelmeket.

A világ legtöbb országában legalább egy kisebbségi csoport megtalálható, de általában többféle kisebbség él egy országban. Az egyes országok eltérnek egymástól a kisebbségeikkel való bánásmódjukat illetően, és abban sem egyformák, hogy mi jellemzi a többségi népesség és a kisebbségek viszonyát. A kisebbségek irányában folytatott állami politika közismert típusai az integrációtól a szegregációig vagy a kirekesztésig terjednek, illetve az asszimilációtól a kisebbségi jogok garantálásáig. A kisebbségpolitika típusainak fő jellegzetességeit foglaljuk össze az alábbiakban.

Kirekesztés politikája vagy gyakorlata arra törekszik, hogy a kisebbségeket kirekessze vagy elkülönítse (szegregálja) a gazdasági, politikai, társadalmi-kulturális élet egyes területein, valamint a földrajzi értelemben vett fizikai térben.⁵ A kirekesztő politika és gyakorlat arra törekszik, hogy a többségi népességet „megvédelmezze” a „másféle” csoporttól, amelyet ártalmasnak tekint. Ennek folyamánya a társadalmi kirekesztés. Európa számos országa például olyan módon folytat kirekesztő politikát a romákkal szemben, hogy a roma gyerekeket az értelmi fogyatékkal élők iskoláiba, vagy valamilyen más, az átlagosnál alacsonyabb szintű oktatást nyújtó intézményekbe irányítja, miáltal elkülönített (szegregált) oktatásban-nevelésben részesíti őket.

Asszimiláció politikája azt próbálja erőnek erejével elérni, hogy a kisebbség váljon olyanná, mint a többségi népesség, vagy a többségi kultúra „főáramlata”. Ennek érdekében kényszerítő eszközöket vesz igénybe, vagyis a kisebbségi csoportot „civilizálni” akarja, illetve más módon erőlteti, hogy a kisebbségekhez tartozó emberek alávéssék magukat a többség kulturális normáinak. Jóllehet gyakran (bár nem mindig) azt hozzák fel az asszimilációs politika igazolásaként, hogy jó szándék

vezérli, nevezetesen a kisebbség jobb, kedvezőbb helyzetbe juttatása, ettől ez még etnocentrikus és atyáskodó (paternalista) politikai gyakorlat, amelynek célja a kisebbség kultúrájának elsorvasztása. A romák számos asszimilációs törekvésnek voltak és vannak kitéve szerte Európában, különösképp így volt ez a kommunista országokban.

Integráció politikája: Az integráció politikáját gyakran úgy állítják be, hogy a kisebbségekkel való bánásmód területén az integráció magasabb rendű, mint az asszimilációs politika. Az integrációs politika a kisebbségbe tartozókat „teljes jogú tagokként felzárkóztatja a társadalomhoz”,⁶ miközben tiszteletben tartja az egyén jogait, beleértve a kulturális jogokat.

Kisebbségi jogok politikája: A kisebbségi jogokat támogató politika a kisebbségnek mint csoportnak garantál meghatározott védelmet. Ez azt jelenti, hogy a kisebbségi csoportba tartozóknak megvan a joguk az egyetemlegesen garantált emberi jogok élvezetére, ami mellett jogosultak meghatározott egyéni és kollektív védelemre is, azon státusz alapján, hogy ők kisebbségi csoportot alkotnak. Ezek a „különleges jogok” nem valamiféle kiváltságok, hanem azt célzó rendelkezések, hogy a kisebbség megőrizhesse önazonosságát, jellegzetességeit és hagyományait.⁷ Az effajta garanciákhoz tartozik például:

- A kulturális, vallási, társadalmi, gazdasági életben és a közéletben való részvétel joga;
- A kisebbségek létét, valamint a nemzetiségi vagy etnikai, kulturális, vallási, nyelvi önazonosságát védő állami rendelkezések;
- Részvétel a gazdasági előmenetelben és fejlődésben;
- Jogaikat szabadon, hátrányos megkülönböztetés nélkül gyakorolhatják akár egyénileg, akár mint közösség, a kisebbségi csoportba tartozókkal együtt.

A kisebbségi jogok politikája a kulturális önazonosságot is előtérbe állítja.

Az emberi jogi gondolkodásmód: kisebbségi politika típusának felismerése

Az alábbi táblázatban kisebbségekkel kapcsolatos különféle kormányzati politikák tömör leírását találja. A középső oszlop megfelelő sorába írja be, hogy a tömör leírás leginkább melyik típusú politikára jellemző: a kirekesztés, az asszimiláció, az integráció vagy a kisebbségi jogok politikájára. A jobboldali oszlopban indokolja meg választát.

Kisebbségpolitika leírása	Melyik típusba tartozik?	Miért? Indokolja meg választát!
<p>Annak idején több Európai szocialista ország romákkal kapcsolatos politikája célozta „a nomádok letelepítését”, és tiltotta a roma nyelv használatát, valamint a nyelvművelést.</p>		
<p>Kisebbségpolitika, amely támogatja a kulturális sokszínűséget, biztosítja a jogot és támogatást a kisebbségi nyelv használatához, valamint a kulturális autonómiához a helyi és nemzetiségi önkormányzatok formájában.</p>		
<p>Az olasz kormányzati politika közművekkel rosszul ellátott, elkülönített lakóterületeket, úgynevezett „nomádtáborokat” tart fenn a romák számára.</p>		
<p>Kisebbségpolitika, amely számos rendelkezéssel támogatja a romák teljes értékű részvételét a társadalomban, köztük oktatási rendelkezésekkel, amelyek célja az iskolai szegregáció megszüntetése, és az oktatást kiegyenlítő lehetőségek nyújtása roma gyerekek számára.</p>		

Az emberi jogi gondolkodásmód: kulturális jogok

Mindenkinek van kulturális önazonossága (identitása). Ez az identitás gyakran olyannyira bensőséges, hogy észrevétlen marad mindaddig, amíg valaki rá nem kérdez, vagy az illető nem változtat rajta. Mint korábban említettük, gyakran előfordul, hogy a hatalmi helyzetben lévő csoport megpróbálja ráerőltetni saját kultúráját a kisebbségre.⁸

1. Vajon miért fontos a kulturális önazonosság joga?
2. Vajon miért fordul elő oly gyakran, hogy a túlsúlyban lévő csoport saját kultúráját akarja ráerőltetni a kisebbségre?
3. Vajon miért nagy jelentőségű, hogy a különféle kultúrákat megőrizzék, fejlesszék, és nagyra becsüljék?
4. Melyek az Ön saját kultúrájának kulcsfontosságú alkotóelemei?
5. Magyarország kormánya tett-e olyan lépéseket, amelyekkel erősíti Önnek azt a jogát, hogy kisebbségi csoporthoz tartozzon, és annak kultúráját megőrizze – ha tett ilyen lépéseket, melyek voltak ezek?

Miért beszélünk roma jogokról?

Roma jogi aktivisták gyakran hallanak olyasféle ellenvéleményeket, melyek azt firtatják, hogy miért van szükségük a romáknak „különleges jogokra”. Az ellenvéleményt hangoztatók esetleg úgy érvelnek, hogy a kifejezetten „roma jogok” középpontba helyezése súrlódásokat kelt a kisebbség és a többség között, ennél fogva a roma jogi aktivisták jobban tennék, ha inkább azért küzdenének, hogy valamennyi ember számára valóságosak legyenek az emberi jogok.

Amint e fejezetben minduntalan kiemeltük, az emberi jogok egyetemlegesek, ugyanakkor a társadalom némely csoportjának tagjait aránytalanul több és súlyosabb emberi jogi sérelem éri – a romák csoportja ilyen csoport. Ennél fogva a romák számára csak különleges odafigyeléssel lehet biztosítani, hogy másokkal egyenlően jussanak hozzá az egyetemlegesen garantált emberi jogokhoz. A roma jogok nem különleges jogok, a roma jogok emberi jogok.

A roma jogok emberi jogok

A ‘roma jogok’ egyik követelése az egyenlő bánásmóddhoz való jog (másképp szólva a diszkriminációtól való mentesség joga). A diszkriminációtól való megszabadulás nem valami ‘különleges jog’, hanem a jogegyenlőség alapelveinek megvalósulása, erre az elvre épül az emberi jogok filozófiája és törvénye. Mindannak ellenére, hogy Európa szerte egyre inkább felismerik az emberi jogok középpontba állításának fontosságát, hogy az emberi jogi törvények száma növekszik, és egészen újak kerültek kidolgozásra, köztük a hátrányos megkülönböztetés tilalmáról szóló törvények, egyelőre sokkal nagyobb arányban érik emberi jogi sérelmek a romákat, mint a többségi népességet. A formálisan **egyenlő bánásmód** rendszerint csekély hatást gyakorol a romák nagy részének mindennapi életkörülményeire, ezzel magyarázható az esélyek valóságos egyenlőségére összpontosított figyelem. A valódi egyenlőséghez nem mindig elegendő az, hogy minden emberrel *azonos módon* bánnak. Vannak csoportok, amelyeknek emberi méltósága a többségi népességhez mérten aránytalanul több sérelmet szenved, ezeknek a csoportoknak pótlólagos

védelemre van szükségük, hogy egyenlő esélyeik biztosítva legyenek. A roma jogi mozgalom a roma nép által elszenvedett emberi jogi sérelmek történelmi aránytalanságával szembeni föllépés.

Roma nők

A roma nőkre gyakran **kettős diszkrimináció** terhe nehezedik: az etnikai és nemi diszkrimináció együttese. A hátrányos megkülönböztetés és a társadalomból való kirekesztettség kedvezőtlen kihatását

A roma nők a rasszista és a nemi előítéletesség összefonódása miatt több és súlyosabb emberi jogi sérelmet szenvednek

valamennyi roma megtapasztalja, ám a roma nők a rasszista és a nemi előítéletesség összefonódása miatt több és súlyosabb emberi jogi sérelmet szenvednek. A szegénység és a gazdasági kiszolgáltatottság, az egészségügyi problémák, az írástudatlanság, valamint a hagyomány által diktált női szerepből adódó kötelezettségek folytán a roma nők kiszolgáltatottsága nagyobb, mint a roma férfiaké.

A roma családban rendszerint a nők gondoskodnak a háztartásról, gyermekekről, valamint a család és rokonság többi tagjáról. A gyermekek nevelése, a háztartásvezetés és a jövedelemszerzés gondjaitól túlterhelten többnyire kiszorulnak a gazdasági életből. Gyakori, hogy az otthonteremtés biztonságának hiánya megfosztja a roma nőket a gazdasági autonómiától, a fizikai biztonság érzetétől, a személyes méltóságtól, és mindez oda vezet, hogy a társadalom peremére szorulnak, ami hozzájárul ahhoz, hogy a szegénység elnőiesedik és átöröklődik a roma nők társadalmi alávétettsége. Mindezekben túl rikító az iskolázottsági különbség a roma nők és a roma férfiak között, a roma közösségek vezetésében szintén háttérbe szorulnak, miként a közéleti/politikai életben való részvétel is a férfiak dolga. Következésképp nélkülözhetetlen a roma nők sajátos problémáinak felismerése és elismerése, emberi jogaik képviselete, előmozdítása, megvédelmezése.

Az alábbi esetleírás bemutatja, hogy miként vezetett súlyos emberi jogi sérelemhez a faji és nemi diszkrimináció összefonódása.

Kényszersterilizálás

Az 1970-es évektől 1990-ig a csehszlovák kormány pragmatikus politikájához tartozott a roma nők sterilizálása, miáltal a roma nők „magas és egészségtelen” termékenységi arányszámának csökkentését kívánták elérni.

Híradások szerint az 1990-es évek közepén abbamaradt a sterilizálás, időnként mégis voltak arra figyelmeztető jelek, hogy talán egészen az 1990-es évek végéig folytatódott. A kommunista rendszer bukása óta számos köztisztviselő tett aggodalmaskodó kijelentéseket a szlovákiai romák magas termékenységi arányszáma miatt, hangoztatva, hogy Szlovákiára nézve veszedelmes, vagy más indokkal szorgalmaztak intézkedéseket a romák magas termékenységi arányszámának mérséklésére. 1993 szeptemberében az akkori miniszterelnök Mečiar egyik beszédében a romák magas születési arányszámát a szlovákiai állampolgárokra nézve veszedelmesnek minősítette, és megerősítette, hogy „ez az [ország népességén belüli] arány a romák előnyére változik. Ezért aztán ha mi nem teszünk velük valamit most, akkor majd ők tesznek valamit velünk, ha eljön az idő”.

Az ERRC 2002-ben végzett terepkutatása alapján kimondható, hogy Szlovákiában előfordult a súlyos jogsértés, a roma nők faji alapon történő fogamzásgátló sterilizációja az orvosi beavatkozásoknál előírt – ám nem ritkán kezdetlegesnek nevezhető – tájékoztatáson nyugvó beleegyezés sztenderdjének alkalmazása nélkül. Például az egyik ERRC által bizonyított esetben egy roma nő császármetszéssel hozta világra ötödik gyermekét. Tanúvallomása szerint a műtét előtt aláírtak vele egy szlovák nyelvű formanyomtatványt. Jóllehet nem tud szlovákul olvasni, mégsem magyarázta meg neki senki sem a nyomtatvány tartalmát. Abban a hiszemben írta alá a papírt, hogy az a császármetszésre vonatkozik. Beszámolója szerint a műtét elvégzése után arról tájékoztatta őt az orvos, hogy többé nem lehet gyermeke. A nő soha nem kérte és soha nem akarta, hogy sterilizálják. Felháborodott, és megkérdezte az orvost, hogy mit tettek vele, mire az orvos a beszámoló szerint azt válaszolta, hogy sterilizálták, mert túlságosan sok abortusza volt és túlságosan sok gyermeket szült.

Úgy tűnik, hogy a Szlovákiában bizonyítottan meglévő erős faji ellenszenv – különösen a romaellenes érzület – szerepet játszik abban, hogy orvosok és ápolók megtevesztő módon és gondatlanul bánnak a roma nőkkal. Hasonló eseteket Magyarországon és a Cseh Köztársaságban is dokumentált az ERRC.

A faji diszkrimináció leküzdése

A kézikönyv hátralévő része azzal foglalkozik, hogy a törvények miként védelmezik az emberi jogokat, és hogy Önnek milyen cselekvési lehetőségei vannak, ha valaki nem tartja be vagy megsérti az emberi jogokat. Pontokba szedve itt olvasható, hogy mi a teendő általában akkor, ha a romákkal szembeni diszkrimináció leküzdésének útját választja:

- ✓ **Vállald a magad részét a küzdelemben!**
- ✓ Teremts **politikai hajtóerőt** a változáshoz.
- ✓ Sürgesd új **törvények** eredményes megvalósítását, vagy a meglévők módosítását.
- ✓ Segítsd a hatályban lévő **kisebbségi és antidiszkriminációs jogszabályok és politika megvalósulásának kikényszerítését**, és azt, hogy legyen erre vonatkozó törvény és politika.
- ✓ Légy szószólója a **felzárkóztató politikának**.
- ✓ Sürgesd a kisebbségi jogokkal és problémákkal foglalkozó **szervek létrehozását**.
- ✓ Készíts megbízható **statisztikai adatokat** a kisebbségpolitika gyakorlatáról.
- ✓ Kezdeményezz **párbeszédet** kormányzati szervekkel, állami szereplőkkel és az igazságszolgáltatás szerveivel.
- ✓ Támogasd a rasszizmus elleni fellépést és az emberi jogi **oktatást-nevelést** – taníts másokat és add tovább az üzenetet!
- ✓ Legyen munkakapcsolatod a **nemzetközi szervezetekkel** – tanulj bele és hallasd a hangodat.
- ✓ Bátorítsd saját közösség **politikai aktivitását** és legyél cselekvő részese a politikát formáló folyamatoknak.
- ✓ Hozd létre a roma jogokért tevékenykedő **aktivisták és civil szervezetek (NGO) hálózatát**.

Jegyzetek

- ¹ A feladat eredetileg megjelent: United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. *ABC: Teaching Human Rights*. (Egyesült Nemzetek Emberi Jogok Főbiztosa. *ABC: Az emberi jogok oktatása*) Geneva: United Nations Publication, 2003, p.38.
- ² Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről. 1. cikkely. Az Egyezmény teljes szövege megtalálható e kézikönyv függelékében.
- ³ A teljes szöveg megtalálható angolul: <http://www.errc.org/cikkely.php?cikkely=1871> (Ugyanennek az esetnek magyar nyelvű ismertetése megtalálható: http://www.neki.hu/ff_tartalom/2003/ff_2003_gfiverek.htm)

- ⁴ United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. *Fact Sheet No. 18, Minority Rights*. (Egyesült Nemzetek Emberi Jogok Főbiztosa. *Tények Lapja 18. szám, Kisebbségi Jogok*) Megtalálható (angolul): <http://www.unhchr.ch/html/menu6/2/fs18.htm>.
- ⁵ Ringold, Dena, Mitchell Orenstein & Erika Wilkens. *Roma in an Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle*. (*Romák a kibővülő Európában: a nincstelenség újraképződésének felszámolása*) Washington DC: The World Bank, 2003, p.19.
- ⁶ Ringold et al, p.21
- ⁷ United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. *Fact Sheet No. 18, Minority Rights*. (Egyesült Nemzetek Emberi Jogok Főbiztosának Hivatala. *Tények Lapja 18. szám, Kisebbségi Jogok*) Megtalálható (angolul): <http://www.unhchr.ch/html/menu6/2/fs18.htm>.
- ⁸ A feladat eredetileg megjelent: United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. *ABC: Teaching Human Rights*. (Egyesült Nemzetek Emberi Jogok Főbiztosa. *ABC: Az emberi jogok oktatása*) Geneva: United Nations Publication, 2003, pp.47–48.

Első rész
Az emberi jogi gondolkodásmód

3. fejezet

**A jogvédelem eszköztára:
az emberi jogok védelme
nemzeti keretek között
és az Egyesült Nemzetek
Szervezetében**

Ismerd jogaidat, és ne engedj belőlük

3. A JOGVÉDELLEM ESZKÖZTÁRA: AZ EMBERI JOGOK VÉDELME NEMZETI KERETEK KÖZÖTT ÉS AZ EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETÉBEN

Bevezetés

Az első és a második fejezetben megismerkedtünk az emberi jogi tevékenység alapjául szolgáló kulcsfogalmakkal. Röviden kitértünk olyan kérdésekre, hogy mik azok az emberi jogok, mitől létfontosságúak *valamennyi* ember számára, és hogy a hátrányos megkülönböztetés elleni küzdelem, a kisebbségi jogok, és ezen belül a roma jogok miként kapcsolódnak az emberi jogokhoz. A harmadik és a negyedik fejezet az emberi jogok kikényszerítésének lehetőségeivel és a törvényekbe foglalt emberi jogokkal foglalkozik, hogy világossá tegyünk, van hova fordulni, amikor szembeszállunk az emberi jogi sérelmekkel és visszasságokkal.

A következő két fejezetből megismerheti a különféle intézményeket és intézményi mechanizmusokat, amelyek együttesen arra valók, hogy megvédelmezzék minden egyes nő, férfi és gyermek emberi méltóságát. Mindenekelőtt olvassa el az alábbi esetleírásokat. Majd töltsse ki a táblázatot. A gyakorló feladat megoldását segíti, ha fellapozza az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatát (EJENY). Mely jogokat tagadtak meg a történetekben szereplő személyektől? Mely jogok alapján próbáltak jogorvoslathoz jutni? Az EJENY melyik cikkelyéhez kapcsolódnak a történetek egyes alkotóelemei?

1. számú eset: Pár esztendeje a jászladányi nem-roma lakosok a települési önkormányzat tisztségviselőinek támogatásával „magániskola” cégére alatt létrehozták a maguk elkülönített (szegregált) iskoláját. Ebbe a magániskolába nem vettek fel roma gyermekeket, így létrejött egy iskola, ahova „csak fehérek” jártak. A Megyei Közigazgatási Hivatal először törvénytellennek minősítette az önkormányzat döntését, amely lehetővé tette, hogy az önkormányzati általános iskola tantermeinek egy része magániskolaként működjön. A Hivatal döntése kimondta, hogy törvényellenes efféle osztályok létrehozása. Ám a jászladányiak nem hagytak fel eredeti törekvésükkel, és újra meg újra lépéseket tettek annak érdekében, hogy megnyithassák a magániskolát, és külön iskolába járhassanak a nem-roma gyermekek. Amikor Jászladány önkormányzatának sikerült ezt elérnie, és a magániskolát megnyitotta, a helybéli aktivisták civil szervezetekkel karöltve úgy akarták kiharcolni az iskola diszkriminatív jellegének felszámolását, hogy megpróbálták oda roma gyermekeket beíratni. Törekvésük csekély sikerrel járt. Legutóbb a Nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa alkotmányellenesnek nyilvánította a magániskola működését és megállapította, hogy az iskola létrehozását nem lett volna szabad a hatóságoknak engedélyezni, mert annak elsődleges célja a roma gyermekek hátrányos megkülönböztetése és elkülönítése. 2005-ben egy új törvény lép hatályba Magyarországon, amely előírja, hogy amennyiben egy iskoláról megállapítható, hogy etnikai hovatartozásuk alapján megkülönbözteti a gyermekeket, akkor azt az iskolát haladéék nélkül be kell zárni.

2. számú eset: A közelmúltban négy vándorló életmódot folytató személynek (traveller) Franciaországban megítéltek 4500 euró kártérítést, mert megállapítást nyert, hogy egy étteremben nem szolgálták ki őket. A döntést az az országos hatáskörű kormányzati szervezet hozta, amelynek feladata az egyenlő bánásmódot érintő vitás ügyek kivizsgálása. A kormányhivatal az esetről megállapította, hogy a személyzetet az étterem vezetője utasította, hogy ne szolgálták ki őket. A négy vándorlót elfogadható ok nélkül szólították föl távozásra, noha előzőleg a portás beengedte őket. Az étterem arra hivatkozott, hogy szigorú bebocsátási rendet tart, és előírásokat érvényesít a vendégek öltözködésére vonatkozóan. A portás feladata, hogy szemrevételezze az öltözetet és az egyéb dolgokat, és ennek alapján kiszűrje „illetlen kinézetű” személyeket. Az eset kivizsgálása során a személyzet egyik tagja elmondta, hogy ő kérte a vezető véleményét, mert az egyik hölgy „lengye nyári ruhát” viselt és „ízléstelen” fülbevalót hordott. Az étterem vezetője elmondta, hogy az egyik hölgy emlékeztette őt valakire, aki részese volt az étteremben korábban történt zavartkeltő eseménynek. Az eset döntőkei határozatukban az vándorlók mellett tették le a garast, mert úgy látták, hogy nem a vándorlók személyének megítélése volt a szolgáltatás megtagadásának alapja, hanem az, hogy (bizonyíték nélkül) feltételezett kapcsolatba hozták őket az évekkel korábban történt zavartkeltéssel.

Eset	Megtagadott jogok	Jogorvoslat keresésének alapjául szolgáló jogok	Kapcsolódó EJENY paragrafus
1. számú eset			
2. számú eset			

Jogok és kötelezettségek

Az első és a második fejezetből tudjuk, hogy az államnak meghatározott kötelezettségei vannak az alapvető emberi jogok érvényre juttatásában. Az állam kötelezettségei nem pusztán erkölcsi természetűek, hanem törvény által előírt tennivalók. Az emberi jogok minden emberi lényt egyformán megillető, és jogi úton kikényszeríthető jogosultságok. A kormányzattól még olyan esetben is számon kérhető az emberi jogok megvédésének és biztosításának teljesítése, ha a jogsértés elkövetője nem az állam nevében cselekszik, mert fennáll az állam törvényi kötelezettsége az emberi jogokra feljogosítottak iránt.

Az emberi jogi normákat és alapelveket a hazai alkotmányos emberi jogi rendelkezéseken túl nemzetközileg elfogadott emberi jogi egyezmények és sztenderdek írják elő, amelyek megfogalmazzák a följosítottak jogosultságait és azt, hogy a kormányok felelősségre vonhatók. Ezt hívják **jogon alapuló szemléletmódnak**, és ez jellemzi az emberi jogi aktivisták tevékenységét, amikor a kormányt rászorítják effajta kötelezettségeinek betartására, és ez jellemzi mindazok tudását, akik járatosak az emberi jogokban. Az emberi jogi elvek erkölcsi követeléseivel törvény biztosítja a jog erejét. A jogon alapuló szemléletmód előnye, hogy emberi jogi sérelmekre megvannak a jogorvoslat működő mechanizmusai. Akik úgy vélik, hogy sérelmet szenvedtek jogaikban, igénybe vehetik az igazságszolgáltatás jogi útját. Ezen kívül léteznek olyan nemzetközi ellenőrző-figyelő szervezetek, amelyek emberi jogi ügyekben szembeszállnak a kormányzatokkal, és arra ösztökélik őket, hogy az emberi jogokat tiszteletben tartva alakítsák közpolitikai tevékenységüket. Az imént felhozott példákban is a jogi szemléletmódot alkalmazták.

A jogvédelem nemzeti eszköztára

Minden egyes emberi jogi ügy és probléma helyi szinten merül föl, a jogvédelem is helyi szinten kezdődik. Az előző két fejezetben bemutattuk, hogy az állam felelős az emberi jogi sztenderdek gyakorlati megvalósításáért mindazoknak az embereknek az érdekében, akik területén tartózkodnak. Az államnak ez a felelőssége egyaránt vonatkozik az állam pozitív kötelezettségeire és a negatív módon megfogalmazott szabadságjogokra.

Nincs két olyan állam, amelyben teljesen azonosak volnának az emberi jogokra vonatkozó törvények, eljárások, és az emberi jogok gyakorlati megvalósítása, mégis minden egyes állam felelőssége, hogy biztosítsa az alapvető emberi jogok tiszteletben tartását, és hogy jogsérelem esetén igazságot szolgáltatson. Ebből fakadóan e kézikönyvben lehetetlen részletekbe menően bemutatni, hogy azokban az országokban, ahol az ERRC tevékeny, hogyan valósulnak meg az emberi jogok, vagy hogy milyen a jogvédelem, noha ez sem elhanyagolható része az aktív emberi jogi munkának. Mivel Ön emberi jogi aktivista, ezért tisztában kell lennie saját országának jogrendjével. Törekedjen a magyarországi jogrend alapos ismeretére akkor is, ha ezt eddig nem tette volna. Aki emberi jogi aktivista, annak ismernie kell:

- az alkotmányt,
- a törvények parlament általi elfogadásának menetét,
- a jogérvényes rendelkezések (pl. kormányrendeletek, minisztériumi rendeletek, utasítások stb.) végrehajtó szervek általi kibocsátásának menetét,
- a bíróságok hierarchiájának fölépítését, és a jogrendszer működését.

Ám többnyire ezzel még nem ér véget az emberi jogi aktivista által használt jogi eszközök listája. Amikor Ön az emberi jogok pártoló képviselőjét végzi, vagy szót emel valamilyen ügyben, szükségessé válhat az ügyre vonatkozó törvények, rendelkezések és szabályozások ismerete. Például, amikor olyan erőszakos

cselekedetek ügyében vizsgálódik, amit az állam nevében eljáró személyek követtek el, akkor fontos tudnia, hogy mely rendelkezések szabályozzák a helyi rendőrök tevékenységét, és azt is, hogy a hazai törvények milyen jogokat biztosítanak a rendőri intézkedésbe vont személyek számára. Továbbá hasznos ismernie, hogy miként működik a helyi szintű közigazgatás, beleértve az igazgatási eljárások, és a helyi közpolitikát megvalósító rendelkezések és szabályok ismeretét.

A kézikönyv itt következő része a nemzetközi jog és a regionális **kormányközi szervezetek** (KSZ) szerepét tárgyalja. A nemzetközi jog ismerete nélkül ugyanis még helyi vagy országos szinten sem igen lehetséges eredményes jogvédő munkát végezni. Sok állam az alkotmányba foglalja azt a rendelkezést, amely előírja az állam által ratifikált nemzetközi jogi norma országon belüli közvetlen alkalmazását.¹ Jó példa erre a Szlovák Köztársaság alkotmánya, amely kimondja:

Azok az emberi jogokról és alapvető szabadságokról szóló nemzetközi szerződések, amelyeket a Szlovák Köztársaság ratifikált és a törvény által megállapított módon kihirdetett, a Szlovák Köztársaság törvényeivel szemben előnyt élveznek, amennyiben az alkotmányos jogok és szabadságok bővebb terjedelmét szavatolják. (11. cikkely)

Ám egy ilyen rendelkezés alkotmányba foglalása még nem jelenti azt, hogy a gyakorlatban is érvényesülnek a nemzetközi szerződések által elismert jogok, hiszen nem létezik olyan automatizmus, amelyik „megvalósítaná” a jogokat. Ebből a szempontból egy államot azon az alapon lehet megítélni, hogy a gyakorlatban miként valósítja meg az emberi jogok tiszteletben tartását és védelmét, nem pedig abból, hogy milyen jogi és intézményi keretek állnak rendelkezésére. Minden ország, így Magyarország emberi jogi viszonyainak megítéléséhez a legfontosabb kérdések az alábbiak:

- Teljesíti-e Magyarország a nemzetközi kötelezettségeit?
- A társadalom eleven valóságában hogyan jellemezhető a magyarországi romák élete?
- Tapasztalják-e némely Magyarországon élő kisebbségi csoportok, hogy jogaik aránytalan sérelmet szenvednek?
- Van-e Magyarországnak belső antidiszkriminációs törvénye, és milyen hatáskokkal fogatosítja azt?

Az emberi jogi gondolkodásmód: emberi jogok és az alkotmány²

Az állam egyik fontos tennivalója, hogy a nemzetközileg elfogadott emberi jogokat beemelve saját jogrendjébe. Ez a legelső lépés megtevése az emberi jogok teljes megvalósításához.

Vajon mennyire érvényesülnek az emberi jogok nemzetközi normái Magyarországon?

A következő feladathoz legyen kéznél Magyarország alkotmányának szövege és az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata (ez utóbbi megtalálható a kézikönyv függelékében). Tegyen egy ✓ jelet a táblázatban feltüntetett jogok mellé a megfelelő kockába abban az esetben, ha a jog szerepel az alkotmányban, illetve az EJENY-ben.

Jog	Benne van az EJENY-ben	Benne van Magyarország alkotmányában
Munka szabad megválasztásának joga	☐	☐
Sajtószabadság	☐	☐
Házastárs/élettárs szabad megválasztásának joga	☐	☐
Megfelelő hajlékhoz való jog	☐	☐
Elfogulatlan és nyilvános tárgyalás független bíróság által	☐	☐
Születendő gyermekek számának szabad megválasztása	☐	☐
Kínvallatás, valamint az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés tilalma	☐	☐
Vallásszabadság	☐	☐
Tulajdonhoz való jog	☐	☐
Utazás / mozgás szabadságának joga	☐	☐
Oktatáshoz való jog	☐	☐
Kielégítő élelemhez való jog	☐	☐
Tiszta levegőhöz és tiszta ivóvízhez való jog	☐	☐
Jog a hátrányos megkülönböztetéstől mentes élethez	☐	☐
Jog a megfelelő egészségügyi ellátáshoz	☐	☐
Megfelelő lakáshoz való jog	☐	☐
Szólásszabadság	☐	☐

Ellenőrző kérdések:

1. Meglepőnek látja az így kapott eredményt?
2. Talált-e az Alkotmányban vagy az EJENY-ben olyan a jogokat, amelyekről úgy érzi, nem kellene egyetemlegesnek lenniük (nem kellene mindenki számára biztosítani őket)?
3. Ismeretei szerint Magyarország polgárainak vannak-e olyan jogai, amelyek nem szerepelnek az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatában?

Mint említettük, az emberi jogok belső jogrendbe foglalása csupán a legelső lépés megtétele. Az államnak az a kötelezettsége, hogy a gyakorlatban valósítsa meg az emberi jogok normáit. Ehhez nélkülözhetetlen:

- ✓ olyan törvények elfogadása és gyakorlati megvalósítása, amelyek mindenki számára biztosítják az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést, ha alapvető jogait sérelem éri;
- ✓ a hatályos törvények és a törvénytervezetek felülvizsgálata, hogy kiküszöböljék a törvények kedvezőtlen kihatásait;
- ✓ az állam cselekvő fellépése, hogy szétbomlassza azokat a csoportokat, amelyek az emberi jogokkal szembehelyezkedő eszméket hirdetnek;
- ✓ az állam cselekvő támogatása azon csoportok számára, amelyek föllépnek a jogok megsértővel szemben, miáltal előmozdítják az emberi jogok érvényesülését;
- ✓ hathatós bírósági igazságszolgáltatás az áldozatok számára, kiket emberi jogi sérelem ér;
- ✓ a szakpolitikák területén olyan gyakorlat folytatása, ami előmozdítja az emberi jogok érvényesülését mindenki számára;
- ✓ továbbképző rendszer működtetése az emberi jogi normák, elvek és szemlélet témakörében azok számára, akik a közigazgatásban, a büntető igazságszolgáltatás intézményeiben, a bíróságokon és másutt dolgoznak.

Az Egyesült Nemzetek (ENSZ)

Az Egyesült Nemzetek Szervezetét (ENSZ) 1945-ben hozták létre azzal a rendeltetéssel, hogy megőrizze a nemzetközi békét és biztonságot, elősegítse a nemzetek közötti baráti kapcsolat kialakulását, a nemzetközi problémák együttműködésen alapuló megoldását, az emberi jogok tiszteletben tartását, valamint hogy központja legyen a nemzetek harmonikus együttműködésének. Az ENSZ Alapokmánya e célok mindegyikét magába foglalja. Az Egyesült Nemzeteknek jelenleg 191 tagországa van, a tagországok abban egyetértenek, hogy támogatják az Alapokmányban lefektetett eszméket.

Az Egyesült Nemzetek főszervei a következők: Közgyűlés, Biztonsági Tanács, Gazdasági és Szociális Tanács, Gyámügyi Tanács, Nemzetközi Bíróság és a Titkárság. A Közgyűlés az ENSZ összes tagorszá-

gának képviselőiből áll, az ENSZ többi főszervében nincs minden tagország képviselve. További információt talál az ENSZ működésének módjáról és az ENSZ szerteágazó tevékenységéről a világhálón a szervezet honlapján, angol nyelven, ezen a címen: <http://www.un.org/Overview/brief.html>. (Az alapvető információk magyar nyelven is hozzáférhetők a világhálón, például a Magyar ENSZ Társaság honlapján, ezen a címen: <http://www.menszt.hu/magyar/>.)

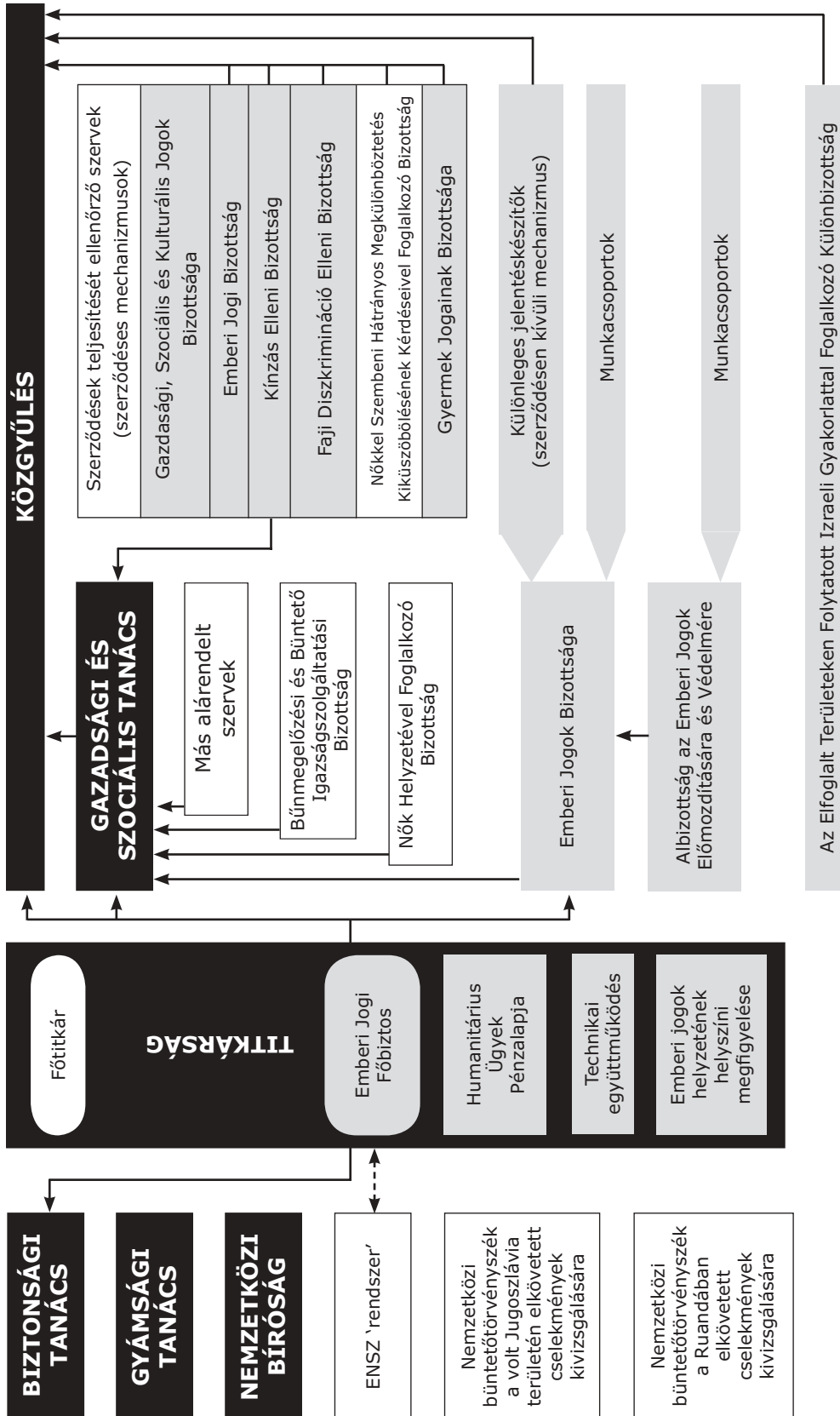
Az ENSZ egyik legnagyobb elért teljesítménye az emberi jogok nemzetközi törvényeinek kimunkálása. Több mint fél évszázaddal ezelőtt az ENSZ „nagyjelentőségű munkát végezve áttekintette az emberi jogok fejlődését és kodifikációs helyzetét azzal a céllal, hogy a jogokat az erkölcsi iránymutatás szférájából átemelje a kötelező erejű törvények világába”.³ Mára az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata olyan dokumentummá lett, amelyről elmondható, hogy kiinduló alapul szolgált több mint 80 nemzetközi egyezmény, szerződés és nyilatkozat számára. Ez is mutatja az emberi jogok középponti szerepét az ENSZ munkájában.

Maga az ENSZ, és ezen belül az ENSZ emberi jogi eszközrendszere meglehetősen bonyolultnak tűnik, első ránézésre szinte zavarba ejtő – amint ez az ENSZ emberi jogi rendszerét bemutató ábrából a következő oldalon kitűnik. A szervezeti felépítés rendje ugyan meglehetősen kiterjedt és összetett, de elkedvetlenedésre nincs semmi ok, mert a fejezet hátralévő oldalain megismerkedhet az emberi jogokkal foglalkozó ENSZ szervezetek működésével.

Emberi Jogok Nemzetközi Kódexe

Az első és a második fejezetben elkezdtük a legszélesebb körben elfogadott nemzetközi emberi jogi alapdokumentum, az **Emberi jogok egyetemes nyilatkozata** megismerését. Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése 1948-ban, a II. világháború idején elkövetett atrocitások közismertté válása után fogadta el a nyilatkozatot, amelyben kinyilvánította, hogy ez az „a közös eszmény, amelynek elérésére minden népnek és minden nemzetnek törekednie kell”. Mindazonáltal az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata csupán egyike annak a három dokumentumnak, amelyek együttes elnevezése az **Emberi jogok nemzetközi kódexe** (International Bill of Human Rights). A Kódex két másik része a **Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya** (GSZKJNE) (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) és a **Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya** (PPJNE) (International Covenant on Civil and Political Rights), valamint az utóbbihoz tartozó két **Fakultatív jegyzőkönyv** (Optional Protocols).

A Nyilatkozatot jogi státusza különbözteti meg a két Egyezségokmánytól. Elnevezéséből kiviláglik, hogy ez egy **nyilatkozat**, s mint ilyen, kinyilvánítja a közös eszményt, valamint lefekteti az általános alapelveket, de maga a dokumentum nem kötelező és nem kikényszeríthető nemzetközi jogi norma. Noha a Nyilatkozat hivatalosan nem tekinthető jogérvényesnek, számos cikkelye „nemzetközi szokásjog” erejével bír, ami azt jelenti, hogy sok állam következetesen folytatott gyakorlata által formálódott ki, ebből fakadóan az álla-

Forrás: Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának Hivatala (1997) Genf, Svájc.

mok elismerik azt a jogi kötelezettséget, hogy tevékenységük eleget tegyen a Nyilatkozatba foglalt eszményeknek. Egy állam ugyanolyan módon lesz részese egy nyilatkozatnak, mint ahogy jogilag kötelező erejű dokumentumhoz csatlakozik, de nyilatkozat esetében csatlakozásával csupán a szövegben megfogalmazott eszmények és normák támogatásáról tesz tanúbizonyságot. Ezzel szemben a GSZKJNE és a PPJNE jogi státusza **egyezmény** (a hasonló jellegű dokumentumokat olykor szerződésnek vagy egyezségokmányoknak nevezik), s mint ilyen, nemzetközi jogi normákat és sztenderdeket állít föl, a szerződésben részes államokat pedig arra kötelezi, hogy tartsák tiszteletben és védelmezzék a benne foglalt alapelveket. Kizárólag azon országok kötelezettsége a normák és sztenderdek teljesítése, amelyek *aláírják és ratifikálják* (megerősítik) az egyezményt. (Nemzetközi egyezményt létrehozó eljárás menetét lásd a szövegdobozban).

Nemzetközi egyezmény létrejöttének lépései

Hosszadalmas folyamat végén lesz kötelező érvényű kodifikált törvény az emberi jogi elgondolásokból, amelynek során politikai egyezségekre kell jutni az országon belül és a nemzetközi szintéren. A nemzetközi egyezményt létrehozó folyamat főbb lépései:

1. **Tervezetét** kidolgozzák munkacsoportok. Az ENSZ Közgyűlése erre szóló megbízást ad a tagországok képviselőiből álló munkacsoportoknak, valamint kormányközi és nem-kormányzati (civil) szervezeteknek.⁶
2. **Elfogadják** az ENSZ Közgyűlésén szavazással.
3. **Aláírják** a tagországok képviselői. Az egyezmény aláírásával az országok jelzik, hogy a saját országukban megkezdték a ratifikációs eljárást. Aláírásukkal kimutatják azon szándékukat is, hogy tartózkodnak olyan cselekedetektől, amelyek ellentétesek az egyezmény céljaival. Néha előfordul, hogy valamely ország, noha aláírta, de mégsem tesz további lépéseket a ratifikációval való életbe léptetéshez.
4. **Ratifikálják** (megerősítik) a tagországok. Az egyezmény ratifikálásával a tagország megerősíti szándékát, hogy eleget tesz a dokumentumban megfogalmazott előírásoknak és kötelezettségeknek. Ezzel kötelezettséget vállal, hogy megvizsgálja, vajon saját országának törvényei megfelelnek-e az egyezmény előírásainak. Lehetőség van arra, hogy egy ország akkor is ratifikálja az egyezményt, ha egyúttal jelzi fenntartásait, vagyis kinyilvánítja, hogy bizonyos cikkelyeit nem vállalja magára nézve kötelezőnek.
5. **Hatályba lép.** A nemzetközi egyezmény akkor lép hatályba, ha meghatározott számú tagország ratifikálta (megerősítő okmányát letétbe helyezte). Például, a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányát és a Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányát 1966-ban fogadta el a Közgyűlés, de a két egyezmény csak

1976-ban lépett hatályba, az után, hogy a szerződésben meghatározott számú tagország, azaz 35 ország ratifikálta őket.

Flowers, Nancy (ed). *Human Rights Here and Now. Celebrating the Universal Declaration of Human Rights*

(Nancy Flowers, ed., *Emberi jogok itt és most. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának évfordulójára*)

Megtalálható: <http://www1.umn.edu/humanrts/edumat/hreduseries/hereandnow/Default.htm>.

Az egyezségokmányok életre hívása idején fennálló „politikai és eljárási okok”⁴ miatt két különálló dokumentumban kodifikálták az EJENY-ben megfogalmazott jogokat. A politikai ok a korszak hidegháborús politikájában keresendő, az eljárási ok pedig az, hogy a két egyezségokmányban rögzített jogok megvalósításához szükséges kormányzati intézkedések nem teljesen azonosak.

A **Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya** főleg az úgynevezett negatív jogokat rögzíti, mint például a gondolat szabadság, a lelkiismereti és vallásszabadság, a véleménynyilvánítási szabadság, és az állami tevékenységben való részvétel jogát. A dokumentum cikkelyei egyéni szabadságjogokat és politikai szabadságokat tartalmaznak. Az országok többségében némelyik politikai jog kizárólag az ország állampolgárait illeti meg (ilyen például a választáson való részvétel joga), míg másféle politikai jogok élvezete mindazon személyek számára garantált, akik az ország területén tartózkodnak (például a véleménynyilvánítási vagy a vallásszabadság joga). Úgy is tekinthető, hogy a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának elsődleges szándéka azon szükségletet elégíti ki, hogy az egyén védelemre szorul az állam önkényes hatalomgyakorlásával szemben. Az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatának 19 cikkelye (harmadiktól a huszonegyedikig) a politikai és állampolgári jogokra vonatkozik. Ezeket az emberi jogokat gyakran nevezik „első generációs jogoknak”. Az Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának magyar nyelvű hivatalos szövege a világhálón itt található:⁵ <http://www.menszt.hu/magyar/emberipolitikai.htm> (angol nyelvű szövege itt olvasható: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm).

A **Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya** testvérokmányával ellentétben inkább az úgynevezett pozitív jogokat helyezi előtérbe. A dokumentum hangsúlyozza az állam kötelezettségét, miszerint azáltal biztosítja az egyének gazdasági, szociális és kulturális jólétét, hogy elismeri az egyén jogait alapvető szükségleteinek kielégítésére, amely szükségletek többek között magukban foglalják a szociális biztonságra, a megfelelő életszínvonalra, a testi és lelki egészség elérhető legmagasabb szintjére, a művelődésre való jogokat.

**Használjuk helyesen a szavakat:
szakkifejezések és definíciók**

Nyilatkozat: megegyezésen alapuló sztenderdeket kinyilvánító dokumentum, amelynek jogi értelemben véve nincs kötelező ereje. Az ilyen sztenderdek fontos politikai és erkölcsi elkötelezettségek.

Egyezmény: országok közötti megállapodás, amelynek jogi értelemben véve kötelező ereje van; ugyanilyen jelentéstartalommal használatos szavak a szerződés és az egyezségokmány. Az egyezmény erősebb, mint a nyilatkozat, mert az egyezményben foglaltak betartása jogi értelemben kötelező az aláíró országok számára. Amikor egyezményt fogad el az ENSZ Közgyűlése, akkor nemzetközi normákat és sztenderdeket hoz létre.

Jegyzőkönyv: olyan szerződés, amelyik egy korábbi szerződést módosít (pl. kiegészíti azt további eljárási szabályokkal, vagy tartalmi előírásokkal).

Szerződéssel létrehozott szerv: független szakértőkből álló bizottság, amely ellenőrzi a szerződésbe foglalt emberi jogi előírások megvalósítását. A bizottság tagjait a szerződés ratifikáló országai jelölik és választják meg.

Fenntartás: olyan kikötés, amelyet a szerződés ratifikáló állama nevez meg azzal a céllal, hogy jelezze, a szerződés némely megnevezett előírását nem tartja magára nézve kötelezőnek (nem vállalja).

A két egyezségokmány között egyik fő különbség, hogy míg a gazdasági és kulturális jogok teljes gyakorlását az aláíró állam „fokozatosan biztosítja” olyan módon, hogy megvalósításukra „a rendelkezésre álló valamennyi erőforrás igénybevételel” törekszik, addig a politikai és állampolgári jogokat haladék nélkül, azonnal meg kell valósítania. De a fokozatosság elve mellett azt a megkötést is tartalmazza az egyezségokmány, hogy nem maradhat le egyetlen csoport sem amiatt, hogy tagjait hátrányosan megkülönböztető (diszkriminatív) intézkedések érintik, vagy aránytalanul kedvezőtlen kihatások érik. A 2(2) számú cikkelyben megfogalmazott, a diszkrimináció tilalmára vonatkozó kötelezettséget haladék nélkül kell bevezetni, megvalósítása nem történhet fokozatosan, és nem függhet a rendelkezésre álló erőforrásoktól. A tilalmas diszkrimináció ügyében a kormányok nemcsak hogy kötelesek haladék nélkül lépéseket tenni, hanem támogatást kell kérniük a nemzetközi közösségtől, amennyiben hiányoznak az e célból igénybe vehető hazai erőforrások. A gazdasági, szociális és kulturális jogokat második generációs jogoknak nevezik, és az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatában 6 cikkely (huszonkettediktől a huszonhetedikig) vonatkozik e jogokra. A Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányának magyar nyelvű hivatalos szövege itt található:⁷ <http://www.menszt.hu/magyar/emberigazdasagi.htm> (angol nyelvű szövege itt olvasható: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_cescr.htm).

Annak ellenére, hogy az emberi jogokat szétbontották két különálló dokumentumra, a két egyezmény egyaránt kiemeli, hogy mind a polgári és politikai jogok, mind a gazdasági és szociális jogok azonos fontosságúak és kölcsönösen feltételezik egymást. Mind a két Egyezségokmány Bevezetője így fogalmaz:

„[...] az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának megfelelően a polgári és politikai szabadságjogokat élvező, a félelemtől és a nélkülözéstől mentes szabad emberi lények eszménye csak úgy valósítható meg, ha olyan feltételeket hoznak létre, amelyek révén mindenki élvezheti polgári és politikai, valamint gazdasági, szociális és kulturális jogait [...]”.

Ez a megfogalmazás azért nagyjelentőségű, mert nemzetközi jogi normává emeli, hogy a jogok mindkét fajtájának biztosítása elengedhetetlen ahhoz, hogy az emberi jogok minden egyes ember számára valóságosak legyenek.

Minden emberi jog egyetemes és oszthatatlan, e jogok kölcsönösen feltételezik egymást, és kölcsönösen függenek egymástól. A nemzetközi közösség feladata, hogy az emberi jogok teljességét tisztességes és méltányos módon, azonos indíttatással, egyenlő hangsúllyal kezelje. Miközben nem szabad megfélemlíteni a nemzeti és regionális sajátosságok, valamint a különféle történelmi, kulturális és vallási előzmények jelentőségéről, az az államok kötelessége, függetlenül a politikai, gazdasági és kulturális berendezkedésük módjától, hogy az összes emberi jogot és alapvető szabadságot előmozdítsák és megvédelmezzék.

Bécsi Nyilatkozat és Cselekvési Program, I(5)
Világkonferencia az Emberi Jogokról, Bécs, 1993. június 14–25.

Szerződés által létrehozott szervek

Az emberi jogok nemzetközi jogi normává tétele mellett az ENSZ létrehozott a független szakértőkből álló bizottságokat, amelyek ellenőrzik a szerződésbe foglalt rendelkezések megvalósítását. A szakértői bizottságok áttekintik a szerződésben részes országok által benyújtott jelentéseket, megjegyzéseket fűznek hozzájuk, amennyiben a szerződés tartalmaz erre vonatkozó megállapodást. Az állam a szerződés ratifikálásával hozzájárulását adja a szerződéssel létrehozott bizottság időszakonkénti vizsgálódásához. A szerződések többsége azt írja elő, hogy jelentést első ízben a szerződés ratifikálásától hozzávetőleg számított egy esztendő múltán kell benyújtani, ezt követően általában négy-ötévente kerül rá sor. A szakértői bizottságokhoz benyújtandó országjelentések időrendjét és az egyezségokmányokban részes (ratifikáló) országok listája a világhálón itt található: <http://www.unchr.ch/html/menu2/convmech.htm>.

Az állam jelentésében beszámol azokról az intézkedéseiről, amelyek célja, hogy eleget tegyen a szerződésben vállalt kötelezettségeinek. A bizottság a maga megjegyzéseit és következtetéseit kétféle információ

alapján fogalmazza meg. Az állam által benyújtott jelentés alapján, valamint a nem-kormányzati (civil) szervezetek és más ellenőrző szervezetek által hozzá eljuttatott információk alapján.⁸ A bizottság ezenkívül megfogalmazhat általános ajánlásokat a különösen jellemző ügyekre vagy témákra vonatkozóan. Azt azonban nem teheti meg a bizottság, hogy a maga ténymegállapításait vagy ajánlásait ráerőlteti valamely országra.

Némelyik szerződés megadja a lehetőséget egyéni panasz benyújtására az állammal szemben. Ez a jogorvoslati forma lehetővé teszi, hogy amennyiben a panaszos személy a saját országában keresztlvithetetlennek bizonyult a jogorvoslat, a panaszos közvetlenül a bizottsághoz forduljon jogorvoslatért. Ezáltal jövőbeli hasonló jogsértések is megelőzhetők. Csakhogy az effajta jogorvoslati eljárás megindítása feltételekhez kötött. Az egyik feltétel az állam hivatalos hozzájárulása az egyéni panasztételi mechanizmus alkalmazásához a szerződés azon cikkelyének vagy jegyzőkönyvének ratifikálása útján, amelyik az effajta jogorvoslati eljárásra vonatkozik. További feltétel, hogy a panaszos teljesítse a panasz elfogadásának meghatározott követelményeit. Az egyéni panasz elfogadhatóságáról a Nyolcadik fejezetben, a peres eljárásnál bővebben lesz szó.

Mind a két egyezségokmány létrehozta a maga ellenőrző-megfigyelő szervét. A Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának végrehajtását az Emberi Jogi Bizottság (EJB) (Human Rights Committee (HRC)) ellenőrzi. Az Emberi Jogi Bizottság (EJB) egyezségokmány előírásának megfelelően a polgári és politikai jogok területének 18 független szakértőjéből áll. Az EJB időszakonként tájékozik arról, hogy az állam eleget tesz-e szerződésben vállalt kötelezettségeinek, és elkészíti saját jelentését az országról. A Bizottság minden ötödik évben ellenőrzi, hogy az állam teljesíti-e szerződésben vállalt kötelezettségeit. Emellett azon államokat illetően, amelyek ratifikálták az egyezségokmány első Fakultatív Jegyzőkönyvét, az EJB bármikor meghallgathat *egyének* által benyújtott panaszokat, függetlenül attól, hogy mikor esedékes az állam öt évenkénti jelentése.

A szerződésben részes államok jelentéseinek felülvizsgálata során az Emberi Jogi Bizottság gyakran kifejezte aggodalmát az adott országban tapasztalható faji és etnikai diszkrimináció miatt. Az EJB külön nyomatékkal utalt a romák némely európai országban tapasztalható helyzetére. Így például a Szlovákiáról szóló legutóbbi jelentésének záró megjegyzéseiben az EJB kifejezte aggodalmát a romákkal szemben állandósult diszkrimináció miatt, és újból megerősítette, hogy:

„A részes államnak meg kellene hoznia minden szükséges intézkedést, hogy fölszámolja a romák hátrányos megkülönböztetését, és hogy a gyakorlatban kiteljesítse az Egyezségokmányban foglalt jogok élvezetét. A részes államnak ugyancsak nagyobb erőfeszítéseket kellene tennie, hogy biztosítsa a romák számára saját nyelvük használatának lehetőségét a hivatalos érintkezésekben, hogy gondoskodjék általuk könnyen hozzáférhető szociális szolgáltatásokról, hogy gondoskodjék a romák képzéséről annak érdekében, hogy fölkészítse őket a foglalkoztatásra, és hogy munkalehetőséget teremtsen számukra. A Bizottság kimerítően részletes jelentést szeretne kézhez venni az elfogadott kormányzati közpolitikákról és a belőlük származó gyakorlati eredményekről.”⁹

A Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányának megvalósítását a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága (GSZKJB) (Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR)) ellenőrzi. Ez a Bizottság is 18 független szakértőből áll, és az államok jelentéstétele is öt évenként esedékes. A GSZKJB fontosnak tartja, hogy saját jelentéseiben felhívja a figyelmet a faji megkülönböztetés nyugtalanító voltára, ahogy ezt számos alkalommal megtette. A Lengyelországról szóló legutóbbi jelentésében a Bizottság nyomatékosan kérte, hogy az állam „adjon naprakész információt a roma népesség helyzetéről, fogadjon el átfogó programot a roma népesség előrehaladását akadályozó tényezők leküzdésére, olyan intézkedések révén, amelyek biztosítják az eredményes jogorvoslatot azon esetekben, amikor a romákkal szembeni hátrányos megkülönböztetés tapasztalható a foglalkoztatás, lakhatás és az egészségügy területén”.¹⁰ A Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya nem tartalmaz megállapodást egyéni panaszok kivizsgálására szolgáló eljárásról.

Az emberi jogi gondolkodásmód: a tematikus jogok eszköztára

Az Emberi jogok nemzetközi kódexe mellett úgynevezett tematikus emberi jogi eszközök is léteznek, amelyek meghatározott tárgykörökre vonatkozóan rögzítik a nemzetközi jogi normákat. E jogi eszközök védelmet nyújtanak valamely különösen fontos tárgykörben, illetve olyan embercsoportok számára, akik jobban ki vannak szolgáltatva emberi jogaik megsértésének. A nemzetközi jog eme eszköztárában egyezmények, nyilatkozatok, intézkedési előírások egyaránt találhatóak. Az Egyesült Nemzetek égisze alatt elfogadott különféle emberi jogi dokumentumok teljes listája a világhálón itt található: <http://www.unhcr.ch/html/intlinst.htm>.

Az alábbi táblázat baloldali oszlopában föltüntettünk az ENSZ legfontosabb emberi jogi egyezményei közül néhányat. A táblázat fejléce néhány olyan emberi jogi témakört tartalmaz, amelyek szorosan kapcsolódnak a roma jogokhoz. Gondolkodjon el azon, hogy a megadott egyezmények mely témakörökre vonatkoznak? Ha Ön úgy véli, hogy az egyezmény vonatkozik a fejlécben megadott valamelyik témakörre, akkor tegyen egy ✓ jelet a hozzá tartozó kockába.

Egyezmények	Jogsérelem területe					
	Külkoltatás a lakásból	Hátrányos megkülönböztetés a kereső foglalkozás területén	Elkülönített (szegregált) oktatás	Hozzájutás az egészségügyi ellátáshoz	Fizikai bántalmazás a rendőrség által	Menedékjog azon személyek számára, akik saját országukban üldözöttest szenvedtek
Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya (1966)						
Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya (1966)						
Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről (1965)						
Egyezmény a nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről (1979)						
Egyezmény a gyermekek jogairól (1989)						
A menekültek helyzetére vonatkozó egyezmény (1951)						
Egyezmény a migráns munkavállalók és családtagjaik jogainak védelméről (1990)						

Tematikus jogok eszköztára

A következő ábra föltünteti az Egyesült Nemzetek legfőbb jogi eszközeit az emberi jogok területén. Tárnyaltuk már az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatát, továbbá a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányát és a Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányát, valamint

az e szerződések megvalósítását ellenőrző szerveket. A két egyezségokmányhoz hasonlóan a tematikus szerződések mindegyikének megvan a maga eljárásrendje, amivel biztosítja a szerződés által előmozdítani kívánt sztemderdek érvényre jutását a részes államokban. Az eljárásrend tartalmazhatja az egyéni panaszok kivizsgálásának intézményi mechanizmusát és/vagy sürgösségi eljárást, de mindenfajta eljárás nemzetközi bizottság vagy hasonló szerv felügyelete alatt áll. A táblázatba foglalt szerződések dokumentumai a világhálón itt találhatóak: <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf>.

Emberi Jogok Nemzetközi Kódexe
Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (EJENY), 1948

Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya (PPJNE), 1966

Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya (GSZKJNE), 1966

A menekültek helyzetére vonatkozó egyezmény, 1951	Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről, 1965	Egyezmény a nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről, 1979	Egyezmény a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód ellen, 1984	Egyezmény a gyermekek jogairól, 1989
---	---	---	--	--------------------------------------

Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről

A faji megkülönböztetéssel foglalkozó összes nemzetközi szerződés kútforrása a Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről (NEFMK). Ez az a szerződés, amelyik alapvetően meghatározó a roma jogok szempontjából. Amint a Második fejezetben láttuk, az egyezmény szövegében a faji megkülönböztetés kifejezés „minden olyan különbségtételt, kizárást, megszorítást vagy előnyben részesítést jelent, amelynek alapja a faj, a bőrszín, a leszármazás, a nemzetiségi vagy etnikai származás, és amelynek célja vagy eredménye politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális téren vagy a közélet bármely más terén az emberi jogok és alapvető szabadságjogok elismerésének, egyenrangú élvezetének vagy gyakorlásának megsemmisítése vagy csorbítása”. Az Egyezmény garantálja a törvény előtti egyenlőséget, és az állampolgári, politikai, gazdasági és kulturális jogok egyenlő élvezetét. Az Egyezmény az ország területén tartózkodó minden emberre vonatkozik, állampolgárokra és nem-állampolgárokra egyaránt. Az állam kötelessége, hogy föllépjen a faji felsőbbrendűsége vagy gyűlöletre alapozott eszmék terjesztése ellen, és hogy intézkedéseket hozzon a faji megkülönböztetésre vezető előítéletek leküzdésére,

valamint a megértés, türelmesség és barátság előmozdítására. Az Egyezmény teljes szövege megtalálható e kézikönyv függelékében.

A szerződés által létrehozott szerv a Faji Diszkrimináció Elleni Bizottság (FDEB). A FDEB áttekinti az időszakonként benyújtott országjelentéseket, vizsgálódik egyéni panaszok ügyében, nyomon követi és ellenőrzi az egyezmény megvalósítását. A Bizottság 18 tagból áll, és négyévenként készít jelentést az egyes országokról. Azonfelül, hogy a Bizottság a hozzá időszakonként beérkező információk alapján megfogalmazza megjegyzéseit a romák számos országban tapasztalt megkülönböztetéséről, számos általános ajánlást is közzétett, egyik ezek közül az *Általános ajánlás a romákkal szembeni hátrányos megkülönböztetés felszámolására*. Ez az átfogó ajánlás szorgalmazza:

- általános érvényű intézkedések megtételét, mint például a romákkal szembeni faji alapú hátrányos megkülönböztetés felszámolását célzó jogszabályok elfogadását vagy kiegészítését;
- a faji erőszakkal szemben védelmet nyújtó intézkedéseket;
- az oktatás területén bevezetendő intézkedéseket;
- az életfeltételek javítását célzó intézkedéseket;
- a média területén bevezetendő intézkedéseket; és
- a közéletben való részvételt előmozdító intézkedéseket.

Az Általános ajánlás külön említi a roma nők helyzetét, akik közül sokan kettős diszkriminációt kénytelenek megtapasztalni. A romákról szóló Általános ajánlás teljes szövege a világhálón itt található: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/1f3d6d130ab8e09c125694a0054932b?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/1f3d6d130ab8e09c125694a0054932b?Opendocument).

Egyezmény a nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről

A 'Nőkről szóló egyezmény' tartalmazza a nemi hovatartozás miatti megkülönböztetés felszámolásának módozatait és az állammal szemben támasztott követelményeket. A szerződésben rögzített jogok között megtalálható a férfiakéval egyenlő bánásmód törvényileg biztosított joga, a férfiakéval egyenlő jog az oktatás, a politikai részvétel, a foglalkoztatás, az egészségügyi ellátás és a gazdasági élet területén, a szexuális kihasználás minden formájának tilalma, valamint annak lehetősége, hogy a nők egyenlőtlenségének leküzdése céljából rendkívüli intézkedések kerüljenek időlegesen bevezetésre. Az egyezmény számos cikkelye különlegesen fontos a kisebbségi csoportokhoz tartozó nők tekintetében, például az egyezmény azon cikkelyei, amelyek előírják a férfiak és a nők társadalmi szerepét övező sztereotípiák kiküszöbölését célzó intézkedések meghozatalát. Az egyezmény magyar nyelvű hivatalos szövege a világhálón itt található:¹¹ www.eselyegyenloseg.hu/pdf/beliv.pdf (angol nyelvű szövege itt található: <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/e1cedaw.htm>).

A Nőkkel Szembeni Hátrányos Megkülönböztetés Kiküszöbölésének Kérdéseivel Foglalkozó Bizottság (NSZHMKB) 23 szakértőből áll, akik négyévente tájékoznak a nők helyzetéről az egyes országokban, nyomon követik és ellenőrzik az Egyezmény megvalósítását. A Bizottság megállapította, hogy létezik egy

sajátos jogfosztottság, amelyet a nők kénytelenek megtapasztalni faji és etnikai hovatartozásuk miatt. Így például a Németországról szóló legutóbbi jelentésének Záró megjegyzéseiben a Bizottság megállapította, hogy az állam részéről mulasztás történik, amikor nem rendelkezik a szinti és roma nők jogi védelméről, akik gyakran egyidejűleg szembesülnek a nemi és az etnikai alapú diszkriminációval. Németországban a szinti és a roma nők és leányok jelentős részét kirekesztik az Egyezmény által garantált jogok jelentős részéből, elsősorban az oktatás, a foglalkoztatás, az egészségügy valamint a közösségi és politikai életben való részvétel területén.

Egyezmény a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód ellen

Az Egyezmény pontokba foglalja az állam tennivalóit a kínzás felszámolására. A kínzást az alábbiak szerint definiálja:

[...] a „kínzás” kifejezés minden olyan cselekményt jelent, amelyet szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltása céljából alkalmaznak valakivel szemben, hogy tőle, illetőleg harmadik személytől értesüléseket vagy vallomást csikarjanak ki, vagy hogy olyan cselekmény miatt büntessék, amelyet ő, vagy harmadik személy követett el, illetőleg amelynek elkövetésével őt vagy harmadik személyt gyanúsítanak, hogy megfélemlítsék, vagy nyomást gyakoroljanak rá, illetőleg hogy harmadik személyt félemlítsenek meg, vagy hogy harmadik személyre gyakoroljanak nyomást, *valamint bármilyen megkülönböztetési formára alapított más okból alkalmaznak*, ha az ilyen fájdalmat vagy szenvedést közfeladatot ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatólagos ösztönzésére vagy ennek hozzájárulásával bárki más okozza. (Első rész 1. cikkely) (dőlt betűs kiemelés e kézikönyv szerzőitől)

Az egyezmény végrehajtását a Kínzás Elleni Bizottság (KEB) ellenőrzi. Tíz szakértőből áll, akik négy-évente áttekintik a szerződés végrehajtásának helyzetét az egyes országokban. Emellett a Bizottság a rendszeresített jelentések közötti időben is kivizsgálhatja a kínzás előfordulására figyelmeztető jelzéseket. A Cseh Köztársaságról szóló ajánlásában a Bizottság kifejezte aggodalmát arra vonatkozóan, hogy előfordultak esetek, mikor roma nőket akaratuk ellenére kellő tájékoztatás nélkül sterilizálták, ami a fenti definíció értelmében kínzásnak tekintendő. Az Egyezmény angol nyelvű szövege itt található:¹² http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_cat39.htm.

Egyezmény a gyermekek jogairól

A gyermekjogi egyezmény rögzíti azokat a jogokat, amelyek élvezete minden gyermeket (a meghatározás szerint gyermek az a személy, aki nem töltötte be 18. életévét) mindenféle megkülönböztetéstől mentesen megillet. Természetes és jogi személyek egyaránt hatálya alá tartoznak. Annak ellenére, hogy az eddig említett egyezményeknél jóval frissebb keletű, már a világ csaknem összes országa ratifikálta, így az emberi jogi egyezmények közül a mai napig ezt ratifikálta a legtöbb állam. Az Egyezmény magyar nyelvű hivatalos szövege a világhálón itt található:¹³ <http://www.complex.hu/kzldat/t9100064.htm/t9100064.htm> (angol nyelvű szövege itt található: <http://www.unhchr.ch/html/menu2/6/crc/treaties/crc.htm>).

A Gyermek Jogainak Bizottsága (GYJB) ellenőrzi az egyezmény megvalósítását. A Bizottság 10 tagból áll, akik ötévenként áttekintik, hogy az egyes országok eleget tesznek-e a szerződés előírásainak. A GYJB kifejezte aggodalmát a roma gyermekekkel szembeni hátrányosan megkülönböztető bánásmód gyakorlata miatt, megállapította, hogy számos európai ország, közöttük Magyarország és a Cseh Köztársaság, nem biztosítja az egyenlő hozzáférést az oktatási és az egészségügyi szolgáltatásokhoz a roma gyermekek számára.

Menekültek helyzetére vonatkozó egyezmény

Az Egyezményt azzal a céllal hozták létre, hogy gondoskodják a kiszolgáltatott helyzetbe került emberek védelméről, akik erőszak következtében kénytelenek voltak elhagyni hazájukat. Az Egyezmény értelmében menekült az a személy, aki

[...] faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai meggyőződése miatti üldözéstől való megalapozott félelme miatt az állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni; vagy aki állampolgársággal nem rendelkezve és korábbi szokásos tartózkodási helyén kívül tartózkodva ilyen események következtében nem tud, vagy az üldözéstől való félelmében nem akar oda visszatérni. (I. fejezet 1. cikkely)

Az Egyezmény pontokba foglalja a menekülteket megillető bánásmód minimum-követelményeit és a menekültek számára biztosítandó jogokat, beleértve az állam jóléti szolgáltatásaira, a kereső foglalkozásra, és a személyi okmányra való jogot. Emellett az egyik kiemelkedően fontos előírás megtiltja, hogy az állam a menekültet kiutasítsa, vagy kényszerítés útján visszaküldje abba az országba, ahonnan elmenekült. A 33. cikkely előírja, hogy „Egyetlen Szerződő Állam sem utasítja ki vagy küldi vissza a menekültet azon ország területének határára, ahol élete vagy szabadsága faji, vallási okokból, nemzeti hovatartozása miatt, vagy abból az okból van veszélyeztetve, hogy bizonyos társadalmi csoporthoz tartozik, vagy bizonyos politikai véleményt vall”. Az Egyezmény angol nyelvű szövege a világhálón itt található:¹⁴
http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/o_c_ref.htm.

Az eddig ismertetett szerződésekkel ellentétben a Menekültekről helyzetére vonatkozó egyezmény megvalósítását a részes államokban nem ellenőrzi külön e célból létrehozott bizottság. A menekültekre vonatkozó ügyekkel, az Egyezmény előírásainak megfelelő védelemmel az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztossága foglalkozik. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának feladata, hogy „gondoskodik a menekültek nemzetközi védelméről, és keresi a tartós megoldásokat a menekültek számára azáltal, hogy segítségére van a kormányzatoknak abban, hogy megkönnyítsék a menekültek önkéntes hazatérését, vagy beilleszkedésüket a befogadó ország nemzeti közösségébe”.¹⁵ A Menekültügyi Főbiztosságról további információ található itt: <http://www.unhcr.ch/cgi-bin/texis/vtx/home>.

Hogy adott helyzetben mi történik egy menekült ügyében, az függ az országtól, ahol menekültkénti elismerését kéri, annak az országnak a helyzetétől, ahonnan elmenekült, és a menekülés sajátos kö-

rülményeitől. Menekültként, ha valaki nincs tisztában jogaival, mielőbb célszerű kapcsolatba lépni a Menekültügyi Főbiztosság helyi irodájával. A helyi iroda szerepe jórészt attól függ, hogy a Főbiztosság milyen viszonyt épített ki az ország kormányzatával. A Menekültügyi Főbiztos Hivatalának helyi irodáiról információ található a világhálón: <http://www.unhcr.ch/cgi-bin/taxis/vtx/home>.

Az emberi jogi gondolkodásmód: legyünk tisztában az emberi jogok eszköztárával

Mint látjuk, az emberi jogok nemzetközi normái igen sok szerződésben öltenek testet. Az alábbi táblázat felsorolja az ENSZ néhány emberi jogi eszközét, közülük többet bemutattunk az előző oldalakon. A másik (félíg üres) táblázat kitöltése Önre vár. A táblázat megfelelő helyére írja be az első táblázatban található szerződéseket, miközben válaszoljon két kérdésre a most megszerzett ismeretek alapján.¹⁶ Az egyik kérdés: jogilag kötelező, vagy jogilag nem kötelező erejű az Ön által beírt szerződés? A második kérdés: az emberi jogi eszköz (szerződés) miféle lépéseket tesz lehetővé emberi jogok sérelme esetén. A válaszadást megkönnyítő példaként szerepel az első és a második táblázatban a 'Nyilatkozat az emberi jogok védelmezőiről'.

• Emberi jogok egyetemes nyilatkozata (EJENY)	• Menekültek helyzetére vonatkozó egyezmény
• Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről (NEFMK)	• Nyilatkozat a nemzeti, etnikai, vallási és nyelvi kisebbséghez tartozó személyekről
• Egyezmény a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód ellen (EKE)	✓ Nyilatkozat az emberi jogok védelmezőiről

Az eszköz típusa	Az eszköz megnevezése	Jogsérelem esetén lehetséges lépés
Jogilag kötelező erejű	<ul style="list-style-type: none"> • • • 	

Jogilag nem kötelező erejű	<ul style="list-style-type: none"> • Nyilatkozat az emberi jogok védelmezőiről • • 	Új elvi alapok, irányelvek stb. kidolgozása, amelyek befolyást fognak gyakorolni arra, ahogy az állam az emberi jogokat kezeli.
----------------------------	---	---

** Az ENSZ itt nem szereplő nemzetközi emberi jogi dokumentumai a világhálón itt található: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/o_c_ref.htm

Nem szerződésen alapuló jogvédelmi mechanizmusok

A szerződéses nemzetközi mechanizmusok és a nyilatkozatok mellett az ENSZ emberi jogi rendszere működtet olyan eszközöket is, amelyek a szerződéseken kívüli mechanizmusok osztályába tartoznak. Az elnevezés egyszerűen annyit jelent, hogy e nemzetközi mechanizmusok működése nem kötődik közvetlenül egyik emberi jogi szerződéshez vagy egyezményhez sem.

Emberi Jogok Bizottsága

Az ENSZ emberi jogi rendszerének csúcsszerve az Emberi Jogok Bizottsága¹⁷ (Commission on Human Rights (HCR)), egy erősen politikai jellegű szervezet. A Bizottság 53 kormányképviselőből áll, s a tagállamokat, amelyek rotációs alapon képviselhetik magukat a Bizottságban, a méltányos földrajzi megosztást tekintetbe véve a Biztonsági Tanács nevezi meg. A Bizottság évenként egyszer ülésezik azzal a céllal, hogy megtárgyalja az emberi jogokkal kapcsolatos ügyeket, és meghatározza az ENSZ emberi jogi tevékenységének előtérbe állítandó területeit. A Bizottság munkája többféle formát ölthet: Különleges jelentéskészítő kiküldése, Munkacsoport kiküldése, nyilatkozat illetve szerződés kidolgozásának kezdeményezése. Az Emberi Jogok Bizottsága számos határozatában hívta fel a figyelmet a faji vagy az etnikai diszkrimináció meglétére. Információ a Bizottság munkájáról a világhálón itt található: <http://www.unhchr.ch/html/menu2/2/chr.htm>.

Különleges jelentéskészítő és Munkacsoport

A Különleges jelentéskészítők és a Munkacsoportok az Emberi Jogok Bizottsága által kiküldött független szakértők, akik vizsgálatot folytatnak az emberi jogok meghatározott területén jelzett jogsérelmek ügyében. Megbízatusuk arra szól, hogy vizsgáljanak ki meghatározott témakörbe tartozó vagy meghatározott országot érintő emberi jogi ügyeket. A Különleges jelentéskészítők és a Munkacsoportok az aggodalomra okot adó emberi jogi ügyekről szóló jelentésüket címezhetik közvetlenül az érintett kormányoknak, munkájukról évente jelentést készítenek az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága számára.

Roma jogi aktivisták érdeklődésére a Különleges jelentéskészítők és Munkacsoportok közül az alábbiak tarthatnak számot:

- Különleges jelentéskészítő a rasszizmus, a faji megkülönböztetés, a xenofóbia és a hozzájuk kapcsolódó türelmetlenség jelenlegi formáiról
- Különleges jelentéskészítő a migránsok emberi jogairól
- Különleges jelentéskészítő a testi és lelki egészség legmagasabb elérhető színvonalú élvezetének mindenkire kiterjedő jogáról
- Különleges jelentéskészítő az oktatáshoz való jogról
- Munkacsoport a Durban-ban elfogadott nyilatkozat és cselekvési program gyakorlati megvalósításának eredményeiről
- Különleges jelentéskészítő a megfelelő életszínvonalhoz való jog egyik alkotóeleméről, a megfelelő lakáshoz való jogról.

Az itt dióhéjban ismertetett szerződésen kívüli jogvédő mechanizmusok mellett léteznek még további nem szerződésen alapuló nemzetközi mechanizmusok is. Ezek közé tartoznak a Különleges eljárások, valamint az Albizottság az Emberi Jogok Védelmére és Előmozdítására. Az Emberi Jogok Bizottságának honlapján további információt talál e nemzetközi jogvédelmi mechanizmusok működéséről:

<http://www.unhchr.ch/html/menu2/2/chr.htm>.

ENSZ Emberi Jogi Főbiztosa

Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosa (UN High Commissioner for Human Rights) összehangolja az emberi jogi törekvéseket a nemzetközi szinten. A Főbiztos viseli a legfőbb felelősséget az ENSZ emberi jogi tevékenységéért. Gyakoriak nyilvános állásfoglalásai, felhívásokat intéz a kormányokhoz, ha emberi jogi krízishelyzetek alakulnak ki, és sokat utazik, hogy hallhatóvá tegye az emberi jogok üzenetét a világ minden részében. A jelenlegi főbiztos Louise Arbour.

Az Emberi Jogi Főbiztos Hivatala számos országban végez terepmunkát. Tisztviselői ellenőrzik és kivizsgálják az emberi jogok megsértését, sok esetben együttműködnek az adott állam kormányával és civil szervezeteivel annak érdekében, hogy kiépüljenek és megerősödjenek azok a szervezeti struktúrák, amelyek közvetlen hatást gyakorolnak az emberi jogok maradéktalan tiszteltetésére tartására. Európában a terepmunka helyszínei: Macedónia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Szerbia és Montenegró. A terepmunka alapján elkészült jelentések rámutattak a roma közösségeket érintő faji diszkrimináció meglétére ezekben az országokban. Az ERRC és a Főbiztos Hivatalának Szerbia és Montenegróban dolgozó munkatársai közösen készítettek jelentést *Roma jogok védelme Szerbia és Montenegróban* címmel. A Főbiztos Hivatala adminisztrációs támogatást nyújt szerződéssel létrehozott bizottságoknak, valamint nem szerződésen alapuló nemzetközi jogvédő mechanizmusnak, így az Emberi Jogok Bizottságának.

Jegyzetek

- ¹ Nem minden alkotmány tartalmaz ilyen rendelkezést. Vannak államok, ahol a nemzetközi egyezmények külön jogi eljárás útján válnak a belső jogrend részévé.
- ² Átvéve: Nancy Flowers, *Human Rights Here and Now: Activity 8, Comparing Rights Documents*. (Nancy Flowers, *Emberi jogok itt és most*: 8. számú feladat, Jogokat tartalmazó dokumentumok összehasonlítása) Megtalálható (angolul): <http://www1.umn.edu/humanrts/edumat/hreduseries/hereandnow/Part-3/Activity8.htm>.
- ³ Egyesült Nemzetek Alapítvány (United Nations Foundation): http://www.unfoundation.org/un/un_about.asp.
- ⁴ Nancy Flowers, ed. „From Concept to Convention: How Human Rights Law Evolves” in *Human Rights Here and Now*. (Nancy Flowers, szerk. „Fogalmaktól a szerződésig: az emberi jogi törvények <http://www1.umn.edu/humanrts/edumat/hreduseries/hereandnow/Part-1/from-concept.htm>).
- ⁵ A Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel lett Magyarország belső jogrendjének része.
- ⁶ A szerződéseket előkészítő munkafolyamat eszközei megismerhetők a világhálón itt: <http://www.unhchr.ch/html/menu2/2/chrwg.htm#standard>.
- ⁷ A Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya az 1976. évi 9. törvényerejű rendelettel lett Magyarország belső jogrendjének része.
- ⁸ A Hetedik fejezet tárgyalja a nem-kormányzati (civil) szervezeteknek azt a szerepét, amit a szerződések által létrehozott szervek számára írott ‘árnyékjelentések’ készítésével töltenek be.
- ⁹ United Nations Human Rights Committee. *Concluding observations of the Human Rights Committee: Slovakia, 22/08/2003*. CCPR/CO/78/SVK. Seventy-eighth session, 2003. (Egyesült Nemzetek Emberi Jogok Bizottsága. *Az Emberi Jogok Bizottságának összefoglaló megállapításai: Szlovákia, 22/08/2003*. CCPR/CO/78/SVK. Hetvennyolcadik ülés, 2003.)
- ¹⁰ United Nations Economic and Social Council. *Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights: Poland, 19/12/2002*. E/C.12/1/Add.82. Twenty-ninth session, 2002. (Egyesült Nemzetek Gazdasági és Szociális Tanács. *A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogi Bizottságának összefoglaló megállapításai: Lengyelország, 19/12/2002*. E/C.12/1/Add.82. Huszonkilencedik ülés, 2002.)
- ¹¹ Az Egyezmény a nőekkel szembeni hátrányos megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről az 1982. évi 10. törvényerejű rendelettel lett Magyarország belső jogrendjének része.
- ¹² Az Egyezmény a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód ellen az 1988. évi 3. törvényerejű rendelettel lett Magyarország belső jogrendjének része.
- ¹³ Az Egyezmény a gyermekek jogairól az 1991. évi LXIV. törvénnyel lett Magyarország belső jogrendjének része.
- ¹⁴ A Menekültek helyzetére vonatkozó egyezmény az 1989. évi 15. törvényerejű rendelettel lett Magyarország belső jogrendjének része.
- ¹⁵ Office of the High Commissioner for Human Rights. *Fact Sheet No.20, Human Rights and Refugees*. (Emberi Jogi Főbiztos Hivatala. *Tények Lapja 20. szám, Emberi Jogok és Menekültek*.) Megtalálható (angolul): <http://www.unhchr.ch/html/menu6/2/fs20.htm>.
- ¹⁶ Adapted from: UN High Commissioner for Human Rights. *Minorities, the United Nations and Regional Mechanisms*. (Átvéve: ENSZ Emberi Jogi Főbiztos. *Kisebbségek, az Egyesült Nemzetek és a Regionális Mechanizmusok*.) Megtalálható (angolul): <http://www.unhchr.ch/html/menu6/2/minorities/pam1.doc>.
- ¹⁷ Az Emberi Jogok Bizottsága nem azonos a korábban tárgyalt Emberi Jogi Bizottsággal. Az Emberi Jogok Bizottságát (angolul *Commission on Human Rights*) 1946-ban hozták létre, a Gazdasági és Szociális Tanács funkcionális bizottságaként, és hivatkozik rá a Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányának 19. és 20. cikkelye. Az Emberi Jogi Bizottság (angolul *Human Rights Committee*) pedig a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának (IV: rész) megfelelően 1977-ben megalakított bizottság. Jóllehet a bizottságok angol neve különböző, az egyezségokmányok hivatalos magyar fordításában (a törvényerejű rendeletekben) megnevezésük megegyezik, néha ez zavart okoz. Az újabb keletű magyar nyelvű szakirodalom már az itt alkalmazott megnevezéseket használja.

Első rész
Az emberi jogi gondolkodásmód

4. fejezet

**A jogvédelem eszköztára:
az emberi jogok védelme
Európában**

Ismerd jogaidat, és ne engedj belőlük

4. A JOGVÉDELEM ESZKÖZTÁRA: AZ EMBERI JOGOK VÉDELME EURÓPÁBAN

Bevezetés

Az Egyesült Nemzetek mellett más kormányközi szervezetek (KSZ) is gondját viselik az emberi jogoknak. Európa az a régió, ahol az emberi jogi aktivisták szerencsésnek mondhatják magukat, mert az Európai szinten egy egész sor kormánytól független nemzetközi intézmény működik. Az európai emberi jogi intézmények az előző fejezetben bemutatott ENSZ nemzetközi jogi sztenderdekre hajaznak, ám több szempontból előrébb járnak. A továbblépés egyrészt megmutatkozik a tökéletesebben kimunkált jogelvekben, másrészt az újfajta jogorvoslati mechanizmusokban, amelyekkel jobban kikényszeríthető a jogelvek tiszteletben tartása. Az európai emberi jogi intézményeket gyakran tekintik követendő mintának más régiókban, olykor még az ENSZ emberi jogi intézményeiben is.

Az európai jogvédő intézményeket működtető nemzetközi szervezetek tagjai maguk az államok. És mivel e szervezetekhez tartozás feltétele, hogy a tagállamok teljesítsék az emberi jogok sztenderdjeit, az emberi jogi aktivistáknak Európában az ENSZ által működtetett mechanizmusok mellett még más lehetőségeik is vannak, hogy az állam területén tapasztalt jogsértéseket külső fórumok elé tárják. A legfontosabb kormányközi szervezetek Európában a következők:

- Európa Tanács (ET) (Council of Europe (CoE))
- Európai Unió (EU) (European Union (EU))
- Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) (Organisation for Security and Cooperation in Europe (OSCE))

E szervezetek mindegyike a saját megbízatásának és érdekeltségének megfelelően működik, de mind-egyiküknek megvan a maga szerepe az emberi jogokról folyó európai közgondolkodás alakításában. Az ENSZ-hez hasonlóan az európai szervezetek is létrehoztak szerződéseket és egyezményeket, amelyek tiszteletben tartása a tagországok kötelessége.

Az emberi jogi gondolkodásmód: az európai jogvédelem eszköztára

Az emberi jogi aktivistának tudnia kell, hogy országa mely európai kormányközi szervezet(ek) tagja. Ezt könnyen megtudhatja, ha a világhálón megnézi a szervezetek honlapját. A tagországok listája az alábbi honlapokon található:

- Európa Tanács: http://www.coe.int/T/e/com/about_coe/member_states/default.asp
- Európai Unió: http://europa.eu.int/abc/index_en.htm#
- Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet: http://www.osce.org/general/participating_states/

Jelölje meg most Ön, hogy mely szervezet(ek)nek tagja Magyarország:

Európa Tanács	☐
Európai Unió	☐
Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet	☐

Európa Tanács

Az **Európa Tanács** (ET) 1949-ben jött létre. Az Alapszabály 1. cikkelye kinyilvánítja, hogy az európai államok azzal a szándékkal hozták létre, hogy a szervezet „örökadjék közös eszményeik és alapvető elveik felett, támogassa azok elmélyítését, továbbá hogy előmozdítsa a társadalmi és a gazdasági haladást”. Az ET célja:

- az emberi jogok, a parlamentáris demokrácia, a jog uralmának védelme;
- a összeurópai egyezmények kidolgozása a tagországok szociális és jogi gyakorlatának összehangolására; és
- a közösen vallott értékeken és a kultúrák közötti különbségek áthidalásán alapuló Európai azonosságtudat előmozdítása.

Az Európa Tanács döntéshozó fóruma a Miniszteri Bizottság, amely az Európa Tanács 45 tagállamának külügyminisztereiből áll. A Miniszteri Bizottság a szervezet legfőbb hatalmi szerve. A tagállamok parlamentjeit képviseli a Parlamenti Közgyűlés, amely az ET tanácskozó testülete. Tagjait a tagállamok nemzeti parlamentjeiben jelenlévő pártok képviselőiből delegálják. A Miniszterek Bizottsága együttműködik a Parlamenti Közgyűléssel és az Európai Helyi és Regionális Önkormányzatok Kongresszusával. A Helyi és Regionális Önkormányzatok Kongresszusa a Helyi Hatóságok Kamarájából és a Régiók Kamarájából áll. Végezetül, az ET Főtitkárának irányítása alatt álló Titkárság látja el az ET igazgatási és a napi adminisztrációs tevékenységét. További információ található az ET szerveinek működéséről a szervezet honlapján: <http://www.coe.int>, magyar nyelvű információ található az Európa Tanács Budapesti Információs és Dokumentációs Központ honlapján: <http://www.europatanacs.hu/kiadvany/02.html>.

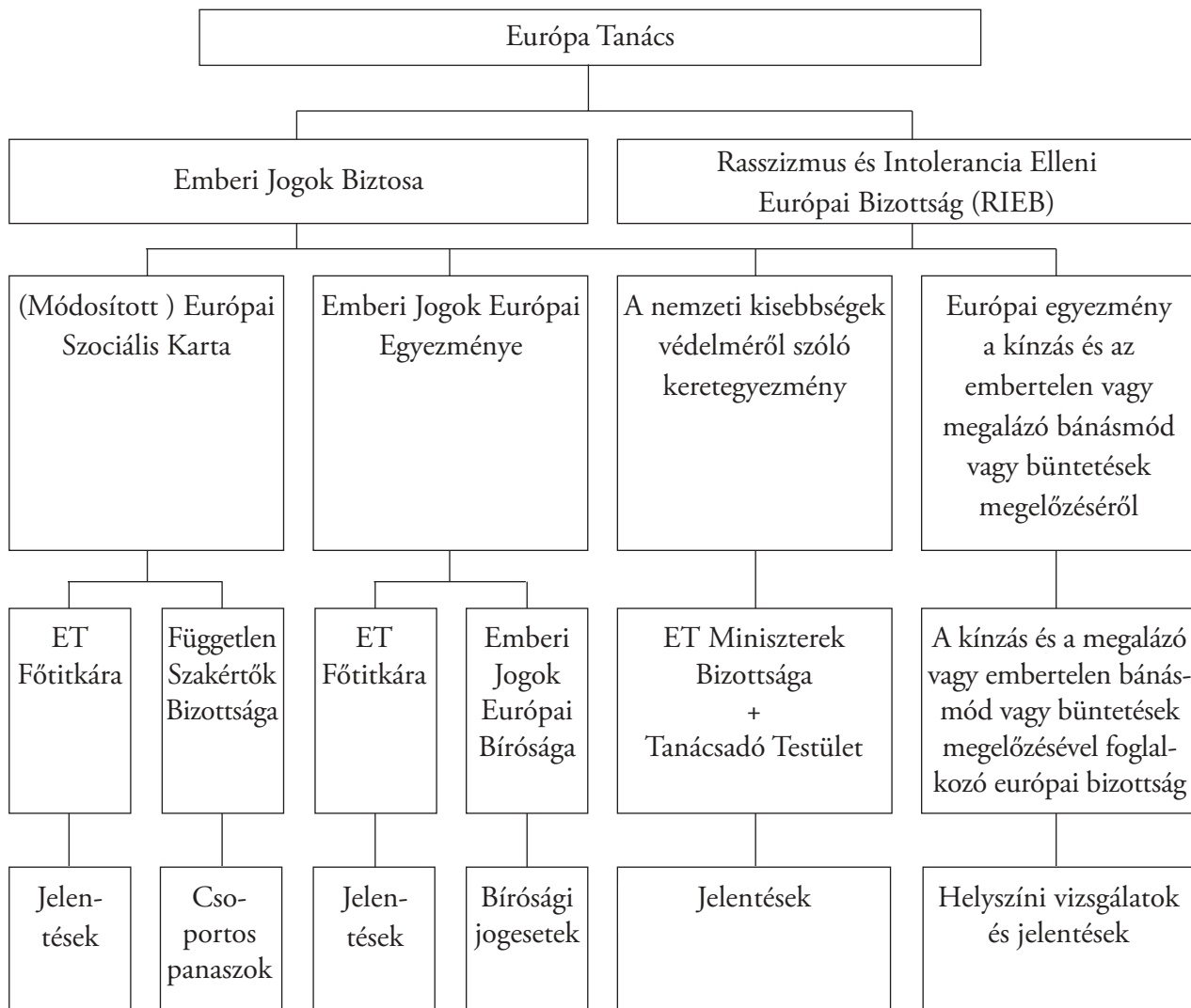
Az emberi jogok védelmének kinyilvánított célját az ET egész sor jogintézmény és nemzetközi ellenőrző mechanizmus létrehozásával ültette át a gyakorlatba, miáltal kijelölte az emberi jogok érvényesítésének útját Európában. Az emberi jogokkal kapcsolatos ET eszköztár tartalmazza többek között az alábbi egyezményeket:

- az Európai egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről (Emberi Jogok Európai egyezménye);
- a (Módosított) Európai szociális karta; és
- a Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről.

Az Európa Tanács számos intézménye ellenőrzi e szerződések gyakorlati megvalósítását. Például, az Emberi Jogok Európai Bírósága értelmezi és érvényre juttatja az Emberi jogok európai egyezményét. A Szociális Jogok Európai Bizottsága ajánlásokat bocsát ki a (Módosított) Európai szociális karta megvalósításához. Az Európa Tanácsnak ezen kívül olyan további intézményeket is létrehozott, amelyek közvetlenül nem kötődnek egyik nemzetközi szerződéshez sem, mégis jelentős szerepük van abban, hogy a romákat érintő jogterületek kellő figyelmet kapjanak. Például, a széleskörű tevékenységet folytató Rasszizmus és Intolerancia Elleni Európai Bizottság rendszeresen közzéteszi észrevételeit az Európa Tanács tagállamaiban előforduló rasszista megnyilvánulásokról.

Az emberi jogokat védő európai mechanizmusok jórészt hasonlítanak az ENSZ mechanizmusaira, amennyiben az európai jogeszközök is szerződéses mechanizmust működtetnek, vagyis alkalmazásuk elengedhetetlen feltétele a ratifikáció. És miként az ENSZ szerződések, úgy az európai szerződések is egyfelől polgári és politikai jogokat, másfelől szociális és gazdasági jogokat tartalmaznak, azonfelül Európában is megalkották a tematikus emberi jogi eszközöket. Az alábbi ábra összefoglalóan szemlélteti az Európa Tanács emberi jogi mechanizmusainak fölépítését.

Az Európa Tanács fő emberi jogi eszközei és a megvalósításukra szolgáló mechanizmusok¹

Európai egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről

Közismertebb néven az **Emberi jogok európai egyezménye** vagy még rövidebb megnevezéssel az ‘Európai egyezmény’ a hozzátartozó számos kiegészítő jegyzőkönyvvel együtt polgári és politikai jogokat, valamint szabadságjogokat rögzít. Az Emberi jogok európai egyezményének ratifikálása olyan feltétel, amit teljesíteni kell ahhoz, hogy egy ország az Európa Tanács tagja legyen. Az egyezmény az alábbi jogok védelméről rendelkezik:

✓ élethez való jog	✓ véleménynyilvánítás szabadsága
✓ kínzás tilalma	✓ szabadsághoz és személyi biztonsághoz való jog
✓ tisztességes peres eljáráshoz való jog	✓ büntetés kiszabásának tilalma törvényi rendelkezés nélkül
✓ magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog	✓ gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadság
✓ rabszolgaság és kényszermunka tilalma	✓ gyülekezési és egyesülési szabadság
✓ házasságkötéshez és családalapításhoz való jog	✓ jogsérelem hatékony orvoslásához való jog
✓ megkülönböztetés tilalma	✓ oktatáshoz való jog

A Kiegészítő jegyzőkönyvek további jogokkal bővítették az egyezménybe foglalt jogok listáját. Az Európai egyezmény, és a roma jogok szempontjából legfontosabb kiegészítő jegyzőkönyvek teljes szövege megtalálható e kézikönyv függelékében.²

Az Európai egyezmény kimondja, hogy a benne „meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, bőrszín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani” (14. cikkely). Mindazonáltal ez a jog nem tekinthető a hátrányos megkülönböztetés általános tilalmának, csupán az egyezménybe foglalt jogok élvezetére vonatkozik. A hátrányos megkülönböztetés szélesebb körű tilalmát a 12. Kiegészítő jegyzőkönyv tartalmazza, amely kimondja, hogy az állam törvényeiben közzétett jogok élvezetét minden olyan diszkriminációtól mentesen kell biztosítani, amelynek alapja a faj, nemi hovatartozás, bőrszín, nyelv, vagy az Egyezmény 14. cikkelyébe foglalt bármely más kikötés. A 12. Kiegészítő jegyzőkönyv hatályba lép, mielőtt az Európa Tanács tíz tagállama ratifikálta.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága

A jogok gyakorlati megvalósítása az Európai egyezmény szerint is az államok feladata, ám ami a jogvédelmet illeti, erre a célra az Európa Tanács létrehozta az **Emberi Jogok Európai Bíróságát**. Az Európai egyezmény megvalósulásának felügyelete, az előző fejezetben megismert ENSZ szerződésektől eltérő módon, egy állandóan működő bíróság hatásköre. A röviden csak Európai Bíróságnak nevezett testület ítélik az előterjesztett panaszok ügyében, autonómiájába beletartozik az Egyezmény fogalmainak értelmezése, ami alapján megállapítja, vajon jogsértés történt-e, vagy sem.

Az Európai egyezmény ratifikálásával az ET tagállama azt is vállalja, hogy magára nézve kötelezőnek tekinti az Európai Bíróság ítéletét minden olyan ügyben, amelyben peres félként szerepel. A Bírósághoz egyéni ügyekben és államok közötti ügyekben lehet kérelmet (panaszt) benyújtani arra hivatkozva, hogy valamelyik állam megsértette az Egyezmény rendelkezéseit. Kérelmezőként (panasztevőként) fölléphet az állammal szemben egy másik állam, vagy az a személy, aki azt állítja, hogy jogsértés áldozata (természetes személyek mellett civil szervezetek is jogosultak panasz benyújtására, mert a Bíróság meghatározása szerint az „egyéni panasztevő” fogalma e szervezetekre is kiterjed). Azonban a panasz csak akkor terjeszthető a Bíróság elé, ha „az összes hazai jogorvoslati lehetőséget már kimerítették”, ami azt jelenti, hogy a panaszos személy korábban megpróbált az összes rendelkezésre álló lehetőséggel élni, hogy igazságát érvényre juttassa abban az országban, ahol őt jogsértés érte. A Bíróság végleges ítéletének kimondását követően az állam köteles eleget tenni az ítéletben foglaltaknak. Az ET Miniszteri Bizottsága ellenőrzi a Bíróság ítéleteinek végrehajtását.

Az Európai Bíróság a legelső időktől kezdve foglalkozik faji diszkriminációs ügyekkel. Ítélezési gyakorlatából kiolvasható, hogy a faji alapú hátrányos megkülönböztetés meghatározott feltételek fennállása esetén kimeríti az Egyezmény 3. cikkelyében megfogalmazott jogsértés fogalmát (embertelen és megállító bánásmód). Egyik közelmúltban tárgyalt ügy kapcsán, amelyet Bulgáriában működő két nemkormányzati szervezet, nevezetesen a Bolgár Helsinki Bizottság és az Emberi Jogi Program, valamint az ERRC együttesen terjesztett a Bíróság elé, korszakhatárt jelentő ítélet született, amely kimondta, hogy az állam köteles minden lehetséges lépést megtenni, hogy bizonyosságot szerezzen arról, vajon diszkriminatív szemléletmód szerepet játszott-e vagy sem bűncselekmény kivizsgálása során. Az alábbi szövegdoboz ismerteti a jogeset körülményeit és az ítéletet.

Nachova és társai v. Bulgária

2004. február 26-án az Emberi Jogok Európai Bírósága a Nachova és társai v. Bulgária ügyben hozott egyhangú ítélete megállapította a bolgár állam felelősségét az Európai emberi jogok egyezményének (élethez való jog) 2. cikkelyébe ütköző cselekmény miatt. A Bíróság kimondta az állam felelősségét két roma férfi haláláért, és mert elmulasztotta a halálesetek körülményeinek hivatalos vizsgálatát meggyőző módon lefolytatni. A Bíróság fennállása óta első ízben fordult elő, hogy a Bíróság a jogsértés megállapításakor együttesen alkalmazta a 14. cikkelyben megfogalmazott faji diszkrimináció elleni garanciák megszegését és a 2. cikkely megsértését. Az ítélet ráirányította a figyelmet arra, hogy a bolgár hatóságok „elmulasztották kötelességüket [...], nevezetesen minden lehetséges lépés megtételét, amivel bizonyosságot szerezhetnek arról, vajon diszkriminatív szemléletmód szerepet játszott-e vagy sem” a kérdéses cselekedetek kimenetelében.

A panasztevők bolgár állampolgárok voltak, akik önmagukat roma származásúnak mondták. A jogeset tárgya a panasztevők hozzátartozóinak megölése volt, a cselekményt 1996-ban az áldozatok letartóztatására tett kísérlet közben követte el a katonai rendőrség két tagja. A panasztevők hozzátartozóinak halálához az vezetett, hogy a törvényi szabályozás és hibás gyakorlat engedélyezte emberölésre alkalmas erőszak alkalmazását olyan körülmények között is, amikor nem áll fenn elkerülhetetlen kényszerhelyzet. Ráadásul a hatóságok elmulasztották lefolytatni a halálesetek meggyőző kivizsgálását, amiben döntő szerepet játszott a roma származásúakkal szembeni előítélet és ellenséges érzület.

A Bíróság ezt a magyarázatot fűzte a 14. cikkely és a 2. cikkely együttes alkalmazása alapján meghozott történelmi jelentőségű ítéletéhez:

„A Bíróság megállapítja, hogy amikor erőszakos cselekmény ügyében vizsgálódik, pontosabban az állam nevében eljárók keze által bekövetkezett haláleset ügyében, akkor az állami hatóság járulékos kötelessége az összes ésszerűen elvárható lépés megtétele avégett, hogy az esetleges rasszista indítékot fölfedje, és hogy bizonyosságot szerezzen arról, vajon etnikai gyűlölség vagy előítélet szerepet játszhatott-e vagy sem az esemény kimenetelében. Amennyiben elmulasztja ezt megtenni, és a faji indíttatású erőszakot és kegyetlenséget egyenrangúan kezeli azokkal az esetekkel, amelyeknek nincs rasszista színezetük, akkor mintegy lehunyja a szemét, hogy ne lássa meg a cselekmény sajátos természetét, amely különösen romboló hatású az alapvető jogokra nézve [...]. Annak érdekében, hogy fennmaradjon a jogérvényesítés rendjébe vetett közbizalom, a szerződő Államok kötelezettsége, hogy erő alkalmazásával járó események kivizsgálása alkalmával gondoskodjék arról, hogy mind a jogszabályi előírásokban mind a gyakorlatban megkülönböztessék egymástól az erő eltúlzott használatának és a rasszista gyilkosságnak az eseteit [...] a Bíróság mérlegelte, hogy azoknál az eseteknél, ahol a hatóságilag előírt vizsgálati irányvonal nem ad teljes garanciát az állam nevében eljárók által elkövetett erőszakos cselekedetek kivizsgálásának körülményeiről, és figyelmen kívül hagyja a diszkrimináció előfordulásának bizonyítékait, az Egyezmény 14. cikkelye alapján előterjesztett kérelem tényfeltárása során a Bíróság negatív következtetésre juthat vagy áthelyezheti a bizonyítás terhét az alperes Kormányra [...]

Európai szociális karta (módosított)

Az Európa Tanács emberi jogi rendszerében az Európai szociális karta tartalmazza a szociális és gazdasági jogokat. Az 1961-től hatályos eredeti szerződést fokozatosan váltotta föl a módosított szöveg, amely 1999-ben lépett hatályba. A Karta jogi erővel rendelkező szerződés, de a részes államok megválaszthat-

ják, hogy a Kartában szereplő mely kötelezettségeket ismerik el magukra nézve kötelezőnek, ám legalább tíz szociális jog biztosítására kell kötelezettséget vállalniuk. A Kartában garantált jogok között szerepel:

✓ lakhatás	✓ oktatás
✓ egészség védelme	✓ munka, munkafeltételek
✓ szociális védelem	✓ szabad költözködés
✓ diszkrimináció tilalma	

Az Európai Szociális Karta teljes magyar és angol nyelvű szövege a világhálón itt található:³ <http://www.complex.hu/kzldat/t9900100.htm/t9900100.htm> (az ET honlapján lévő angol nyelvű szöveg pedig itt: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/163.htm>).

A Szociális karta végrehajtásának ellenőrzését alapvetően a **Szociális Jogok Európai Bizottsága** végzi. A Bizottság 13 pártatlan tagját a Miniszterek Bizottsága választja ki. Feladatuk, hogy tisztázzák, vajon a részes államok eleget tesznek-e a Karta rendelkezéseinek. Ezt kétféle módon tehetik: a tagállamok jelentéseinek vizsgálatával és értelmezésével, valamint a kollektív panaszos eljárások információi alapján.

A tagállamok minden évben jelentést tesznek a Kartába foglalt jogok teljesítéséhez szükséges kötelezettségeik megvalósításáról. Egy adott esztendőben csupán a Karta meghatározott rendelkezéseihez tartozó kötelezettségeik teljesítéséről adnak számot, mert a 'páros' és a 'pártatlan' években a rendelkezések más-más körének megvalósításáról kell jelentést tenni. A Bizottság a jelentések alapján levonja következtetéseit, és ezeket nyilvánosságra hozza.

A Karta második kiegészítő jegyzőkönyve lehetővé teszi kollektív panaszok előterjesztését. A Kartába foglalt jogok megsértéséről szóló kollektív panaszt is a Bizottsághoz kell benyújtani. Meghatározott szervezetek jogosultak panasz benyújtására abban az esetben, ha az állam magára nézve elfogadta a Második kiegészítő jegyzőkönyvbe foglalt panasztételi eljárás alkalmazását. Panasz benyújtására az Európa Tanácshoz **konzultatív státusz** révén kötődő nem-kormányzati (civil) szervezetek jogosultak, amelyekről listát vezetnek. Egyes tagállamok lehetővé tették az országukban működő egynémely nem-kormányzati szervezet számára kollektív panasz benyújtását.

A roma jogok tekintetében a Bizottságnak az államok jelentéseiből leszűrt és nyilvánosságra hozott következtetései nem haladják meg az általánosságok szintjét. Megjegyzései nem kutakodnak oly intenzíven problémák után, mint más hasonló nemzetközi intézmények észrevételei. Ám jelenleg növekvő figyelem tapasztalható a Karta roma jogokat érintő rendelkezései iránt. Egészen pontosan az történt, hogy az ERRC panaszt terjesztett a Bizottság elé Görögországgal szemben, amelyben feltárta a lakhatási jog súlyos megsértését, nevezetesen a kényszerkilakoltatásokat, és a lakóhelyek infrastrukturális hiányosságait. A Bizottság befogadta a panaszt, és 2004 végén fogja meghozni döntését. A panasztétel már hozott

eredményeket, a görög kormány számos intézkedést hozott a romák országon belüli élethelyzetének javítására.

Az emberi jogi gondolkodásmód: polgári és politikai jogok szemben a gazdasági, szociális és kulturális jogokkal

Elegendő beleolvasni az Európa Tanács égisze alatt kimunkált Emberi jogok európai egyezményébe és az Európai szociális kartába, hogy észrevegyük, e két szerződéssel is különválasztották egymástól egyfelől polgári és politikai jogokat, másfelől a gazdasági és szociális jogokat.

Az ENSZ Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányába foglalt jogokat haladék nélkül kell megvalósítani, ezzel szemben Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányába foglalt jogok gyakorlását az állam fokozatosan biztosítja. Az Emberi jogok európai egyezményébe foglalt jogok élvezik az Emberi Jogok Európai Bíróságának hathatós kikényszerítő erejét.

- Mit gondol, mi lehet az oka annak, hogy olyan szervezetek, mint az ENSZ és az Európa Tanács, egyaránt különleges helyre sorolták a polgári és politikai jogokat az emberi jogok törvényei között?
- Tekintettel arra, hogy az emberi jogok együttessége oszthatatlan, vajon helyeselhető-e, hogy ez így történt?

Az európai jogvédelem kiegészítő mechanizmusai

Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény

Az Európa Tanács Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezménye a legnagyobb jelentőségű nemzetközi szerződés, amely védelmezi a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek emberi jogait. A szerződés főleg olyan alapelveket tartalmaz, mint a hátrányos megkülönböztetés tilalma, a tényleges egyenlőség érdekében rásegítő intézkedések (affirmative action) meghozatalának lehetősége, vagy az állam kötelezettsége, hogy kormányzati eszközökkel előmozdítsa a kiszolgáltatott csoportok védelmét. Jóllehet a szerződés nem határozza meg a nemzeti kisebbség fogalmát, a ratifikáció folyamatában számos állam kidolgozta a maga definícióját a „nemzeti kisebbség” fogalmára, és több állam jogszabályban megnevezte azokat a csoportokat, amelyekre nézve az egyezmény rendelkezéseit érvényesnek tekinti. Az egyezmény magyar és angol nyelvű szövege a világhálón itt található:⁴ <http://www.romnet.hu/jogtar/1999xxxiv.html> (az ET honlapján lévő angol nyelvű szöveg pedig itt: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm>).

A Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény végrehajtását a Miniszterek Bizottsága ellenőrzi. A szerződésben részes államok minden ötödik évben jelentést tesznek a szerződéses kötelezettségeket megvalósító intézkedéseikről. A Bizottság munkáját 18 független szakértőből álló Tanácsadó Testület segíti, a szakértők a helyszínen, a szerződéses országok területén vizsgálódnak. Az egyezmény nem ad módot panaszos eljárásra, de emberi jogi aktivisták rendszeresen hivatkoznak az egyezmény cikkelyeire a saját országuk bíróságai elé terjesztett keresetekben.

Az első jelentéstételi ciklus végén a Miniszterek Bizottsága a romák/szintik/vándorlók helyzetére való hivatkozással észrevételeket fűzött Szlovákia, Magyarország, Románia, Cseh köztársaság, Németország, és az Egyesült Királyság jelentéseihez. A Bizottságnak e hat ország jelentéseiből leszűrt következtetéseit és az országoknak címzett ajánlásain végighúzódnak azok a megjegyzések, amelyek szorgalmazzák az etnikai indíttatású fenyegetésekkel, erőszakkal és gyűlölséggel szembeni védelmet, kifogásolják az előnytelen sztereotípiák alapján történő megítélést, és a társadalmi-gazdasági élethelyzetekben megmutatkozó jelentős különbségeket a roma népességben belül. Amennyiben Ön részt szeretne venni az egyezmény ellenőrzésének munkájában, és kapcsolatba szeretne lépni az ellenőrzést végző testülettel, akkor először is tudnia kell, hogy Magyarország mely nemzeti kisebbségi népcsoportokra nézve fogadta el az egyezmény alkalmazhatóságát. A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény értelmében Magyarországon honos nemzeti vagy etnikai kisebbségnek minősül a bolgár, a cigány, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán népcsoport. Az ET egyes tagországai által nemzeti vagy etnikai kisebbségként elismert népcsoportok országokénti listája az ET honlapján itt található: <http://www.coe.int/minorities>.

Rasszizmus és Intolerancia Elleni Európai Bizottság

A Raszizmus és Intolerancia Elleni Európai Bizottságot (RIEB) 1994-ben hozták létre azzal a céllal, hogy az emberi jogokat védő szemléletmód érvényesítésével összeurópai szinten harcoljon a rasszizmus, xenofóbia, antiszemitizmus és az intolerancia ellen. A szervezet a tagországok kormányai által kinevezett független szakértőkből áll, és munkája azt a célt szolgálja, hogy erősítse a jogi és politikai védelmet az intolerancia bármely formájával szemben, amibe beletartozik a diszkrimináció, amennyiben a diszkrimináció alapja a faj, bőrszín, nyelv, vallás, nemzeti vagy etnikai származás.

A Raszizmus és Intolerancia Elleni Európai Bizottság nem szerződés által létrehozott szervezet. A bizottság mégis végez figyelőszolgálati tevékenységet, ennek keretében országjelentéseket készít az Európa Tanács tagállamairól. A bizottság 4–5 éves ciklusokban készíti jelentéseit, minden évben 10–12 országban vizsgálódik. A jelentések készítői a rasszizmus és az intolerancia különféle tárgykörére kiterjedően vizsgálódnak országon belül, és a vizsgálat alkalmával kiértékelik a Bizottság előző jelentésében megfogalmazott ajánlások megvalósítását is. A RIEB Jelentéskészítő az aktuális jelentés megfogalmazása előtt látogatást tesz a tagországba. A romákat érintő tárgyköröket illetően a RIEB számos nagy fontosságú megjegyzést fogalmazott meg eddig elkészült jelentéseiben. A Bizottság erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy a jelentések készítésének időszakában bevonja tevékenységébe civil társadalom képviselőit, e célból információs üléseket szervez civil szervezetek számára.

A RIEB nemcsak országjelentéseket készít, hanem a rasszizmus és az intolerancia megnyilvánulásai elleni küzdelmet összeurópai keretbe emeli. Ez irányú feladatkörében kidolgozza az úgynevezett Általános Közpolitikai Ajánlásokat, felgyűjti, és széles körben terjeszti az „élenjáró gyakorlat” példáit, elősegíti az Európai Egyezmény 14. cikkelyében szereplő diszkrimináció tilalmának kiszélesítését a 12. Kiegészítő jegyzőkönyv mielőbbi ratifikációja révén. Említésre méltó a RIEB 3. számú Általános Ajánlása, amely *A romákkal/cigányokkal szembeni rasszizmus és intolerancia leküzdése* címet viseli, és az Ajánlás kiegészítő dokumentuma, a *Gyakorlati példák a romákkal/cigányokkal szembeni rasszizmus és intolerancia leküzdésére*. Ezek a dokumentumok jelzik, hogy a RIEB komolyan veszi a diszkrimináció és a rasszizmus különböző formáit, amelyet szerte Európában megtapasztalnak a roma közösségek. A RIEB-ről további információ található a világhálón itt: <http://www.coe.int/T/E/human%5Frights/Ecri>.

A roma jogok szempontjából jelentős többi szervezet az Európa Tanácsban

Az Európa Tanácsban nem kizárólag az eddig említett szervezetek végeznek olyan tevékenységet, amely közvetlenül kapcsolódik a romákat közvetlenül érintő emberi jogi problémákhoz. A **Szaktanácsadó Csoport Roma/Cigány Ügyekben** (Specialist Group on Roma/Gypsies) a Miniszterek Bizottságának tanácsadója, rendszeres időközönként tájékozódik az európai romák helyzetéről. Szorgalmazza a romákat érintő új kezdeményezések megvalósítását, e célból tanulmányokat készít, elősegíti a roma közösségek és az állam közötti viszony jobbítását, valamint a romák integrációját. A Főtitkár hivatalában dolgozó a **Romákat/Cigányokat Érintő Tevékenységek Koordinátora** (Co-ordinator of Activities on Roma/Gypsies) közreműködik az ET és más nemzetközi szervezetek, illetve az ET és nem-kormányzati roma szervezetek tevékenységeinek összehangolásában.

Az **Emberi Jogok Biztosa** (Commissioner for Human Rights) a Parlamenti Közgyűlés által megválasztott személy. Felelősséget visel egy egész sor feladat ellátásáért, amelyek mind az emberi jogok érvényesülését segítik Európában. Az Emberi Jogok Biztosa:

- előmozdítja az emberi jogok oktatását és az emberi jogi tudatosságot;
- rámutat a tagállamok törvényeinek és gyakorlatának emberi jogi gyengeségeire;
- előmozdítja mindazon emberi jogok tiszteletben tartását és élvezetét, amelyeket az EU emberi jogi eszközei előírnak;
- együttműködik az emberi jogokat előmozdító és védelmező kormányzati és nem-kormányzati szervezetekkel; valamint
- látogatást tesz a tagállamokban, hogy tájékozódjék az aggodalomra okot adó emberi jogi problémák ügyében, amennyiben erre szükség mutatkozik.

Az Emberi Jogok Biztosa nem bírósági szerve az Európa Tanácsnak, nincs megbízatása arra, hogy egyéni panaszok ügyében ítélkezzen.

Európai Unió

Az **Európai Unió** (EU) meghatározott gazdasági és politikai sztenderdek gyakorlati megvalósítása mellett elkötelezett Európai országok szövetsége. Az Unió tagállamai nemzeti szuverenitásuk egy részét az Unió testületeire ruházták, miáltal a közös érdekeltsgű ügyek előrehaladását segítik. E folyamat neve „európai integráció”. Országuk EU tagsága bizonyos előnyökkel ruhazza föl az Európai Unió állampolgárait, például szabadságukban áll, hogy beutazzanak az EU bármely tagországába.

Az EU számos területen összehangolt, úgynevezett közösségi politikát folytat. Például az alábbi területeken:

- békefenntartó tevékenység;
- menekültekkel és migránsokkal kapcsolatos politika;
- munkahelyteremtés az EU határain belül;
- környezetvédelem; valamint
- emberi jogok.

Az EU legfőbb intézményei az Európai Parlament, az Európai Unió Tanácsa, és az Európai Bizottság.

Az **Európai Parlament** az EU demokratikusan választott közgyűlése, a tagállamok képviselőiből áll. Az **Európai Unió Tanácsa**, korábbi nevén Miniszterek Tanácsa, az EU legfőbb törvényalkotó és döntéshozó szerve. Az EU Tanácsa a tagállamok kormányainak képviselőiből áll. Az **Európai Bizottság** készíti az európai törvények tervezetét, gondját viseli az EU döntések megvalósításának, és ellenőrzi a pénzkidadásokat. A Bizottság élén Elnök áll, tagjait az EU tagországainak kormányai jelölik, a jelöltek elfogadásáról az Európai Parlament dönt. E szervekről további információt talál a világhálón itt:

- Európai Parlament: http://www.europa.eu.int/institutions/parliament/index_en.htm
- Európai Unió Tanácsa: http://www.europa.eu.int/institutions/council/index_en.htm
- Európai Bizottság: http://www.europa.eu.int/institutions/comm/index_en.htm.

Az emberi jogok területén az Európai Unió megalkotta a maga sztenderdjeit, és létrehozta saját ellenőrző szervezeteit. A roma jogi aktivisták szempontjából legjelentősebb EU intézmények és eszközök az alábbiak:

- Alapvető jogok kartája
- „Faji és etnikai irányelv”
- Európai Bíróság.

Európai Unió Alapvető jogok kartája

Az Alapvető jogok kartája felsorolja mindazokat a polgári, politikai, gazdasági és szociális jogokat, amelyek az Unió polgárait és az Unió területén tartózkodó személyeket megilletik. A Karta az alábbi hat fejezetből áll:

- 1) Méltóság
- 2) Szabadságjogok
- 3) Egyenlőség
- 4) Szolidaritás
- 5) Állampolgári jogok
- 6) Igazságszolgáltatás

A Karta megerősíti mindazon jogokat, amelyek

„...a tagállamok közös alkotmányos hagyományyaiból és nemzetközi kötelezettségeiből, az Európai Unióról szóló szerződésből, a Közösség alapító szerződéseiből, az Emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményből, a Közösség és az Európa Tanács által elfogadott szociális kartákból, valamint az Európai Közösségek Bírósága és az Emberi Jogok Európai Bírósága esetjogából következnek”. (Bevezetés)

Az egyenlőségről szóló harmadik fejezet rendelkezése szerint tilos bármiféle megkülönböztetés nem, faj, bőrszín, etnikai vagy társadalmi eredet, genetikai jellegzetesség, nyelv, vallás vagy hit, politikai vagy más meggyőződés, nemzeti kisebbséghez tartozás, tulajdon, származás, fogyatékoság, életkor vagy szexuális irányultság alapján. A fejezet továbbá előírja a kulturális, vallási és nyelvi sokféleség, a férfiak és nők egyenlősége, a gyermekek jogai, az idősek jogai tiszteletben tartását, és a fogyatékosággal élő személyek jogát a társadalmi és foglalkoztatási beilleszkedésre.

A Karta teljes magyar nyelvű szövege a világhálón itt található: <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/JOHtm1.do?uri=OJ:C:2004:310:SOM:HU:HTML> (ezen a honlapon voltaképpen a „Szerződés az európai alkotmány létrehozásáról” című dokumentum tartalomjegyzéke található, a dokumentum III. része az Unió alapjogi chartája), az angol nyelvű szöveg leőhelye: http://www.europa.eu.int/comm/justice_home/unit/charte/index_en.html.

„Faji és etnikai irányelv”

Hivatalos neve az *Európai Tanács 2000/43/EC számú irányelve a személyek közötti egyenlő, faji vagy etnikai származástól független bánásmód elvének alkalmazásáról* – ez a dokumentum az Európai Unió rasszizmus elleni küzdelmének legerősebb jogi eszköze, röviden csak úgy emlegetik, hogy a „Faji irányelv”. 2000. júniusában fogadta el az Európai Unió Tanácsa. Az Irányelv kibocsátásával a Tanács lefektette „a faji vagy etnikai alapú diszkrimináció leküzdésének kereteit, hogy ezáltal érvényre juttassa a Tagállamokban az egyenlő bánásmód elvét”. (1. cikkely)

A széleskörű hatállyal bíró dokumentum megköveteli az EU tagállamaitól, hogy hozzanak törvényeket a faji és etnikai származás alapján történő megkülönböztetés megtiltására, beleértve a foglalkoztatás, oktatás, egészségügyi ellátás, szociális védelem, szociális előnyök, javakhoz és szolgáltatásokhoz történő hozzáférés területeit. Az Irányelv előírja, hogy az Európai Unió tagállamai hozzák meg azokat a törvényeket, szabályozásokat és közigazgatási szabályokat, amelyek az Irányelv érvényre juttatásához szükségesek. A tagállamok kötelezettsége, hogy az Irányelvet közvetlenül saját nemzeti törvényeikben és gyakorlatukban megvalósítsák, hogy ezzel megerősítsék a faji és etnikai megkülönböztetéssel szembeni védelmet. A tagállamoknak gondoskodniuk kell arról is, hogy belső jogrendjük tartalmazza a diszkriminációs cselekmények elkövetőinek szankcionálását, és a diszkriminációt elszennvedő személyek kárpótlását.

Az Irányelv felsorolja az egyenlő bánásmód érvényre juttatásának minimális követelményeit, de nem szabja meg a kívánatos jogi sztenderdek maximumát. Ez azt jelenti, hogy a tagállamok akár a minimálisnál erősebb szabályokat is életbe léptethetnek, amennyiben azok összhangban állnak az Irányelv szándékozott céljával és szellemével. Az egyenlő bánásmód elvével ellentétben álló törvényeket és szabályozásokat a tagállamok kötelesek hatályon kívül helyezni. Azonfelül a tagállamoktól megköveteli, hogy jelöljenek ki testületet vagy testületeket az egyenlő bánásmód előmozdítása érdekében.

Az EU akkori tagállamai számára kitűzött eredeti határidő az Irányelv rendelkezéseinek belső jogrendbe ültetésére 2003. július 19. volt, az újonnan belépő tagállamoktól pedig elvárták, hogy az Irányelv rendelkezéseinek megfelelő törvényeket parlamentjeik még azelőtt elfogadják, hogy az Unió tagjává lesznek.

A Faji és etnikai irányelv saját jelentéstéli eljárást működtet, eszerint a tagállamok öt évenkénti kötelesek jelentést tenni és kiértékelni az általuk meghozott intézkedések eredményességét. A jelentést az Európai Tanácshoz kell benyújtani. Az első jelentéstéli ciklus 2005. júliusában kezdődik. Az Irányelv szövege megtalálható e kézikönyv függelékében.

Európai Bíróság

Az Európai Bíróság (European Court of Justice (ECJ)) az EU egyetlen jogi ellenőrző szerve, működése biztosítja a közös európai jog érvényesítését. A Bíróság dönti el az Uniót érintő szerződések és a közös európai jog értelmezésének tárgyában felmerülő jogvitákat, esetjogi (precedens) ítéleteivel pedig meghatározza az állampolgárok jogait védelmező normákat. A Bíróságnak joghatósága van az Unió tagállamai fölött, semmissé nyilváníthat nemzeti szinten meghozott döntéseket, amennyiben úgy ítéli meg, hogy az eltér az Európai Közösségi Jogtól. A bírói kart minden tagállamból egy-egy független bíró alkotja.

Az Európai Bíróságról többet megtudhat, ha fölkeresi honlapját a világhálón ezen a címen: http://www.europa.eu.int/institutions/court/index_en.htm.

Európai biztonsági és együttműködési szervezet

Az **Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet** (EBESZ) a hidegháborús politika szülötte, és létrehozói azt várták tőle, hogy csillapítsa a konfliktusokat Európában. Az EBESZ tagjai az Egyesült Államok, Kanada, Oroszország és az európai országok. Összesen 55 részes országból áll.

A későbbi EBESZ alapítói a kooperáció intézményeként eredetileg egy adminisztrációs infrastruktúra nélküli nemzetközi találkozófolyamat hoztak létre a közös biztonság vitatémáinak meg tárgyalására, a feszültség enyhítésére, és az emberi jogok előmozdítására. A hidegháború után fokozatosan alakult ki az EBESZ jelenlegi struktúrája. A szervezet ma már elsősorban konfliktusok megelőzésére összpontosít, ennek érdekében közzéteszi állásfoglalásait a kontinensen felmerülő krízishelyzetek és a kríziseket követő helyreállítás ügyében, valamint elősegíti a szélesen értelmezett stabilitás és biztonság ügyét a régióban. Az EBESZ maradandóan tevékenysége egyik kulcsfontosságú részének tekinti az emberi jogok érvényre juttatását, jóllehet az EBESZ tisztviselői folyton kiemelik, hogy a szervezet fő erőssége diplomáciai jellegű, nem pedig jogviták elrendezése. Ez némiképp megkülönbözteti az EBESZ tevékenységét az előzőekben bemutatott intézményekétől. Az EBESZ emberi jogok iránti figyelme az „emberi dimenziót” érintő EBESZ egyezményekből származó felhatalmazáson alapul.

Az EBESZ fő szervei az Állandó Tanács, a Miniszteri Tanács és a Titkárság. Az **EBESZ Állandó Tanácsa** a részes államok állandó képviselőiből áll, ez a szervezet fő politikai konzultációs fóruma és döntéshozó szerve. A **Miniszteri Tanács**, amelyben az 55 részes állam külügyminiszterei foglalnak helyet, időszakonként áttekinti és értékeli az EBESZ tevékenységét, és kijelöli a következő időszak tevékenységének fő irányait. A **Titkárság** felelős az EBESZ teljes szervezetének működtetéséért. Ezen kívül még számos szervezeti egység segíti, hogy az EBESZ eleget tegyen felhatalmazásának. Az EBESZ roma jogok szempontjából legfontosabb tevékenységeiről a következő bekezdésekben olvashat.

Emberi Jogok és Demokratikus Intézmények Iroda

Az Emberi Jogok és Demokratikus Intézmények Iroda (EJDII) (Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR)) az elsőleges EBESZ intézmény, amely a regionális biztonság „emberi dimenziójával” foglalkozik. Az Iroda egy sor különféle feladatot végez az emberi jogok védelmében, többek között nemzetközi megfigyelőket küld ki választások alkalmával, segíti a civil társadalom intézményeinek kiépülését és megerősödését, egyes országokban előmozdítja a jogrendszer megreformálását, a jogi intézmények munkatársainak továbbképzését, és a jogászképzés tartalmi és színvonalbeli emelését, hogy kibontakozzék a jog uralma (jogállamiság), foganatosítja a nemek közötti egyenlő bánásmódot az EBESZ saját tevékenységeiben, figyeli az emberi jogok érvényesülését, és konfliktussal fenyegető emberi jogi krízishelyzet esetén „gyors riasztást” ad. Az Iroda közreműködik az EBESZ helyszíni küldetéseiben, hogy e küldetések megvalósítsák az emberi dimenziót érintő feladataikat. Az Irodáról további információt talál a világhálón itt: <http://www.osce.org/odihhr>.

Az Iroda égisze alatt működik a **Kapcsolattartási Pont Roma és Szinti Ügyekben** (Contact Point for Roma and Sinti Issues (CPRSI)). Az intézmény létrehozásával az EBESZ megmutatta, hogy nagy fontosságot tulajdonít a romák iránt a régió egészében megnyilvánuló faji és etnikai gyűlöletnek, xenofóbiának, és diszkriminációnak. Az intézmény megkezdte a roma szavazók állampolgári öntudatosságának erősítését, roma képviselőjelöltek és politikai pártok kiképzését, és összehívta a mindeddig egyetlen nemzetek közötti találkozóként parlamenti képviselők, polgármesterek és önkormányzati képviselők számára, hogy a résztvevők kidolgozzák a romák politikai részvételét előmozdító közös stratégiai lépéseiket. Erről az intézményről további információt olvashat a világhálón itt: <http://www.osce.org/odih/cprsi>.

Nemzeti Kisebbségi Főbiztos

A Nemzeti Kisebbségi Főbiztos (High Commissioner on National Minorities (HCNM)) tevékenysége a kisebbségi ügyekből fakadó biztonságpolitikai kockázatokra összpontosul, beleértve az EBESZ tagállamai közötti békét, stabilitást és barátságos viszony veszélyeztetésére alkalmas etnikai feszültségek felismerését, megelőzését és békés rendezését. A Főbiztos legfontosabb feladata a konfliktussal fenyegető helyzetek megelőzése. Hogy ezt teljesítse, gyakran a helyszínre utazik, és ott diplomáciai konfliktusmegelőző munkát végez. A Kisebbségi Főbiztos feladatkörébe nem tartozik egyéni emberi jogi sérelmek vagy panaszok kivizsgálása, erre nincs megbízatása. A Kisebbségi Főbiztos teendője politikai természetű, nem azt a célt szolgálja, hogy ellenőrizze, vajon egy állam eleget tesz-e nemzetközi kötelezettségeinek. A Kisebbségi Főbiztos ennek ellenére ajánlásokat tesz az érintett országok kormányainak a kialakult feszültségek által okozott gondokról és belőlük fakadó biztonságpolitikai kockázatokról. A Kisebbségi Főbiztos tevékenységéről további információt talál a világhálón itt: www.osce.org/hcnm.

Az emberi jogi gondolkodásmód: az EBESZ Kapcsolattartási Pont Roma és Szinti Ügyekben munkáját bemutató példa

Olvassa el az alábbi bekezdéseket, majd válaszolja meg a kérdéseket.

Roma választási megfigyelők képzése⁵

Ma van a választás napja. Egy roma férfi érkezik a választókörzeti irodába és odamegy a választásra jogosultak neveit föltüntető listához. Olvasni nem tud. A listán nem találja nevét. Eltanácsolják, és ezzel megvonják tőle a lehetőséget, hogy a demokratikus politikai folyamat részese legyen.

Másik országban vagyunk. Egy roma asszony összeterelei kisgyermekait az otthonul szolgáló vityillójuk előtt a város széli telepen, ahol bejelentkezés nélkül él mindenki, majd elindulnak, hogy leadja szavazatát a választókörzeti irodában. Önnek itt nincs bejelentett lakcíme? Eltanácsolják, és ezzel elveszíti a lehe-

tőséget, hogy részt vegyen a döntésben, amelyik meghatározza, kik legyenek azok a politikusok, akik őt és családját képviselik.

Újabb helyszín. Egy roma pár a választóköri iroda felé tart, hogy leadják szavazatukat, őket még a délkelet-európai fegyveres konfliktusok idején erőszak kényszerítette lakóhelyük elhagyására, állandó lakóhelyük nincs. Országban belüli hontalanok? A választási bizottság nem tudja, mit is tegyen velük, végül elküldik őket, és ezzel megfosztják őket a választás alapvető jogától.

Az Európai Bizottság pénzügyi támogatásával az Emberi Jogok és Demokratikus Intézmények Irodájának Kapcsolattartási Pontja Roma és Szinti Ügyekben a terepen folytatja „Romák, megfontoltan szavazzatok!” elnevezésű programját. A program célja, hogy bátorítsa a romákat és a hozzájuk hasonló helyzetben lévőket arra, hogy több odafigyeléssel vegyenek részt a közélet demokratikus folyamataiban, többek között a választási jog gyakorlásában.

A program részeként az Emberi Jogok és Demokratikus Intézmények Irodájának Kapcsolattartási Pontja öt országban időszakos választási megfigyelőnek képezte ki romák, askáliak és 'egyiptomiak' csoportját. Azon túl, hogy a résztvevők megtanulhatták a hazai és nemzetközi választási megfigyelők munkájához szükséges ismereteket, a program kiemelt figyelmet szentelt a romák és a hozzájuk hasonló helyzetű emberek választási viselkedésének, és azoknak a nehézségeknek, amelyek akadályozzák a politikai életben való részvételüket.

A romák és a hozzájuk hasonló helyzetűek politikai részvételét korlátozó akadályok megszüntetése ott kezdődik, hogy tisztába jövünk az akadályokkal és az akadályok okaival. Az időszakos választási megfigyelők olyan tudásra tesznek szert, amivel eredményesen ellenőrizhetik a választásokat saját országaikban. A megfigyelők információt gyűjtenek arról, hogy miféle nehézségekkel kénytelenek szembenézni a nemzeti kisebbségekhez tartozók, és így részletekbe menően megtudhatjuk, hogy az ilyen közösségek miként és miért vannak kirekesztve a választásokból. Csak miután az akadályokról alkotott kép teljessé válik, lesz lehetséges megoldást találni.

Válaszoljon az alábbi kérdésekre:

- 1) A Kapcsolattartási Pont itt ismertetett programja azáltal gondolta a romák politikai jogainak érvényesülését elősegíteni, hogy a romák politikai részvételének előmozdítására helyezte a hangsúlyt. Ön személyesen milyen más olyan területet tudna elképzelni, aminek jobbítása maga után vonhatja a romák politikai jogainak érvényesülését?
- 2) Mit gondol, milyen logika húzódott meg a mögött, hogy választási megfigyelőnek képezték ki a romákat?

Az emberi jogi gondolkodásmód: átfogó pillantás Európára

Most, hogy röviden áttekintettük Európa három legfőbb regionális kormányközi szervezetét, módunkban áll, hogy egyszerre vessünk pillantást mind a háromra. Töltse ki az alábbi táblázatot az e fejezetből megszerzett ismeretek alapján.

Áttekintő kérdések	Szervezet neve		
	ET	EU	EBESZ
Mire szól a felhatalmazása a szervezet egészének?			
Melyek a hozzáférhető legfontosabb emberi jogi eszközei, intézményei?			
Vannak-e a szervezetnek a romákat közvetlenül érintő tárgykörökben tevékenykedő szervei vagy kezdeményezései?			
A szervezetnek tagja-e Magyarország?	☐ Igen ☐ Nem	☐ Igen ☐ Nem	☐ Igen ☐ Nem

ÖSSZEGRZÉS

Az alábbi táblázat összegzi az előző két fejezetben bemutatott nemzetközi jogvédő mechanizmusokat.

Jogvédő mechanizmus	Eredete				Rendeltetése				
	Szerződés	Nem szerződéses	Regionális	Globális	Jelentések			Egyéni panaszok	
					Állami jelentés-tétel	Ellen-őrzés	Hely-színi vizsgálódás	Nincs jogi ereje	Jogi erővel bír
Emberi Jogi Bizottság	✓			ENSZ	✓			✓	
Gazdasági, Szociális és Kulturális Bizottság	✓			ENSZ	✓				
Kínzás Elleni Bizottság	✓			ENSZ	✓		✓	✓	
Gyermek Jogainak Bizottsága	✓			ENSZ	✓				
Nőkkel szembeni diszkrimináció kiküszöbölésének kérdéseivel foglalkozó bizottság	✓			ENSZ	✓			✓	
Faji Diszkrimináció Elleni Bizottság	✓			ENSZ	✓			✓	
ENSZ Emberi Jogok Bizottságának Különleges jelentéskészítője		✓		ENSZ		✓	✓		
Emberi Jogok Európai Bírósága	✓		Európa Tanács						✓
Szociális Jogok Európai Bizottsága	✓		Európa Tanács						
Európai Bizottság a Kínzás Megelőzésére	✓		Európa Tanács			✓	✓		

Jogvédő mechanizmus	Eredete				Rendeltetése				
	Szerződés	Nem szerződéses	Regionális	Globális	Jelentések			Egyéni panaszok	
					Állami jelentés-tétel	Ellen-őrzés	Hely-színi vizsgálódás	Nincs jogi ereje	Jogi erővel bír
Rasszizmus és Intolerancia Elleni Európai Bizottság		✓	Európa Tanács		✓	✓			
Európai Bíróság	✓		Európa Tanács			✓			✓

Kik őrködnek még az emberi jogok felett?

Az emberi jogok megvalósulásán sokféle szerveződés és számos magas tisztséget viselő személy őrködik. Az eddig említett nemzetközi szervezeteken túl, melyek gondoskodtak az emberi jogok törvénybe iktatásáról, és a figyelemmel kísérik a törvények megvalósítását, minden országon belül számos intézmény és szervezet kíséri figyelemmel az emberi jogok érvényesülését. Ilyen országon belüli intézmények és szervezetek közé tartoznak az alábbiak:

✓ Emberi jogvédő csoportok és más civil szervezetek	✓ Állampolgári jogok országgyűlési biztosa (ombudsman)
✓ Hazai és nemzetközi bíróságok	✓ Tudományos, egyetemi intézmények
✓ Parlament (országgyűlés)	✓ Vallási szervezetek
✓ Kormányzati és közigazgatási szervezetek	✓ Szakmai szervezetek
✓ National and international media	✓ Szakszervezetek
✓ Hazai és nemzetközi média (nyomtatott sajtó, tévé, rádió, internet)	

Függetlenül attól, hogy az intézmények és szervezetek egy része az emberi jogoknak csak valamely részterületét kíséri figyelemmel, másik része pedig inkább az emberi jogok sztenderdjeinek általános érvényre jutását segíti, mindegyik fontos szerepet játszik abban a folyamatban, amely előmozdítja az emberi jogok megvalósulását valamennyi ember számára, és ilyen módon kiteljesíti az emberi jogok kultúráját.

Jegyzetek

- ¹ Council of Europe. *Compass: A Manual on Human Rights Education with Young People*. (Európa Tanács. *Iránytű: Kézikönyv – emberi jogok oktatása fiataloknak*) Strasbourg, 2002. p.298.
- ² Az Európai egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről és egy sor Kiegészítő jegyzőkönyv az 1993. évi XXXI. törvénnyel lett Magyarország belső jogrendjének része.
- ³ Az Európai szociális karta az 1999. évi C. törvénnyel lett Magyarország belső jogrendjének része.
- ⁴ A Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről az 1999. évi XXXIV. törvénnyel lett Magyarország belső jogrendjének része.
- ⁵ Ez a példa megtalálható: http://www.osce.org/features/show_feature.php?id=206.

Ismerd jogaidat, és ne engedj belőlük

Második rész

Az emberi jogi gondolkodásmód

Kézikönyv roma aktivisták számára

Második rész
Az emberi jogi gondolkodásmód

5. fejezet

**Emberi jogi tényfeltáró
vizsgálat és dokumentálás**

Ismerd jogaidat, és ne engedj belőlük

5. EMBERI JOGI TÉNYFELTÁRÓ VIZSGÁLAT ÉS DOKUMENTÁLÁS

Bevezetés

Az emberi jogi tényfeltáró vizsgálat és dokumentálás a jogvédő munka egyik pillére. Civil szervezetek, kormányközi szervezetek és állami szervezetek végzik sokféle formában. Ez a fejezet a civil szervezetek által végzett dokumentálás módszertanát ismerteti: mi az az emberi jogi dokumentálás; miért nem nélkülözheti az eredményes jogvédő munka; mire ügyeljen különösen a dokumentálást végző romajogi aktivista. A fejezet röviden tárgyalja a tényfeltáró vizsgálat és dokumentálás különféle módszereit is: a személyes megkérdezést (interjút), a statisztikai adatgyűjtést, és a „tesztelés” módszerét a faji megkülönböztetés bizonyítására.

Az emberi jogok megsértésének dokumentálása

Emberi jogok megsértésének dokumentálása magába foglalja az emberi jogi normák és sztenderdek érvényesüléséről, valamint az emberi jogi abúzusokról tanúskodó információ összegyűjtésének és elemzésének többféle módját. A dokumentálás voltaképpen adatgyűjtés és elemzés elvégzése (más szóval kutatás vagy vizsgálódás), ám eltérően a hasonnemű, de más célú vizsgálódásoktól (pl. a társadalomtudományi kutatás hasonló módszereitől) az emberi jogi dokumentálás egészen közvetlenül és merőben gyakorlatiasan a közösség érdekeit szolgálja, amennyiben előmozdítja az emberi jogi normák és sztenderdek – a korábbi fejezetekből ismert nemzetközi szerződésekbe foglalt rendelkezések – teljesítését és tiszteletben tartását. Az emberi jogi dokumentálás rendeltetése az emberi jogi viszonyok jobbítása, ennél fogva akik dokumentálás céljából gyűjtik és elemzik az információkat, azok nem csupán a tudás, az ismeretek gyarapítására törekednek, hanem elsősorban arra, hogy létrehozzák a különféle jogvédő tevékenységek (jelentéskészítés, pártoló képviselő, perlés) kiinduló alapját.

Az emberi jogi dokumentálás egyik funkciója az egyedi jogsértések feltáró vizsgálata. Ilyenkor körültekintő vizsgálódást végzünk az intézményesült gyakorlat és/vagy a megtörtént cselekedet ügyében, hogy igazoljuk a vélelmezett emberi jogi sérelem gyanúját. A vizsgálódás formája többféle lehet: információgyűjtés meghatározott eseményről (pl. országgyűlési választás, bírósági per) vagy incidensekről (pl. rendőri túlkapások); a jogsértő cselekedet helyszínének meglátogatása (pl. menekülteket befogadó állomás vagy nevelőintézet), és kiterjedhet tények ellenőrzésére igazgatási szervezetektől beszerzett információk alapján. A dokumentálás rendszerint a későbbi jogvédő tevékenység kiindulópontja, és nagy fontosságú eszköz a kormányzati tevékenységek átláthatóságának biztosítására.¹

Az emberi jogi dokumentálás a roma jogvédő tevékenység számos területén gyümölcsözőnek bizonyult. Körültekintő dokumentálás biztosította annak lehetőségét, hogy a hatóságok komolyan vegyék a törvény-

be ütköző erőszak előfordulásának olyan eseteit, mint amilyen a rendőri túlkapás, pogrom, és a csoportosan elkövetett különféle erőszakos cselekmények. Csak körültekintő és gondos dokumentálás alapján lehet jogorvoslatra számítani jogsértő esetek ügyében, és kizárólag az ismétlődő és folyamatos dokumentálásnak köszönhető, hogy némely országban büntetőjogi rendelkezésekbe foglalták a faji erőszak és diszkrimináció hosszabb időn át megnyilvánuló jellegzetes eseteit. Az effajta jogvédő munka korántsem befejezett, eddig csupán néhány országban hozott eredményeket. Számos európai országban egyáltalán nem végeznek emberi jogi dokumentáló munkát, vagy gyenge minőségű a dokumentálás kivitelezése.

Összegyűjtött statisztikai adatokból kimutathatók azok a típusos jellegzetességek, amelyek a társadalmi gyakorlatban faji diszkriminációhoz vezetnek

Az emberi jogi dokumentálás másik funkciója a jogsértésekből kimutatható rendszerszerűségek, és az intézményesült társadalmi gyakorlat olyan jellegzetességeinek a kimutatása, amelyek oda vezetnek, hogy a valóságban faji diszkrimináció történik. Összegyűjtött statisztikai adatokból kimutathatók azok a típusos jellegzetességek, amelyek a társadalmi gyakorlatban faji diszkriminációhoz vezetnek, például faji elkülönítést (szegregációt) idéznek elő az oktatásban, vagy miként megállapítást nyert, a kényszerkilakoltatás jellegzetessége, hogy aránytalan mértékben sújt egy meghatározott etnikai csoportot.

Néhány különleges módszert kifejezetten a faji diszkrimináció dokumentálására dolgoztak ki, ilyen a „tesztelés” (a faji megkülönböztetés bizonyítására). A „tesztelés” abból áll, hogy azonos szituációban roma és nem roma személyek (olykor együtt jelennek meg a helyszínen) önmagukon tapasztalják meg olyan személy, gazdasági társaság, vagy hivatalos szerv bánásmódját, aki vagy amely föltételezhetően faji diszkriminációt követ el. A „tesztelés” módszerét részletesen ismertetjük e fejezetben.

Hiába végzünk dokumentálást, ha megfeledekezünk arról, hogy a dokumentálással előállított információ jellemző módon hamar idejétmúlttá válik. Ezért a viszonylag jól dokumentált helyszínekre is újból és újból el kell látogatni, ha naprakész információra van szükség.

Mire való az emberi jogi dokumentálás?

Összegyűjtött statisztikai adatokból kimutathatók azok a típusos jellegzetességek, amelyek a társadalmi gyakorlatban faji diszkriminációhoz vezetnek

A dokumentálás az eredményes jogvédő munka kulcsfontosságú része. Ahogy korábban említettük, a dokumentálás nem semleges rendeltetésű, hanem a közösség érdekében célzatosan használt eszköz. Civil szervezetek a tények, bizonyítékok, és érvek összecsendő együttesét használják arra, hogy a változás szükségességéről meggyőzzék a hatóságokat és a szélesebb társadalmat. A jellegzetesen előforduló jogsértések kimutatása, a visszásságok természetének és súlyosságának dokumentálása az a kulcsfeladat, miáltal elő-

mozdítható a kormányzati intézmények átláthatósága. A kormányzat többnyire csak attól lesz valóban beszámoltatható és felelősségre vonható, hogy az emberi jogok megsértését nyilvánosságra hozzuk, és az információt eljuttatjuk a hazai és a nemzetközi nyilvánosság fórumaihoz.

Olykor már önmagában az emberi jogi kutatók és megfigyelők pusztá jelenléte is javítja bizonyos helyszínek emberi jogi színvonalát. Ez leginkább olyan helyszínekre és tevékenységekre igaz, mint a bírósági tárgyalások és a választások, ahol a megfigyelők pusztá jelenléte kikényszeríti az emberi jogok tiszteletben tartását. De az emberi jogi vizsgálódás alkalmas arra is, hogy eloszlasson olyasféle legendákat, amelyek szerint bizonyos jogsértések kiváltó oka a sérelmet szenvedő csoport viselkedése; a dokumentálás további haszna, hogy a jogsértés áldozatainak igazát bemutatva lehetővé teszi az áldozatoknak, hogy hallassák hangjukat.

Emberi jogi dokumentálás alapelvei

A dokumentáló munka vezérlő elvei irányítják a jogvédő aktivista tényfeltáró vagy más jellegű vizsgálódását.² A jó dokumentálás minden egyes alapelvet érvényesít. Az alapelveik tüzetesebb tárgyalása előtt röviden összefoglaljuk a legfontosabb tudnivalókat:

- **Elfogulatlanság és precizitás.** A tényfeltárás mindig legyen teljes körű, pontos és elfogulatlan. Az összegyűjtött és nyilvánosságra hozandó információ hitelességét közvetlen bizonyítékokkal kell alátámasztanod, és ha mód van rá, akkor több információforrásból származó bizonyítékokkal kell megerősítened. Közvetlen bizonyítékok (nem teljes) listája a következő: az áldozat és a szemtanú tanúságtétele, a vélelmezett elkövető nyilatkozata, hivatalos jelentések, beleértve a rendőrségi jelentéseket, bírósági iratok, orvosi látélet, illetve kórházi dokumentumok, a helyszíni szemlérlől készült jelentés, stb. Másfajta, nem közvetlen bizonyítéknak számít a médiában (nyomtatott és elektronikus sajtóban) közölt híradás és riport, a kormányzati jelentések, a civil szervezetek jelentései, stb. Mindig ki kell értékelni a bizonyíték megbízhatóságát, és kulcsfontosságú az összegyűjtött információk ellentmondásainak észrevétele. Ha bármilyen kérdés vagy kétség fölmerül, akkor további vizsgálódás szükséges.
- **Kiértékelés a nemzetközi sztenderdek alapján.** A nemzetközi emberi jogi sztenderdek és az alkotmányos jogok gondos tanulmányozásából meríthető az a tudás, amelyet alkalmazva felismerhető és meghatározható, hogy pontosan miféle információra van szükség, és e tudás alapján végezhető később az információ helyes kiértékelése.
- **Fölkészülten kezdj terepmunkába.** Még a terepmunka megkezdése előtt tegyél szert alapos fölkészültségre. Tanulmányozd a vonatkozó jogi normákat és a korábbi hasonló jogesetek bírósági tárgyalásainak anyagát. Írd föl egy listára részletesen mindazt, amiről már tudomást szereztél a helyszínnel és az előfordult eseménnyel kapcsolatban, és készíts egy másik listát mindazokról az információkról, amelyekről úgy látod, hogy még hiányoznak. Egy harmadik listára pedig írd föl mindazokat a témákat és konkrétan fölteendő kérdéseket, amelyekről tudakozódní fogsz a személyes beszélgetések során, mert az adott ügyet csak fölkészülten leszel képes helyesen megérteni és kiértékelni.

- **Használd minél több információforrást.** A lehető legtöbb információforrást találd meg és hasznosítsd. Előre összeállított kérdéssor alapján személyesen beszélj az áldozatokkal (akik föltehetően személyek, ám olykor egy egész közösség az áldozat), az esemény szemtanúival, valamint a jogsértés vélelmezett elkövetőivel. Gyűjtsd össze és értékeld ki az *összes* elérhető bizonyítékot. Bizonyítéknak tekinthető a központi és a helyi kormányzat költségvetése, a kormányzati szakpolitikák írásos anyaga, a törvényhozás és az igazságszolgáltatás szerveinek dokumentumai, a szaktudományos kutatásokat összefoglaló beszámolók és tanulmányok, a kutatóintézeti jelentések, a civil szervezetek jelentései és a munkatársaikkal készült interjúk, a hivatalos jelentések, köztük a rendőrségi jelentések, az orvosi láttelepek, illetve kórházi iratok, az építési engedélyek, az állandó otllakást igazoló iratok, stb.
- **Tanúsíts tiszteletet az álláspontjukat képviselő felek iránt.** Bármit teszel, bárkivel beszélsz, munkád során a legnagyobb tiszteletet tanúsítsd az ügyben érdekelt vagy érintett felek iránt, függetlenül attól, hogy melyik oldalon állnak.
- **Gondolj a biztonságra / tégy lépéseket, hogy munkád senkit se veszélyeztessen.** A dokumentáló munkában mindvégig kellő elővigyázatossággal jársz el. Óvjad a jogsértés áldozatának biztonságát és a magadét is. Nagyon lényeges, hogy miközben a jogsértéseket dokumentálsz, minden tőled telhetőt a legteljesebb mértékben megtegyél annak érdekében, hogy a dokumentálás ne hozzon bajt a veled beszélgetőkre, és/vagy készítsd föl őket arra, hogy a vizsgálódásban való részvételük miatt retorzió, újabb emberi jogi sérelem érheti őket. A megfigyelők és a tényfeltárók akkor járnak el helyesen, ha előzetesen kidolgozott cselekvési tervük van ilyen helyzetekre, és az alkalmasint várható veszély elkerülésének módjára fölhívják mindazok figyelmét, akiknek ügyét dokumentálják. Kötelességed gondoskodni arról, hogy a meginterjúvált áldozatok és a szemtanúk, tisztában legyenek az általuk közölt információ felhasználásának céljával, és hogy tudjanak a kellemetlen következményekről, amelyek őket amiatt érhetik, mert kiállnak igazukért, és hogy csakis az esetleges következmények ismeretében adják beleegyezésüket, hogy a te segítségeddel keresik az igazukat.

Ha dokumentálás közben bármikor olyan érzésed támad, hogy bajt hozol az áldozatra, a tanúra, vagy hogy önmagadat veszélyezteted, azonnal függeszd föl a vizsgálódást

Tényfeltáró beszélgetést csakis azt követően kezdhetsz el, hogy potenciális informátorod mindezek ismeretében beleegyezését adta, hogy nyilvánosságra hozható, amit a jogsértő ügyről elmond. Ha dokumentálás közben bármikor olyan érzésed támad, hogy bajt hozol az áldozatra, a tanúra, vagy hogy önmagadat veszélyezteted, azonnal függeszd föl a vizsgálódást. Az emberi jogi dokumentáló munkának nem az a célja, hogy bárkit újabb sérelemnek tegyen ki; a tények feltárásának nem az a rendeltetése, hogy közvetlenül próbára tegye az emberi jogok érvényesülését.

A következő táblázat címszavakba gyűjtve mutatja az ENSZ megbízásából emberi jogi ügyekben vizsgálódó kiküldöttek munkavégzésének alapelveit:

**Alapelvek az ENSZ megbízásából
vizsgálódó emberi jogi kiküldöttek számára**

1. Ne okozz ártalmat	10. Következetesség, állhatatosság, türelem
2. Maradj megbízatásod határain belül	11. Pontosság és precizitás
3. Ismerd az emberi jogi sztenderdeket	12. Pártatlanság
4. Őrizd meg ítélőképességed	13. Tárgyilagosság
5. Kérd ki mások tanácsát	14. Érzékenység
6. Tartsd tiszteletben a hivatalviselőket	15. Integritás
7. Hitelesség	16. Szakszerűség
8. Titoktartás	17. Láthatóság
9. Biztonság	

Mielőtt hozzákezel

Az emberi jogi tényfeltáró vizsgálat és dokumentálás nem önmagáért való cél, hanem a közösség érdekeit szolgáló eszköz, ami általában akkor használatos, ha szükség mutatkozik az emberi jogi sztenderdek kikényszerítésére, valamint arra, hogy kiműveljék az emberek személyes jogérvényesítő képességét az alapvető emberi jogok területén. Tudnod kell, hogy a civil szervezetnek, amelynek munkatársa vagy, mik a tervei. Tervezi-e jelentés közzétételét a tényfeltáró vizsgálat tágabb témakörében? Tervezi-e olyan „árnyékjelentés” megírását, amelyet valamilyen nemzetközi ellenőrző szerv figyelmébe ajánl? Avagy bírósági tárgyaláshoz van szükség olyan jogi bizonyítékokra, amelyek alátámaszthatják az áldozat állítását? Tervez-e sajtókampányt vagy érdekképviseleti kampányt a nemzeti vagy nemzetközi szinten? Esetleg az a vizsgálódás közvetlen célja, hogy biztosítsa valamely emberi jogi norma tiszteletben tartását azáltal, hogy az adott állami tevékenységre (pl. bírósági tárgyalás vagy választások) irányítja a nemzetközi nyilvánosság figyelmét? Fontos, hogy mielőtt a dokumentáláshoz hozzákezel, lásd magad előtt azt a tágabb célt, vagy azokat a későbbiekben megteendő lépéseket, amelyek alapján kialakíthatod a dokumentálás legalkalmasabb módját. Gyakori, hogy többféle dokumentáló módszer kombinálása a legalkalmasabb eljárás. A következő oldalakon megismerheted a dokumentáló munka többféle módszerét.

**Az emberi jogi tényfeltáró
vizsgálat és dokumentálás
nem önmagáért való cél,
hanem a közösség érdekeit
szolgáló eszköz**

A dokumentáló munkára való felkészüléshez hozzátartozik a vizsgálódás tárgyára és témakörére vonatkozó információk összegyűjtése. Csak akkor mondhatod, hogy felkészült vagy tényfeltáró és dokumentáló munkára, ha

- otthonosan mozogsz a téma hazai és a nemzetközi jogi összefüggéseiben. Melyek a témakörre vonatkozó legfontosabb jogszabályok? Milyen bírósági döntések születtek a közelmúlt hasonló jogeseteiben? Milyen további útmutatásokkal tisztázták a témakörre vonatkozó emberi jogok összefüggéseit a nemzetközi szervezetek és az ellenőrző szervek?
- ismered az ügy történelmi hátterét és az aktuális viszonyokat, amiben segítségre lehetnek sajtóanyagok, könyvek, a helyszínt jól ismerő emberek, stb. Elengedhetetlen a dokumentálandó ügyről vagy témáról szóló irodalom áttekintése.
- kiépítetted kapcsolataidat más civil szervezetek munkatársaival, kormányközi szervezetek képviselőivel, szakértőkkel (pl. orvos, helyszínelő nyomozó), közigazgatásban dolgozókkal (pl. rendőr, önkormányzati jegyző), az ügyben szereplő intézményhez hasonló intézményekben dolgozókkal (pl. tanár), stb.

Az emberi jogi tényfeltáró vizsgálat és dokumentálás három, nem teljesen elkülöníthető szakaszra bontható: 1) a problémakör, vagy a viszonyok tanulmányozása és földerítése, 2) az ügyre vonatkozó információk összegyűjtése, 3) az összegyűjtött információk elemzése. A föltáró és dokumentáló munka a kezdettől rendelkezésre álló, és együttesen az emberi jogok megsértésének gyanújára utaló információelemekre összpontosítja figyelmét, és a vizsgálódás végén összeáll a kép az adott helyzetben érvényesülő emberi jogi viszonyokról.

A probléma tanulmányozása

A tényfeltáró és dokumentáló munka a rendelkezésre álló írott források és személyes információk áttanulmányozásával kezdődik, hogy ezek tárgyilagos átvizsgálása alapján kialakíts egy helytálló, megbízható és valamelyest precíz képet a konkrét helyzetről.

Írott források

Írott források a társadalomkutatók és civil szervezetek kutatási jelentései (köztük a nemzetközi szervek részére készült árnyékjelentések), a sajtófigyelés anyagai, az állam és az állami szervek jelentései, a statisztikai adatok, a hivatalos levelezések, a bírósági döntések, továbbá a törvények és a törvényhozási (parlament és bizottságai) naplók, iratok. Az alábbi bekezdések rövidre fogva tárgyalják az efféle írott források felhasználási módját. Teljességre nem törekszünk, ám a példákból leszűrhető iránymutatás jól hasznosítható.

- **Sajtófigyelés** azt jelenti, hogy egyöntetű és következetesen alkalmazott szempontok alapján kikeresünk a nyomtatott és az elektronikus sajtóból (újságok, televízió, rádió, világháló (internet)) a témára

vonatkozó anyagokat. A sajtófigyelést folyamatosan, megszakítás nélkül kell végezni, mert csak így lehetünk mindig naprakészek a témát övező történésekben. A téma előzetes feltárásához kiváló módszer a sajtófigyelés, segítségével megszerezheted a dokumentáló kiküldetéshez, vagy a probléma tanulmányozásához szükséges aktuális ismereteket. Más esetben, ha például azt szeretnéd kideríteni, hogy a média milyen képet fest a roma közösségekről, akkor a sajtóhíradások elemzése akár egyik fő alkotóeleme is lehet a dokumentálásnak. Az utóbbi években a világháló (internet) használatával egyszerűbbé vált a sajtó figyelése, a híroldalakon végigpásztázó keresés hamar ráakad a szükséges információra, de olykor arra is van mód, hogy bejelentkezz előfizetős vagy ingyenes hírportálokra, ahonnan naponta elküldik címedre a kért témáról szóló friss információt. Azonban nehogy megfélemedj arról, hogy a média híradásait soha nem árt némi kétellyel fogadni, tartsd nyitva a szemed, hogy meglásd a média elfogultságát (pl. rasszista irányultságát, kormányzati vagy másféle kötődését, stb.), hiszen egy sajtótermék részrehajló magatartása soha nem zárható ki teljességgel.

- **‘Hivatalos’ jelentések és iratok.** A probléma tanulmányozásához hozzátartozhat a hasonló vagy a tipikus jogesetek bírósági iratainak átnézése. A bírósági döntések rendkívül tanulságos információt tartalmaznak az emberi jogi viszonyokról. Fontos információ szűrhető le például a jogilag hasonló esetek bírósági döntéseinek összehasonlító elemzéséből: milyen döntések születtek akkor, ha romák álltak a bíróság előtt, és milyenek akkor, ha a jogilag hasonló esetekben nem-romák voltak a vádlottak. Másféle hivatalos iratok is jól hasznosíthatók, így például a rendőrségi jelentések és a helyi államigazgatási szervek, közintézmények iratai. Az ‘országos’ szinten keletkezett iratok közé tartoznak a törvényhozás és a kormányzati szervek háttéranyagai, bizottsági jegyzőkönyvei és az olyan témákról készült döntés-előkészítő tanulmányok, mint az oktatás és a lakáshelyzet. Nemzetközi szervezetek, az ENSZ, az Európa Tanács, az Európai Unió, és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet rendszeresen készítenek jelentéseket tagországaikról és meghatározott témakörökről. Végezetül megemlíjtjük, hogy bizonyos emberi jogi sérelmek tárgyában haszonnal forgathatók az orvosi jelentések és a helyszínelő nyomozók jelentései. Később részletesebben tárgyaljuk, hogy a dokumentálás miként hasznosíthatja a hivatalos jelentéseket és iratokat.
- **Civil szervezetek jelentései.** Ha valamely civil szervezet korábban már készített az adott témában átfogó kutatást, az olykor kiváló információforrás. Az olyan civil szervezetek, mint a Roma Jogok Európai Központja (European Roma Rights Center), a Human Rights Watch, az Amnesty International, vagy a Nemzetközi Helsinki Szövetség (International Helsinki Federation) rendszeresen elkészítik a roma közösségek életviszonyait országonként és tárgykörönként elemző jelentéseiket. Ezek a jelentések általában elérhetők a világhálón a szervezet honlapján. A Kézikönyv függelékében megtalálható a nélkülözhetetlen és hasznos honlapok listája. Társadalomkutató szakértők írásai szintén igen jól hasznosíthatók ilyen szempontból.

Személyes információk

A személyes információk olyan emberektől származnak, akik korábban konfliktusos helyzetbe kerültek valamely intézménnyel, vagy diszkriminációt elszenvedő csoporthoz tartoznak, vagy emberi jogok megsértésének áldozatai, szemtanúi voltak, esetleg társadalomkutatók, újságírók, vagy más értelmiségiek.

Amennyiben emberektől szóbeli vagy másfajta személyes információt gyűjtesz, a lehető legtöbb alkalmas emberrel vedd föl a kapcsolatot, és mindig jegyezd föl, hogy ki volt az információ forrása

foglalkozást űznek, pl. jogászok, orvosok, pszichológusok, de lehetnek akár állami intézmények alkalmazottai is. Nagy jelentősége lehet a későbbiekben annak, hogy amennyiben emberektől szóbeli vagy másfajta személyes információt gyűjtesz, a lehető legtöbb alkalmas emberrel vedd föl a kapcsolatot, és mindig jegyezd föl, hogy ki volt az információ forrása. Ennek azért van jelentősége, mert a több információforrás által megerősített tanúvallomás, ha ellenőrzött körülmények közepette külön-külön, de egybehangzóan ugyanazt tanúsítják, nagyobb nyomatékot adhat a jogsértésre vonatkozó bírósági keresetnek, másrészt fölfedheti a jogsértések

típusos jellegzetességeit, és előmozdítja, hogy a kérdéses helyzetről világos kép alakuljon ki. Később, az adatok ellenőrzéséről szóló részben részletesen tárgyaljuk ezt a szempontot.

Terepkutató helyszíni megfigyelései

A helyszínen terepvizsgálatot végző személy megfigyelései ugyancsak nagy jelentőségűek, mégis könnyen megfeledezünk arról, hogy önmagában a megfigyelés jól hasznosítható információk forrása. Mivel a terepkutató személyesen ellátogat a helyszínre, ahol találkozik az emberekkel, roppant sok információt tud azáltal összegyűjteni, hogy képes meglátni az ügyszó (témához) tartozó jelenségek részleteit, és tudja, hogy mire kell odafigyelnie. Például, mikor a helyszínen tartózkodsz, és mondjuk informálódsz a közösség lakásviszonyairól, akkor amellet, hogy az ottani emberekkel beszélgetsz lakáshelyzetükről, és tudakozódsz arról, hogy a hivatalok hoztak-e intézkedéseket a lakhatási jogok sérelmének orvoslására, érdemes olyasmiket is följegyezni, hogy milyen a közösség lakóhelyének fekvése, hogy szemmel láthatóan érzékelhető-e a romák és nem-romák lakóterületét egymástól elhatároló fizikai választóvonal, vagy van-e valamiféle kerítés. Továbbá egyszerű szemrevételezéssel általában kideríthető, hogy az állam kiépítette-e és működteti-e az egészség megőrzéséhez nélkülözhetetlen infrastruktúrát (pl. folyóvíz, csatorna, személtelvitel). Milyen fizikai életviszonyok közepette él a közösség, hogyan helyezkednek el a lakóépületek? A jó terepkutató előbb-utóbb kifejleszti saját megfigyelési módszerét a fölkeresett közösségek és a meglátogatott események tárgyilagos dokumentálására. Mindezen túl a terepkutató információhoz juthat azáltal is, hogy fizikai valóságában megszámol valamit. Az eredményt később statisztikai adatok formájában közölheti. Hány személy él az adott közösségben? A helyi iskolába járó a gyerekek hány százaléka roma?

A következő rész három információgyűjtő módszert ismertet: a személyes megkérdezést (interjú), a statisztikai adatgyűjtést, és a „tesztelést” a faji megkülönböztetés bizonyítására.

Egyedi jogsértések dokumentálása

A jó dokumentáció tárgyilagos és tényekre szorító információkat tartalmaz, a föltárt és bemutatott tények önmagukért beszélnek. A dokumentálás leghatásosabb formája a videó- és hangfelvétel, vala-

mint a fényképezés. Az ilyesfajta bizonyítékot egyértelműnek és erőteljesnek látják mások is. Például, egy spanyolországi magán televízió, a *TeleMadrid* 2001-ben rejtett kamerákkal tesztelt óvodákat, hogy dokumentálja beiratkozási eljárás diszkriminációs gyakorlatát az óvodákban (Spanyolországban nem jogellenes felvételek készítése titokban). Az óvodákat felügyelő állami szerv tisztviselője az egyik újságírónak részletesen elmondta, hogy miként lehet úgy óvodát nyitni, hogy oda ne jöjjenek roma gyerekek. A videofelvételen a köztisztviselő azt tanácsolja az újságírónak, hogy ne legyen nyíltan diszkriminatív, „mert az törvénybe ütköző volna”, inkább tegye azt, hogy a roma gyerekek neveit határozatlan időre várólistára helyezze, és ott tartja mindaddig, amíg a szülők letesznek beíratatási szándékukról. A felvételt számos spanyolországi tévétársaság sugározta és a hírek szerint országos vitát robbantott ki.

Sajnos meglehetősen ritkán fordul elő, hogy az emberi jogok efféle megsértése közvetlenül filmre kerül. Sokkalta gyakoribb, hogy a jogvédő kénytelen beérni más módszerrel gyűjtött bizonyítékokkal: az áldozat és a szemtanúk vallomásával, orvosi és kórházi papírokkal, vagy másfajta „hivatalos” jelentésekkel. A megtörtént esemény igen jól rekonstruálható, ha a szemtanúk vallomásából összegyűjtjük az esemény lehető legtöbb részletét, és az összeálló képet orvosi jegyzőkönyvekkel tesszük teljesebbé. Például, erőszakos cselekedetek előfordulása esetén be kell szerezni orvosi jegyzőkönyvet, ehhez az áldozatokat el kell vinni orvoshoz, és az orvost meg kell kérni, hogy a sérüléseket foglalja jegyzőkönyvbe.

A fizikai erőszakkal elkövetett emberi jogsértés rendkívüli lelki megrázkódtatásokat is okoz. Sajnálatos módon Európában a romák voltak már áldozatai bőrfejű erőszaknak, rendőri vagy más állami tisztviselő által elkövetett fizikai bántalmazásnak, sőt, csoportosan elkövetett erőszakos cselekedeteknek vagy pogromnak. Azt gondolhatnánk, hogy az erőszakos esemény dokumentálása viszonylag egyszerű, ám valójában épp az ellenkezője igaz: a legtöbb erőszakos jogsértő cselekedetet nem kielégítő módon dokumentálják, a gyenge bizonyítékokat viszont a hivatalos szervek nem vehetik figyelembe, így az áldozatok elesnek a jogorvoslat lehetőségétől. Az erőszak körütekintő és hosszú távon folyamatos dokumentálása nélkül még az is letagadható vagy figyelmen kívül hagyható, hogy ilyesfajta szélsőséges esetek egyáltalán előfordulnak. Ezért kulcsfontosságú az erőszakos jogsértő cselekedetek körütekintő és alapos dokumentálása.

Áldozatok személyes megkérdezése

Az áldozat és a szemtanú beszámoltatása egyszerűen kivitelezhetőnek tűnik, de a visszaemlékeztetés valójában az egyik legösszetettebb feladat. Az emberi elme és emlékezet nagyon pontosan, de nagyon megbízhatatlanul is képes működni. Viszonylag kevés ismeret áll rendelkezésünkre arról, hogy miként rögzül az emlékezetben valami, és hogy mi az, ami megmarad benne. Az emlékezés folyamatának néhány alkotóeleme azonban kellőképpen tisztázott:

- i. Az emberek többnyire tisztábban emlékeznek a közelebbi múltban, mint a távolabbi múltban történt eseményekre, hacsak a távoli múlt eseménye nem volt különösen kellemes, különösen traumatikus, vagy valami okból kivételesen emlékezetes számukra;

**Az emberi elme és emlékezet
nagyon pontosan,
de nagyon megbízhatatlanul
is képes működni**

- ii. Az emberek jó része sugalmazással befolyásolható, és a befolyásolás hatására emlékezetük megváltozik. Például, ha valaki sokszor hallott egy olyan teóriát, amely „érthetővé teszi” a szokatlan vagy zavarba ejtő eseményt, akkor ettől megváltozhat az illető észlelése (percepciója), vagyis a dolgok személyes megtapasztalásának módja (a személyes észlelést a hallomásból ismert történet „logikája” irányítja, vagyis nem azt látja, amit néz, hanem amit a történet „szemüvegén” keresztül látni vél);
- iii. Az esemény rekonstruálásának fontos összetevője, hogy a kérdező hogyan segíti a szemtanú visszaemlékezését arra, amit minden más befolyástól függetlenül ő maga látott;
- iv. Az átélt lelki trauma (megrázkódtatás) megváltoztatja az emlékezést.

Mindebből az következik, hogy a szemtanúk nagyon hasznosak és nagyon kártékonyak is tudnak lenni az események rekonstruálásában és dokumentálásában. Bizonyos esetekben közvetlenül a tanúvallomásnak köszönhető, hogy följegyezhető az emberi jogok megsértésének pontos körülményei, máskor viszont a tanúvallomás összezavarja és elhomályosítja a képet. Amennyiben valaki csupán másod- vagy harmadkézből hallott az eseményről, és a mendemondát továbbadja (mint afféle „pletykafészek”), nos, az ilyen személy veszedelmesen összezavarhatja, félrevezetheti, vagy eltorzíthatja az emberi jogi dokumentáló munkát. A terepkutató egyik legfontosabb tennivalója, hogy segítse a tanúkat abban, hogy megfogalmazzák azt, amit láttak, vagy amit tapasztaltak. Ugyanilyen fontos tennivaló, hogy a tanúkat és a dokumentálás egész menetét elszigetelje a pletykák és mendemondák veszedelmes és kártékony befolyásától. Egészen rendkívüli emberi jogi dokumentációs munkák születtek súlyos tanúvallomások alapján, mint például Claude Lanzman „Shoah” című dokumentumfilmje a holokausztról. Másfelől a kusza és ellentmondásos tanúvallomás romba döntött már nem is egy, amúgy igazán jól végzett emberi jogi dokumentáló munkát.

Az írásba foglalt tanúságtételek tartalma és minősége alapvetően az emberi jogi interjú áll vagy bukik. Noha a kérdező által rögzített információ tartalma függ attól, hogy ki a megkérdezett, és hogy mi a vizsgálgódás tárgya vagy témája, ám a kérdező általában akkor jár el helyesen, ha egyenként sorra előveszi a kérdéseket: Ki? Mit? Mikor? Hol? Miért? és Hogyan?.

Egy tanúvallomás koherenciája (belső összhangja) általában azáltal biztosítható, hogy a vallomástevő beszámolója a történések időrendjét követi. Segítsd a vallomástevőt, hogy legelőször az események kezdetét idézze föl, és onnan haladjon előre a történet időrendjében egészen az események végéig. Az emberek egy része számára magától értetődő, hogy időrendben mondja el tanúságtételét, mások segítségére szorulnak ehhez. Másfelől az emberek egy része zabolátlanul, csapongva ad elő mindent, oda-vissza ugrál az időben, minduntalan előreszalad, majd visszaugrik, vagy az is előfordul, hogy a kérdezett nem azt mondja, amit személyesen közvetlenül látott és hallott az esemény megtörténésekor. Nagy fontosságú, hogy a tanúságtévő a te segítségével sorjában, az elejétől a végéig, időrendben haladva számoljon be mindarról, amit ő maga személyesen látott vagy hallott.

Nem jöjj zavarba, ha azt tapasztalod, hogy az áldozat vagy a szemtanú nem járatos a tanúskodásban, és nemcsak az eseménnyel közvetlenül kapcsolatos dolgokra szorítkozik, és/vagy nem időrendben mondja el az esemény lefolyását. Mondandóját tapintattal próbáld az általánosságokról a konkrétan megtörtént dolgok felé terelni. Szükséged lehet arra, hogy miközben ő beszél, te jegyzetelj, hogy kicsinyt később rá tudj kérdezni a részletekre. Előfordulhat, hogy szavába kell vágnod, hogy mondandóját visszatereld az események előadására, más esetben pedig az a legjobb, ha hagyod, hadd mondja el magától az egészet, és a legvégén térsz vissza azokra a fordulópontokra, helyzetekre, ahol számodra nem érthető a történet lefolyásának menete. Hogy ezek közül melyik kérdezési módszert célszerű alkalmazni, az leginkább a kérdezett személy sajátosságaitól függ. Az interjú egész ideje alatt légy odafigyelő és éber, bízd rá magad az ítélőképességedre, majd az eldönti, hogy mikor célszerű a kérdezettet hagyni, hadd beszéljen magától, és mikor célszerű közbeszólnod.

Ne feledd, hogy az emberek egy része előszeretettel mond olyasmit, amiről úgy gondolja, hogy hallani akarod, vagy olyasmiről beszél, amivel úgy véli, hogy megfelel várakozásaidnak. Visszafogottan de kellő határozottsággal hozd a tanúságtevő tudomására, hogy a te dolgod nem az ítélezés, hanem egyes egyedül a tények rögzítése és az esemény részleteinek a feltárása. Az interjú során a magad részéről kerüld az ítélező megjegyzéseket, és az erkölcsi elítélés érzékeltetését. Például, ha kábítószer-razzia kapcsán előfordult rendőri jogsértést dokumentálsz, a legrosszabb, amit tehetsz, hogy félbeszakítod az interjút, és előadást tartasz az áldozatnak a kábítószer ártalmairól. Ez nem jelenti azt, hogy a kábítószer használatát jóváhagyólag tudomásul kell venned, de várd ki, amíg a tényfeltáró interjú véget ér, és csak ha befejeződött, akkor nyilváníts véleményed. Valószínűleg egészen más eszközöket (mi több, más embereket) kell találnod, ha a kérdezett esetleges kábítószer-problémájával akarnál foglalkozni. Azáltal, hogy föl vállaltad az emberi jogi tényfeltáró kutató és dokumentáló szerepét, bizonyos mértékben lemondtal arról, hogy a vizsgálat közegében másfajta tevékenységet, mondjuk szociális munkát végezzél (persze ha úgy gondolod, hogy a közösségnek szociális munkásokra van szüksége, akkor feltétlenül tégy meg minden tőled telhetőt, hogy hozzáértő szociális munkások jöjjenek oda).

Visszafogottan de kellő határozottsággal hozd a tanúságtevő tudomására, hogy a te dolgod nem az ítélezés, hanem egyes egyedül a tények rögzítése és az esemény részleteinek a feltárása

Az interjú készítése közben mindig tudatosítsd magadban, hogy milyen érzelmeket élsz át. Emberi jogok megsértését talán csak akkor lehet jól dokumentálni, ha képes vagy valamelyest átérezni az áldozat helyzetét. Amennyiben nincsenek érzelmeid a jogsértés áldozata iránt, jobban teszed, ha nem folytatsz emberi jogi tényfeltáró munkát. Másfelől viszont, ha túlságosan átadod magad az áldozat iránti érzéseknek, akkor könnyen csapdában találod magad. Ugyanis, ha érzelmi teherbírással meggyengül, és átengeded magad az elkövetővel szembeni dühös indulatnak, vagy az áldozat iránti határtalan együttérzésnek, könnyen megesik, hogy lényeges részletek elkerülnek a figyelmedet, holott azok a részletek később döntő fontosságúak lehetnének éppen az áldozat számára, amikor olyan valaki elé terjeszted a tanúvallomást, aki érzelmileg nem éli át az áldozat helyzetét (márpedig pontosan az áldozat ügyének képviselője az egyik

alapvető feladatod). Nem is beszélve arról, hogy elveszítheted a tárgyilagosságot, aminek következtében csorbul a hitelességed, és meggyengül az egész tanúvallomás szavahihetősége.

Jól irányzott kérdések segítségével egyensúlyban tartható az interjú menete, és a beszámoló eleget fog tenni a részletekbe menő feltárás igényének anélkül, hogy tartalmilag befolyásolná az elmondottakat. A kérdezőnek meg kell tudnia különböztetnie a tényeket a híresztelésektől és a véleményektől. Ez a megkülönböztetés elengedhetetlen ahhoz, hogy az összegyűjtött információ pontos és érvényes legyen.

„Biztonságos” környezet megteremtése

Még az interjú megkezdése előtt gondoskodj alkalmas helyszínről, ahol az áldozat vagy a szemtanú biztonságban érezheti magát, és nyugodtan beszélhet. Egy roma telepen, ahol az élet mindenki szeme előtt zajlik, nem könnyű alkalmas helyszínt találni. Olykor igénybe vehetjük valamelyik ház becsukható ajtóval ellátott szobáját. Máskor azonban kénytelenek vagyunk megkérni az áldozatot vagy a szemtanút, hogy jöjjön el velünk a telepről oda, ahol nyugalmas körülmények között lefolytathatjuk a kérdezést. Még olyasmi is előfordulhat, hogy a helyi vendéglőben kialakítunk egy mások elől elzárt sarkot, máskor esetleg kiadós séta közben kérdezzük ki az áldozatot vagy a szemtanút.

Elengedhetetlen követelmény, hogy még az emberi jogi dokumentálás céljából készítendő interjú megkezdése előtt megszerezzük a kérdezett személy beleegyezését. Az áldozat vagy a szemtanú lehetőleg mindenre kiterjedően kapjon magyarázatot a vele való beszélgetés céljáról, és a dokumentálás szélesebb körű rendeltetéséről. A kérdezett számára könnyen érthető szavakkal fogalmazd meg a magyarázatot, kerüld az elvont fogalmak, vagy a félreértelmezhető kifejezések használatát (mint amilyen az „emberi jogok”, a „diszkrimináció”, stb.), ne használd a jogvédő munka szakszavait és zsargonját, ügyelj arra, hogy a kérdezett köznapi nyelvhasználatában megszokott szavakkal fejezd ki magad (mint amilyen a „probléma”, „megtámadás”, stb.).

Emberi jogi dokumentálás céljából soha ne készíts csoportos interjút, egyszerre mindig csak egyetlen emberrel beszélj, lehetőleg négyszemközt. Nyomós megfontolások alakították ki ezt a szabályt. Először is, a kérdezettet és válaszait mindig befolyásolja mások jelenléte. Például nem tudható előre, hogy a tanúságtételnek lesz-e olyan témája, amiről a kérdezett nem akar mások előtt, vagy a biztonságos helyszínen kívül beszélni, mert úgy érzi, hogy szégyenkezésre van oka. Az emberek egy része másként beszél vagy elbizonytalanodik mások jelenlétében, esetleg mást mondana vagy elködösítene lényeges részleteket, ha mások is hallanák tanúságtételét. Ilyen módon előfordulhat, hogy kulcsfontosságú részletekre nem derül fény, ha mások is jelen vannak interjúkészítés közben. Mi több, a kérdezett úgy érezheti, hogy a kérdező az a személy, aki őt megszégyeníti, vagy zavarba hozza mások előtt, ha nem négyszemközt folyik a beszélgetés.

Másodszor, a heves lelkületű személyeket nehéz visszafogni, minduntalan beleszólnak az áldozat vagy a szemtanú beszámolójába, eltérő részletekre irányítják figyelmét, vagy egyéb módon akadályozzák, hogy

az áldozat illetve szemtanú saját személyes emlékezetét mondja el. Ez azért veszedelmes, mert így a tanúvallomás nem csupán a kérdezett saját személyes emlékezetén alapul, hanem kiformalódik a jelenlévők által előadott keverék történet, amely jórészt hallomáson, mendemondán alapszik, azonfelül ilyen módon a közöltek tartalmát nem csak a tények elmondásának szándéka, hanem más lelki vagy egyéb indítékok is befolyásolják. További gond ilyenkor, hogy a jelenlévők közül esetleg valaki magához ragadja a kérdező szerepét, ami azért nem megengedhető, mert az önkéntes kérdező nincs tisztában a tényfeltáró kutatómunkával járó kötelezettségekkel, és indítéka távolról sem az emberi jogi dokumentálás célját szolgálja. A csoportos tanúságtétel inkább egy pletykákkal fűszerezett kiadós „traccsolás”, s mint korábban jeleztük, az ilyesmi az emberi jogi dokumentálás esküdt ellensége.

Mindazonáltal előadódhat egy-két kivételes helyzet, amikor félretolható a négy szemközti tanúságtétel szabálya. Például amikor olyan szélsőséges emberi jogi sérelem ügyében vizsgálódunk, mint a nemi erőszak vagy a kínzás, vagy a testi bántalmazás más formája, akkor előfordulhat, hogy az áldozat szeretné, ha valaki, akivel kapcsolata bensőségesen bizalmas, mondjuk a testvére, jelen van az interjú elkészítésénél, ami elég nyomós óhaj ahhoz, hogy elfogadjuk. Efféle esetekben, harmadik személy jelenlétére vonatkozó döntés meghozatalakor vegyük tekintetbe, hogy elsőséges szempont az áldozat szabad választása. Az viszont már a tényfeltárást végző kutató dolga, hogy megítélje, vajon a tények kendőzetlen felidézését, vagyis a tanúvallomás pontosságát veszélyezteti-e a harmadik személy jelenléte. Amennyiben a tényfeltárást végző kutató engedélyezi, hogy az interjúzás közben harmadik személy a jelenlétével érzelmi támaszt nyújtson a kérdezett számára, a kutató előzetesen tájékoztassa a harmadik személyt arról, hogy minden, ami elhangzik bizalmasan kezelendő információ, és hívja föl a figyelmét arra, hogy nem vele készül interjú, csupán a pusztán jelenléte az, ami fontos, de az interjú során legyen csöndben és tartózkodjék mindenféle megnyilvánulástól.

Válaszok rögzítése

A kérdezőnek gondoskodnia kell arról, hogy minden egyes interjú anyagát később fel lehessen használni. Ehhez részletesen jegyzetelni kell az interjúkat. Vannak kutatók, akik videót vagy magnót használnak interjúzáshoz. A technikai szerkentyűk sokat segíthetnek, egy videóra fölvetett tanúvallomás akár a jogvédelem nagy hatású eszköze is lehet. Mindazonáltal, többféle veszélyt jelent a magnó és videó emberi jogi dokumentáló eszközként való használata. Először is, az áldozat vagy a szemtanú esetleg zavarba jön, vagy többet gondol magáról, ha meglátja a bekapcsolt kamerát vagy magnetofont. Van, aki a mikrofont meglátva ledermed és nem képes beszélni, másvalaki túlzásokba esik, vagy másféle módon fejezi ki, hogy erős hatással van rá a bekapcsolt készülék.

Másodszor, az ilyesféle eszközök tulajdonsága, hogy meghibásodnak. Az interjú végén kiderülhet, hogy a szalagon nincs semmi, mert a készülék elromlott, vagy mi magunk rossz gombot nyomtunk meg. Felvőkészülékkel dolgozó kutatók esetleg nem is jegyzetelik a hallottakat, mert teljesen rábízzák magukat masinájukra. Általában elmondható, hogy a készülékek használata afféle tessék-lássék munkavégzés eredményez, hisz ilyenkor előadódhat, hogy a kutató nem követi minden idegszálával az áldozat vagy

a szemtanú tanúvallomását. Emiatt alkalmasint nem teszi fel a kulcsfontosságú kérdéseket, elmulasztja a homályos részletek tisztázását, vagy teljes egészében elmaradnak a lényeges körülményekre vonatkozó kérdések. Számos kutató járt már úgy, hogy elszalasztotta egy nagy jelentőségű dokumentálás lehetőségét, mert túlságosan rábízta magát a technikai eszközökre abban a meggyőződésben, hogy „a részleteket ráér otthon kiszűrni”.

Ha videó- vagy magnófelvételt készítesz emberi jogok megsértésének dokumentálása céljából, az interjú megörökítését soha ne bízd teljes egészében a készülékre, mindig jegyzetelj

Ha videó- vagy magnófelvételt készítesz emberi jogok megsértésének dokumentálása céljából, az interjú megörökítését soha ne bízd teljes egészében a készülékre, mindig jegyzetelj, és ne feledd, hogy az interjú a kérdező éberségét igényli, mert a lényeges és odavágó kérdéseket csak így képes azonnal megfogalmazni. Alapszabály, hogy a kép és/vagy a hangrögzítés csak az írásos jegyzetelés hitelesítő eszköze. A videó és a magnó legjobban úgy hasznosítható, ha előbb papírt és tollat használva elkészítjük a részletes és teljes tanúvallomást, és miután az összes tény és részletet maradéktalanul

megállapítottuk, megismételjük az interjút, és ez alkalommal föl vesszük videóra vagy magnóra. Ha kép vagy hangrögzítő eszközt használsz, és azt látod, hogy az áldozat vagy a szemtanú zavarba jön, vagy többet gondol magáról, túlzásokba esik, esetleg megjártssza magát, akkor kapcsold ki, és ne használd tovább a készüléket, folytasd papírral és tollal.

Tennivalók az interjú végeztével

Az interjú végeztével a kérdezettben megfogalmazódik a kérdés: Mi lesz a következő lépés? Akár rákérdez, akár nem, a kutatónak az a feladata, hogy az áldozatnak vagy a szemtanúnak érthetően elmagyarázza, mi

a kutatónak az a feladata, hogy az áldozatnak vagy a szemtanúnak érthetően elmagyarázza, mi lesz a tőle kapott információ további sorsa

lesz a tőle kapott információ további sorsa. Például így: „Megkísérlem majd mindezt közzétenni angolul, hogy tudja meg a világ, mi történt Önnel” vagy „Azon leszek, hogy találjak ügyvédet, akivel hamarosan visszajövünk Önhöz, hogy amit elmondott, azok alapján jogi keresetet terjesszünk a bíróság elé” (természetesen ilyesmit csakis akkor mondhatsz, ha már ismersz olyan ügyvédet, aki érdeklődik, és szívesen közreműködik efféle jogesetekben). Mindemellett ügyelj rá, hogy ne kelts illúziókat, ezért mindig oszlasd el az

áldozat ama reményeit, miszerint te vagy az, aki majd gyorsan és fájdalommentesen megoldja az emberi jogi (vagy egyéb) problémákat. Voltaképpen még akkor is, ha egészen biztos vagy abban, hogy tudsz tenni valamit az adott közösség emberi jogi sérelmeinek orvoslása érdekében, még akkor is sokkalta jobb, ha nem keltesz várankozásokat, mintsem hogy alaptalan vagy teljesíthetetlen remények ébredjenek.

Soha ne feledd, hogy az ígéret egy egészen különleges valami. Az ígéret fontos szerepet játszhat a kutató és az áldozat közötti bizalom kiépítésében, ám csak akkor, ha az elhangzott ígéret teljesül. Nem helyteleníthető, hogy a kérdezett személynek megígérjük olyasmit, amiről egészen biztosan tudjuk,

hogy teljesíteni vagyunk képesek. Például minden bizonnyal teljesíthető az ismételt odalátogatás (lehetőleg előzetesen megbeszélte időben), vagy ha fényképeket készítettünk, a képek elküldése. *Soha* ne ígérj olyasmit, aminek bekövetkezése nem tőled függ. Ugyanis a becsületesség és a kiszámíthatóság erkölcsi kötelezettségévé az, amivel legfőképpen tartozol annak a személynek, akivel kapcsolatba kerültél. Ha becsületesen akarsz viselkedni, azt kell mondanod: „Most nem tudom, hogy mikor lesz módom visszajönni, de megígérhetem, hogy minden tőlem telhetőt megteszek annak érdekében, hogy az Ön által elmondottakat felhasználják arra, hogy ez az itteni helyzet jobbra forduljon. Látom, itt szükség van segítségre, de nem vagyok meggyőződve arról, hogy én vagyok az, aki segíthet” – ha abban a helyzetben ez a mondat igaz.

Nem tisztességes dolog válaszadásért pénzt adni az emberi jogi interjú válaszolójának, és az sem egyértelműen etikus viselkedés, ha valami mást adományozunk a kérdezettnek. Ha azonban oly erős megindultságot váltott ki belőled a kérdezettel való találkozás, hogy úgy érzed, nem hagyhatod adomány nélkül, akkor kövesd például azt a gyakorlatot, hogy pénztámogatást adsz a meglátogatott közösség tagjait segítő helyben működő civil szervezetnek, esetleg kikötheted, hogy adományod révén a kérdezett személynek nyújtsanak segítséget. Ezzel szemben a közvetlen adományozás az áldozattól a válaszáért ad fizetséget, miáltal kialakítja a „fizetett áldozat” erkölcsileg megkérdőjelezhető szerepét, ennélfogva ezt a lépést nem szabad megtenni.

**Nem tisztességes dolog
válaszadásért pénzt adni
az emberi jogi interjú
válaszolójának**

A kutató kötelessége, hogy a kérdezettet figyelmeztesse, ha úgy érzi, az interjú bosszúállás veszélyével járhat. Ezzel kapcsolatban további kötelessége a kutatónak, hogy érthetően elmagyarázza, miféle következményeket vonhat maga után a válaszolótól kapott információ felhasználása a jogvédő munkában, és az is kötelessége, hogy kérje az áldozat vagy a szemtanú beegyezését a kapott információ felhasználásához. Bárki legyen a kérdezett, jogában áll, hogy ne adjon beleegyezést az információ felhasználásához.

Amennyiben lehetséges, legyen meg a kérdezett aláírt nyilatkozata, mert a későbbi munkát segítheti. Készíts név és címjegyzékét, és őrizd meg az áldozatok/megkérdezettek adatait, a névkartonon tüntesd fel a kapcsolatfelvétellel kapcsolatos információkat, efféle nyilvántartásra akkor is szükség van, ha a kartonrendszert bizalmasan kell kezelni a biztonság okán, vagy azért, mert személyes adatokat tartalmaz. A tanúvallomások letisztázott változatát lehetőleg 24 órán belül készítsd el. Ha mód van rá, még az interjúkészítés napján készíts tisztázatot, hiszen a kusza jegyzeteket később egyre nehezebb kielégítően kideríteni. Szokj rá arra, hogy a tisztázatot még akkor elkészíted, mikor az interjú részletei még frissen élnek emlékezetedben. Ha a tisztázatot a helyszínhez közel elkészíted, szükség esetén módod van visszamenni, és utólagos kérdésekkel kiderítheted a homályban maradt részleteket.

A maximális pontosság elérése³

A pontosság és megbízhatóság maximalizálásához az szükséges, hogy az interjú készítése során

- szabatosan megfogalmazott kérdéseket teszel fel, és közérthető, egyszerű, egyértelmű kifejezőmódot használsz
- időrendben elmondott beszámolót kérsz az esemény lefolyásáról, így könnyebb felismerni és tisztázni az ellentmondásokat
- a nyilvánvaló ellentmondásokra többféle nézőpontból is rávilágítasz kérdésekkel, szükség esetén átfogalmazod a kérdést – előfordul, hogy maga a kérdezett sem lát tisztán, vagy nem érti a kérdést
- elsősorban az áldozatokat és/vagy a szemtanúkat kérdezed a feltételezett ügy lefolyásáról. Amennyiben rendelkezésre áll bármiféle dokumentum, például kórházi jelentés, orvosi látélet, vagy az ügy tárgyában beterveztett panasz egy példánya, magyarázd el, hogy ezek a dokumentumok megerősítik a gyanút, és növelik jogorvoslati lehetőségek kihasználásának esélyét
- megfigyeled és tudatosítod magadban a kérdezett viselkedését és a beszédét kísérő, nem egészen tudatos taglejtését (metakommunikáció), és fölteszed magadnak a kérdést – hitelt érdemlő személlyel van dolgom? Ezzel összefüggésben azonban ismerned kell a kulturális szokásokból, a férfi/női szerepekből, és az adott lelkiállapotból adódó különbségeket.

Különleges szempontok

Végezetül megemlítjük, hogy az eddig elmondottakon túl léteznek olyan a különleges szempontok, amelyeket szintén figyelembe kell venni az interjú készítésekor. E szempontok figyelembevétele a kérdező és a kérdezett védelmére szolgál. Az összes effajta szempont ismertetése meghaladja e kézikönyv lehetőségeit, viszont némelyik szempont az interjúkészítés folyamatának olyan összetevőit állítja előtérbe, amelyekre feltétlenül figyelemmel kell lennie a kérdezőnek és az őt alkalmazó szervezetnek. Ezek

a következők: a megfelelő tájékozottságon alapuló beleegyezés, a nemi különbségek, és az áldozat sajátos szükségletei. A szükséges információ megszerzésének módját hozzá kell igazítani a kérdezett személy pillanatnyi szükségleteihez.⁴ Ezt a szempontot leginkább akkor kell előtérbe állítanunk, ha a kérdezett nagy lelki megrázkódással járó cselekmény áldozata, ilyen lehet a kínzás, a nemi erőszak, a szeméremsertő támadás. Például, nemi erőszak esetében

A szükséges információ megszerzésének módját hozzá kell igazítani a kérdezett személy pillanatnyi szükségleteihez

nyomós érv szól mellett, hogy jobb, ha az áldozattal azonos nemű kérdező készít interjút, ám minde-
nekelőtt azt kell kideríteni, hogy az áldozat teljesen készen áll-e arra, hogy tanúvallomást tegyen az őt ért
traumatikus eseményről. Elengedhetetlen, hogy mielőtt ilyesfajta bántalmazások áldozatait kérdeznéd,
hozzáértő szakembertől elsajátítsd a különlegesen érzékeny témák sajátos kérdezési technikáit, ebben
segítségére lehet szociális munkás, vagy traumatikus események áldozataival hivatásszerűen foglalkozó
szakképzett személy.

Amennyiben testi sértés ügyében vizsgálódsz és vannak látható sérülések, dokumentálás céljából hasznos
lehet lefényképezni a sérüléseket, hogy legyen róluk képi bizonyíték. Mindazonáltal, a dokumentálás
ilyenkor másodlagos az áldozat pillanatnyi szükségleteihez képest, és csak azután fényképezzük a sérü-
léseket, ha meggyőződünk arról, hogy ez nem súlyosbítja az áldozat állapotát és/vagy nem jelent lelki
bántalmazást. Ha mód van rá, bátorítsuk az áldozatot, hogy forduljon orvoshoz mindenekelőtt saját
egészsége okán, de a sérülések orvosi dokumentálása is ezt kívánja. Az orvosok egy része hajlandó a ki-
adott látletben feltüntetni a sérülés valószínű okát, például „a zúzódást valószínűsíthetően valamilyen
tompá tárgyral ráértés okozta”. Az efféle részletek akkor nyernek majd jelentőséget, amikor sor
kerül a testi sérülés eredetének és okának bírósági megállapítására.

*Tájékozottságon alapuló beleegyezés: bizonyosságot kell szerezni arról, hogy a személy, aki bele-
egyezését adja valamihez, például hogy ügyében hivatalos szervhez panaszt terjesszenek be, teljes
egészségen tájékozott a javasolt lépésekkel járó lehetséges előnyökről és negatív következményekről.
Nem megengedett az előre látható kockázat eltitkolása. A beleegyezésnek nem pusztán tájékozottsá-
gon kell alapulnia, hanem a személy szabad akaratán múlik, hogy megadja-e a beleegyezést. Nem
megengedett, hogy bárki is azért adja beleegyezését, mert nyomást gyakorolnak rá.*

Az emberi jogok érvényesítése: személyes megkérdezés

Olvassa el egyvégtében az alábbi szöveget, utána válaszoljon a föltett kérdésekre.

Az *Emberi Jogok Program* (Human Rights Project – HRP) elnevezésű szófiai civil szervezet 2002.
május 8-án jelentette az ERRC-nek, hogy 2002. február 2-án éjszaka, körülbelül két óra tájban
Stephan Kostov nevű 27 esztendős roma férfit jobb lábán meglőtt egy Mihov nevű rendőr, az eset
Slivan városhoz közel, Bulgária keleti részén történt. Stephan három 15 éves roma fiatalemberrel,
Roumen Ivanov Borissóval, Angel Ivanov Andonovval és a harmadikkal, akit „Myrko” néven is-
mertek, fát gyűjtött a falu határában, amikor észrevették, hogy Mihov rendőr gyalogosan közeledik

feljük. A szervezet jelentése szerint Mihov állítólag felszólította a fiúkat, hogy menjenek vissza a faluba, és amikor a fiúk elindultak visszafelé, egy idősebb férfi jött elő az útmenti falusi házból, és azt mondta Mihalkov rendőrnek, hogy „az ilyen fiúk rabolták ki a szomszédom házát”. A jelentés szerint Mihalkov rendőr elővette fegyverét és meglőtte a tőle hozzávetőleg egy méternyi távolságban lévő Stephan lábát. A *HRP* szerint Mihalkov rendőr ezután eltávozott, és a három fiú vitte Stephant kórházba, ahol, mint hírlík, három vagy négy napon át bent tartották.

Stephan, kinek jobb térdé három csontját roncsolta a lövés, a kórházban intenzív gyógykezelést kapott. A *HRP* jelentése szerint 2002. február 2-án délután 3 óra harminckor két rendőrségi nyomozó, egy fényképész és egy rendőr őrmester érkezett a kórházba és magukkal vitték a három fiút a lövés helyszínére. Ezután a fiúkat a rendőrségre vitték, ahol állítólag kényszer hatására aláírtak egy iratot, melyet egyikük sem volt képes elolvasni, mivel mindhárman írástudatlanok voltak. 2002. február 5-én a *HRP* panaszt terjesztett be a Stephan Kosov nevében a Katonai Ügyészségen. A *HRP* jelentése azzal zárul, hogy 2002. március 6-án a helyi katonai ügyész elutasította a lövés körülményeinek kivizsgálását. Az elutasító döntés ellen Stephan Kosov nem adott be fellebbezést.

Most anélkül válaszoljon a következő kérdésekre, hogy az előző pillanatfelvétellel újra beleolvasson:

1. Melyik napon történt az eset?

2. Hogy hívták a három fiatalembert, akik Stephannel voltak?

3. Hogy hívták a rendőrt, aki meglőtte Stephant?

4. Hány évesek voltak a fiatal emberek?

5. Milyen távolságról lőtte meg Stephant a rendőr?

6. A *HRP* melyik napon terjesztette be a panaszt?

Meg tudta válaszolni mind a hat kérdést anélkül, hogy belepillantott volna a szövegbe? Ellenőrizze, hogy helyesen válaszolt-e mind a hat kérdésre? Ez a gyakorló feladat azt kívánta bemutatni, hogy mily fontos a tanúvallomás azonnali és pontos lejegyzése. Emlékezetünk ugyanis olykor nem annyira megbízható, mint amennyire szeretnénk, a részletek könnyen kiesnek emlékezetünkéből, ha rövid idő alatt sok információ jut tudomásunkra.

Rendszerszerű jogsértések dokumentálása statisztikai adatok felhasználásával

Statisztikai adatok jól hasznosíthatók jellegzetesen előforduló diszkriminációs gyakorlat (közvetlen vagy a közvetett diszkrimináció), valamint másféle jogsértések kimutatására. Statisztikai adatok teszik teljessé a szakértők számára készített jelentéseket, a kormányzati szervek számára készített összefoglalásokat, és olykor értékesnek bizonyulnak a peres eljárásban. Egy statisztikai adat akkor tesz eleget a megbízhatóság követelményének, ha pontos, és ezen kívül a hozzá társuló leírásból egyértelműen kiderül az információgyűjtés módszere.

Statisztikai adatok teszik teljessé a szakértők számára készített jelentéseket, a kormányzati szervek számára készített összefoglalásokat, és olykor értékesnek bizonyulnak a peres eljárásban

Sokféle módon lehet olyan nyers adatokhoz jutni, amelyekből statisztikai összesítés készíthető. A vizsgálatot végző kutató a helyszín személyes meglátogatása alkalmával fizikai valóságában megszámlolhatja azt, ami lényeges (pl. összeszámlolhatja a romákat egy menekülttáborban); hivatalos dokumentumokból megtudható valaminek az aránya (pl. a bűncselekmények hány százalékát minősítette a rendőrség a „közösség elleni izgatásnak”); kérdőíves felméréssel összehasonlítható adatokat gyűjthetünk, amihez meg kell tudakolni a válaszoló demográfiai adatait is. Hogy az adatgyűjtés melyik módszerét érdemes választani, az függ a vizsgálódás céljától, és attól, hogy miféle adatok hiányoznak még a jelentéshez.

Mik azok a demográfiai adatok?

Demográfiai adatok a népesség különféle jellemzőit mutatják (pl. nem, életkor, faj, vallás, lakóhely, iskolázottság stb.). Személyenként gyűjtött információ összegzésével megrajzolható egy közösség, település vagy megye népességének összetétele, a nagyobb időközönkénti adatfelvételekből a népesség összetételében mutatkozó változások is kimutathatók.

Az összegyűjtött statisztikai adatok sokféle módon fölhasználhatók. Segítségükkel kimutatható egy csoporton belül adott időben fennálló valamilyen állapot mértéke, például dokumentálható, hogy a közösség hányadrészenek nincs személyazonosságát igazoló semmiféle papírja. Ez volt a célja annak az ERRC által finanszírozott adatfelvételnek, melyet 2003-ban végeztek a macedóniai Kumanovo városban, miáltal más adatok mellett az is kimutathatóvá lett, hogy az adatfelvételbe vont romák 7 százalékának nem

volt állampolgárságát igazoló semmilyen irata, és 34 százalékanak nem volt útlevéle.⁵ A felvétellel nyert adatokból az ERRC kimutathatta a szerteágazó probléma mértékét, amellyel a roma közösség amiatt kénytelen együtt élni, mert nincsenek személyi okmányaik, továbbá az adatok alapján újabb észrevételeket fűzhetett az állampolgársági törvényhez, amely közvetlenül kihat erre a problémára.

A statisztikai adatok továbbá felhasználhatók összehasonlításra. Ehhez be kell szerezni a kiemelt csoport adatai mellett más csoportok vagy/és a teljes népesség adatait. Például, a Nyitott Társadalom Intézet (Open Society Institute) az Európai Unió bővítésének folyamatához kapcsolódva nyomon követő vizsgáldásokat végzett a csatlakozó országokban a kisebbségek védelméről, és az egyik jelentés megállapította, hogy: „A romákkal szemben megmutatózó széleskörű diszkrimináció a foglalkoztatás területén továbbra is komoly aggodalomra ad okot. A romák munkanélküliségének becsült aránya országanként a 70 és 90 százalék közötti sávban található, miközben az egyes országok teljes népességében hozzávetőleg 9 százalék a munkanélküli”.⁶ A romák és a teljes népesség összehasonlítása igen jelentős aránytalanságot mutat a foglalkoztatás területén, ami arra utal, hogy a probléma egyik összetevője a diszkriminációs gyakorlat, ennek pedig bizonyára azonnali és közvetlen kormányzati cselekvésre kell készítenie.

Nagy jelentőségű tanulmányok születtek a „mintavételes” kutatási eljárás alkalmazásával, amely szükségtelessé teszi, hogy a vizsgálatba vont népesség minden egyes tagjától adatokat gyűjtsünk, mert az adatgyűjtés a véletlenszerűen mintába került személyekre vagy csoportokra korlátozódik, akik a teljes populációt „reprezentálják” a valószínűségszámítás szigorú szabályainak megfelelően.

A hozzáértéssel elkészített statisztikai kutatás különösen nagy jelentőségű az emberi jogi munkában, ezért elengedhetetlen ilyen kutatások végzése minden országban és az élet számos területén, például az oktatás, a lakásviszonyok, a foglalkoztatás, az egészségügyi ellátás, vagy a szociális ellátás területén. A statisztikai elemzés alkalmas arra, hogy bíróság előtt bizonyítsa a diszkrimináció meglétét, hogy érvként alátámassza a romák igényét egy jobb kormányzati politikára és több állami pénzre, továbbá hogy a roma ügyekre ráirányítsa olyan befolyásos nemzetközi szervezetek figyelmét, mint az ENSZ vagy az Európa Tanács különféle szervei. Efféle elemző kutatások készítésére az országon belüli szervezetek a legfelkészültebbek. Amennyiben Önt érdekli a statisztikai kutatások végzése, érdemes figyelembe vennie az alábbiakat:

Nem igaz, amit oly sok aktivista állít, hogy „a problémát mindenki ismeri, most már tettekre van szükség”, hiszen számos országban egyáltalán nincsenek jó minőségű statisztikai adatok a romák számára elsősleges témákban. Például számos más nélkülözhetetlen adat mellett az sem ismeretes, hogy:

- a roma gyerekek hány százaléka jár értelmi fogyatékkal élő gyermekek számára fenntartott iskolába vagy osztályba, vagy eltérő tantervű, gyengébb színvonalú oktatást nyújtó iskolába;
- hány roma (és nem-roma) él olyan házakban, amelyek nincsenek bejegyezve a helyi hatósági nyilvántartásba, vagy amelyekhez nincs kiépítve a megfelelő infrastruktúra;

- évente hány romát (és nem-romát) lakoltatnak ki otthonából;
- évente hány roma (és nem-roma) gyereket választanak el családjától és helyeznek el állami intézetben.

Vannak országok, ahol efféle témákban állami szervezetek egyáltalán nem gyűjtenek statisztikai adatokat, mi több, azt is megakadályozzák, hogy ilyen adatokat másvalaki előállítson. Például mikor az *ERRC* a Cseh Köztársaságban kutatást végzett, iskolaigazgatók gyakran azt válaszolták, hogy tanulók etnikai hovatartozásáról nincs nyilvántartás, meg hogy törvénybe ütköző volna, ha ilyen nyilvántartást vezetnének. Akik azt mondják, hogy nem adhatnak ki információt arról, hogy hány roma van ott, azok egész egyszerűen meg akarják akadályozni, hogy kideríthető legyen, vajon éri-e a romákat rendszerszerű diszkrimináció. Mert az ugyan igaz, hogy valakinek az etnikai hovatartozása személyes és „érzékeny” adatnak minősülhet, és ezért a személyes adatok kezelését szigorú szabályok korlátozzák egyes országokban, ám ezek a tiltások nem vonatkoznak az összesített adatokra, mert ezek névtelenséget biztosítanak. Némely országban ténylegesen törvénybe ütköző cselekedet lehet az etnikai jellemzőkre vonatkozó statisztikai adatok gyűjtése vagy átadása. Ezekben az országokban arra hivatkozva tiltják az efféle statisztikai adatok gyűjtését, hogy a személyt védelmezik az állami betolakodással vagy másféle jogosulatlan cselekményekkel szemben. Ilyen esetben az ország jogrendjét ismerő jogásztól kell tanácsot kérni, aki felvilágosítást ad az adatgyűjtést korlátozó rendelkezésekről.

Az adatok csak abban az esetben mondanak valamit, ha a kutatás egésze megfelel a statisztikai adatgyűjtés és elemzés szakmai szabályainak. Ha például a felmérés válaszolói nem a statisztikai mintavétel szakmai szabályainak megfelelően lettek kiválasztva, akkor az adatok csupán a megkérdezett személyekre vonatkoztathatók, vagyis nem tekinthetők tágabb körre érvényesnek. Alapszabály, hogy százalékot csakis akkor számolhatunk, ha a százalékkal kifejezett csoportok többségének természetes számossága eléri a tizenötöt. Százalék helyett helyesebb a természetes számmal jelölni a tizenötöt kisebb számosságú csoportok nagyságát (pl. 10/15). Mindig gondolj rá, hogy ha adatokat közölsz, akkor módszertani összefoglalót is kell adnod a jelentés vagy a publikáció valamely részében, ugyanis sokan visszaélnék az adatokkal, ezért az alkalmazott módszerek átláthatósága fontos követelmény.

**Mindig gondolj rá, hogy
ha adatokat közölsz,
akkor módszertani
összefoglalót is kell adnod
a jelentés vagy a publikáció
valamely részében**

Az adatok jellegétől és a statisztikai minta nagyságától függően szükséged lehet statisztikus vagy szociológus segítségére, aki járatos az adatfeldolgozás módszereiben és az adatelemzéshez használatos számítógépes programokban. A feldolgozás és az elemzés módszereinek ismertetése meghaladja e kézikönyv célját, legjobb, ha kikéred egy felkészült kutató tanácsát, illetve könyvtárban vagy a világhálón tájékozódsz e témákban. Ha tudsz angolul, érdemes a tájékozódást a Statisztikai Szolgálatok Nemzetközi Szövetségének (International Association for Official Statistics) honlapján: <http://www.stat.fi/iaos/index.html>, vagy az ENSZ Statisztikai Részlegének honlapján (United Nations Statistics Division): <http://unstats.un.org/unsd> kezdeni.

Az emberi jogok érvényesítése: mesterkedés statisztikai adatokkal

Mint említettük, statisztikai adatok közlése esetén kulcsfontosságú az adatgyűjtés módszerének átláthatósága. A szakmai meggondolásokon túl erkölcsi kérdéseket is fölvet az adatokkal való mesterkedés, amennyiben a nyilvánosságra hozott adatok a tájékoztatását szolgálják. Az itt következő szöveget a Nyitott Társadalom Intézet előbb már idézett, „Kisebbségvédelem Bulgáriában” című jelentéséből vettük át:

„[...] Bulgáriai hatóságok a büntetőjogi eljárás minden szakaszában gyűjtenek adatokat a bűncselekmények elkövetésével meggyanúsítottak etnikai hovatartozásáról, a nyilvánosság számára hozzáférhető adatok azt sugallják, hogy a meghozott ítéletek tendenciózus módon diszkriminatív jellegűek. Azonkívül, jóllehet a hatóságok állítása szerint az etnikai hovatartozásról szóló adat minden esetben a vádlott beleegyezésével és az önmeghatározás elve szerint kerül rögzítésre, valójában elegendő bizonyíték támasztja alá a megállapítást, miszerint végső soron a jogalkalmazó szervek tisztviselője az, aki az etnikai hovatartozást meghatározza.

Az átláthatóság hiánya, ami egyfelől az etnikai adatok hivatalos szervek általi gyűjtését, másfelől az adatok felhasználásának céljait illeti, aggodalom forrása számos civil egyesület vezetője számára Bulgáriában. Ezt a helyzetet azáltal lehetne orvosolni, ha a bulgáriai hatóságok efféle statisztikai adatokat mindenkor világos és nyilvánosság számára ismert célokból gyűjtenének, és ha csakis átlátható adatgyűjtési módszereket alkalmaznának. A büntetőjogi eljárás területén (és másutt) előforduló diszkriminációs esetek körülményeinek rögzítését tartják sokan [...] olyan jogszerű oknak, amely efféle adatgyűjtést indokolhat azzal a feltétellel, hogy megfelelő garanciákat alakítanak ki, miáltal biztosítható az identitás szabad megválasztásának védelme.”

Kérdések:

1. Miféle erkölcsi kérdéseket vet föl a statisztikai adatok gyűjtése?
2. Miféle problémák származnak abból, ha adatgyűjtés során a jogalkalmazó szerv tisztviselője határozza meg az etnikai hovatartozást?
3. Miféle garanciák alakíthatók ki az adatgyűjtés jogszerűségének biztosítására?

„Tesztelés” faji megkülönböztetés bizonyítására

Vesna egy roma nő, vele történt az alábbi eset:⁷

„Olvastam a ruhaüzlet ajtaján a hirdetést, hogy eladót keresnek. 18 és 29 közötti eladót akartak fölvenni. Én 19 vagyok, így hát bementem, és érdeklődtem az állás után, de az üzletvezető mondta, hogy jöjjenek vissza két nap múlva, mert még nincs elég jelentkező.

Kétszer visszamentem és mindig ugyanazt mondta. Kábé egy héttel később megint visszamentem az üzletbe. Az álláshirdetés még mindig ott volt az ajtón. Az üzletvezető elfoglalt volt, vele nem találkoztam, de azt mondták, hogy az állásra már fölvettek valakit.

Otthagytam a boltot, de annyira felzaklatott a dolog, hogy megkértem egyik nem-roma barátomat, hogy menjen vissza és érdeklődjön az állás után. Mikor kijött, azt mondta, megkérték, hogy hétfőn menjen vissza állásinterjúra.”

A Második fejezetben már említettük, hogy a közvetlen diszkrimináció nem mindig nyíltan történik, nem kell ahhoz a „roma” vagy „cigány” szavakat említeni, hogy kimutatható legyen, ami történt, az diszkrimináció.

Egy ilyen esetben hogyan tudja valaki bebizonyítani, hogy őt diszkrimináció érte? Néhány közép- és kelet-európai civil jogvédő szervezet az utóbbi időben sikerrel alkalmazta ilyen esetekben a „tesztelés” módszerét. Az előző történetben Vesna volt az, aki a „tesztelést” használta faji diszkrimináció bizonyítására. A tesztelés során egyenként vagy párosával személyesen mennek el roma és nem-roma személyek – akiknek alkalmassága (képzettség, jártasság, öltözet stb.) közel azonos – az álláshirdetésre, lakáshirdetésre, vagy az étterembe, diszkóba, vagy más olyan helyre, amiről vélelmezhető, hogy ott rendszeresen előfordul a romák hátrányos megkülönböztetése. Amennyiben a nem-roma személy vagy pár a roma személyhez vagy párhoz képest eltérő bánásmódban részesül – például a nem-roma párt beengedik a diszkóba, de a roma pártól mondjuk klubtagsági kártyát kérnek, vagy egyszerűen nem engedik be őket – abban az esetben a „tesztelők” mindegyikétől részletes és alapos írásos tanúvallomást kell fölvenni. Ezek a tanúvallomások a diszkriminációs cselekmény bizonyítékául szolgálnak, és több országban elfogadják a bíróságon.

Az itt következő szövegdobozban a tesztelés módszerének tüzetes leírása olvasható:

„Tesztelés” faji megkülönböztetés bizonyítására⁸

A tesztelés módszerével bizonyítékot gyűjthetünk hátrányos megkülönböztetés gyanúja esetén. A tesztelést főképp civil jogvédő szervezetek használják törvénybe ütköző cselekedetek leleplezésére. Akkor alkalmazzák, ha valaki azt vélelmezi, hogy nemzeti vagy etnikai származása, vallása, nemi hovatartozása, bőrének színe, vagy bármely más olyan jellemző miatt érte őt eltérő bánásmód, amelyre diszkrimináció törvényes tilalma kiterjed. A tesztelés arra való, hogy feltárják a diszkrimináció meglétét és mértékét a társadalmi élet bármely szférájában, így például a foglalkoztatás, lakhatás, közösségi szolgáltatások területén. A tesztelésnek két válfaja van: a kutatási célú tesztelés, amely információk alátámasztására használatos, és a jogalkalmazási célú tesztelés, amely a tesztelés eredményét jogi kereset előterjesztéséhez vagy a jogkövető

magatartás ellenőrzéséhez használja kártérítési igények esetén. A jogalkalmazási célú teszteléssel a körülményektől függően általában többször is ellenőrizni kell ugyanazon betöltendő álláshelyet, adott lakást, illetve szórakozóhelyet vagy klubot, amelyekkel kapcsolatban fölmerült a faji alapú diszkrimináció gyanúja. A többszörös tesztelés rendeltetése, hogy a későbbi peres eljárásra tekintettel fölmérje a diszkrimináció természetét és mértékét, elsősorban azt szükséges megállapítani, hogy a bánásmódban mutatkozó eltérés csupán elszigetelt esetekben fordul-e elő, vagy rendszeresen folytatott diszkriminációs gyakorlat megnyilvánulása.

Jogalkalmazási célú tesztelés előtt a jogi képviselő és a panaszos közösen értelmezi az esetet, hogy meghatározzák a konkrét kérdéseket, amelyekre a tesztelés megadhatja a választ. Úgy-szintén össze kell gyűjteni minden hozzáférhető anyagot a tesztelendő cégről vagy szórakozóhelyről, így a működési engedélyt, a céggel szemben korábban felhozott panaszokat, valamint törvényi előírásokat és korábbi bírósági döntéseket. Csak ezután kezdődhet a tesztelő munkatársak kiválasztása és kiképzése.

A tesztelő munkatársak feladata a tárgyilagos tényfeltárás, ehhez alapos kiképzésben részesülnek, tantermi és „élő” szituációkban gyakorolnak, majd elvégzik a tesztelést a diszkrimináció leleplezése céljából. Egy teszthez két tesztelő munkatárs szükséges: egyik lesz a „védett tesztelő”, másik a „viszonyító tesztelő”. [...] Például, ha a diszkriminációra hivatkozó személy roma, akkor egy roma munkatárs fogja betölteni a védett tesztelő szerepét, és egy nem-roma munkatárs lesz a viszonyító tesztelő. Ha viszont a nemi hovatartozása miatt vélelmezett diszkriminációs bánásmódot egy nő, akkor egy nő munkatárs lesz a védett tesztelő, és egy férfi munkatárs a viszonyító tesztelő. A védett és a viszonyító tesztelő csaknem mindenben egymáshoz hasonlatos. A legfőbb különbség kettőjük között az a jellemző vonás, ami a „tesztelés” tárgya, például a tesztelők faji illetve a nemzeti vagy etnikai származást tekintve különbözzenek egymástól, ha faji diszkrimináció gyanúját teszteljük.

A kiképzésbe beletartozik a tesztelés szoros felügyelet melletti gyakorlása, a felvilágosítás arról, hogy a tesztelés eredménye az állampolgári jogok kikényszerítését szolgálja, és a tájékoztatás ama jogi eljárás lefolytatásáról, amelyben majd a tesztelőket is meghallgatják. A kiképzés alatt a tesztelők együttműködnek egymással, megismerik egymást, és kialakítják a közösen végzett munka sajátos érzületét. A tesztelőktől egyértelmű nyilatkozatot kell kérni arra vonatkozóan, hogy elfogadják a tárgyilagos tényfeltárási szerepét, és hogy megőrzik a tudomásukra jutott bizalmas természetű információkat.

A két tesztelő egyazon napon végzi a tesztelést, *bona fide* álláskeresőnek vagy lakásbérlőnek (stb.) adva ki magát. Maga a tesztelés úgy zajlik, hogy a tesztelőket egymás után, csekély idő-

különbséggel egyenként küldik érdeklődni az álláshely vagy a lakásbérlet vagy bizonyos szolgáltatás hozzáférhetősége iránt. A tesztelésre a tesztelők az alkalomhoz illő ruhát vesznek föl. Munkaadók tesztelésének folyamán mind a két tesztelő egymással összevethetően viselkedik olyanformán, hogy cselekedeteik a párjuktól is elvárhatók, miközben külön-külön megőrzik a munkakeresés folyamatának természetes menetét. Például, a védett tesztelő az, aki először jelentkezik az állásra akár telefonon, akár személyesen. Ahhoz, hogy a peres eljáráshoz bizonyítékra tegyünk szert az szükséges, hogy a tesztelők viselkedését hozzáigazítsuk a két külön jelentkezés sajátos körülményeihez, hogy a megtapasztaltakról világos és teljes jegyzőkönyvet vezessünk, és hogy a két tesztelő partnerével összevethető módon cselekedjen mindvégig.

A tesztelők az egyes tesztek befejeztével haladék nélkül följegyzik személyes tapasztalataikat, vagyis kitöltik az erre a célra előre elkészített jelentőívet. A két tesztelő külön készít jelentést és mind a két tesztelő jelentése tartalmazza a következőket: részletes információt az álláshelyre vagy a lakásbérletre vonatkozóan, a jelentkezési folyamat, valamint a követelmények és feltételek leírását, a tesztelő által fölített kérdéseket, és mindazt az információt, amit a közvetítő vagy a munkaadó magától adott. A jelentőív kérdéseire adott feleleteken túl érdemes azt is kérni, a tesztelők írjanak saját megfogalmazású részletes beszámolót az általuk megtapasztaltakról.

A jelentőívnek minimum a következőket kell tartalmaznia: a jelentkezés időpontja; a jelentkezőtől kért információk (pl. az interjú időtartama, az interjú jellege, az interjú során fölített kérdések); az információáramlás jellemzői (pl. spontán, kérdezés nélkül közölt információk, és információk, amelyekre rá kellett kérdezni); hogyan bántak a jelentkezővel (pl. mennyi ideig kellett várakoznia, a fogadtatás kedvességének szintje); az állás ismertetésének módja (pl. a fizetésről és a juttatásokról szóló beszélgetés, az alkalmazás időtartama stb.). A tesztelés jó előkészítésével teljesíthető a cél, a felvételi procedúra elkülöníthető szakaszainak aprólékos feltárása, ami felhasználható a munkaadóval szemben fölmerült gyanú megerősítésre vagy elosztatására. Az eltérő bánásmód tényeit – nevezetesen, hogy az egyik tesztelőt fölvtették az állásba, míg a másikat nem – a lehető leggondosabban kell dokumentálni.

A tesztelőnek nem az a feladata, hogy eldöntse, történt-e diszkrimináció, hanem az, hogy tapasztalatait részrehajlás nélkül rögzítse. Egyes egyedül a tesztelés koordinátora (a civil szervezet vagy az ügyvéd) képes megítélni, hogy adott esetben megkülönböztető bánásmódról lehet-e beszélni. A tesztelés folyamán a tesztelők a munkahelyen, a szórakozóhelyen, vagy az eladó vagy kiadó lakás lakóközösségében tartózkodjanak a fajra vagy az etnikai hovatartozásra utaló mindenféle megnyilvánulástól; a tesztelő feladata kimerül abban, hogy tárgyilagos megfigyelést végez, és aprólékosan följegyzi megfigyeléseit, hogy amit megtapasztal, az teljes egészében és pontosan dokumentálva legyen. A két tesztelő egymástól függetlenül végezze munkáját,

tapasztalataikat is külön-külön jegyezzék föl, és tapasztalataikról egymással ne beszéljenek a dokumentálás befejezéséig. A tesztlők semmi körülmények között se beszéljenek senkivel sem a tesztelés tapasztalatairól, vagy a tesztelt intézményről, ezt a tilalmat a tesztelés koordinátorának engedélye, vagy a bíróság utasítása oldhatja csak fel. Amennyiben az eltérő bánásmód megállapítást nyer, a civil szervezet keresetet indíthat az elkövetővel szemben.

A tesztlőket a jogalkalmazási célú tesztelés eredményeként felkérhetik, hogy felperesként vagy tanúként vegyenek részt a peres eljárásban. Ebből legalább három további megfontolás adódik a tesztlők kiválasztásához. Először is, a tesztlők személye legyen mentes minden olyan bonyodalomtól, amely csorbíthatja a tanúk szavahihetőségét. Másodsor, a tesztlőknek legyen megfelelő kifejezőkészsége, hogy tapasztalataikat írott és szóbeli tanúvallomásokban elő tudják adni. Harmadszor, mivel a peres eljárás évekig elhúzódhat, a tesztlők mutassanak készséget arra, hogy hosszú időn át kapcsolatban maradnak a tesztelő programmal, és hogy alkalmanként, amikor részvételükre a jogi eljárásban szükség van, eljönnek. [...]

Adatok ellenőrzése

A valótlanág, akár szánt szándékkal, akár nem szándékoltan kerül a hiteles adatok közé, súlyosan lerontja a többi információ hitelét és a szervezet jó hírnevét

Akár egyedi jogsértést dokumentálsz, akár az emberi jogi viszonyok valamely területén végzel kutatást, az adatok felülvizsgálata nélkül egyik sem lehetséges. Hogy az összegyűjtött adatok egészen biztosan csakis valóságot tükrözzék, az döntő jelentőségű, mert az adatok hitelessége befolyásolja az egyedi eset későbbi kimenetelét, az átfogó adatok majdani fölhasználását, és az általad képviselt szervezet jó hírnevét. A valótlanág, akár szánt szándékkal, akár nem szándékoltan kerül a hiteles adatok közé, súlyosan lerontja a többi információ hitelét és a szervezet jó hírnevét.

A bemutatott különféle dokumentáló technikák és kutatási módszerek együttes alkalmazása jól használható az adatok ellenőrzésére, így a kutatás biztos lábakon áll, és az adatok elemzésére épülő állítások tényszerűen helyesek lesznek. A különféle módon gyűjtött adatok egybevetése és egymással való ellenőrzése révén alaposabban kimunkált és a tényeket jobban tükröző képet kapunk. A tényfeltáró kutató egyidejűleg végezhet megfigyelést és készíthet interjút. A részletek akkurátus föltárása és a bizonytalan kijelentések semmisnek nyilvánítása növeli az elkészítendő jelentés színvonalát és hitelét.

Az adatok ellenőrzése folyamán előbukkannak a hiányosságok és az ellentmondások. Hézagossá információk nem elegendők, ilyenkor további információk felkutatása szükséges. A ténybeli ellentmondásokat még a kutatás és dokumentálás szakaszában kell kiküszöbölni. A magnóval vagy videóval fölvett interjú

szövegét le kell írni. Az észlelt ellentmondások tisztázandók. Az ellentmondás nem jelenti szükségképpen azt, hogy valami nem igaz, előfordulhat, hogy a kutató és a megkérdezett rosszul értelmezte egymás szavait, vagy félreértették egymást.

Az egyedi eset későbbi támogatása és az adatok ellenőrzése céljából törekedj az elérhető legtöbb megbízható bizonyíték megszerzésére. A tárgyi bizonyíték döntő fontosságúnak bizonyulhat, és gyakran szükség is van rá, ha a szándék további jogvédő lépések megtétele – perre vitelhez szinte elengedhetetlen. Tárgyi bizonyítéknak számít például a rendőrségi jelentés, az orvosi vagy kórházi jegyzőkönyv, a 'szakértői' vélemény, a nyomtatott vagy elektronikus sajtóban megjelent anyag, valamint a hazai és a nemzetközi intézmények beszámolóí, jelentései. Ez persze nem teljes lista a tárgyi bizonyítékokról.

Információk és adatok elemzése

Az emberi jogi dokumentálás munkafolyamatának soron következő szakasza az összegyűjtött adatok elemzése. Az elemzés megelőzi a jelentés kidolgozását, de csak azután kerülhet rá sor, ha már ellenőrizték az adatokat, és meggyőződünk arról, hogy adataink teljes körűek. Jóllehet korábbi munkaszakaszokban is szem előtt tartottuk, most azonban célszerű újból átgondolni, hogy az összegyűjtött információ alapján milyen jogvédő lépéseket lehet majd tenni. Melyik adat a leghasználhatóbb? Hogyan használhatjuk adatainkat bírósági kereset elkészítésére/pártoló érdekképviselő alátámasztására/politikai tevékenységre? Hogyan tegyük közzé az adatokat?

Miután újjólag átgondoltuk ezeket a kérdéseket, folytathatjuk az adatok elemzését. Az adatfeldolgozás során a számokkal kifejezhető adatokból statisztikai összesítések, mutatószámok, összefüggéseket jelző számok lesznek, hogy bemutathatók legyenek a jelentésben. Az összegyűjtött adatok mennyiségétől függően esetleg szükség lehet szociológiai vagy statisztikai elemzésekben jártas szakértő közreműködésére.

Az adatok elemzéséhez a Magyarország által ratifikált nemzetközi emberi jogi szerződések és/vagy a belföldi törvények és rendelkezések adnak gondolati keretet. E gondolati keretben értelmezhető a kérdés: A dokumentálás rávilágít-e az emberi jogok szisztematikus megsértésére? Az elemzés készítői irányítsák figyelmüket a rendszerszerűen előforduló emberi jogi sérelmek kimutatására, és amennyiben az adatok erre lehetőséget kínálnak, a jogsértések okainak föltárására. Végezetül az elemzés arra is módot ad, hogy a kutatási eredmények alapján a vizsgálat megfogalmazzon javaslatokat a helyzet jobbítására.

**Az adatok elemzéséhez
a Magyarország által ratifikált
nemzetközi emberi jogi
szerződések és/vagy a belföldi
törvények és rendelkezések
adnak gondolati keretet**

Az emberi jogok érvényesítése: jogsértések dokumentálása

Miközben elolvassa az alább leírt szituációt és esetet, gondoljon a következő három kérdésre:

1. A tényfeltáró vizsgálódás megkezdése előtt milyen információkat szerezzen be a kutató?
2. Ha az Ön feladata volna, akkor Ön hogyan végezné az alábbi eset tényeinek feltárását a terepen? Melyik módszert alkalmazná? Miféle információk után kutatna?
3. A terepmunka befejezése után hogyan folytatná a tényfeltáró vizsgálódást?

A szituáció és az eset a következő:

Ön egy civil jogvédő szervezet munkatársa, és a szervezet évek óta roma jogvédő munkát végez. A szervezet médiafigyelést, jogsérlemi panaszok számbavételét, és roma közösségek emberi jogi viszonyainak feltárását végzi.

A munka során egyre világosabb, hogy a roma közösségekhez tartozó gyermekek túlnyomó többsége (miként korábban a szüleik) olyan „speciális” gyógypedagógiai iskolák tanulója, amelyeket „szellemi fogyatékos” gyermekek számára tartanak fenn. A valóságban számos gyakorló pedagógus ezeket az iskolákat roma gyermekek számára létrehozott iskoláknak tartja. Az oktatáspszichológus gyakran kulturális tartalmát tekintve elfogult pszichológiai tesztek eredményei alapján küldi a roma gyermekeket gyógypedagógiai iskolába. Azt mondják, hogy a roma tanulókra jellemző a különféle „értelmi fogyatékoság, ami nem teszi lehetővé, hogy normál tantervű vagy tagozatos általános iskolában oktassák őket.”⁹

A megkeresett roma szülők arról tájékoztatták Önt, hogy vagy meg sem kérdezték őket, vagy nyomást gyakoroltak rájuk, hogy aláírják az űrlapot a gyógypedagógiai iskolába jelentkezéshez. A gyógypedagógiai iskolákban a tanulókat nem az általános iskolai normál tanterv szerint oktatják, az innen kikerülők továbbtanulási lehetőségei nagyon korlátozottak, a középiskolák döntő többségébe nem is jelentkezhetnek továbbtanulásra. Ön meglátogatott néhány gyógypedagógiai iskolát, és szemet szűrt, hogy a tanulók túlnyomó többsége roma származású.

Az ostravai eset:

1997-ben az ERRC átfogó kutatást és emberi jogi dokumentáló munkát végzett a Cseh Köztársaságban, ekkor találkozott a fentebbi szituációban leírt körülményekkel. A megismert előzetes információk alapján az ERRC figyelőszolgálat a együttműködve a helyi civil szervezetekkel célzott vizsgálódást indított, hogy feltárja, a csehországi oktatási rendszer hogyan gondoskodik a roma gyermekek iskoláztatásáról.

A kutatást részben a kelet-csehországi Ostravában végezték. Számos interjú készült tanárokkal, iskolaigazgatókkal, tanulókkal és szülőkkel. Az ERRC pedig aprólékos kutatómunkával kimutatta az arányta-

lanul kedvezőtlen hatásokat, ehhez előzőleg kiderítették, hogy az ostravai iskolakerület általános iskoláiba járó tanulók körében mekkora a roma és a nem-roma tanulók száma. Az eredményül kapott térkép egy olyan várost mutatott – melyről sokan állították, hogy a valóságot tükrözi, de korábban kevesen tudták dokumentálni –, amelyben az etnikai határvonalak megrendítő mértékben elkülönítik egymástól az embereket, és a roma tanulók többsége olyan iskolákba jár, amely nem ad elegendő felkészítést a munkapiaci versenyhez, nem ad esélyt magasabb munkabérre, és csak kevésbé igényes életre ad lehetőséget. Az ERRC Csehországban folytatott későbbi kutatásai fölfedték, hogy az egész országban, hasonló a helyzet.

Lejegyezték a tanúvallomások szövegét, és kielemezték a cseh oktatási rendszer törvényi szabályozását és az oktatáspolitikai gyakorlatát, különös tekintettel a gyógypedagógiai iskolák működésére. A kutatás fölfedte a jogsértések szisztematikus jellegzetességét és az oktatási területen dolgozók hanyagságát. Az 1999-ben közzétett jelentés föltárta, hogy az iskoláskorú roma gyermekek több mint fele a gyógypedagógiai iskolába jár, és hogy a gyógypedagógiai iskolák tanulóinak több mint fele roma. A statisztikai elemzés kimutatta, hogy egy roma gyermek 27-szer nagyobb valószínűséggel került gyógypedagógiai iskolába, mint nem-roma társa. Azok a roma tanulók, akik nem a szellemi fogyatékosok gyógypedagógiai iskoláiba jártak, főleg Ostrava meghatározott körzeteiben található egynéhány iskola tanulói voltak; Ostrava 70 „normál” tantervű iskolája közül több mint harminc „szintiszta fehér” volt – ezekben az iskolákban egyetlen egy roma tanuló sem akadt.

Ezenfelül az ERRC számos egyedi jogsértés, erőszakos cselekedet és zaklatás esetét dokumentálta, köztük rasszista bőrféjú fiatalok által elkövetett erőszakos cselekményeket, valamint a tanárok illetve iskolai hatóságok képviselői által elkövetett testi bántalmazás és zaklatás néhány esetét.

Ezek az információk, kiegészítve más, erősen zavarba ejtő statisztikai adatokkal, szolgáltak alapul az ostravai roma gyermekek egy csoportjának ahhoz, hogy egy helyi ügyvéd és az ERRC segítségével panaszukat jogi keresetben előterjesszék a csehországi bíróságon a gyógypedagógiai iskolák elkülönítő gyakorlatával szemben.

Összegzés

A dokumentálás az emberi jogvédő munka egyik legfontosabb alkotóeleme, ezért körültekintő gondosságot és szigorú pontosságot igényel. Amennyiben az emberi jogi dokumentálás alapvető elveit betartjuk, munkánk nagyon sikeres további eredményekre vezethet, végső fokon a dokumentálás a kiindulópontja az emberi jogi alapozású közpolitikáknak, a társadalmi gyakorlat megváltoztatásának, a társadalmi körülmények jobbításának és általában az emberi jogokra való odafigyelésnek.

Az itt következő gyakorlat segítségével dolgozza ki egy tényfeltáró vizsgálat, vagy egy nyomon követő kutatás elképzelését.¹⁰

a) Határozd meg a tárgyat, amire a vizsgálat figyelme összpontosul.

<ul style="list-style-type: none"> Mire terjed ki a vizsgálódás? 	
---	--

b) Határozz meg egyértelmű értékelő szempontokat.

<ul style="list-style-type: none"> Mely szempontok alapján fogod eldönteni, hogy az összegyűjtött információ megbízható-e? 	
---	--

c) Azonosítsd az információforrásokat.

<ul style="list-style-type: none"> Ki(k) az áldozat az áldozat(ok)? 	
<ul style="list-style-type: none"> Ki(k) a vélelmezett elkövető(k)? 	
<ul style="list-style-type: none"> Kik a tanúk? 	
<ul style="list-style-type: none"> – közülük ki látta, hogy mi történt? 	
<ul style="list-style-type: none"> Ki hívhatja föl figyelmedet további információforrásokra? 	

d) Melyek az írásos és a már most rendelkezésre álló dokumentumok bizonyítékai?

<ul style="list-style-type: none"> Milyen dokumentumok állnak rendelkezésre, amelyek bizonyítékul szolgálnak, és segíthetik a vizsgálódást? 	
<ul style="list-style-type: none"> Megbízható ez az információ? 	

e) **Helyszíni vizsgálódás lefolytatása.**

• Mi a teendő a helyszíni vizsgálódás előtt ?	
• Mi a teendő a helyszíni vizsgálódás közben ?	
• Mi a teendő a helyszíni vizsgálódás után ?	
• Ki segítheti a helyszíni vizsgálódást?	

f) **Határozd meg, hogy milyen erős bizonyítékra van szükség.**

• Milyen erős bizonyítékra van szükség ahhoz, hogy ésszerűen megalapozott következtetéseket lehessen levonni?	
• Mely tényezők befolyásolják, hogy mit gondolsz kielégítő erősségű bizonyítéknak?	

g) **Adatok ellenőrzése.**

• Hogyan fogod egybevetni és ellenőrizni az összegyűjtött információkat (adatokat)?	
---	--

h) **Emberi jogi sztenderdek.**

• Mely emberi jogi sztenderdek alkalmazhatók a dokumentálandó esetre vagy tárgykörre?	
---	--

Jegyzetek

- ¹ Átvéve: *Training Manual on Human Rights Monitoring, Professional Training Series No. 7* (Továbbképző kézikönyv emberi jogi viszonyok nyomán követő vizsgálatához, Szakmai Továbbképző Sorozat, 7. sz.) (2001) New York és Geneva: United Nations, valamint *Human Rights Monitoring and Advocacy Workshop* (Műhelymunka az emberi jogok vizsgálatához és pártoló képviseléséhez) (2002) Jakarta: Canadian Human Rights Foundation.
- ² Átvéve: *Defending Roma Housing Rights in Slovakia*. (Romák lakhatási jogainak megvédelmezése Szlovákiában) ERRC, COHRE and MSF. 2004, p.77.
- ³ Átvéve: Camille Giffard. *The Torture Reporting Handbook* (Kínzásokról készítendő jelentések kézikönyve) (2000) Colchester, UK: Human Rights Center, University of Essex. p.32
- ⁴ Ibid. p.43.
- ⁵ „Profile of One Community: A Personal Document Survey among the Romani Population of Kumanovo, Macedonia” („Egy közösség összetétele: felmérés Kumanovo (Macedónia) roma lakosai körében a személyazonossági iratokról”), *Roma Rights* (Roma Jogok) No. 3, 2003. Részletesebben lásd: http://www.errc.org/rr_nr3_2003/noteb3.shtml.

- ⁶ Open Society Institute. *Minority Protection in Bulgaria*, (Nytott Társadalom Intézet. Kisebbségvédelem Bulgáriában) Budapest: 2001. Lásd ehhez: http://www.eumap.org/reports/content/10/100/minority_bulgaria.pdf.
- ⁷ Az esetet eredetileg közölte: *Understand the Law*, The Citizenship Foundation, (Legyünk tisztában a törvényekkel, Állampolgári Alapítvány) 1995, p. 16. Lásd még: The Human Rights Education Library (Emberi jogok oktatásának könyvtára) http://www.hrea.org/erc/Library/First_Steps/part4_eng.html.
- ⁸ Részlet Alemu, Fitsum tanulmányából: „Testing to Prove Racial Discrimination” („Tesztelés” a faji megkülönböztetés bizonyítására) in *Roma Rights* No. 3, 2000. European Roma Rights Center. Budapest, 2000. A tanulmány teljes szövege a világhálón itt található: http://www.errc.org/rr_nr3_2000/legal_defence.shtml.
- ⁹ *A Special Remedy: Roma and Schools for the Mentally Handicapped in the Czech Republic*. (A ‘gyógyító’ pedagógia: romák és a szellemi fogyatékkal élők iskolái a Cseh Köztársaságban) (1999) Budapest, Hungary: European Roma Rights Center. p.31.
- ¹⁰ Átvéve: *Defending Roma Housing Rights in Slovakia*. (Romák lakhatási jogának megvédelmezése Szlovákiában) (2004) COHRE, ERRC and MSF, p.84.

Második rész
Az emberi jogi gondolkodásmód

6. fejezet

**Jelentés készítése:
tudja meg a világ**

Ismerd jogaidat, és ne engedj belőlük

6. JELENTÉS KÉSZÍTÉSE: TUDJA MEG A VILÁG

Bevezetés

E fejezet témája a tényfeltárás eredményének közzététele. Áttekintjük a legfontosabb tudnivalókat, de nem taglaljuk a különféle jelentések, beszámolók, közlemények, megkereső levelek készítésének minden csínját-bínját. Kifejtjük, hogy mire való a közzététel, melyek egy jelentés leglényegesebb alkotórészei, és hogy miféle etikai megfontolásokat szükséges szem előtt tartani jelentésírás közben. Már itt, a legelején megemlítjük a közzététel két különböző módját: az egyik a nyilvánossághoz szól, a másik címzettjei hivatalos szervek (pl. kormányhivatalok, nemzetközi szervezetek). A fejezet elsősorban, de nem kizárólag, a nyilvánosságot megszólító jelentésekkel, tudósításokkal foglalkozik, míg a hivatalos szervek számára készülő írásműveket a következő, az emberi jogok pártoló képviselőjét tárgyaló fejezetben tárgyaljuk.

Mire való a jelentés?

Jelentések közzététele a civil szervezetek egyik legfontosabb munkája, hiszen a civil szervezetek és az aktivisták hatást kívánnak gyakorolni az emberi jogi viszonyok alakulására. Jelentésekkel felhívjuk a nyilvánosság figyelmét az egyedi és a szisztematikus jogsértésekre, valamint ajánlásokat teszünk az emberi méltóságot csorbító jogsértések kiküszöbölésére. Miként az előző fejezetben kifejtettük, az emberi jogi tényfeltáró vizsgálat célja nem az ismeretek gyarapítása, hanem az, hogy az emberi jogok rendszerszerű és egyedi megsértésének dokumentálása támpontot adjon szervezett társadalmi cselekvésekhez az emberi méltósággal szembeni jogsértések főlásolására. Ilyenkor az egész közösség érdekében álló cselekvésről beszélünk. Amennyiben növekszik a tájékozottság, és az emberi jogok megsértése jobban tudatosul közösségen vagy országon belül, és/vagy a nemzetközi szinten, úgy ez szervezett társadalmi cselekvésre ösztönöz, ami változást eredményezhet. Mindehhez arra van szükség, hogy az emberi jogi tényfeltáró vizsgálat és dokumentálás összegyűjtött és elemzett információ nyilvánosságra kerüljön és közkinccsé váljon.

Jelentésekkel felhívjuk a nyilvánosság figyelmét az egyedi és a szisztematikus jogsértésekre, valamint ajánlásokat teszünk az emberi méltóságot csorbító jogsértések kiküszöbölésére

A közzé tett jelentések elősegítik a típusos és a rendszerszerűen előforduló jogsértések felismerését. A jelentés mindegyik válfaja erősíti az emberi jogi tudatosságot és a nyilvánosság odafigyelését, akár az a jelentéstétel szándéka, hogy a nyilvánosság előtt mostanáig észrevétlen jogsértésre irányítsa a média figyelmét, akár az, hogy a nemzetközi mechanizmus segítségével kipellengérezze a kormányt vagy valamely szervezetet, amiért gyengén teljesíti emberi jogi kötelezettségeit, akár valamely jól dokumentált témakör információit aktualizálja nemzeti vagy nemzetközi szervezetek számára. Ezenfelül önmagában

az információ nyilvánosságra hozása fontos üzenet a jogsértések áldozatainak, a panasztevőknek, a kormány szerveinek, a nemzetközi szervezeteknek, az állampolgároknak, a civil társadalomnak, és sok más szereplőnek.

A jelentésnek az a rendeltetése, hogy kedvező módon befolyásolja az emberi jogi viszonyokat, amelyek jobbításáért Ön munkálkodik. Azáltal képes kedvező befolyást gyakorolni, hogy érdeklődést kelt az emberi jogok iránt, hogy kimunkált tervezeteket közöl a lehetséges megoldásokról, hogy ajánlásokat fogalmaz meg a bemutatott problémákkal kapcsolatban. Mivel a jogvédők és a civil szervezetek az emberi jogok szakértőjének számítanak, helyzetüknél fogva nem tehetik, hogy csupán az emberi jogi visszasságok föltárására és bírálatára szorítkoznak, hanem konstruktív szerepet is kell vállalniuk a kormányzat munkáját illetően. Emberi jogi kötelezettségeit elhanyagoló kormányzat, amely szeretne jobb színben feltűnni saját állampolgárai és a nemzetközi nyilvánosság előtt, meglehetősen fogadókészséget tud mutatni olyan közpolitikai ajánlások iránt, amelyek szem előtt tartják az emberi jogokat.

A közzététel további értékes (elsősorban áttételes) nyeresége, hogy a hitelt érdemlő jelentések alapján kialakul a jelentést készítő szervezet szavahihetősége. A kétségbevonhatatlan és példa értékű jelentések növelik a szervezet hitelességét, a hitelesség pedig kedvezően befolyásolja a jövőbeli jelentések, következésképp az emberi jogok ügyének elfogadását. Hitelt érdemlő jelentés a szervezet többi tevékenységének hitelét is növeli, és mivel a színvonalas jelentés kiváltja más szervezetek érdeklődését, kialakulhatnak a jogvédő munkához nélkülözhetetlen szövetségek. Jó jelentések nyomán jó hírnév keletkezik. Ám ennek ellenkezője is igaz. A gyenge és pontatlan jelentés lerontja a szervezet szavának hitelét, ez pedig kedvezőtlenül befolyásolja szervezet jövőbeli lehetőségeit.

Amitől jobb lesz a jelentés, tájékoztató stb.

- ✓ Fogj hozzá, amíg friss az információ! – a dokumentálás végeztével amilyen hamar csak lehet, kezdj bele
- ✓ Gondolj az olvasóközönségre
- ✓ Légy tárgyilagos
- ✓ Olvasmányosan írd
- ✓ A tényeket beszéltesd – kerülj a hangzatos, érzelmes, vagy megrázó kifejezési módot
- ✓ Végezz összehasonlítást más jelentésekkel
- ✓ Őrizd meg az információt közlő személyek biztonságát
- ✓ Fogalmazz tömören, de ne légy túlzottan szűkszavú

- ✓ Pontosan nevezd meg a törvényhelyet – melyik jogot érte sérelem? Melyik hazai/nemzetközi törvény tartalmazza?
- ✓ Képezz típusokat a jogsértésekből és tégy ajánlásokat
- ✓ Ellenőrizd az adatokat. Még egyszer ellenőrizd, és harmadszor is ellenőrizd! Amelyik kétes, mellőzd!!

Hitelt érdemlő jelentések készítése

Mivel a különféle jelentések más és másféle olvasóközönségnek készülnek, a jelentéskészítésnek sokféle módja van. Mire érkezel odáig, hogy a soron következő lépés a jelentés megírása, addigra bizonyára kialakult a világos elképzelésed arról, hogy milyen olvasóközönséget kívánsz megcélozni. Arra készülsz, hogy a tényfeltárás eredményét valamely intézmény vagy kormánytisztviselő tudomására hozod? Vagy inkább igazságszolgáltatási eljárásban szolgál majd bizonyítékkul az összegyűjtött információ? Vagy az a törekvésed, hogy az emberi jogok megsértése nagy figyelmet keltsen itthon, és lelepleződjék a nemzetközi nyilvánosság előtt? Ha pedig mindezt egyszerre szeretnéd elérni, akkor elgondolkodtál-e már azon, hogy mely tényezőket célszerű figyelembe venni a közzététel sikeres stratégiájának kialakításához, és hogy a stratégiát milyen időkeretben ajánlatos megvalósítani? Bizonyára arról is világos elképzelésed van, hogy átfogó országjelentést készítesz-e, kiemelve az emberi jogok azon területeit, amelyekkel szervezeted foglalkozik, avagy inkább egyetlen egy, szűkebben körülhatárolt emberi jogi témakörre összpontosítasz a jelentésben.

Fontos, hogy a formai és a tartalmi kérdések végiggondolásakor, és írás közben, mindig lásd magad előtt az olvasókat, akiknek írsz. Ilyen módon minden lényeges információ bele fog kerülni, és biztos, hogy odaillő nyelvet használsz. Például a Helsinki Alapítvány azt tanácsolja, hogy amikor kormányzervekhez benyújtandó petíciót írsz, a megfelelő helyre érdemes beleilleszteni „képzelőerőt megragadó jelszavakat, amelyeket [politikuskok] könnyen magukénak vallhatnak”.¹ Politikuskok sokra tartják a jól hangzó tömör megfogalmazásokat, mert áttemelhetik őket saját politikai szótárukba. Mindig konkrét esetekre hivatkozzál, és mindig nevezd meg a jogsértés törvényhelyét (melyik hazai jogszabály vagy nemzetközi egyezmény tartalmazza), az egész jelentésen át kövesd ezt a stratégiát. Mikor valamely politikusknak vagy kormányzati intézménynek címzett jelentést írsz, akkor a bíráló megfogalmazásánál célszerű elkerülni az érzelmileg telített kifejezések használatát, mert az ilyesmi könnyen oda vezet, hogy az egész jelentést elutasítják, vagy nem veszik figyelembe. Légy szókimondó és kritizálj, de ne legyél szenvedélyes. A bíráló értékes, de értékes a megbírált viszonyok jobbítását célzó ajánlás is.

Civil szervezet jelentése, amely az emberi jogok rendszerszerűen vagy széleskörűen előforduló megsértését mutatja be, tanúvallomásokhoz hasonló bizonyítékkul szolgál a bíróság előtt. A jelentés úgy képes

bemutatni az egyedi vagy a típusos jogsértést, hogy a kormányzat azzal szemben nehezen emelhet kifogást figyelmen kívül hivatkozva, ilyenformán a jelentés lehetővé teszi az igazságszolgáltató eljárás lefolytatását. Az igazságszolgáltató eljárásnak tárgyilagos és ellentmondásmentes bizonyítékra (jelentésre) van szüksége, nem pedig hangzatos vagy érzelmes tálalásra. Hogy a jelentésnek mekkora lesz a nyomatéka, az részben a jelentést publikáló civil szervezet hitelétől függ – a tárgyilagosság és szavahihetőség megőrzése alapvetően fontos.

Végezetül arra hívjuk föl a figyelmet, hogy a széles nyilvánosság, a média számára készült tudósítás felépítése és stílusa merőben más, mint a kormányzati vagy a nemzetközi szervek számára írott jelentéseké. Hangvételük oldottabb, kevésbé hivatalos. A sajtótudósításban gyakran kiemelt egyedi esetek szerepelnek, mégpedig a kormányzati vagy nemzetközi szervekhez eljuttatott országjelentésekből vagy tematikus jelentésekből átemelve. A nagyközönség érdeklődését jobban felkeltik „az emberi jogok megsértésének egyedi esetei vagy a valóban sokkoló számok”.² Mindazonáltal a jól megírt tudósítás világos és velős, és az emberi jogvédők zsargonjától mentes hétköznapi nyelvet használ. Mikor a sajtónak írsz, felszab-

a jogvédő munka minden írásos termékét a pontosság és a megbízhatóság kell, hogy jellemezze

dultabbnak érezheted magad, mint amikor jelentést készítesz. Terjedelmes írásmű helyett elegendő egy-két oldalas sajtóközlemény megfogalmazása. Mindazonáltal a sajtóközleményt is, miként a jogvédő munka minden írásos termékét a pontosság és a megbízhatóság kell, hogy jellemezze. A sajtóközleményt és a közzététel többi formáját tárgyaljuk a következő oldalakon.

A közzététel különféle írásos formái

Sokféle módon közölheted a tényfeltárás eredményét. Hogy a közzétételnek melyik módját választod, az függ attól, hogy mit akarsz elérni, illetve hogy mit vársz a közzétételtől. A jelentés, tudósítás állhat önmagában, de lehet az emberi jogokat pártoló jelenlegi vagy jövőbeli cselekvéssorozat része, vagy szolgálhat oktatási célokat. Az alábbiakban a civil szervezetek által leggyakrabban használt műfajok műveléséhez adunk iránymutatást.

Sajtóközlemény

Civil szervezetek minden bizonnyal a sajtóközleményt használják leggyakrabban, ha közölni akarnak valamit. A tömegtájékoztatási eszközök igénybevétele különlegesen hatásos és eredményes lehet. Az írott sajtó, a rádió, a televízió és a világháló (internet) tartozik a tömegtájékoztatási eszközök közé.

Jó kapcsolatok kiépítése és ápolása a sajtó munkatársaival, újságírókkal és szerkesztőkkel, a civil szervezet részéről olyan befektetés, amely nélkül egy sajtóközlemény aligha ér célba. A jó sajtóközlemény világos, tömör, és könnyen érthető a sajtóban dolgozók számára, akik nem feltétlenül szakértői a szóban forgó témának. Megrázó és kiszínező hangvétel lerontja az információ hitelét és tárgyilagosságát. Lehetőséget

kell adni a sajtó embereinek, hogy kielégíthessék esetleges későbbi érdeklődésüket további interjúk vagy utólagos tájékozódás útján, ezért mindig közzölj a kapcsolatfelvételre alkalmas személyek elérhetőségét, vagy hívd fel a figyelmet másféle informálódási lehetőségekre. A következő szövegdobozban bemutatunk egy jól megírt sajtóközleményt.

**A Roma Jogok Európai Központja kollektív panaszt emelt
Olaszországgal szemben a Módosított európai szociális karta alapján,
a romák alapvető jogai közé tartozó lakhatási jog szisztematikus megsértése miatt**

Budapest, Magyarország és Strasbourg, Franciaország, 2004. június 21.

A Roma Jogok Európai Központja a mai napon a Módosított európai szociális karta alapján kollektív panasszal élt Olaszországgal szemben, amiért állandó jelleggel és szisztematikus megsérti a romák alapvető jogai közé tartozó megfelelő lakáshoz való jogot.

Az ERRC által benyújtott kollektív panasz arra való hivatkozással, hogy Olaszország nem tartja kellő tiszteletben nemzetközi törvényi kötelezettségeit, és mert új építkezések és épületfelújítások következményeként, a megvalósult közpolitika és a követett gyakorlat által, az elfogadhatónál alacsonyabb színvonalú és fajilag szegregált roma táborok révén, valamint azon politikák és gyakorlat fényében, amelyek a romák kényszerkilakoltatásával, továbbá a romákat kényszerkilakoltatás fenyegetésével, a romák tulajdonának szisztematikus lerombolásával, és a romák által lakott helyek szisztematikus elfoglalásával Olaszország megsérti a Módosított európai szociális karta 31. cikkelyét (megfelelő lakáshoz való jog), valamint a Módosított karta „E” cikkelyébe foglalt rendelkezést (diszkrimináció tilalma).

Olaszország hivatalos szerveinek közpolitikája a romák faji elkülönítése. A romák Olaszországban azért nem részesülnek a szociális lakások révén elérhető kedvezményekben, mert a kormányt az a meggyőződés vezeti, hogy a romák „nomádok”. Az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején Olaszország húsz régiója hozott olyan törvényi szabályozást, amelynek célja a „nomád kultúrák megvédelmzése” szegregált táborok létesítésével. Sem a központi kormány szintjén, sem a közigazgatás alacsonyabb szintjein nem tettek lépéseket, hogy megakadályozzák a szegregációs programok kibontakozását. A szegregált roma lakások Olaszországban csaknem kivétel nélkül az elfogadhatónál alacsonyabb színvonalúak, és számos helyszínen a körülmények olyannyira szélsőségesek, hogy fennállásuk közegészségügyi kockázat.

Továbbá az ERRC emberi jogi feltáró dokumentálása és nyomon követő vizsgálata, melyet önállóan, valamint társszervezetekkel együttműködve végzett Olaszországban, kimutatta, hogy nemzetközi jogi kötelezettséggel ütközik, hogy a romák ismétlődő és szisztematikus módon ki

vannak téve a kényszerkilakoltatásnak házaikból, hogy az eljáró hatóságok általában az elemi eljárási garanciákat sem tartják be, és hogy nem biztosítanak másik lakóhelyet.

Az ERRC által beterjesztett kollektív panasz azt is tudatta a Szociális Jogok Európai Bizottságával – az Európai szociális karta és a Módosított karta alapján fölmerülő vitás ügyek kivizsgálásával megbízott szervezettel – hogy a romákat illetően az olasz hatóságok nem hoztak hathatós intézkedéseket „a hajléktalanság megelőzésére és csökkentésére a fokozatos megszüntetés szem előtt tartásával”, miként azt a Módosított karta 31(2) cikkelye előírja. Az ERRC által beterjesztett kollektív panasz arra is hivatkozik, hogy az olasz kormány nem megfelelő intézkedéseket hozott a romák szociális lakásokból való aránytalan kirekesztésének kompenzálására, és hogy egyáltalán nem intézkedett a romák szociális lakásokból való kirekesztésének mértékét jelző alkalmas kimutatások készítéséről.

A panasz beterjesztése közel négy évig tartó ellenőrző vizsgálódások eredménye, a vizsgálatokra az ERRC „Táborok országa: romák faji szegregációja Olaszországban” címmel 2000-ben közzétett országjelentését követően került sor.

Az ERRC által Olaszország ellen benyújtott kollektív panasz teljes szövege megtalálható a világhálón ezen a címen: http://www.errc.org/Advocacyletters_index.php.

Az ERRC által Olaszország ellen benyújtott kollektív panaszról további információ kérhető Tara Bedardtól, az ERRC kutatójától, kapcsolatfelvétel: tara@errc.org vagy (36 1) 413-2200.

Petíció és megkeresés levélben³

Az emberi jogok megsértését petícióban vagy levélben is tudatára adhatod a központi vagy helyi kormányzati szerveknek, és a közpolitika más szereplőinek. Adott témában közszereplőnek tekintett hivatalosság, például egy parlamenti képviselő vagy helyi köztisztviselő, felhívhatja a kormányzat figyelmét a problémára, és talán arra is van befolyása, a kormányzat megtegye a szükséges lépéseket. A petíció vagy a megkeresés valamely alaposan feltárt ügyről pontosan megfogalmazott dokumentum, amelynek célja, hogy a közpolitika csinálóihoz eljutva, akik remélhetőleg nyitottak a tájékoztatásra, meggyőzze őket a cselekvés szükségességéről. A petíció olykor igényelheti a címzettel való személyes találkozót az ügy megoldási módjainak megtárgyalására.

Sürgős cselekvést kérő levél címzettjei is olyan a személyek, akik a közpolitikát alakítják, például vezető tisztségviselők vagy más, az ügyben érintett terület hatalmi pozícióban lévő emberei. A sürgős cselekvést kérő levél célja, hogy elérje közvetlen és haladék nélküli lépések megtételét az emberi jogi visszasságok miatt közvetlen veszélyben lévő áldozatok nevében.

Mielőtt hozzáfognál a petíció vagy a levél megírásához, ki kell választanod a legalkalmasabb személyt vagy hivatalt, aki vagy amely a levél címzettje lesz. Tájékozódj és tudd meg, hogy az ügyben érintett területen ki a felelős személy vagy melyik a felelős hivatal. Tájékozódj arról is, hogy korábban tettek-e már valamiféle lépéseket az adott területen. Például, ha korábban már megkerested levélben a helyi önkormányzatot, de ennek semmi eredménye nem volt, akkor rászánhatod magad, hogy az államigazgatás következő szintjén keress meg valakit. Amennyiben cselekvést, beavatkozást kérsz, legyen tudomásod arról, hogy mi az, aminek megtételére a címzettek befolyása van. Ne támassz lehetetlen vagy valóságtól elrugaskodott igényeket, ámde világosan fogalmazd meg, hogy pontosan mit kérsz vagy javasolsz.

Kampánylevelek esetében gondold az alkalmas időszak kiválasztására. Bizonyos időszakokban, például parlamenti és önkormányzati választások alkalmával a levelek többet nyomnak a latban, és eredményesebbek lehetnek, mint máskor. Előre készülj föl az alkalmas időszakokra, használd ki őket petíciók vagy kampánylevelek elküldésére.

Bizonyos időszakokban, például parlamenti és önkormányzati választások alkalmával a levelek többet nyomnak a latban, és eredményesebbek lehetnek, mint máskor

Ha petíciót vagy levelet írsz, a bemutatkozó mondat után nyomban térj rá a mondanivalóra. Az a levél, amelyik hosszadalmas, és kerületes az ügyet, ahelyett, hogy megnevezné, nem lesz képes befolyást gyakorolni, inkább arra számíthat, hogy a szemétkosárban köt ki. Pontosan nevezd meg a hivatkozott dokumentumokat, rendelkezéseket, közpolitikai törekvéseket. Használd a vonatkozó és megbízható statisztikai adatokat, ha vannak ilyenek, és add meg, hogy honnan származnak. Ezáltal a levél címzettje tudni fogja, hogy kellően fölkészült vagy a témában, és hogy komolyan veszed az ügyet. Mindig kérj írott választ. Ilyen módon tudni fogod, hogy odafigyeltek-e a petícióra vagy a levélre, ezenkívül mozgásteret biztosítasz magadnak a későbbiekre, ha további akciók megtételére kényszerülnél az ügy megoldása érdekében.

Hacsak módod van rá, készíts magadnak számítógépen levélmintákat és levélformátumokat, ezzel időt takarítasz meg. Mindig a szervezet fejléces levélpapírjára nyomtasd a levelet. Használj e-mailt, küld el a témában érdekelt és az ügyben felelős minden egyes félnek, így ők is tovább tudják küldeni. Elektronikus úton küldött petícióhoz esetenként gyűjts össze annyi támogató aláírást, amennyit csak tudsz, mielőtt eljuttatod a címzethez.

Hírlevelek és folyóiratok

Hírlevelekben és folyóiratokban közzé tett jelentések, tanulmányok a figyelem felkeltését, a támogató személyek és az érintett közösség elérését segítik. Az effajta publikációk viszonylag széles, de jól körülhatárolható közönséget céloznak meg, esetleg vitát váltanak ki. Hírlevelek és folyóiratok nemcsak rövid híradásokat, hanem hosszabb cikkelyeket, más jellegű anyagokat is elbírnak.

Bármily hasznos hírlevelekben vagy folyóiratokban publikálni, ennek is megvan a maga korlátja. Folyóirat elindítása komoly felkészülést igényel, nyomtatása és terjesztése nagyon sok pénzbe kerül. Kevésbé költséges az elektronikus hírlevél. Jó példa erre a magyarországi Roma Sajtóközpont hetente megjelenő elektronikus tájékoztatója.⁴ A világhálón a költségek alacsonyan tarthatók, a terjesztés egyszerű, viszont számolni kell azzal, hogy csak azt lehet elérni, akinek van e-mail címe vagy hozzáférése.

Országról / témakörrel szóló jelentés

Amennyiben a civil szervezet, amelynek munkatársa vagy, hosszabb ideje sok munkát végzett az emberi jogok valamely témakörében vagy meghatározott kutatási területen, felkészültnek érezheti magát a rendelkezésére álló nagy mennyiségű információból egyetlen átfogó jelentés készítésére. Az országról vagy témakörrel szóló jelentésben jól hasznosíthatók a hosszabb időn át gyűjtött információk, többféle formába önthetők a tárgyilagos elemzések, és bemutatathatók a típusos jogsértések.

Ország- vagy témajelentés elkészítése jelentős előkészületeket igényel, ám a kapott eredmény többnyire elégedettségre ad okot. Az önmagában álló alkalmi beszámoló, mint afféle jól hasznosítható információk forrása, bemutatja a szervezet addig végzett munkáját, fölhasználható emberi jogi oktatásban, vagy kiegészítő dokumentációként elküldhető kormányzatszerveknek, hogy alátámassza a cselekvést sürgető panaszokat, illetve más jelentések megállapításait. Kisebbségi terjedelmű publikáció olyan információforrás, amely jól hasznosítható lobbizáshoz, illetve emberi jogi konferencia vagy más hasonló esemény háttéranyagaként.

A következő rész az átfogó jelentések alapvonalait tárgyalja.

Árnyékjelentés

Nemzetközi szervek számára készül az úgynevezett „árnyékjelentés”. Nemzetközi szerződés által létrehozott mechanizmus ellenőrzi, hogy a ratifikáló államok teljesítik-e az adott szerződésbe foglalt emberi jogok tiszteletben tartásának kötelezettségét, az árnyékjelentést pedig az időszakonkénti ellenőrzés folyamán terjesztik be. Egy-egy állam ellenőrzésére hozzávetőleg négyévente kerül sor, ekkor kiértékelik, hogy az állam milyen mértékben tesz eleget szerződéses kötelezettségeinek. Az ellenőrzés folyamán maga az állam benyújtja saját önértékelő jelentését, hogy a megfelelő szerződéses bizottság megvizsgálhassa, eleget tesz-e vállalt kötelezettségeinek. Ilyen alkalmakkor civil szervezetektől gyakran kérnek árnyékjelentést a nemzetközi bizottságok, amelyben betervezik saját észrevételeiket és kritikai megjegyzéseiket arról, hogy az állam milyen mértékben tesz eleget szerződéses kötelezettségeinek. Számos civil szervezet mindenféle fölkérés nélkül, saját kezdeményezés alapján készít árnyékjelentést. Az árnyékjelentés felépítése követheti az állami jelentés szerkezetét, de az is lehetséges, hogy az árnyékjelentés csupán a civil szervezet által aggodalmasnak tekintett, az adott nemzetközi joganyag szempontjából lényeges témákra összpontosít. Az árnyékjelentések fontos szerepet töltenek be, mert fölfedik a nemzetközi szerződés hazai teljesítésének problémáit, amiből sokat meríthet az emberi jogok pártoló képviselője, ezt a témát a következő fejezet tárgyalja.

A különféle jelentések és közzétételi módok fentebbi ismertetése semmi esetre sem törekedett teljességre. Az egyik fajta jelentés közzététele nem zárja ki azt, hogy közzététel másfajta módjával is éljünk. Mi több, általában célszerű a közzététel különféle módjait kombinálni, például levélben megkereshetjük az állami hivatalosságokat, és ezzel egyidejűleg kiadhatunk sajtóközleményt, hogy a nyilvánosság figyelmét fölhívjuk az ügyre.

Mielőtt hozzáfognál valamilyen jelentés, levél, tudósítás megírásához, célszerű utána nézni, hogy az adott ügyben vagy témában korábban készített-e jelentést valamely más szervezet, például civil szervezet, vagy az állampolgári jogok országgyűlési biztosa, vagy más állami jogvédő szervezet, esetleg valamelyik nemzetközi szervezet. Az efféle dokumentumok általában mindenki számára hozzáférhetők, többnyire megtalálhatók a szervezet honlapján, vagy attól a szervezettől lehet igényelni, amelyik készítette. E kézikönyv függelékében megtalálható a roma jogokkal foglalkozó nemzetközi civil szervezetek listája, az ő jelentéseiket haszonnal forgathatják a roma jogok védelmezői. Az ERRC országjelentései és tematikus jelentései közül több is megtalálható a világhálón ezen a címen: http://www.errc.org/Countryrep_index.php.

Az emberi jogok érvényesítése: a jó közlésmód felismerése

A most következő gyakorlat az előzőekben megismert közzétételi elvek alkalmazásáról szól. Két elképzelt helyzetben két kitalált megkereső levelet foglalmaztunk, ezek következnek most. Olvassa el mind a két levelet, majd a föltett kérdésekre válaszolva hasonlítsa össze a két levelet egymással, és döntse el, hogy melyik levélnek mi az erőssége a másikhoz képest.

1. számú levél:

Regional Foundation for Romani Rights
1357 Budapest 28. Pf. 562/45
office@rfr.org

Horváth Zoltán
Legfőbb Ügyész
Magyar Köztársaság Legfőbb Ügyészség
Budapest

2003. június 23-án

Tisztelt Horváth úr!

A Közép és Kelet Európában működő Regional Foundation for Romani Rights (RFRR) nevében írok Önnek, hogy a roma jogokat védő regionális közhasznú alapítványt képviselve ráirányítsam figyelmét bizonyos aggasztó fejleményekre, és hivatalát gyors cselekvésre késztessem.

Az esethez hozzátartozik, hogy a közelmúltban két rendőrtisztet vettek őrizetbe Gyöngyösön azzal összefüggésben, hogy pénzt zsaroltak ki roma személyektől, és megkínították őket. 2003. március 5-én a Népszabadság beszámolt arról, hogy négy rendőrt, közöttük két hadnagyot vettek őrizetbe Gyöngyösön, zsarolás, csoportosan elkövetett rablás, és hatalommal való visszaélés gyanújával. A napilap beszámolója szerint a letartóztatásokra az a 2003. februárjában történt incidens adott okot, amikor legkevesebb hat rendőr együttesen elrabolt egy háromtagú roma családot, és egy Aszód melletti erdőbe vitte őket, ahol 10 éves leányuk szemé láttára megverték a házaspárt. A hírek szerint a gyermeket is megverték. A testi sértés elkövetése mellett a rendőrök eltulajdonították a házaspár arany ékszereit, és 125 millió forintot követeltek tőlük, adta hírül a Népszabadság. A rendőrök akkor hagytak fel a veréssel, amikor a házaspár belement abba, hogy átad a rendőröknek 7 millió forintot. Ekkor az egyik rendőr a házaspár nőtagjával elment a pénzért, a többi rendőr pedig túszként tartotta a férfit és a gyermeket. A házaspár az eset után keresetet nyújtott be a helyi rendőrség vizsgálótisztjénél a cselekményt elkövető rendőrök ellen, majd több hónapos tétlenséget követően 2004. március 4-én átkutatták a rendőrök lakásait és irodáit, és még ugyanazon a napon négy rendőrt őrizetbe vettek. A Népszabadság beszámolója szerint a helyi vizsgálótiszt kérni fogja a bíróságtól két rendőr elítélését a fentebb említett két bűncselekmény elkövetése miatt.

Tisztelt Horváth úr! Az RFRR három évvel ezelőtt megkezdett kutatásainak adatai azt mutatják, hogy Magyarországon erős a roma-ellenes érzület, ami kihatással van a roma és

nem-roma emberek érintkezésére. Széles körben tapasztalhatók faji indítékú jogsértések, és az efféle jogsértést számos esetben jogalkalmazó követi el. Az RFRR felkéri az Ön hivatalát, tegyen meg mindent, hogy az összes rendőr, aki részese volt a pénz kizsárolásának és a roma család bántalmazásának, mielőbb bíróság elé állhasson. Sürgetjük a másik két rendőr elleni vizsgálat megkezdését, mert a beszámoló szerint ők is részesei voltak a cselekménynek, és szorgalmazzuk, hogy a március 4-én őrizetbe vett két rendőr ellen vizsgálat terjedjen ki a cselekmény faji indítékának földerítésére és vegye tekintetbe a kínzás tényállását.

Az RFRR tisztelettel igényt tart a tájékoztatásra minden vizsgálati cselekedetről, amelyet az Ön hivatala ez ügyvel összefüggésben végez. Örömmükre szolgálna, ha lehetőséget adna személyes konzultációra az esetről.

Tisztelettel,

Farkas István
Ügyvezető igazgató

2. számú levél:

Regional Foundation for Romani Rights
1357 Budapest 28. Pf. 562/45
office@rfr.org
2004. június 20-án

Tisztelt Uram / Hölgységem!

Ismételten írok Önöknek, hogy nyomatékosítsam, szervezetünket aggodalommal tölti el az a bánásmód, amely a roma koldusokat kerületünkben éri, a rendőri zaklatások és szörnyűséges túlkapások. Roma személyek a közelmúltban erőszakos cselekményeknek és számos faji indítékú támadásnak voltak kerületünkben kitéve.

Például, egy romániai roma férfit felszedett 2 rendőr, karjánál fogva megragadták és minden szó nélkül betuszkolták a járműbe, és elvitték egy elhagyatott helyen lévő hegytetőre. Szidalmazták, és kidobták az autóból. Az egyik rendőr elszakította a férfi nadrágját, miközben megpróbálta lehúzni róla, a másik rendőr eközben nézte őket és nevetgélt. Ezek után magára hagyták, és kilométereket kellett gyalognia, mire hazaért. A férfinak négy gyermeke van.

Ion Smardoi tudomásunkra hozta, hogy szegény várandós feleségét a rendőrök otthagyták az út szélén! Ezenkívül egy bájos és ártatlan romániai roma leányt koldulás közben szedtek fel a rendőrök, őt a roma származása miatt nem engedték iskolába járni. Jó pár kilométerre elvitték a teleppel ellenkező irányba, egy elhagyatott helyre, és ott elvették a cipőjét. Ezt az ártatlan fiatal leányt a rendőrök otthagyták, mezítláb gyalogolt hazáig!!

Minduntalan ilyen megdöbbentő esetek fordulnak elő. A rendőrök sokszor elvették a romák összekoldult pénzét.

Tiltakozunk a rendőrök efféle rasszista cselekményei ellen! Szégyelljék magukat, hogy az Önök felügyelete alatt álló kerületben efféle botrányos cselekmények előfordulnak!

Követeljük, hogy azonnal kezdjenek vizsgálatot a zaklató és a jogalkalmazással visszaélő rendőri cselekedetéről, és hogy a zaklatásban és az emberi jogokat sértő cselekményekben felelősnek talált rendőröket egytől egyig azonnal adják át a kemény igazságszolgáltatásnak, mert jól kiérdemelték. Követeljük a rendszer gyökeres megváltoztatását, valamint a jogsértő cselekedeteket elkövető rendőrök gyors és kemény megbüntetését. Elvárjuk, hogy tájékoztatást kapjunk minden vizsgálati cselekedetről, amellyet az Önök hivatala ez ügyben végez.

Az alábbi tíz állítás közül melyik illik jobban az 1. számú levére, és melyik illik jobban a 2. számú levélre? Jelölje az állítás melletti kockába írt számmal saját választát!

- Konkrét információt közöl az eseményről, a szereplőkről, és a helyszínekről
- El-elkalandozik, kerülgeti az aktuális témát
- Szabatosan megfogalmazott ajánlásokat tesz a megteendő lépéseket illetően
- Hiányzik a szervezet vagy az aggodalmát kinyilvánító személy bemutatkozása
- Pontosan az ügyben felelős hivatalos személynek van címezve
- Megrázó és kiszínező állításokat tartalmaz
- Súlyos nyelvtani és helyesírási hibák vannak benne
- Alapos és aprólékos kutatómunkán és informálódáson alapul
- Folyamatos tájékoztatást kér a hivatal által lefolytatandó vizsgálatról
- Szerkezeti felépítése és hangvétele tiszteletteljes

- Melyik levelet találja Ön erősebbnek?

- Ön hozzátenne-e még valamit az erősebbnek talált levélhez, amitől az még jobbá lenne?

Az átfogó jelentés alkotóelemei

Az összegyűjtött és elemzett adatok többféle módon közölhetők. Ahogy mindinkább jártassá válsz a jelentések, tudósítások, beszámolók, levelek írásában, fokozatosan kialakul saját stílusod és a megfelelő forma, amely leghasznosabbnak mutatkozik a civil szervezet vagy a témakör szempontjából. Egy

Az átfogó jelentés tartalmát abból a szempontból kell végiggondolni, hogy mit akarsz elérni, és hogy ki lesz a közönsége

témakörrel vagy az országra jellemző helyzetről szóló alkalmi tájékoztatást szolgálja a sajtóközlemény vagy megkereső levél. De a rendelkezésre álló információ alapján készíthetsz kisebb terjedelmű tanulmányt is, amelyet előadhatsz konferencián vagy más hasonló eseményen, de írhatasz nagyobb terjedelmű átfogó jelentést. Az átfogó jelentés tartalmát abból a szempontból kell végiggondolni, hogy mit akarsz elérni (mi a célod), és hogy ki lesz a közönsége.

A civil szervezet kutatásai és dokumentáló munkája alapján készített, teljes körű jelentés általában az alábbi alkotórészeket tartalmazza:

Tartalomjegyzék. Egy jól szerkesztett, színvonalas jelentésnek kell, hogy legyen tartalomjegyzéke, amely föltünteti a jelentés minden egyes részét, fejezetét, pontját. Minden részlemnek legyen címe, melyből az olvasó számára kiviláglik, miről van benne szó. Példaként közöljük az ERRC „*A 'gyógyító' pedagógia: romák és a szellemi fogyatékkal élők iskolái a Cseh Köztársaságban*” című jelentésének tartalomjegyzékét.

Minta tartalomjegyzék készítéséhez: az ERRC Cseh Köztársaságról szóló országjelentésének tartalomjegyzéke

<i>Tartalomjegyzék</i>	
TARTALOMJEGYZÉK	
Köszönetnyilvánítás	6
1. Bevezetés: romák a Cseh Köztársaságban	8
2. Romák és az iskolarendszer Bohémiában, Moraviában, és Sziléziában	15
3. Romák és a gyógypedagógiai iskolák a Cseh Köztársaságban	22
3.1. Zsákutca: a gyógypedagógiai oktatás szerkezete és jellege	30
3.2. A gyógypedagógiai oktatás tananyaga	35
3.3. Sovány választék: gyógypedagógiai iskolát végzettek továbbtanulási esélyei	39
4. Beiskolázás a gyógypedagógiai iskolákba	41
4.1. Visszaélések a szülői beegyezéssel	46
4.2. Pszichológiai vizsgálatra javasoltak magas arányszáma	49
4.3. A pszichológus szerepe a roma gyerekek gyógypedagógiai iskolába irányításában	50
4.3.1. Eljárási visszaélések: a megfelelő vizsgálat mellőzése	53
4.3.2. Tesztek	57
4.3.3. A pszichológiai vizsgálat egyéb elemei	59
4.3.4. Úton a kiszuperálás felé: „határesetek” és „ideiglenesen, míg a megfigyelés tart”	62
4.4. Nyelvi alapon kiegészítő iskolába irányítva	65
4.5. Tanulási képességekhez nem tartozó tényezők miatt kiegészítő iskolába irányítva	67
4.6. Romák beirratása kiegészítő iskolákba	70
5. Visszaélések a kiegészítő iskolákban	72
6. Kikerülés a kiegészítő iskolából	73
6.1. Áthelyezés normál tantervű elemi iskolába	75
6.2. Megkésztett gyógyír a gyógypedagógiai iskolát végzettek számára: szintre hozó osztályok	76
6.3. Nincs hatásos gyógymód	78
7. Kiegészítő iskola mint roma gettó: az opavai kerület a csehországi világ tükörképe	84
8. Csehországi elemi iskolák: károsult roma gyerekek teremtoje	85
8.1. Roma gyerekek veszélyeztetése az elemi iskolában: tanárok és más közreműködők	86
8.2. Az elemi iskolai tanárok igyekeznek a roma gyerekeket erőnek erejével átteretni a kiegészítő iskolákba, ezért az osztályzást büntető eszközként használják	89
8.3. Elhanyagolt és magukra hagyott gyerekek az osztályban	90
8.4. Roma gyerekek veszélyeztetése az elemi iskolákban: a nem-roma gyerekek viselkedése felett szemet huny az iskolai személyzet – a hathatós közbeavatkozás elmulasztása	94
8.5. Iskolakerülés	100
8.6. Roma szülők nem kapnak megfelelő segítséget	101
8.7. Összegzés: lelkiileg sérült gyerekek	102
9. Az oktatáshoz való jog további korlátja: az 1992. évi cseh állampolgársági törvény és a roma gyerekek oktatása	104
10. A kisebbségi oktatás helyzete	108
11. Az oktatáshoz való jog megsértése, mint a romajogi problémák kulcsa a Cseh Köztársaságban	111
12. Összegzés: a roma család hibáztatása	114
13. Az igazságos rendezés egy lehetséges útja: a Roma Jogok Európai Központjának ajánlása a Cseh Köztársaság kormányának	118
14. Szakirodalmi jegyzéke	120
15. Függelék	126
16. A jelentés roma nyelvű összefoglalása	139

Köszönetnyilvánítás. Egészen ritkán fordul elő, hogy a jelentés egyetlen ember munkájának eredménye. A szervezetben dolgozó munkatársaktól, a tanácsadókon és kutatókon át a szerkesztőig bezárólag sok ember munkája és hozzájárulása szükséges ahhoz, hogy a jelentés létrejöjjön. A résztvevők munkája és hozzájárulása méltó arra, hogy egyéni elismerést kapjon.

Vezetői összefoglaló. Hogy a jelentéshez készül-e vezetői összefoglaló, az olykor a szerző döntésén múlik. A vezetői összefoglaló tömör áttekintés a kutatás menetéről, az elvégzett munkáról, de legfőképpen a kutatás fő megállapításairól. A helyzet jobbítását elősegítő ajánlásokat is olykor a vezetői összefoglalóba illesztik, nem pedig a jelentés végére. Rendszerint a civil szervezet vezető szervének elnöke, vagy a szervezet ügyvezető igazgatója, vagy valamelyik főmunkatársa önti végső formába.

Bevezetés. A bevezetés a jelentés hangütése, ezért elvárható, hogy fölkeltsse az olvasó érdeklődését, és utaljon a jelentés egyes részeire. A bevezetésben célszerű bemutatni a jelentést készítő szervezetet: Kik vagytok? Mire szól megbízatásotok? Hazai vagy nemzetközi szinten működő nem-kormányzati szervezet? Milyen céllal készült pont ilyen jellegű kutatás?

A bevezetés rávilágít azokra a fő összefüggésekre, amelyek fényében értelmezhető a kutatással föltárt helyzet. Leghelyesebb abból kiindulni, hogy az olvasó semmilyen előzetes ismerettel nem rendelkezik a kutatás témájáról és tágabb összefüggéseiről. Ennélfogva a jelentés készítőjére vár a feladat, hogy az olvasót ellássa háttér információkkal, és az adott témakörben bevezető jellegű ismeretekkel.

Célszerű, ha a bevezető áttekinti magát a jelentést. Röviden, a lehető legtömörebb formában ismertesd a jelentés legfőbb pontjait. Az olvasónak a bevezető elolvasásával világos képet kell kapnia arról, hogy a kutatás milyen témában, milyen szemlélettel készült, és hogy milyen főbb eredményeket hozott.

Főszöveg. A főszöveg kibontja a jelentés tartalmát. Alaposan végig kell gondolni, hogy mit és milyen logikai sorrendben fogsz bemutatni, a főbb részeket célszerű további kisebb egységekre (alfejezetekre, alpontokra) felbontani. Amikor az emberi jogok megsértéséről írsz, mindig jelezd, hogy pontosan melyik jogot érte sérelem, és hogy melyik hazai vagy nemzetközi szerződés tartalmazza. A paragrafus vagy a cikkely száma nem elegendő, ajánlatos közvetlenül magát a törvényt vagy rendelkezést szó szerint idézni. Ebből sokkal többet megtud az olvasó, aki alkalmasint nem ismeri a törvényt.

Főszövegben helye van a kutatási interjúkból vett szó szerinti idézeteknek. Legyen gondod rá, hogy az idézetek pontosan tükrözzék az elmondottakat, és hogy amennyiben ez szükséges, az idézett személy megőrizze névtelenségét, ne legyen azonosítható. Arra is fordíts figyelmet, hogy az idézés módja a jelentés egész szövegében egyöntetű legyen. A pontatlan és formailag nem egyöntetű idézetek a munkád és a szervezet munkájának gyengeségét jelzik.

Minden egyes ábra, grafikon és táblázat legyen pontosan megrajzolva és megmagyarázva, továbbá mindegyiknek kell, hogy legyen azonosító sorszám és megnevezése (címe). A kutatásból vagy máshonnan származó statisztikai adatokat tartalmazó táblázatokra ugyanez érvényes. A jelentés készítője a felelős azért, hogy az összes információ és hivatkozás akkurátusan pontos legyen.

Következtetések és ajánlások. A következtetések és az ajánlások a jelentés lényegi alkotórészei. Jó, ha egy jelentés nem pusztán kritikát gyakorol, hanem építő jellegű is. Hasznos, ha valaki képes arra, hogy

kimutassa a problémákat és rámutasson a jogsértésekre, ám ezzel együtt jár az a felelősség, hogy a kutatás megállapításaira alapozva ajánlásokat fogalmazzon meg. Hogyan és mivel kezdje a kormányzat a körülmények és a jogsértések kiigazítását? Kívánatos-e új törvények megalkotása vagy a meglévők módosítása? Milyen lépések megtételét javasolod, hogyan állítanád össze a kormányzat adott területre vonatkozó cselekvési tervét?

Irodalomjegyzék. Az irodalomjegyzékben föl kell tüntetni minden olyan könyvet, tanulmányt, jelentést, stb., amelyet vagy a főszövegben idéztél, vagy a kutatás előmunkálatai során, illetve az adatok elemzéséhez felhasználtál. Szakmai és tudományos publikációk kialakították a bibliográfiai adatok leírásának bevett formáit, kövesd a kialakult gyakorlatot, vagy konzultálj a kiadványkészítés szakirodalmával. Magyar nyelven a legjobb kézikönyv: *Gyurgyák János: Szerkesztők és szerzők kézikönyve* (Budapest, Osiris Kiadó, 2005.), tanulmányozd az „Irodalomjegyzék és bibliográfia” című fejezetet.

Függelék. A függelék általában a jelentés legutolsó része. Különböző anyagokat tartalmazhat a függelék, például hazai és nemzetközi dokumentumokat, törvényeket, törvényhozás anyagait, vagy a főszövegben idézett levelezést a maga teljességében. Gyakran függelékben közlik a főszöveg statisztikai táblázatainak nyers adatait. Ezen anyagok közzététele a függelékben növeli a jelentés hitelességét és átláthatóságát, és az olvasók számára használhatóbbá teszi a jelentést.

Az emberi jogok érvényesítése: fogalmazd meg szervezeted megbízatását

Az alábbi üres sorokban fogalmazd meg röviden, egy képzeletbeli jelentés bevezetőjéhez annak a civil szervezetnek a megbízatását, amelynek munkatársa vagy. Ne feledd beleírni, hogy kik vagytok, mivel foglalkoztok, és hogy elsősorban hazai vagy nemzetközi szinten működtek-e?

Az eljuttatás

A jogvédő munka eredményessége szempontjából nem mindegy, hogy mikor és hogyan kerül sor a megkereső levél elküldésére, vagy a jelentés terjesztésére. Ennélfogva ez a látszólag lényegtelen kérdés is alapos átgondolást igényel. Akár árnyékjelentésről, akár valamelyik politikusnak címzett levélről, akár a szélesebb nyilvánosság tájékoztatásáról van szó, el kell készíteni az elküldésre vagy a terjesztésre vonatkozó tervet. Kiknek legyen elküldve? Mi legyen a kibocsátás dátuma? Lesz-e sajtótájékoztató, ami nagyobb nyomtatékot adhat a nyilvánosságra hozásnak? Miféle reakciót vártok a megcélzottak részéről? Várható-e olyan esemény, amelyhez hozzá kellene igazítani a nyilvánosságra hozás, vagy az elküldés idejét, miáltal nagyobb jelentőséget kaphat?

Mi minden múlik az időzítésen...

Az ERRC 2001. szeptemberében hozta nyilvánosságra „*Büntethetetlen állami hatóságok*” című jelentését a romákkal szemben Romániában elkövetett jogsértésekről. Kutatással, információfeldolgozással, fogalmazással és szerkesztéssel telt sűrű hónapok után a jelentés kibocsátásának dátuma 2001. szeptember 11-re esett.

Mondani sem kell, hogy a nap híre nem Romániáról szóló jelentés volt. A New York-ot és Washington-t ért terrorista támadás uralta a hírek világát. A Romániáról szóló jelentés sokkal kevesebb figyelmet kapott, mint az ERRC korábban közzétett országjelentései, mert a Világkereskedelmi Központ elleni támadás ugyanazon a napon történt. Persze ez nem olyasvalami, amire előre lehetett volna számítani, ám jól mutatja, hogy a jelentés időzítésén sok múlik.

Amennyiben a jelentés jól meghatározott célközönség számára készült, ajánlatos néhány olyan címre is elküldeni, akik nem tartoznak a közvetlenül megcélzott olvasók közé. Például, ha a roma gyerekek oktatási rendszerből való kirekesztettségéről készült tanulmányt magát az Oktatási Minisztériumot céloztuk is meg, nem haszontalan dolog megküldeni a kormányzat más felelős vezetőinek (oktatási kérdésekkel érintőlegesen foglalkozó parlamenti bizottságok vezetőinek, oktatáskutató intézmények vezetőinek, stb.), ellenzéki pártoknak, a sajtó bizonyos képviselőinek, a tudomány világában dolgozó érdeklődőknek, és a témakör iránt érdeklődő más szervezeteknek és intézményeknek. Ilyenformán kialakulhat valamiféle közbeszéd a kutatásról és annak eredményeiről. Alkalmassint a jelentéssel együtt elküldheted a tömör összefoglalót, amely mint afféle tájékoztató vagy ismertető levél, megvilágítja a jelentés tartalmát és céljait.

Mivel a rendelkezésre álló pénzeszközök a legtöbb civil szervezetnél meglehetősen szűkösek, az eljuttatás gazdaságossága nem elhanyagolható kérdés. Azok figyelmét szeretnéd ráirányítani a problémára, akik érdeklődést tanúsítanak, ellenben nem szívesen pazarolsz azokra, akik a fülük botját sem mozgatják. További megfontolásokat boncolgat majd az eljuttatással kapcsolatban a következő, a pártoló képviselőről szóló fejezet.

Az információ felhasználás etikája

Az előző fejezetben többször említettük, hogy a jelentéskészítő és a szervezet szavahihetőségének megőrzése a lényeges szempontok között is elsődleges. A jelentés vagy más írásmű elkészítése közben sem

Használd ítéliképeséged, és ha kétely merül föl bizonyos információk hitelességét illetően, mellőzd a kétséges információt

feledkezhetünk meg az információk ellenőrzéséről. Használd ítéliképeséged, és ha kétely merül föl bizonyos információk hitelességét illetően, mellőzd a kétséges információt. Erkölcsi kötelességed, hogy csakis megbízható információt közölj. Ezért törekedj alaposágra, pontoságra, és mindig őrkdj kutatásaid hitelessége felett. Ebben segíthet, ha a már készre írt jelentést gondosan átnézik és észrevételezik a szervezet munkatársai, más megbízható személyek

vagy konzultánsok, akiknek munkája biztosítja, hogy egyetlen kérdés sem marad válasz nélkül, és hogy ne legyenek hézagok az információk. Tudd: sok esetben a legmeggyőzőbb érvelés a tények egyszerű és szikár bemutatása.

A személyes információk forrásainak védelme egy másfajta erkölcsi követelmény. Amennyiben igényli, a jelentésben is meg kell őrizned, és tiszteletben kell tartanod, hogy névtelenséget kért valaki. Olykor elegendő kezdőbetűk vagy más kódolás használata, más esetben még ez is veszedelmet hozhat az információt közlő személyre. A közzététel előtt, az interjú készítésekor kérd ki a megkérdezett személy beleegyezését az információ és a személy nevének felhasználásához. Légy szókimondó és egyenes, és a személyes adatközlőknek ennek megfelelően adjál tájékoztatást a közzétételi szándékról, és ismertesd velük a közzététel céljait.

Az emberi jogok érvényesítése: jelentés készítése emberi jogok megsértéséről

E fejezetben olvasott ismeretek nézőpontjából gondolja végig a következő elképzelt helyzetet, majd válaszoljon a fölött kérdésekre.

A civil szervezet, amelynek Ön dolgozik, évek óta végez az országban roma jogvédő munkát: sajtófigyelést folytat, roma közösségeket ért emberi jogi sérelmeket dokumentál a helyszíneken, és kapcsolatot tart fenn hazai és nemzetközi szervezetekkel.

A közelmúltban feltűnőbbé váltak szélsőséges fiatalok megmozdulásai, akik romákat és friss bevándorlókat támadnak. Gyakoribbá lett a szélsőségesek által elkövetett roma ellenes erőszak, és a hatóságok nem sokat tesznek ennek megelőzésére, és a tettesek megbüntetését sem nagyon szorgalmazzák. Egy újságnak adott interjújában a szélsőséges fiatalok egyik vezére kijelentette, hogy a mozgalom célja, hogy „megtisztítsa az országot egy éven belül”.

A múlt hétvégén hét álarcos férfi körülvette két roma család házát, és baseballütőkkel meg meghatározhatatlan eszközökkel rátámadtak mind a két családra. A kórházi látélet szerint az áldozatok között volt, aki agyrázkódást, és volt, aki kartörést szenvedett, és mindnyájuknak súlyos zúzódásai, horzsolásai voltak. Az elkövetők megrongálták a családok tulajdonában lévő tárgyakat, házaikban gyúlékony folyadékot öntöttek szét, és lánggra lobbantották. Az épületek, a családok minden tulajdona, köztük a személyes irataik odavesztek a tűzben.

Az ország Büntető törvénykönyve nem tartalmaz külön rendelkezést a gyűlöletből fakadó bűncselekményekre vonatkozóan.

Az alábbi üres sorokba (vagy ha szükséges, egy másik papírlapon) fogalmazzon meg tervezetet arra vonatkozóan, hogy jogvédőként az esetet kinek/kiknek hozná tudomására, és hogyan, mi módon tenné ezt? A tervezet kidolgozásakor esetleg érdemes megfontolni a következőket:

- Mi az az elsőslegesen kiemelt ügy, amiről Ön szót fog ejteni? Milyen szempont alapján dönt arról, hogy mi az elsősleges ügy, amiről szót ejt?
- Ki a megcélzott olvasó? Vagy kik a megcélzott olvasók? Az írásművet ki(k)nek szánja?
- Hogyan jelenti be, hogy mit tesz az elkészült írásművel, és ki(k)hez juttatja el?
- Milyen ajánlást fogalmaz meg? Kinek a számára fogalmazza meg az ajánlást?
- Tekintetbe véve, hogy politikailag hevült időszakokban a közösségi ügyekben föllépő szereplők számos bejelentést tesznek különféle témákban, miféle megfontolások segíthetik azt, hogy az Ön jelentése kiemelkedő figyelmet kapjon?

Jegyzetek

- ¹ Helsinki Foundation for Human Rights, *Human Rights Monitoring* (Emberi jogok nyomon követő vizsgálata) (2002) Warsaw, Poland, p.182.
- ² Ibid., 182.
- ³ Átvéve: *Defending Roma Housing Rights in Slovakia*. (Romák lakhatási jogainak megvédelmezése Szlovákiában) ERRC, COHRE and MSF. 2004.
- ⁴ Lásd: www.romapage.hu.

Második rész
Az emberi jogi gondolkodásmód

7. fejezet

Emberi jogok
pártoló képvisellete

Ismerd jogaidat, és ne engedj belőlük

7. EMBERI JOGOK PÁRTOLÓ KÉPVISELETE

Bevezetés

E fejezet a roma jogok általános ügyének pártoló képviselétét, ezt a sokféle formát öltő tevékenységet tárgyalja. A jogvédő tevékenység szerteágazó területe a jogi érdekek védelme, mindaz a kiállítás, felvilágosítás, nyomásgyakorlás, közbenjárás, amit pártoló képviseletnek vagy patronáló jogvédelemnek (advocacy¹) nevezünk, és amelyet az a szándék vezet, hogy előmozdítsa az emberi jogok gyakorlati megvalósulását. A patronáló képviselet fő irányelveit és módszereit tárgyalja ez a fejezet. Csakis Ön, a jogvédő aktivista lehet tisztában azzal, hogy adott helyzetben mi szolgálja legjobban saját szervezete közvetlen céljainak megvalósítását, napi jogvédő munkájából adódóan jól ismeri a helyi körülményeket, így bizonyára meg tudja ítélni, hogy az itt megfogalmazott irányelvek és módszerek alkalmazása mikor célravezető, melyik milyen mértékben illeszkedik az Ön civil szervezetének céljaihoz és a fennálló körülményekhez. A nemzeti és a nemzetközi szintéren végezhető pártoló képviseleti tennivalókat egyaránt tárgyaljuk. A fejezet nagy részéhez szükséges a harmadik és negyedik fejezetben tárgyalt emberi jogi mechanizmusok ismerete. Lapozzon vissza és tekintse át ismét a különféle nemzetközi emberi jogi szerződéseket és dokumentumokat, mielőtt hozzákezd a pártoló képviselet témaköréhez.

A fejezet olvasása közben egyetlen perce se feledje, hogy az emberi jogok védelme itthon, a saját országában kezdődik. Az emberi jogok ügyében legközvetlenebb kézzelfogható eredményre itthon van kilátása. Az ENSZ és a különféle európai testületek által közzétett elítélő és megbélyegző nyilatkozatoknak megvan a maguk szerepe, ám a nemzetközi szervezetek lehetőségei gyakran korlátozottak az általuk megfogalmazott ajánlások országon belüli következetes végrehajtása terén. Amennyiben a saját hazájában kívánatos változások előmozdítása céljából nemzetközi szintéren tevékenykedik a roma jogok patronáló képviselében, akkor se feledje, hogy mindeközben a kormányra belülről, saját országában is célszerű nyomást gyakorolni, amihez ráadásul jól felhasználhatók a nemzetközi testületek ajánlásai és észrevételei.

Végezetül, ha az Ön civil szervezete viszonylag új keletű, érdemes kikérni a hasonló területen már hosszabb idő óta működő, az emberi jogok ügyében fontos szószólói tapasztalatokkal rendelkező civil szervezetek és más szereplők tanácsát. Számos civil szervezet szívesen megosztja tapasztalatait, már csak azért is, hogy ezúton szerezzen újabb szövetségeseket a maga ügyének.

Mi az a pártoló képviselet?

Az emberi jogok **pártoló képviselete** célirányos cselekvések sorozata és mobilizáció, alapja a problémát tüzetesen feltáró kutatás és dokumentálás, célja a társadalmi intézmények működését befolyásoló viselkedésmódok, kulturális beállítódások, viszonyulásmódok és a kormányzati közpolitikák megváltoztatá-

sa. A pártoló képviselő felismeri a probléma létezését, és társadalmi változások előidézése céljából felhívja rá a politikai nyilvánosság figyelmét. Az emberi jogok ügyének szószólója a teljes közösség érdekében cselekszik. A pártoló képviselőre azért van szükség, hogy megváltozzék a mai helyzet, amikor az egyetemes emberi jogok ugyan mindenkit megilletnek, mégsem mondható, hogy mindenki számára biztosítva volna a lehetőség, hogy gyakorlatban is élhessen emberi jogaival.

A pártoló képviselő *politikai cselekvés*, részben a politika formális szervezeti keretein belül, részben azon kívüli színtereken véghezvitt cselekvés. A roma jogok ügyének szószólója egyrészt a politikai pártok, kormánytisztviselők és törvényalkotók befolyásolására törekszik, de emellett a politikai közösség, a piaci szereplők (kis- és nagyvállalkozók, gazdasági érdekvédelmi szervezetek, stb.) a civil társadalom, az állampolgárok és sokféle más szervezet vagy szerveződés megnyerésére. S minthogy társadalmi változások nem egyik napról a másikra következnek be, s mert a változások eléréséhez korántsem elegendő, ha csupán a társadalom egyetlen szegmensét célozza meg az ügy érdekében kifejtett befolyásoló hatás, ezért a pártoló képviselő többnyire céljának tekinti a közpolitika megváltoztatását, a kormányzati reformok elérését, valamint az öntevékenység erősítését, az eszmei meggyőzést, és az emberek mobilizálását az ügy érdekében. Ha a jogvédő aktivista stratégiaileg végiggondoltan végzi a roma jogok ügyében szószólói tevékenységét, akkor minden egyes lépésével általában többirányú befolyásoló hatás kifejtésére törekszik. Ha például a patronáló jogvédelem történetesen a kormányzati politika megváltoztatását kívánja elérni valamely emberi jogi probléma megoldása céljából, és evégett közvetlenül politikusokhoz, kormányzati tisztviselőkhöz juttatja el üzenetét (jelentés, bizottsági meghallgatás stb. formájában), célszerű, ha ezzel egyidejűleg ráirányítja a nyilvánosság figyelmét a problémát övező körülményekre, ha a nyilvánosságot

**Sokan nem tudják,
mi minden következik abból,
hogyan léteznek emberi jogok.
A pártoló jogvédelem egyik
elsődrendű feladata
a felvilágosítás, az ismeretek
terjesztése**

igyekszik meggyőzni a jogvédő álláspont helyességéről, ha ismereti a probléma megoldására vonatkozó elképzelését, és használja a nyilvános nyomásgyakorlás eszközeit. Sokan nem tudják, mi minden következik abból, hogy léteznek emberi jogok. A pártoló jogvédelem egyik elsődrendű feladata a felvilágosítás, az ismeretek terjesztése. Hogy az emberi jogok ügyének szószólójaként eredményes munkát végezzen valaki, ahhoz szükség van politikai készségekre, például tudja használni a mobilizálás, szervezés, hatásos kommunikálás, lobbizás, tárgyalás, és a stratégiai tervezés alapvető ismereteit.

A jogvédő aktivisták patronáló képviselői tevékenysége irányulhat a helyi, az országos és a nemzetközi szintű politikai döntések és gyakorlat befolyásolására. E fejezetből megismerheti a célirányos kampánymunka vezérlő elveit, és bemutatja a szószóló tágabb tevékenységi körébe tartozó tennivalókat, amelyek akár a nemzeti, akár a nemzetközi szinten megvalósíthatók.

Mit csinál a jogvédő az emberi jogok ügyének képviselőjeként?

Mivel az emberi jogok ügyének pártoló képviselét nem magábanálló ténykedésnek tekintjük, hanem társadalmi változások előmozdítását célzó tágabb stratégiai elképzelés részének, a jogvédő aktivisták az ügy szószólójaként sokféle tevékenységet kell, hogy végezzenek. Egy-egy aktivista természetesen nem végzi az *összes* tevékenységfajta, hanem valamelyikre koncentrálnak, hogy azt hatékonyan teljesíthesse.

Emberi jogok általános képviselőjeként a jogvédő aktivista egyik fő feladata az emberi jogi problémák és megoldások *kutatása, elemzése, javaslatok kidolgozása*. Elengedhetetlen, hogy alaposan és naprakészen ismerje azokat a friss információkat, közpolitikákat és jogszabályokat (helyi, nemzeti és nemzetközi szinten), amelyek kihatással vannak a problémára. Például: kialakulóban vannak-e gyűlöletből fakadó bűncselekmények visszatérő és tipikus jellegzetességei az adott közösségben? Tapasztalható-e romákkal szembeni diszkrimináció a helyi hatóságok részéről az egészségügyi ellátásban az ország egyes területein? A kormányzat beemelte-e a belső jogszabályok közé az Európai Unió Tanácsának „faji irányelveit”? Ezek a kérdések közvetlenül érintik a roma jogokat, és a róluk való tájékozottság nélkül nehezen képzelhető el a roma jogok általános ügyének képviselése. A jogvédő aktivista feladata, hogy összekapcsolja egymással a helyi ügyeket, az országos törekvéseket és a nemzetközi mozgalmat. Saját dokumentáló munkája és mások beszámolóit alapján naprakészen ismeri a jogsértések tendenciáit az emberi jogok területén, valamint az elért sikereket a közpolitikák és a törvényalkotás egyes területein. Az az aktivista, aki valamely közpolitika kialakítására szeretne hatást gyakorolni, megkísérelheti olyan törvénytervezet kidolgozását, amelynek elfogadását kívánatosnak tartja, vagy elemezheti és kiértékelheti a jelenleg hatályos törvény eredményességét / eredménytelenségét. Az aktivista előtt akkor tárulnak fel a kívánatos változtatás lehetőségei, ha pontos és megbízható információkkal rendelkezik.

Az emberi jogok ügyének szószólója....

- felkészült
- jól informált
- szakszerű
- meggondolt
- meggyőző
- kreatív
- összeszedett
- éber

Az aktivista az emberi jogok ügyének képviselőjeként *stratégiát dolgoz ki, és hálózatot épít*. Amikor a civil szervezet kidolgozza küldetéséből fakadó stratégiáját a pártoló képviselőre, akkor dűlőre kell jutni a kampánymunkára, a felhasználható erőforrásokra és a cselekvési tervre vonatkozó döntésekben. Tisztázandó, hogy melyek a hosszú távú, és melyek a rövid távú célok, ugyanis a kampányok központi gondolatát ezek ismeretében lehet megfogalmazni. El kell dönteni, hogy az Ön civil szervezete melyik ajtón fog bekopogtatni, és hogy a pártoló képviselő során miféle akciókat legcélszerűbb megtenni. Az alábbi lista olyan kérdéseket tartalmaz, amelyeket még a cselekvési terv elkészítése előtt ajánlatos megválaszolni:

- *Mi az, aminek elérését a kampánytól várják?*
- *Kiket tekintenek a felhívás célközönségének?*
- *Vajon a most elérendő célok közé tartozik-e a meglévő közpolitika megváltoztatása, esetleg teljesen új közpolitika életre hívása?*
- *Várható-e, hogy más szervezetek segítik majd az akció céljainak elérését?*
- *Vannak-e „természetes szövetségesek”, akár egyének, akár csoportok?*
- *Milyen eredményt hoztak a múltbeli hasonló akciók?*
- *Milyen a jelenlegi politikai klíma, a fogadókészség?*
- *A cselekvések miféle kombinációjától várható, hogy a legtöbb eredményt hozza?*

Azokat a jogvédőket, akik az emberi jogok ügyében megbeszéléseket folytatnak kormánytisztviselőkkel és kormányközi szervezetekkel, vagy konkrét emberi jogi kérdéseket megtárgyaló konferenciákon vesznek részt, vagy médiában szerepelnek, előbb-utóbb a terület vagy a kérdés „szakértőinek” tekintik. Ez felelősséget ró rájuk, így mindig jól tájékozottnak kell lenniük, és az ügyet határozottsággal kell képviselniük.

A *meggyőzés* és a *lobbizás* két olyan a tevékenység, melyek igen gyakran fordulnak elő, amikor valamely problémát vagy ügyet képvisel valaki. Például, az emberi jogok ügyének szószólójaként a jogvédő aktivista törvényhozókkal tárgyal a törvényalkotási folyamat során. Az ügy szószólója ismeri az adott közpolitika emberi jogi vonatkozásait, rendelkezik személyes politikai készségekkel, tájékozott a működő jogi és közpolitikai kereteket és gyakorlatot illetően, és mindezekre támaszkodva elősegítheti jó és jól működő törvények megszületését. A meggyőző érvelés és a különféle kampánytechnikák alkalmazása nem kizárólag politikusoknak és kormánytisztviselőknek van fenntartva. Az emberi jogok ügyének szószólói is törekednek a tágabb értelemben vett társadalom szemléletének formálására, hogy serkentsék a társadalmi változásokat.

Végezetül, a társadalmi változásokat éleszti az *ismertetek terjesztése*, a látókör bővítése. Az emberi jogok ügyének szószólói aktuális és fontos információval szolgálnak a média, a közpolitika formálói és a tágabb közösségek számára, formálják a köztudatot és erősítik a tudatosságot. Ismeretterjesztő kampányokkal szertefosztatják az adott ügyet övező legendákat és tévhiteket, értelmezik a nemzeti és nemzetközi törvényekbe foglalt emberi jogokat, felhívják a figyelmet a nemzetközi szervek által megfogalmazott bírálatokra és ajánlásokra. Felvilágosító munkával formálják az emberek szemléletét, erősítik az öntevékenységet, valamint a közügyekben való részvételre bátorítják őket.

Cselekvési terv kidolgozása

Nincs olyan recept, mely minden helyzetben alkalmazható volna a sikeres cselekvési terv kidolgozásához. Ezért e területen a dolgok kipróbálása, a hibásnak bizonyult elképzelések elvetése követendő módszer, ez

viszont megkívánja a cselekvési terv tüzetes végiggondolását, és a helyi viszonyok körütekintő figyelembevételét. Mikor első ízben készítünk cselekvési tervet, érdemes beszélgetéseket folytatni a kérdésről hasonló módon gondolkodó helyi szervezetekkel, hogy megismerjük az ügy képviseletében kifejtett munkájuk tapasztalatait. Ugyanakkor vannak olyan általános szempontok, amelyek figyelembe vétele nélkül nemigen lehetséges sikerre vinni patronáló képviseleti akciót. E szempontokat ismertetjük az alábbiakban.

Általános célok és konkrét célkitűzések megfogalmazása

A tervezés kezdő fázisában kell eldönteni, hogy mi álljon az elindítandó összetett akció, a kampány középpontjában: egyetlen aktuálisan kézzelfogható probléma, vagy a roma jogok tárgyköréből kiemelt néhány általános érvényű téma. Fogalmazd meg az akció általános céljait, majd e gondolati kereten belül határozd meg a rövid és hosszú távon elérendő célkitűzéseket. A jól meghatározott célkitűzés konkrét, elérhető és ésszerű. Az Önök civil szervezete vajon olyan akciót tervez-e, amellyel egyetlen jól lehatárolható roma jog érvényesülését kívánja előmozdítani? Ha az induló akció célja a romák lakhatási jogának érvényesítése, akkor az egyik célkitűzés mondjuk az lehet, hogy a helyi önkormányzat és a civil szervezet együttesen kidolgozza a szociális bérlakásokról szóló új rendeletet, vagy az, hogy az Önök szervezete más szervezetekkel együttműködve nyomást gyakorol a kormányra annak érdekében, hogy eleget tegyen a nemzetközi szerződésben vállalt kötelezettségének. Vagy az induló akciónak az a célja, hogy elérje annak a közpolitikai gyakorlatnak, illetve jogszabálynak a megváltoztatását, mely nyíltan vagy burkoltan megkülönbözteti a romákat, vagy kihatása más módon hátrányos a roma közösségre? Esetleg az akció értékelő megjegyzéseket kíván tenni a hatályos törvények eredményességéről? Erre inkább való valamely nemzetközi testülethez benyújtott árnyékjelentés.

Célközönség meghatározása

Ha tudod, ki a célközönség, akkor az üzenet olyan módon alakítható ki, hogy az a lehető legnagyobb figyelmet kapja. Célközönség lehet például:²

	Példák célközönségre
Kormányzat	helybéli tisztségviselők, közszereplők, politikusok, közigazgatási szervezetenek, nemzetközi szervezetek
Civil társadalom	nem kormányzati szervezetek, közösségi szerveződések, a politikai közbeszéd résztvevői
Magánszektor	vállalkozások, multinacionális vállalatok, szakmai egyesületek
Magánszemélyek	közösségek, az általában vett nyilvánosság, sajtó munkatársai, ismereteket közvetítő személyek

Ezt a négy szektort ajánlatos megcélózni, ha az Ön civil szervezete valódi változást eredményező hatást szeretne elérni. Noha egyetlen civil szervezet aligha képes mind a négy szektorra egyidejűleg hatást gyakorolni, a pártoló jogvédelem rövid távú célkitűzése lehet az, hogy eleinte csupán egy-két szektort céloz

meg, majd miután ott elérte célját, nyithat a többi felé. Például, kezdetben tán elérhetőbbnek bizonyulhat a helybéli iskolai szegregáció felszámolására irányuló reform, ezt követően kitűzhető cél az ott élő emberek szemléletének megváltoztatása a roma és nem-roma gyerekek integrált oktatásáról.

Nélkülözhetetlen, hogy kiderítsük a közpolitikai folyamat fontos szereplőinek kilétét, akiken sok múlik, akik akár előbbre mozdíthatják, akár akadályozhatják az ügyet. Ha például az Ön civil szervezetének célja valamely közpolitika megváltoztatása, érdemi választ kell találni arra a kérdésre, hogy miért lehet ez fontos a törvényalkotóknak? Mennyiben szolgálja ez a változtatás a teljes közösség érdekét? Mitől számíthatunk arra, hogy sajtófigyelmet kelt a civil szervezet törekvése? Kikre számíthatunk, mint valószínű szövetségesekre, akik ebben az ügyben szövetségeseink lesznek? Azt is végig kell gondolni, hogy kik azok, akik *nem* lesznek nemhogy szövetségesek, de még partnerek sem az ügyért folytatott akcióban: általában előre tudható, hogy kik a legerősebb ellenfelek. Mindennek számbavétele ahhoz szükséges, hogy fölmérd álláspontod erős és gyenge pontjait, így nem érnek majd váratlanul az ellenvetések, mert fölkészültél rájuk.

Üzenet kidolgozása és ötletbörze a cselekvés útjáról-módjáról

Most már kidolgozható az üzenet. Egy üzenet akkor számíthat sikerre, ha világos, egyszerű és jól átgondolt. Egyszerű nyelven fogalmazd meg, mit kívántok elérni, és hogy ez miért fontos. Dolgozd ki azt az érvkészetet (szempontokat, megkerülhetetlen tényeket, gondolatokat stb.), amelyek alátámasztják a középpontban álló elgondolást, mindeközben tartsd szem előtt, hogy ki a célközönség. Ha valamely közpolitikát vagy törvényi rendelkezést bíralsz, ajánlatos a változtatási javaslat kidolgozása.

Szervezz ötletbörzét arról, hogyan lehetne a legeredményesebben és legsikeresebben eljuttatni és megértetni az üzenetet. Az ötletbörze összejövetel arra való, hogy ott mindenki teljesen szabadon elmondhassa a lehető legtöbb elképzelést, de utána szemezgesd ki közülük a legígéretesebbeket. A legcélszerűbb cselekvési út megválasztásakor vedd tekintetbe szervezeted erősséget, az akció színterének viszonyait, a rendelkezésre álló erőforrásokat és lehetőségeket. Ne feledd, hogy az időzítés olykor kulcsfontosságú, különösen választások időszakában, törvénytervezet vagy közpolitikai reformok kidolgozásakor, nemzetközi események alkalmával, és évfordulók idején. Ne kerülje el a figyelmet, ezért előzetesen gondold végig, hogy melyek lehetnek a menet közben előadódó kockázatok és akadályozó tényezők, és arra vonatkozóan is legyen előzetes elképzelésed, hogy miként lehet őket elkerülni vagy leküzdeni.

A cselekvési terv megvalósítása

Az Ön civil szervezete vegye fel a közvetlen kapcsolatot a témában érintett minisztériummal, főosztállyal vagy helybéli intézményekkel. Kezdeményezetek megbeszélést politikusokkal és/vagy tisztviselőkkel. Ismerkedjete meg, és társuljatok össze más civil szervezetekkel, amelyeknek küldetése hasonló, vagy rokonszenvet táplál az ügy iránt. Dolgozzátok ki azt a törvénytervezetet, amelynek elfogadását kívánatosnak tartjátok. Indítsatok levélküldő kampányt, melyben az emberek és szervezetek közvetlenül megszólítják a politika szereplőit. A cselekvési terv megvalósítása nem megy határozottság és állhatatos-

ság nélkül. Készüljete fel, hogy menet közben lesznek buktatók, és körülmények figyelembevételével igazítsátok ki az akciót, ha a szükségesnek mutatkozik. Nincs abban semmi szégyellnivaló, ha tanácsért fordultok más civil szervezetekhez, tudósokhoz, szakmabeliekhez, vagy másokhoz. Kívülállók a maguk véleményét gyakran olyan nézőpontból fogalmazzák meg, amely a tiétektől eltérő tapasztalatokra épül, a konzultációból kialakulhat egy kölcsönös tiszteleten nyugvó kapcsolat.

Kiértékelés

Utolsó, de elmaradhatatlan munkafázis a kampány vagy a patronáló képviseleti akció hatásának megállapítása, az elért eredmények, a meghozott döntések és a lebonyolítás menetének kiértékelése. Ez ugyanúgy fontos alkotórésze az akciónak, mint a korábbi munkafázisok, mégis gyakran elmarad, holott a kiértékelés nélkül nem tudhatjuk, hogyan tehető sikeresebbé, amit az ügy szószólójaként csinálunk. Ez volt a helyénvaló cselekvési mód? Vajon elértük-e a kívánt eredményt a célközönségre gyakorolt hatást tekintve? Vajon elértük-e az előzetesen kitűzött célt? Az akció melyik alkotóeleme nem bizonyult sikeresnek, kellő módon törődtek-e vele a kampány vagy patronáló képviseleti akció során? Külön-külön kell kiértékelni az eredményeket és azokat a módszereket, amelyekkel megvalósították őket. Tanulságos, ha egyenként kiértékelik a felhasznált anyagok mindegyikét, és az akció lebonyolításának minden egyes megtett lépését, cselekvését. Az alábbi kérdéseket érdemes megválaszolni a kiértékelési munka során:

- Az akció okán bekövetkezett-e előrelépés a megcélzott területen?
- A problémáért felelős döntéshozóknak fölítették-e a lényeges kérdéseket (ez a voltaképpeni politikai elszámoltatás)?
- Az állampolgárokat bevonták-e az akcióba, kialakult-e párbeszéd és részvétel?
- Hatékony volt-e az erőforrások felhasználása?

Hálózatépítés és szövetségkötés

Amint már említettük, nélkülözhetetlen, hogy kiderítsük az adott ügyben fontos szereplők kilétét. Ugyanúgy nélkülözhetetlen a szakmai kapcsolatok kiépítése a mérvadó szereplőkkel. A **hálózatépítéshez** hozzátartozik szövetségre lépés más civil szervezetekkel, öntevékeny szerveződésekkel, politikai szimpatizánsokkal, mozgalmi vezetőkkel, szakértőkkel és tudósokkal, akik/amelyek segítik a föllépésünket az emberi jogok ügyében. Ilyen személyek és szervezetek többféleképpen is erősíthetik a pártoló képviseleti munkát. Konferenciák, kerekasztal-beszélgetések, műhelykonferenciák megrendezése vagy látogatása kiváló alkalmat adnak szövetkezésre, valamint arra, hogy mélyebben megismerd, és újólág végiggondold az ügy szempontjából lényegi kérdések előbbre vitelének stratégiáját.

Működő **szövetség** azt jelzi, hogy az ügy erőteljes támogatottságot élvez. A politikai erő és az ügy kezdeti támogatottságának felmutatásával könnyebben elnyerhető az a további támogatás, amely a politika világának szereplőtől kapható. És ami talán még ennél is nagyobb jelentőségű, a szövetségesek úgy tudnak

föllépni, hogy emberi jogi üzeneteiket összehangolják, miáltal azok egymást erősítik, nem pedig gyengítik. Ám annak, hogy egy civil szervezet egy tágabb szövetség részeként működik, megvannak a maga előnyei és hátrányai. Előnyös, hogy mód van az erőforrások célszerűbb felhasználására és a tapasztalatok megosztására, miáltal az egyes akciók szélesebb körben jelentősebb eredményeket érhetnek el. Viszont hátrányos, hogy nehezkesebb és kevésbé hatékony lesz a döntéshozatali folyamat, és előfordulhat, hogy felhígul az eljuttatni kívánt üzenet. Szövetségre lépés korlátozhatja a szervezet függetlenségét. Mielőtt az Önök civil szervezete elkötelezné magát egy szövetség mellett, mérlegelje mindazt, ami mellette és ellene szól. Az itt következő feladat éppen a szövetségre lépés előnyeivel és hátrányaival foglalkozik.

Az emberi jogok érvényesítése: szövetségkötés

Elemezze az itt bemutatott helyzetet:

Az Ön országában a többségi lakosság és az egészen alacsony létszámú kisebbségek körében nagyon magas a várható élettartam, a születési arányszám ellenben nagyon alacsony. Az összlakosság körülbelül 5 %-át alkotó roma kisebbség körében viszont a várható élettartam csökkenő tendenciát mutat, a születési arányszám ellenben nagyon magas. Nemzetközi szervezetek mostanában megállapították, hogy az országban magas a csecsemőhalálozási arányszám.

A romák ebben az országban a többi lakostól elszigetelten élnek olyan telepeken, ahol gyakorlatilag nincs infrastruktúra, és kénytelenek elviselni a körükben jellemzően nagy munkanélküliséget. Nemzetközi szervezetek jelentései szerint az gyanú is megfogalmazódott, hogy egészségügyi ellátó intézmények megtagadták a romák gyógykezelését. Ugyanezek a nemzetközi szervezetek olyan eseteket dokumentáltak, amikor a szegregált telepeken élő roma lakosok nem tudták a sürgősségi ellátást igénybe venni, mert vagy nem volt megfelelő közlekedési lehetőség, vagy nem volt telefon. Továbbá, roma családok állítják, hogy némely szülészeti osztályon elkülönítik egymástól a romákat és a nem-romákat.

Az Önök civil szervezete ambiciózus pártoló képviseleti akcióra vállalkozik a romák gazdasági és társadalmi jogainak érvényre juttatásáért. Az országos akció részeként sürgetni fogják, többek között, a diszkrimináció tilalmára, a lakhatási, az egészségügyi ellátásra és az oktatásra való jogok biztosítására vonatkozó nemzetközi előírások megvalósítását.

- Milyen típusú civil szervezetekkel venné Ön fel a kapcsolatot azzal a céllal, hogy ebben az akcióban legyenek szövetségeseik?
- Miféle előnyök származhatnak egy ilyen szövetségből az akció számára?
- És miféle hátrányok?

A szövetség előnyei	A szövetség hátránya
<ul style="list-style-type: none"> • • • • • 	<ul style="list-style-type: none"> • • • • •

Pártoló képviselet módszerei és kampánytechnikák

Sokféle módja van annak, hogy egy üzenet elérje célját, hogy szószólói munkánk eredményes legyen. Egy civil szervezet amikor eldönti, hogyan fogja munkáját végezni, mindig válassza azt a módszert, amelyik a legjobban megfelel saját igényeinek és a helyi körülményeknek. Bármely pártoló képviseleti kampány vagy akció általában több különféle cselekvésből áll, ezért annak megtervezésekor át kell gondolni a különféle módszerek alkalmasságát, és össze kell hangolni őket. Az alábbi példák bemutatják a pártoló képviselet különféle módszerét.

Sürgős cselekvést kérő levél. Az előző fejezetben már említett sürgős cselekvést kérő levélhez pártoló képviseleti akció is társulhat. Maga levél egyúttal kínálgó alkalom lehet a jogsértések megvilágítására, kiemelheti a közpolitikai gyakorlat és a törvények gyengeségeit, hangsúlyozhatja, hogy a változtatásra van szükség. Amennyiben valamely aktuális ügyben vagy súlyos jogsértés miatt magas rangú hivatalos személy azonnali közbeavatkozását látják szükségesnek, a hozzá vagy feletteséhez írott levél másolatát esetleg el lehet küldeni a sajtónak, miáltal nyomás gyakorolható és a probléma is nyilvánosságra hozható. Ámde a sajtó bevonásához rendszerint stratégiai döntésre van szükség, mert egyáltalán nem biztos, hogy célszerű a nyilvánosságot tájékoztatni erről a levélről, különösen akkor nem, ha első ízben fordulunk a hivatalos személyhez, akivel hosszú távon jó együttműködést szeretnénk kiépíteni.

Nyílt levél. A nyílt levelet általában valamely civil szervezet vagy szövetség fogalmazza meg és küldi el megjelenés céljából újságnak vagy folyóiratnak, ahol többnyire a vélemény rovatban közlik. A sürgős cselekvést kérő levél nyilvánosságra hozásához hasonlóan, a nyílt levélnek is az a célja, hogy a közvélemény ne csak általában, hanem valamely konkrét ügyben kapjon tájékoztatást és felvilágosítást. Míg a sürgős cselekvést kérő levélből a sajtó általában csak egyes részeket idéz, vagy kiegészítő információ forrásaként

használja föl valamely cikkelyhez vagy műsorhoz, addig a nyílt levelet teljes egészében leközlük. A nyílt levél igen erőteljes figyelemfelhívó akció, nagy jelentőségű és politikailag érzékeny témák közzétételére használatos a kérdéses ügy vagy probléma tudatosítására.

Levélküldő kampány: A jól tervezett és jól végrehajtott levélküldő kampány – amikor is egyetlen címzettnek valamely ügyben ‘számtalan’ levelet küldenek – a nyomásgyakorlás erőteljes eszköze. Mivel a levelek tartalmának minősége mellett a postázott mennyiség is számít, ez a módszer akkor igazán eredményes, ha a kezdeményező civil szervezet erőteljes támogatottságot élvez vagy nagyobb szövetség részeként működik. A levél címzettjei lehetnek helybéli tisztségviselők, kormánytisztviselők, hírszerkesztők, nagykövetségek vagy nemzetközi szervezetek. A levél megírására felkérhetők magánszemélyek, hogy ők maguk fogalmazzák meg, mennyire fontos számukra a kérdés, és milyen lépéseket várnak a levél címzettjétől, de elképzelhető az is, hogy előre megírt egyforma ‘szabványlevél’ használatát javasolja a kezdeményező. A levélküldő kampánynak is megvannak a maga előnyei és hátrányai. Egyik előnye például az, hogy képes felmutatni, hogy az ügy, a probléma széles körben ismert, és hogy odafigyelnek rá az emberek. Ámde előfordulhat, hogy a levél címzettje ugyanazt az elutasító válaszlevelet küldi mindenkinek, ami meglehetősen lehangoló. Remek példa a levélküldő kampány jelentőségére, hogy az emberi jogokat védő egyik legismertebb nemzetközi civil szervezet, az Amnesty International éppen ilyen módon folytatott kampányai segítségével lett közismert és elismert. Az Amnesty International hosszú évek során következetesen és sikeresen alkalmazta a módszert.

**Az Amnesty International kampánylevele:
Dita Indah Sari, a dolgozók jogainak aktivistája kiszabadult**

Dita Indah Sarit, az indonéz Centre for Labour Struggle vezetőjét 1996. júliusában tartóztatták le, 22 éves korában, amikor a törvényileg előírt minimálbér emelésére fől szólító békés tüntetésen vett részt. Tisztességtelen bírósági tárgyaláson 5 év börtönbüntetésre ítélték, ezt követően kíméletlenül bántak vele. 1999. július 5-én szabadult. Az Amnesty sok-sok tagja küldött levelezőlapot és levelet Dita Indah Sari érdekében egy szabadon bocsátását szorgalmazó nagyszabású és tartós nemzetközi kampány részeként, amely föltehetően szerepet játszott az ügy kedvező kimenetelében.

Lásd: http://www.amnesty.ca/about/good_news_stories

Hogyan kell jó hatást keltő levelet írni

- ✓ Légy udvarias. Célod jótékony hatás elérése, nem pedig az, hogy szabadjára engedd érzéseidet. Egy kormány szokásszerűen nem válaszol az öt gyalázó és elmarasztaló levélre (még ha alaposan részologált, akkor sem).
- ✓ Add elő, kik vagytok, és mivel foglalkoztok. Ebből kiviláglik, hogy a levél valódi, és ha szövetség tagjai vagytok, azt is megmutatja, hogy a legkülönbözőbb emberek odafigyelnek mindarra, ami a roma jogokat érinti.
- ✓ Mikor levelet írsz, a kormányról azt kell föltételezned, hogy nyitott a párbeszédre és hallgat a józan gondolatokra.
- ✓ Lehetőség szerint célszerű hangsúlyosan utalni az ország jó hírnevére, amelyet a mérsékletesség és igazságosság gyakorlásával vívott ki magának, és kimutatni tiszteletedet az ország alkotmánya és igazságszolgáltató szerveinek működése iránt, továbbá jelezd, hogy tisztában vagy a jelenlegi nehézségekkel. Ezáltal nagyobb mozgástered lesz ahhoz, hogy rámutass az emberi jogi viszonyok jobbításának kínálkozó lehetőségeire.
- ✓ Ne használj politikai kifejezéseket. Az is rossz taktika, ha leveled azt a benyomást kelti, hogy ideológiai és politikai ellenzéke vagy a kormánynak. Sokkal jobb hatást kelt, ha azt érzékelteted egyértelműen, hogy az emberi jogok iránti elkötelezettségednek nincs politikai éle, az általad képviselt nézet pusztán a nemzetközi jog alapelveivel áll összhangban.
- ✓ **FOGD RÖVIDRE.** A legalkalmasabb levél csupán a lényegre szorítkozik. Add elő az esetet a probléma és – ha ismert – a kiváltó okok összefogott megfogalmazásával, majd – ha lehetséges – röviden utalj az eset körülményeire, majd add elő az általad kívánatosnak tartott intézkedést vagy a javaslatodat.

Átvéve az Amnesty International honlapjáról:
<http://www.amnesty.org/campaign/letter-guide.html>

Támogató petíciók: Egy petíciót nem nehéz összeállítani, ezenkívül költségkímélő eszköz annak demonstrálására, hogy az ügynek vannak támogatói, ezenközben az embereket is tájékoztatja az emberi jogi ügyről vagy kérdésről. Aláírásgyűjtés alkalmával mindig legyen nálad a petíciós levél másolata. Az aláíróknak bemutatott petíciós levél legyen pontosan megcímezve, szervezeted fejléces levélpapírára nyomtatva, vagyis pontosan úgy nézzen ki, ahogyan az aláírásgyűjtés befejeztével majd elkülditek. Hasznos, ha aláírásgyűjtés alkalmával ismertető brosrák, rövidebb kiadványok és jelentések is kéznél vannak, melyekből kaphatnak, akik többet szeretnének tudni a kérdésről.

Lobbizás: Amikor csak teheted, találkozz azokkal a döntéshozókkal, vezető tisztviselőkkel, a politikai élet szereplőivel, akiknek tevékenysége kedvező kihatással lehet a problémára vagy a kérdésre. Kormányzat kezében van az a hatalom, amellyel életre hívhatók a közpolitikai és a törvényi változtatások. Ha nincs mód közvetlen találkozásra magával a kérdéses ügyben illetékes közszereplővel, találkozz stábjának kulcsembereivel. Ismerd meg, hogyan működik a közpolitika-csinálás folyamata és szervezeti rendszere a hivatalos előírások szerint, hogyan működik a szakterületi politika belvilága, és hogyan megy mindez a „színfalak mögött”. A szakpolitika szereplőivel kiépített kapcsolatok hozzájárulnak ahhoz, hogy az Önök civil szervezete és az ügy képviselőjében kifejtett tevékenységük mások szemében hitelt érdemlőnek bizonyul.

Lobby-találkozóra alaposan készülj föl. Tudj meg minél többet arról a személyről, akihez fordulsz: Mi az álláspontja a kérdésben? A múltban rokonszenvezett-e az ügygel? Rettentő sokat számít, ha a kérdést vagy ügyet, melynek előrehaladását kívánatosnak tartod, képes vagy olyan módon láttatni, amiből kiviáglik, hogy az a kormány számára is nagy fontosságú.

Abszolút fölkészülten menj megbeszélésre. Így ott a kérésedre (törvényjavaslat, nyilvános támogatás, stb.) összpontosíthatsz. Világosan add elő, mit kívánsz, és add át a találkozó résztvevőinek a vonatkozó információt. Ha mód van rá, feltétlenül nevezd meg azokat a kormányzati lépéseket, amelyeket kívánatos volna megtenni a jelenlegi közpolitika kedvező irányú megváltoztatása céljából. Használd fel azt az információt (főleg a megingathatatlan tényeket és statisztikai adatokat), amit kutatómunkával és emberi jogi esetek dokumentálásával összegyűjtöttetek, ugyancsak használd fel a tanulságos emberi történeteket és beszámolókat. Mutass rá a bemutatott problémák és a nemzetközi emberi jogi szttenderdek között mutatkozó távolságra vagy ellentmondásra. Legyél szakszerű, összeszedett, meggyőző, és javasolj megoldási módokat. Minden jelentősebb megbeszélés után küldj köszönőlevelet, ebben újólag erősítsd meg az egyetértést és/vagy a kötelezettségvállalást.

Tájékoztató-oktató fórumok és műhelyszemináriumok: Az efféle események sokféle formát ölhetnek, de mindegyik kiváló alkalom a tájékoztatásra, ismeretek terjesztésére, megbeszélésre és hálózatépítésre. Az efféle eseményeken legfontosabb az ott lévő közönség. Az ismeretek terjesztő és tájékoztató fórumokkal megkísérelhető a nagyobb nyilvánosság, más aktivisták, politikusok, a rendőrség, ügyvédek, bírák és más területen dolgozó szakemberek elérése. Műhelyszeminárium nemcsak arra való, hogy tudatosítson valamely problémát, hanem arra is, hogy az emberi jogi képzéssel formálja az emberek szemléletét, és kialakítsa roma jogi kérdéseket övező jogtudatot.

Együttműködés a sajtóval

A sajtó (a nyomtatott sajtó, a rádió, a televízió vagy az Internet) nagyszerű eszköz, ám meg is nehezítheti az emberi jogok pártoló képviselőjét. A sajtónak megvannak a maga előnyei és hátrányai, melyekkel számolni kell, és az effajta mérlegelés szükségképpen az ügy érdekében folytatott tevékenység szerves része. Az alábbi táblázatban felsorolunk a sajtóval való együttműködés fő előnyei és fő hátrányai közül néhányat.

Sajtóval való együttműködés előnyei	Sajtóval való együttműködés hátrányai
<ul style="list-style-type: none"> • jelentős mértékben formálja a közfelfogást és közvéleményt 	<ul style="list-style-type: none"> • nem zárható ki a sajtótermék politikai kötődése vagy ideológiai részrehajlása
<ul style="list-style-type: none"> • széles körben kifejtett hatása segíti a kérdés tudatosítását, miáltal előmozdítja a társadalmi változásokat 	<ul style="list-style-type: none"> • túlzottan leegyszerűsítheti a kérdést, vagy tartósíthatja a sztereotípiákat
<ul style="list-style-type: none"> • alkalmas eszköz az emberi jogok széles körű súlyos megsértésének nyilvánosságra hozására, és a kormány megszegésére 	<ul style="list-style-type: none"> • gyakran az árbevételt tartja leginkább szem előtt, emiatt nem közöl fontos információkat, amit meg leközel, azt eltorzítva mutatja be
<ul style="list-style-type: none"> • képes befolyást gyakorolni a kormányzat közpolitikájára 	<ul style="list-style-type: none"> • némelyik mindig, másik alkalmanként szenzációhajhász

Ahhoz, hogy a sajtót a lehető legeredményesebben használd föl az ügy támogatására, meg kell határozni a célközönséget, hogy a legalkalmasabb sajtóterméket tudd kiválasztani. A sajtótermék megválasztásakor vedd tekintetbe a következő két tényezőt: mekkora és milyen összetételű az újság vagy a műsor közönsége, hogyan viszonyul az üggyhez vagy problémához. Az időzítés is sokat nyom a latban, ügyelj a nyilvános bejelentés vagy a sajtóközlemény idejének megválasztására. Választások, évfordulók, törvényhozási viták időszakában esetleg nagyobb „hírértéket” tulajdonítanak az ügynek vagy problémának a lapok és a műsorok szerkesztői.

Ahhoz, hogy a sajtót a lehető legeredményesebben használd föl az ügy támogatására, meg kell határozni a célközönséget, hogy a legalkalmasabb sajtóterméket tudd kiválasztani

Célszerű, hogy egyetlen felelős személy kezelje a sajtókapcsolatokat az Önök civil szervezetében is. A sajtóreferens legyen jól informált, megbízható, tudjon anyagokkal és felvilágosítással szolgálni, ha szükséges, és tudjon kellő határozottsággal nyilatkozni a szervezet nevében. A sajtókapcsolatok listája, mely tartalmazza a személyek neveit és elérhetőségét, no meg a jó kapcsolatok kiépítése szerkesztőkkel, újságírókkal jelentősen segíti a szervezet markáns arculatának kialakítását, amely azt az üzenetet sugározza, hogy a roma jogok ügyét elvi és gyakorlati nézőpontból egyaránt kiválóan ismerő, megbízható szervezetről van szó.

Végezetül, sajtókonferenciát akkor érdemes tartani, ha nagyobb szabású kampánymunka elindítása, vagy valamely nagyobb jelentőségű esemény, például peres eljárásban kivívott fontos győzelem kerül bejelentésre. Sajtókonferencia jó alkalom sajtókapcsolatok ápolására, ám csakis valóban kiemelkedő hírértékű esemény bejelentésére használjuk, más alkalmakkor az egyszerű sajtóközlemény éppúgy megteszi. A sajtókonferencia, miként a sajtókapcsolatok többi formája, legyen szakszerű, nyújtson szellemi újdonságot, mutassa be a probléma és a megoldás elemzésének fő körvonalait, ám szorítkozzék a lényegre.

Sajtókonferencián adjunk háttérinformációt, és legyünk fölkeszültek arra, hogy az induló esemény vagy a bejelentés rövide fogott tartalmi ismertetése után megválaszolhassuk az újságírók kérdéseit.

A cigányvajda lánya

2003. szeptemberének második felében a nemzetközi média számos tudósításban számolt be egy olyan történetről, amely éles megvilágításba helyezte az emberi jogok megsértését az egyik romániai roma közösségben. A szokatlanul nagy figyelemre méltatott történet arról szólt, hogy egy roma leány, ki még nem volt 16 éves, megszökött abból a templomból, ahol saját apja, aki korábban kinevezte önmagát a cigányok vajdájának, a leány és a 15 éves vőlegény esküvőjét celebrálta. Noha a leány nyilvánvalóan irtózott az esküvőtől, mégis sikerült rábírnia a visszatérésre, hogy folytathassák a ceremóniát. Az esküvőből tüstént nemzetközi médiaesemény lett. A CNN, a BBC és számos más jelentős média is beszámolt a történetről. A romániai hatóságok – részben a nemzetközi figyelemnek köszönhetően – közbeléptek, és a házasságot semmisnek nyilvánították. Az ERRC és több más emberi jogi szervezet elismeréssel szólt a román hatóságok lépéséről.

Az események lezajlása után szélesebb körű nyilvános eszmecsere bontakozott ki az emberi jogok és a kulturális sajátosságok mibenlétéről, és egymáshoz való kapcsolatáról. Romániában a házasságkötés törvényi korhatára 16 év, ám egyes roma közösségekben gyakran előfordul ennél fiatalabbak egybekelése.

Roma aktivisták egy része kifejezte aggodalmát a gyermekek jólétének illetően veszélyeztetése miatt, ám kételkedve fogadta a nemzetközi média mohóságát, ahogy fölkapta az emberi jogok megsértésének ezt az érdekesnek ígérkező történetét, miközben ugyanez a média egyáltalán nem ad hírt az emberi jogok megsértésének súlyos eseteiről, például a kényszerkilakoltatásokról, a rendőri túlkapásokról, amelyeket a romák napról napra kénytelenek meg tapasztalni. Hogy miként kellene megfelelő egyensúlyba hozni a médiának azt a kettős szerepét, hogy egyfelől üdvözlendő, amit tesz, mert felhívja a figyelmet az emberi jogok megsértésére (miáltal segít véget vetni a jogsértéseknek), másfelől viszont elfogultan megválogatja, hogy bizonyos fajta emberi jogi visszasságról beszámol, de más fajtájúaknak nem ad nyilvánosságot, az erről szóló eszmecsere folyamatosan zajlik.

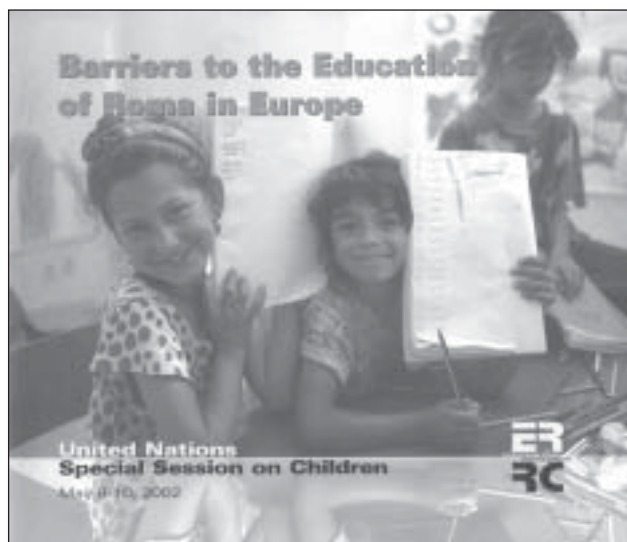
Pártoló képviseleti munkát segítő kiadványok

Különbéle kiadványok kitűnően segítik a pártoló képviselet munkáját. Akciók alkalmával egy vagy többféle kiadványból vihessenek magukkal az érdeklődők, hogy később legyen módjuk tájékozódni

belőlük, és legyen módjuk továbbgondolni a roma jogok ügyét. Az efféle tájékoztató kiadványok olyan ismereteket közölnek, amelyek közvetlenül vagy közvetve kapcsolódnak az éppen folyó akcióhoz, és megtalálható rajtuk a szervezet neve, a kapcsolatfelvétel lehetőségéről szóló információ, a megjelenés dátuma, valamint rövidre fogva a szervezet küldetése. Az efféle kiadványok közül leginkább elterjedt az alábbiak használata.

Tények lapja: A leglényegesebb tudnivalók akár egyetlen egy lapon összefoglalt ismertetője, vagy néhány oldalas brosúrája jól áttekinthető és könnyen értelmezhető formában bemutatja az ügyről szóló fő adatokat és érveket. Események, rendezvények alkalmával e kiadványból az érdeklődők magukkal vihetnek egy-egy példányt. Miután elkészült az akció és/vagy a civil szervezet részletesen kimunkált üzenete, amelybe beleértjük az üzenetet alátámasztó adatokat és nyomós érveket, továbbá a helyzet megváltoztatására vonatkozó javaslatokat, az efféle egészen kis terjedelmű ismertető a legalkalmasabb eszköz a megvilágító erejű adatok és leginkább meggyőző érvek tömör bemutatására. Az érdeklődő, aki magával viszi a könnyűszerrel kezelhető kiadványt, továbbgondolhatja a kérdést, és visszakérheti az adatokat és az érveket.

Jelentések: Idővel több-kevesebb olyan kutatási beszámoló és a különféle jelentés áll rendelkezésre, amelyet az Önön civil szervezete egy másik szerepkörében készített. Az effajta anyagok jól hasznosíthatók a pártoló képviselő munkájában. Például részben ezek alapján készülnek a hatodik fejezetben említett jelentések, de azok az árnyékjelentések is, melyekről ebben a fejezetben lesz szó.

Gyakran ismétlődő kérdések (GYIK): Könnyűszerrel célba juttatja az üzenetet, és kiválóan alkalmas a tájékozatlan érdeklődők felvilágosítására az úgynevezett GYIK információs lap. Kérdés-felelet forma hatásosan közvetíti az üzenet és bemutatja a roma jogok ügyének fő problémáit. GYIK készítésének legelső lépése, hogy összegyűjtöd azokat a kérdéseket, amelyeket lobbizás alkalmával vagy a felvilágosító és ismeretterjesztő találkozókra minduntalan nektek szegeznek. Az effajta kérdés vonatkozhat adatokra, szimpla információra, de érdeklődhet akár az iránt is, hogy milyen fő érvek szólnak a kívánatos cél elérése mellett. Miután a kérdések közül összeválogattad azokat, melyek együttesen érdemi tájékozódást tesznek lehetővé, elérkezett az idő, hogy megfogalmazd a pontos, gondolatokkal teli, ám rövidre fogott

válaszokat. A kiadványban minden egyes kérdés szövegét követi a rá adott felelet. A GYIK-hez hasonló jellegű kiadvány a „Legendák és tények”. E kiadványnak az a szándéka, hogy szertefoszlassa az ügyet övező legendákat, tévhiteket. Ebben a kiadványban kérdések helyett az ügyet körülengő egy-két mondatba foglalt „legendák”, tévhitek találhatók, mindegyikre érvekkel alátámasztott tényállítás adja meg a választ ahhoz hasonlóan, ahogy e kézikönyv első fejezetében láttuk.

Sajtóközlemény: Megkönnyíti a munkát, ha előre elkészítjük a sajtóközlemény mintasablonját. Némely állandó alapinformáció nélkül ugyanis nem szabad kiadni sajtóközleményt. Ilyen állandó alapinformáció például a civil szervezet egy-két mondatos bemutatása (mivel foglalkozik) és a sajtókapcsolatokért felelős személy elérhetősége. A konkrét részletek persze mindig attól függően változnak, hogy mi az aktuális sajtóközlemény tartalma. Úgyszintén ajánlatos előre összegyűjteni figyelemfelkeltő, képzeletmegragadó idézeteket és nagy kifejezőerejű szófordulatokat, jelmondatokat, amelyeket könnyűszerrel bele lehet foglalni a közleménybe, hogy ezek segítségével elérje a kívánatos hatást.

Honlap: Szervezetük pártoló képviseleti szerepkörének betöltését nagyban elősegíti, ha lehetőségük van honlap fenntartására. Mivel a világhálón a honlap mindenki számára elérhető, az ott közzétett kutatásokat és üzenetüket sok emberrel megoszthatják. Szervezetük honlapja alighanem a legalkalmasabb hely arra is, hogy az előbbieken bemutatott kiadványtípusokat, vagy például a sajtónak adott interjúk szövegét, és más, az Önök által képviselt ügygel kapcsolatos híreket, tudósításokat elérhetővé tegye.

Az emberi jogok érvényesítése: pártoló képviseleti munka Magyarországon

1. Nevezzen meg néhány olyan roma jogi problémát, amely Magyarországon jelenleg érezhetően létezik és egyúttal alkalmas arra, hogy pártoló képviseleti akció témája legyen!

2. A roma jogok ügyének mely témakörében folyik ma pártoló képviseleti tevékenység Magyarországon?

3. Milyen jellegű változásokat szeretne látni Magyarországon?

4. Mit gondol, a pártoló képviseleti tevékenység mi módon változtathatja meg azokat a roma jogi problémákat, amelyekkel a roma közösségek kénytelenek szembesülni Magyarországon?

Pártoló képviselet országon belül

A pártoló képviseleti munka törekvése, hogy olyan hatással legyen rendszer működésére, amely társadalmi szintű változásokra vezet, ezért nélkülözhetetlen, hogy a jogvédők ismerjék és értsék, hogyan működik saját országuk kormányzati és jogalkotói rendszere – helyi és országos szinten. Ez azt jelenti, hogy behatóan ismerniük kell a hivatalos működésmódokat, de ezen túlmenően azokat az első látásra egyáltalán nem nyilvánvaló tényezőket és politikai erőviszonyokat, amelyek csak úgy érthetők meg, ha kutatómunkával feltárjuk az intézmények működésmódját, és kapcsolatot építünk tisztviselőkkel és politikusokkal. Mindenekelőtt azt szükséges kideríteni, hogy saját országukban vannak-e lobbizásra vonatkozó jogszabályok.

A pártoló képviseleti munka törekvése, hogy olyan hatással legyen rendszer működésére, amely társadalmi szintű változásokra vezet, ezért nélkülözhetetlen, hogy a jogvédők ismerjék és értsék, hogyan működik saját országuk kormányzati és jogalkotói rendszere

A nélkülözhetetlen ismeretek közé tartoznak a következők: Hogyan születnek a törvények, jogszabályok, rendelkezések? A jogszabályalkotás folyamatának részét képezi-e a nyilvános konzultációk, véleményezés lehetősége? Hogyan tudna az Önök szervezete vagy szövetsége közreműködni a jogszabályok megalkotásának folyamatában, befolyást gyakorolni a jogszabályalkotásra? Mely minisztériumokhoz vagy kormánysszervekhez tartozik az a tárgykör vagy azoknak a jogszabályoknak a megalkotása, mely problémákkal Önök foglalkoznak? Kik azok a politikusok, akik a leginkább rokonszenveznek az Önök által képviselt ügygel? Ha megismerik a rendszert és annak legbefolyásosabb szereplőit, ez megkönnyíti saját céljaik és célkitűzéseik megfogalmazását és megvalósítását.

Pártoló képviselet nemzetközi szintén

Mint említettük, ha eredményt szeretne elérni a roma jogok ügyének pártoló képviseletével a nemzetközi szintén, akkor elengedhetetlen, hogy jól ismerje a harmadik és a negyedik fejezetben tárgyalt intézményeket és mechanizmusokat.

Ha úgy döntenek, hogy a nemzetközi szintén tesznek lépéseket, feltétlenül gondoskodni kell arról, hogy az ott elért eredményeket otthon is megismertessék

Ne feledje, ha úgy döntenek, hogy a nemzetközi szintén tesznek lépéseket, feltétlenül gondoskodni kell arról, hogy az ott elért eredményeket otthon is megismertessék. Nagy fontosságú, hogy a hazai nyilvánosság figyelmét felhívják a nemzetközi bizottságok és más szervek észrevételeire, bíráló megjegyzéseire, javaslataira. Használják fel a nemzetközi szervezetek véleményét a hazai lobbizáshoz és médiakampányokhoz, másfelől pedig tárják a nemzetközi nyilvánosság elé, ha saját kormányuk megsérti a nemzetközi

egyezményeket. A nemzetközi szervezetek megállapításai és észrevételei sokat segíthetnek abban, hogy az Önök által képviselt ügy odahaza felkeltse a nyilvánosság figyelmét, a megállapításokat és észrevételeket felhasználva kikényszeríthető, hogy a kormány eleget tegyen nemzetközi kötelezettségének. A kormány lépni fog, ha ad arra, hogyan alakul nemzetközi hírneve.

Fogalmazzák meg, miben áll saját országuk érdeke. Sokat számít-e a nemzetközi elismerés? Szóba jönnek-e nemzetközi gazdasági vagy segélyezési szempontok? Milyen mértékben jelentős tényező a hazai és a nemzetközi közvélemény nyomása? Ebből a szemszögből tekintve lényeges lehet az időzítés. Például az Európai Unióhoz csatlakozni kívánó országokban, a csatlakozási folyamat országértékelő jelentései jó alkalmat teremtenek arra, hogy a roma jogok problémáját megoldandó emberi jogi kérdésként mutassák be.

Amikor a roma jogok ügyének képviseletét nemzetközi szinténre viszik, előtte át kell gondolni néhány dolgot. El kell dönteni, hogy melyik szervezethez kívánnak fordulni. Tegyük fel a kérdést: Mik azok a célkitűzések, melyeket a pártoló képviselet el akar érní? Ez a nemzetközi szervezet mit tett eddig a roma jogok ügyében? Esedékes-e, hogy valamelyik szerződéses szervezet jelentést készít saját országuk szerződéses kötelezettségeinek teljesítéséről? A fejezet következő része áttekinti azokat a pártoló képviseleti lehetőségeket, amelyeket az ENSZ szervezetei és az európai intézmények kínálnak.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete

Az ENSZ szerteágazó tevékenységet végez, és számos különféle pártoló képviseleti cselekvésre ad lehetőséget, ezért kulcsfontosságú, hogy az Önök szervezetének leginkább megfelelő cselekvési utat válasszák. Egy civil szervezet fő cselekvési lehetősége az ENSZ-ben a jelentéstételi folyamatban való részvétel, és panasztételi eljárás indítása. Ez a fejezet a jelentéstételi folyamatban való részvételt tárgyalja, a következő fejezetben lesz szó a panasztételi eljárás indításával összefüggő kérdésekről.

Nemzetközi szerződéses mechanizmusok

Amint a 3. fejezetben bemutattuk, a szerződéseket ellenőrző szervek olyan független szakértői bizottságok, amelyek figyelemmel kísérik a szerződések emberi jogi rendelkezéseinek megvalósítását. Ezek a testületek áttekintik és észrevételeket fűznek azokhoz a jelentésekhez, melyeket a szerződéses államok nyújtanak be rendszeres időközönként, megjelentetik a szerződés cikkelyeinek értelmezését és megvizsgálják az egyéni panaszokat, amennyiben a szerződés erre vonatkozó rendelkezést tartalmaz.

Mivel a bizottságok csak a szerződést ratifikáló államokról készítik el jelentéseiket, nézzenek utána, hogy mely szerződéseket ratifikálta az Önök országa. Ha az Önök országa nem tartozik a szerződéses államok közé, akkor a bizottság nem illetékes, következésképp nem készít jelentést az országról. Az ENSZ honlapján megtalálható, hogy az egyes szerződéseket mely államok ratifikálták: <http://www.unhchr.ch/html/menu2/convmech.htm> tájékozódhatnak.

Az állam által benyújtott jelentések célja, hogy felmérje és kiértékelje, hogy az állam mennyiben tesz eleget szerződéses kötelezettségeinek, a nemzetközi jog előírásainak. Az egyes országok felülvizsgálatára hozzávetőleg négy-ötévente kerül sor, a szerződés rendelkezéseinek megfelelően. Azt, hogy az Önök államának mikor kell jelentést benyújtania valamely bizottsághoz, ezen a honlapon ellenőrizhetik <http://www.unhchr.ch/hrostr.htm>.

A felülvizsgálat során a szerződéses állam feladata, hogy önértékelés gyanánt elkészítse saját jelentését, amely bemutatja, hogy milyen mértékben tett eleget a szerződéses kötelezettségeinek. A bizottság áttekinti a jelentést, és kérdéseket intéz az állam képviselőjéhez, majd a rendelkezésre álló információk alapján közzéteszi észrevételeit arról, hogy az állam mennyiben teljesítette illetve nem teljesítette szerződéses kötelezettségeit. Civil szervezetek úgynevezett. **árnyékjelentést** nyújthatnak be a szerződéses szervhez, az árnyékjelentés részletesen tárgyalja valamely kérdéskört, vagy bemutatja a szerződés rendelkezéseivel összeegyeztethetetlen visszatérő és tipikus jogsértéseket. Az árnyékjelentés benyújtása segíti a bizottságot abban, hogy következtetései helytállóak legyenek, rákérdezzen a problémákra, és megfogalmazza ajánlásait stb.

Tanácsok árnyékjelentés készítéséhez

Egy árnyékjelentés lehet terjedelmesebb beszámoló, de az is elképzelhető, hogy csupán egy rövidebb levél, de mindenképpen

- az illetékes bizottságnak kell címezni;
- ha lehetséges, akkor a bizottság munkanyelvén kell elkészíteni;
- tartalmazza a benyújtó szervezet bemutatkozását, és adja meg a kapcsolatfelvételhez szükséges információt;
- röviden foglalja össze az ország politikai, társadalmi és gazdasági helyzetét;

- összegezze a roma kisebbség életkörülményeit;
- mutassa be a visszatérő és tipikus jogsértéseket;
- szolgáljon konkrét és részletes példákkal az emberi jogok megsértésének eseteiről;
- ha lehetséges, tartalmazza a megállapításokat alátámasztó dokumentumokat, például statisztikai adatokat, valamint az adatgyűjtés módszertani ismertetését;
- tartalmazzon olyan kérdéseket, amelyeket a bizottság megkérdezhet az állam képviselőitől;
- szolgáljon javaslatokkal a helyzet jobbítására vagy az emberi jogok megsértésének megelőzésére; és
- használja a bizottság korábbi észrevételeit mércéül ahhoz az értékeléshez, amely mérlegre teszi, hogy az állam milyen mértékben tett eleget nemzetközi kötelezettségeinek.

A jelentések készítésekor, így az ENSZ szerveihez benyújtott árnyékjelentések esetében is elengedhetetlen a tárgyilagosság. Tartózkodni kell attól, hogy szenzációhajhász vagy érzelmileg túlfűtött kifejezéseket használjanak. Törekedjenek arra, hogy a jelentésben a szerződés rendelkezései tükröződjenek. Ha lehetséges, igyekezzenek konkrét megjegyzéseket fűzni az állam által benyújtott jelentéshez, amelyek elérhetőnek kell lennie 4–6 héttel azt megelőzően, hogy a bizottság megtárgyalja.

Árnyékjelentéshez kapcsolódó tennivalók

- *Kiderítendő*, hogy mikor esedékes az országjelentés tárgyalása – a világhálóról, vagy lépjenek kapcsolatba a megfelelő bizottság titkárával.
- *Küldjenek* részletes és pontos információt a bizottságnak.
- *Közleményben adjanak hírt* a kormányzat jelentéséről, mikor saját árnyékjelentésüket bejelentik.
- *Javasoljanak* kérdéseket, amelyeket a bizottság megkérdezhet az állam képviselőjétől.
- *Hozzák nyilvánosságra* a bizottság következtetéseit és ajánlásait.
- *Használják fel* a bizottság ajánlásait a hazai változtatások kikényszerítésére.

Szerződésen kívüli mechanizmusok

A harmadik fejezetben tárgyaltuk az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának szerepét, ez a Bizottság a legfontosabb testület az emberi jogokat védő nem-szerződésen alapuló ENSZ mechanizmusok között.

Az Emberi Jogok Bizottsága rendszeresen él azzal a lehetőséggel, hogy kinevez **különleges jelentéskészítőket**, akik valamely az emberi jogi terület független szakértői, és évente jelentésben foglalják össze meg-

állapításaikat a Bizottságnak. A különleges jelentéskészítők kapcsolatban állnak kormányokkal, és folyamatosan figyelemmel kísérik az általuk gondozott ügyet (monitoring), amennyiben lehetőségük van rá (ha engedélyezi az érintett ország kormánya). Ez a folyamatos figyelem vagy valamely emberi jogi témára irányul, vagy olyan országra szegeződik, ahol megsértik az emberi jogokat. Civil szervezetek valamely ügyet vagy problémát megbeszélhetnek a különleges jelentéskészítővel, ha a Főbiztos Hivatalánál, mely Genfben található, ezt kezdeményezik. A különleges jelentéskészítő figyelmét felhívhatják arra, hogy miről kérjen felvilágosítást a kormánytól, vagy hogy tegyen lépéseket az emberi jogok megsértésével kapcsolatban.

**Az emberi jogok néhány olyan területe,
ahol különleges jelentéskészítő tevékenykedik**

- Különleges jelentéskészítő a rasszizmus, a faji megkülönböztetés, a xenofóbia és a hozzájuk kapcsolódó türelmetlenség jelenlegi formáiról
- Különleges jelentéskészítő a migránsok emberi jogairól
- Különleges jelentéskészítő az oktatáshoz való jogról
- Különleges jelentéskészítő a megfelelő lakhatás jogáról, mely a megfelelő életszínvonalhoz való jog egyik összetevője
- Különleges jelentéskészítő a bírák és ügyvédek függetlenségéről
- Különleges jelentéskészítő a kínzásról
- Különleges jelentéskészítő a nőkkel szembeni erőszakról
- Különleges jelentéskészítő a testi és lelki egészség legmagasabb elérhető színvonalú élvezetének mindenkire kiterjedő jogáról

Az Emberi Jogok Bizottsága **munkacsoportokat** is kinevez, amelyek megbízatása arra szól, hogy vizsgáljanak ki meghatározott témakörbe tartozó emberi jogi ügyeket, majd késedelem nélkül levélben keresik meg az érintett kormányt, hogy adjon választ az emberi jogok megsértésére vonatkozó állításokra. A munkacsoport saját maga nem vizsgálódik, gyakran hasznosítják a civil szervezetek és más emberi jogi szerveződések információit.

Roma jogok szempontjából fontos munkacsoportok

- Munkacsoport a kényszerből vagy akaratuk ellenére eltűnt személyekről
- Munkacsoport az önkényes fogvatartásról
- Munkacsoport a Durban-ban elfogadott nyilatkozat és cselekvési program gyakorlati megvalósításának eredményeiről

Amennyiben az Önök szervezete úgy dönt, hogy kapcsolatba lép az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának valamelyik különleges jelentéskészítőjével vagy munkacsoportjával, úgy az általuk vizsgált emberi jogi területre vonatkozó összes rendelkezésükre álló információt adják át, és semmiképpen ne feledkezzenek meg az alábbiakról:

- az Önök szervezetének neve és címe
- a jogsérelem pontos részletei
- az áldozat(ok) adatai
- az elkövető(k) (ha ismertek) adatai
- az állam által megtett lépések, intézkedések (ha volt ilyen) részletei
- javaslat arra vonatkozóan, hogy a munkacsoport vagy a különleges jelentéskészítő mit válaszoljon, vagy milyen lépéseket tegyen.

Az ENSZ egy további szerződésen kívüli mechanizmusa az úgynevezett **1503-as eljárás**, amely lehetővé teszi, hogy az emberek közvetlenül az Emberi Jogok Bizottsághoz nyújtsanak be petíciót, kérve vizsgálat lefolytatását az emberi jogok megsértésének visszatérő és tipikus eseteiről. A Bizottsághoz évente több ezer levél érkezik, melyek különféle emberi jogi visszásságokról számolnak be, ám közülük csak nagyon kevés kap figyelmet a Bizottság részéről.

Végezetül, a „konzultatív státuszt” élvező civil szervezetek tanúvallomást tehetnek az Emberi Jogok Bizottságának éves közgyűlésén. A konzultatív státuszról, illetve az ilyen státuszú civil szervezetekről további részleteket tudhat meg ezen a honlapon: <http://www.un.org/esa/coordination/ngo>.

Európai mechanizmusok

A negyedik fejezet tárgyalta azokat a legfontosabb kormányközi szervezeteket, amelyek égisze alatt Európában emberi jogokat védő intézmények működnek, ez a három szervezet az Európai Unió, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, és az Európa Tanács.

Európai Unió

Az Európai Uniót létrehozó alapszerződés 1999. évi kiegészítései óta az Európai Unió irányító szervei „megtehetik a szükséges intézkedéseket a nemi hovatartozáson, faji vagy etnikai származáson, vallási és más hiten, fogyatékoságon, életkoron, szexuális irányultságon alapuló diszkrimináció leküzdésére”. Ez azt jelenti, hogy az Európai Unió cselekvően felléphet a tagállamok diszkriminatív törvényei és közpolitikai ellen. Az utóbbi években az Európai Unió egész sor olyan intézkedést hozott, amely arra irányul, hogy az Európai Unió határain belül és kívül leküzdjék a faji diszkriminációt.

Az Európai Unióban számos út nyílik a roma jogok ügyét pártoló képviselő számára. Az Európai Unió legfőbb intézményei, az Európai Unió Tanácsa (nem tévesztendő össze az Európa Tanáccsal), az Európai Bizottság, és az Európai Parlament. Mindhárom lehetőséget kínál pártoló képviselői tevékenységre. Például az Európai Parlament állásfoglalásai és az Európai Parlament egyes tagjai maguk is felhasználhatók érdekképviselői tevékenység támogatására a saját országban belül, ha az Ön országa tagja az Európai Uniónak. Az Európai Parlament egyes tagjai lehetőséget adnak arra, hogy megtárgyalják velük az emberi jogok országban belüli helyzetét, továbbá azt is, hogy miként kezelje az ilyen kérdéseket az Európai Unió. Ha Ön ezt a lehetőséget választja, vegye igénybe ugyanazokat a lobbizási módszereket, amelyeket hasonló esetben saját országán belül alkalmazna – ismerkedjen meg a szervezet hivatalos és nem hivatalos működésével, és azokkal a személyekkel, akik a legnagyobb érdeklődést tanúsítják a romák vagy más kisebbségek helyzete iránt.

Azokban az országokban, amelyek reményeik szerint csatlakozni fognak az Európai Unióhoz, mint például Horvátországban, Romániában, Bulgáriában és Törökországban, a civil szervezetek lobbizási tevékenysége különös jelentőséget kap annak fényében, hogy a csatlakozási tárgyalások időszaka kivételes lehetőségeket teremt a kisebbségek helyzetének jobbítására. Az Unióba való becsatlakozás reményében az országok különös érzékenységet tanúsítanak ez időszakban az emberi jogok megsértését bíráló megjegyzések iránt, mivel olyan reformok megvalósítására vállaltak kötelezettséget, amelyek a csatlakozáshoz elengedhetetlen politikai és gazdasági fölkészültségüket bizonyíthatják. A negyedik fejezet tárgyalta, hogy minden egyes csatlakozni kívánó országnak még mielőtt az Unió tagjává lesz, be kell emelnie saját törvényei közé az EU 2000/43. számú irányelvét a faji diszkrimináció tilalmáról. Ez kimondja, hogy a belső jogrendszernek tartalmaznia kell olyan szabályokat, melyek lehetővé teszik a diszkriminatív cselekmények elkövetőinek szankcionálását és az áldozatok kárpótlását. Ezekben az országokban tevékenykedő roma jogi aktivisták jelenleg egészen egyedülálló lehetőségük nyílik arra, hogy erőteljes tudatosító kampányokat folytassanak, és hogy a kormányzatot rászorítsák haladó szellemű diszkriminációellenes közpolitikák elfogadására és gyakorlatba való átültetésére.

Végezetül, gyakran hallhatók olyan állítások, miszerint az Európai Unió nehezen átlátható és nehezen kiismerhető intézményrendszer, valójában sok tekintetben éppen ennek ellenkezője igaz, hiszen az Európai Unió a maga alapszövegeinek nagy részét megjelenteti honlapján. Mindenképpen érdemes időt szakítani arra, hogy tüzetesen tanulmányozza az Európai Unió honlapját, hogy többet tudjon meg felépítéséről, jogrendszeréről és programjairól: <http://europa.eu.int>.

Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ)

A negyedik fejezet tárgyalta, hogy az EBESZ-en belül a roma jogok ügyét pártoló képviselő legfontosabb szervezeti egység az Emberi Jogok és Demokratikus Intézmények Iroda, és a hozzátartozó Kapcsolattartási Pont Roma és Szinti Ügyekben, valamint a Nemzeti Kisebbségi Főbiztos. Noha e két szervezet más nemzetközi szervezetekhez képest korlátozottabb pártoló képviselői lehetőségeket kínál, az EBESZ e két szervének módjában áll lépéseket tenni a hozzá eljuttatott (Önök által küldött) információ alapján, így például helyszíni ellenőrző csoportját. A helyszíni ellenőrzések konkrét eseményekre és körülményekre reagálnak, és nagymértékben hagyatkoznak különböző forrásokból származó információkra.

Végezetül, az EBESZ évente úgynevezett „Emberi dimenzió” üléseket tart, melyek főképp az egyes földrajzi régiók emberi jogi kérdéseivel foglalkoznak. Ezek az ülések jó alkalmat nyújtanak civil szervezetek számára hálózatépítésen túl arra is, hogy hangot adjanak az általuk képviselt ügyeknek, mivel számos alkalom kínálkozik, amelyeken civil szervezetek előadhatják mondanivalójukat. Azonkívül, hogy civil szervezetek az ülések központi színhelyén lehetőséget kapnak álláspontjuk kifejtésére, megrendezhetik a maguk párhuzamosan futó eseményeit is, ahol mód nyílik szövetségek építésére, és emberi jogi kérdésekről folytatott eszmecserekre. Az EBESZ sürgős ügyekben rendszeresen tart úgynevezett „ad hoc” üléseket. Az ad hoc ülések összehívásáról szóló előzetes értesítést közzéteszik az EBESZ honlapján, ez azért lényeges, mert az ad hoc ülések a jogvédő aktivisták egyik fontos fórumaként szolgálnak, kormányokat szembesíthetik az emberi jogi ügyekre vonatkozó civil szervezeti célkitűzésekkel. Az EBESZ eseménynaptára megtalálható az EBESZ honlapján: <http://www.osce.org>.

EBESZ találkozó cselekvési tervet fogadott el a roma és a szinti kisebbségekkel szembeni diszkrimináció leküzdésére

Hivatalosan bejelentették, hogy az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) Miniszteri Tanácsa 2003. december 3-án Maastrichtban jóváhagyta a roma és a szinti kisebbségekkel szembeni diszkrimináció megszüntetésére irányuló cselekvési tervet.

„A romákért a romákkal” alcímet viselő cselekvési terv részletesen kifejti, hogyan veszik fel a harcot a roma közösségekbe tartozó személyekre irányuló diszkrimináció és fajgyűlölet különböző megnyilvánulási formáival. Olyan problémákat taglal, mint például a rendőrök és média diszkriminatív bánásmódja a romákkal és szintikkel szemben, lakás- és életkörülmények, munkanélküliség, egészségügyi ellátás, oktatáshoz való hozzájutás lehetőségeinek javítása. Az EBESZ Emberi Jogok és Demokratikus Intézmények Iroda új feladatokat kap, az EBESZ más intézményeivel és szerveivel együttműködve segíti a tagországokat diszkrimináció ellenes törvények megalkotásában, diszkrimináció ellen küzdő testületek felállításában, szakértői anyagok összegyűjtésében, a romák élethelyzetét érintő közpolitikák kidolgozásában.

RFE/RL NEWSLINE Vol. 7, No. 226, Part II, 3 December 2003

Európa Tanács

Az Európa Tanács 45 tagállamból áll, ezen kívül számos állam megfigyelőként tagja. Valamennyi tagállamnak el kell fogadnia aláírásával és ratifikációs eljárás lefolytatásával az Európai emberi jogi egyezményt, melynek teljes neve: Európai egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről. Az Európai egyezmény az Európa Tanács minden tagországában hatályos törvény. Az Európai egyezmény az Európa Tanács rendszerében központi helyet foglal el, amiből az következik, hogy Európa Tanács mindenképp felelősséget biztosít az emberi jogok ügyének.

Az Európa Tanács emberi jogi mechanizmusainak legfőbb erőssége az Emberi Jogok Európai Bírósága, mely az Európai Egyezmény jogalkalmazási mechanizmusa. Az Emberi Jogok Európai Bíróságáról és a bíróság jelentőségéről a roma jogokkal kapcsolatban a következő fejezetben lesz szó. Az Európa Tanács Bíróság mellett számos más lehetőséget kínál pártoló képviselői tevékenységre. Jogvédő aktivisták helyesen teszik, ha az Európa Tanácsnak legalább az alábbi intézményeivel megismerkednek:

- Európai szociális karta (módosított)
- Rasszizmus és intolerancia elleni európai bizottság
- Kínzás megelőzésével foglalkozó európai bizottság

- Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény
- Európa Tanács Emberi Jogok Biztosa
- Parlamenti Közgyűlés

Európai szociális karta: A Kartába foglalt szociális jogok megvalósításának ellenőrzése a kartában részes országok által rendszeresen benyújtott jelentések révén történik. Az országjelentéseket a Szociális Jogok Európai Bizottsága tekinti át. A konzultatív státusszal rendelkező civil (nem-kormányzati) szervezetek élhetnek a „kollektív panasz” előterjesztésének lehetőségével a karta olyan cikkelyeivel kapcsolatban, amelyet az érintett állam elfogadott. A konzultatív státusszal nem rendelkező civil szervezetek is benyújthatnak anyagokat a Bizottsághoz, amelyekkel segítik a Bizottság rendszeres ellenőrző tevékenységét, hogy meg tudja ítélni, a tagállamok eleget tesznek-e a kartába foglalt és általuk elfogadott rendelkezéseknek.

Rasszizmus és Intolerancia Elleni Európai Bizottság: A negyedik fejezet már említette, hogy a Rasszizmus és Intolerancia Elleni Európai Bizottság nem szerződés által létrehozott szerv, ezért nem is ellenőrző testület, ám munkája részben kapcsolódik az Európa Tanács tagállamait ellenőrző tevékenységekhez. A Bizottság 4–5 éves ciklusokban készít jelentést az egyes tagállamokról. A Bizottság ezenkívül kidolgozza az Általános Közpolitikai Ajánlásokat, felgyűjti és széles körben terjeszti az „élenjáró gyakorlat” példait, és más módon is előmozdítja a diszkrimináció tilalmát. A roma jogok ügyének pártoló képvisellete szempontjából két különösen fontos Általános Közpolitikai Ajánlás a 3. számú Általános Ajánlás, amely *A romákkal/cigányokkal szembeni rasszizmus és intolerancia leküzdése* címet viseli, és a 7. számú Általános Ajánlás, melynek címe a *Nemzeti törvényhozás szerepe a rasszizmus és a faji diszkrimináció elleni küzdelemben*.

Jelentéskészítés időszakában a Bizottság tájékoztató megbeszéléseket folytat civil szervezetekkel, ilyen alkalmakkor az Önök civil szervezetének is módjában áll tájékoztatást adni a közösségükben tapasztalt diszkrimináció és rasszizmus dokumentált eseteiről és formáiról.

Kínzás megelőzésével foglalkozó európai bizottság: A Bizottság az Európa Tanács tagállamaiban végez ellenőrző és tényfeltáró tevékenységet, vizsgálódásai elsősorban a fogva tartás körülményeire összpontosítanak, de a fogva tartással kapcsolatos egyéb feltételekre is kiterjednek. A Bizottság a megfogalmazott ajánlásokat bizalmas formában hozza az érintett állam tudomására. Ezek a jelentések csakis az érintett állam jóváhagyásával hozhatók nyilvánosságra, vagy abban az esetben, ha az állam nem hajlandó együttműködni az ajánlások valóra váltásában. Ez utóbbi esetben, ha a Bizottság kétharmada támogatja, a jelentést nyilvánosságra hozzák.³

A Bizottság rendszeres, valamint *ad hoc*⁴ látogatásokat tesz. Civil szervezetek információt küldhetnek a Bizottságnak, az ilyen jelentés foglalkozhat a kínzás egyedi esetéről, de foglalkozhat a kínzás tipikus és visszatérő eseteiről is. A Bizottság visszajelzést ad arról, hogy megkapta az információt, ám jelentéseinek

bizalmas jellege miatt észrevételeit nem közli az információ megküldőjével. Az így kapott információnak kiemelkedő jelentősége van a Bizottság működésében, ezért is lényeges, hogy a jelentéseket a hosszú távon érvényesülő megelőzés szem előtt tartásával küldjék.

Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény: Az egyezmény végrehajtását az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága ellenőrzi. A ratifikáló államok minden ötödik évben jelentést tesznek a szerződéses kötelezettségeket megvalósító intézkedéseikről. Civil szervezetek azzal járulhatnak hozzá az államok rendszeres értékeléséhez, hogy találkoznak a Bizottság Tanácsadó Testületének valamelyik tagjával, mikor országlátogató munkáját végzi, vagy azzal, hogy a Bizottság titkárságához megküldik anyagaikat.

Európa Tanács Emberi Jogok Biztosa: A hivatalt betöltő legelső Biztos, megbízatásának rövid ideje alatt, a roma jogok fontos szószólójának bizonyult, és számos alkalommal vetett fel romákat érintő nagy fontosságú emberi jogi problémákat. A Biztosnak megküldhetők egyéni panaszok, aki nyilvánosan fűzhet észrevételeket a jogsértő esetekhez. A Biztos ez idáig számos jelentést készített különböző országokról és/vagy témakörben.

Parlamenti Közgyűlés: Végezetül, a jogvédő aktivisták és civil szervezetek lobbizhatnak az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének tagjainál. A Parlament által készített ajánlások jól felhasználhatók országon belüli pártoló képviselő munkájához. Voltak olyan emberi jogi esetek, mikor az Európa Tanács más hivatalos szerve nem tett lépéseket, ám a Parlamenti Közgyűlés időben és elkötelezettséggel reagált, ilyen volt például a romák kiutasításának esete Németországból Szerbiába.

A Parlamenti Közgyűlés égisze alatt különféle Ellenőrző Bizottságok működnek, amelyeket felhatalmaztak az Európa Tanács új tagállamainak ellenőrzésére, hogy vizsgálják, eleget tesznek-e az Emberi jogok európai egyezményébe foglalt rendelkezéseknek. A ellenőrzést végző bizottságok:

- Jogi Ügyek és Emberi Jogok Bizottsága
- Politikai Ügyek Bizottsága
- Ellenőrző Bizottság

Az efféle ellenőrzésbe vont államok listája megtalálható a világhálón itt: [//stars.coe.fr/Synopsis_works.htm](http://stars.coe.fr/Synopsis_works.htm). Az emberi jogok bármely tagországban tapasztalt megsértéséről szóló információt, vagy a más tagország jogszabályaival és gyakorlatával összefüggően teendő intézkedések iránti kérelmeket is a Jogi Ügyek és Emberi Jogok Bizottságának lehet megküldeni.

További információ található mindezen témákról és az Európa Tanács többi testületéről az Európa Tanács honlapján: <http://www.coe.int>.

Az emberi jogok érvényesítése: nemzetközi szintén tervezett pártoló képviseleti tevékenység stratégiájának kialakítása

Gondolja át a következő helyzetet

Mához hat hónapra esedékes az ENSZ Faji Diszkrimináció Elleni Bizottságának az ülése, melyen áttekintik Magyarország kormányának jelentését.

1. Milyen lépéseket tesz az Önök szervezete országos szinten annak érdekében, hogy a roma jogok ügye ne maradjon szó nélkül ezen a hat hónap múlva esedékes ülésen?
2. Milyen akciókat szerveznek nemzetközi szintén?
3. Melyek pártoló képviseleti tevékenységük céljai ebben a helyzetben?
4. Milyen eszközök állnak az Önök rendelkezésére?

Most pedig gondolja át újból a fenti négy kérdést, de egy másik elképzelt helyzethez illesztve a pártoló képviseleti tennivalókat: Az Önök országa azt reméli, hogy a közeljövőben csatlakozhat az Európai Unióhoz. A romák sanyarú helyzetben élnek az Önök országában: rendszeresek a rasszista megnyilvánulások, és sok közintézmény nyílt diszkriminációt gyakorol velük szemben. Az országnak jelenleg nincs átfogó diszkrimináció ellenes törvénye, közpolitikai gyakorlata is sok tekintetben diszkriminatív.

Jegyzetek

- ¹ Az angol 'advocacy' kifejezés mindazon tevékenységek összefoglaló megnevezése, amelyekkel nem kormányzati szerveződések valamely ügyet, társadalmi értéket, érdeket támogatnak azzal a céllal, hogy elérjék a kormányzati közpolitika általuk kívánatosnak tartott megváltozását. A kormányzati közpolitikára ilyen külső szereplők általi befolyásolása főképp háromféle tevékenységi körben bontakozik ki: jogi képviselet, érdekcsoportok lobbizása, eszmei meggyőzés. Az angol kifejezés a latin 'advocatus Dei' (magyarul: Isten ügyvédje) vallási kifejezésre megy vissza, ez a személy, aki a boldoggá vagy szentté avatási pörben a boldoggá (szentté) avatandó személy érdemeit felsorolja, őt védi.
- ² Átvéve: Just Associates. *A New Weave of Power, People & Politics: The Action Guide for Advocacy and Citizen Participation. (Hatalom, nép és politika új elrendezése: cselekvési útmutató a pártoló képviselethez és az állampolgári részvételhez)*. Megtalálható ezen a honlapon: <http://www.justassociates.org/ActionGuide.htm>.
- ³ Steiner, H. és Alston, P. *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals. (A nemzetközi emberi jogok kontextusa: jog, politika, morál)* Oxford University Press, New York: 2000, 796. oldal
- ⁴ Az ad hoc látogatás voltaképpen kínzásra vonatkozó súlyos és sürgető tényállításra adott válasz.

Második rész
Az emberi jogi gondolkodásmód

8. fejezet

Emberi jogok
érvényesítése peres úton

Ismerd jogaidat, és ne engedj belőlük

8. EMBERI JOGOK ÉRVÉNYESÍTÉSE PERES ÚTON

Bevezetés

Az előző fejezetekben áttekintettük a közcélú cselekvések különféle formáit, amelyekkel serkenteni lehet olyan társadalmi változások bekövetkezését, melyek megkönnyítik a velünk született és elidegeníthetetlen egyetemes emberi jogaink érvényesülését. Ez a fejezet az emberi jogi közcélú cselekvések közül a peres eljárást tárgyalja.

A legtöbbször akkor fordulnak jogi szakértőhöz, ha valami nyomós ok miatt rákényszerülnek. Sokan eleve valami rosszra gondolnak, ha jogászról esik szó. A szegénységben élők viszont a legegyszerűbb ügyvédi szolgáltatás igénybevételét sem engedhetik meg maguknak, másra kell a pénz. Amikor a között kell választani, hogy ügyvédet fogadjunk vagy a napi betevőt, vegyünk meg, senki sem választja az ügyvédet. Sokan csak akkor fordulnak ügyvédhez, ha már égető a szükség – például akkor, ha bűncselekmény elkövetésének gyanúja miatt valaki letartóztatásban találja önmagát vagy egyik családtagját.

Mindazonáltal érdemes megfontolni a következőket:

- Demokráciában az igazságszolgáltatás igénybevétele az egyik legeredményesebb eszköz arra, hogy törvényes úton társadalmi változásokat hívjunk életre.
- Miként az előző fejezetekben említettük, a nemzetközi jog garantálja az alapvető emberi jogokat. Amikor valakit emberi jogaiban sérelem ér, joga van az igazságszolgáltatásra. Az igazság szolgáltatásának elsődleges hivatalos szerve a bíróság.
- Voltaképpen bírósági termekben játszódtott le az előző két évszázad sok társadalmi mozgalmának jelentős eseménye, illetve jogi cselekvés vagy bírósági ítélet alakította ki e mozgalmak alapjait.

Vegyünk például az Egyesült Államok polgárjogi mozgalmát. A XX. század kezdetétől használják polgárjogi aktivisták a rasszista törvények, közpolitikák és gyakorlat elleni küzdelemben a perlés eszközt, hogy kimondassák a bírósággal e törvények, közpolitikák és gyakorlat alkotmányellenességét. Akkoriban, vagyis a nemzetközi emberi jogi törvények elfogadása előtt, az amerikai polgárjogi aktivisták újra meg újra bírósági pereket indítottak, hogy bebizonyítsák a különféle helyi törvények, illetve közpolitikai gyakorlat alkotmányellenességét. A híres *Brown-ügyben* (Brown v. Board of Education) a Legfelsőbb Bíróság 1954-ben kimondta a faji alapon szegregált oktatás alkotmányellenességét, a következő évtizedekben az amerikai polgárjogi aktivisták újra és újra erre az ítéletre hivatkoztak, hogy az ország minden iskolakörzetében megvalósuljon a Legfelső Bíróság ítéletének gyakorlati alkalmazása, az oktatás egyenlősége.

Az emberi jogi cselekvések között kiemelkedő fontosságú a bíróságon lefolytatott peres eljárás. A perlésnek többféle célja lehet. Vannak olyan emberi jogi viszonyok, ahol mindössze azért van szükség jogászra, mert olykor előfordul igazságtalanság. Ha például valakit rosszhiszeműen megvádolnak bűncselekmény

elkövetésével, és az ügyész döntése mögött pusztán személyes ellenszenv húzódik meg, vagy esetleg az, hogy az illetőt jogvédő tevékenysége miatt bajkeverőnek tartja a kormány, akkor a megvádolt személy védelmében szükség van jogi lépések megtételére. Akinek emberi jogait éri jogsérelem, annak számára célravezető módszer a peres eljárás, akár a jogsértés kiigazítását, akár kártérítést szeretne elérni. Ám emberi jogi peres eljárás azzal a céllal is indítható, hogy előrelendítse a társadalmi változást. Az ilyen típusú bírósági eljárás neve „stratégiai perlés”, erről szól a most következő rész.

Stratégiai perlés

A stratégiai perlés elsősorban annak következtében jelent meg a jogvédelem eszköztárában, hogy a második világháború után megerősödött emberi jogok nemzetközi védelme, és ezzel együtt sokkal hangsúlyosabb lett a társadalmi mozgalmakat támogató jogi cselekvés szerepe.

A **stratégiai perlés** olyan jogi cselekvés, amelyet társadalmi változás életre hívásának szándékával kezdeményeznek. A stratégiai perlés célja, hogy a bíróság kedvező döntésével kiprovokálja a társadalmi valóság

megváltozását. Stratégiai peres ügyben a felperes nem pusztán a maga érdekében, az általa elszenvedett jogsértés orvoslása céljából él a jogszolgáltatás eszközével, hanem azért is, hogy véget vessen annak a bánásmódnak, amely egy egész embercsoportot lealacsonyít és megaláz, hogy a kormányt az emberi jogok tiszteletben tartásán alapuló politika elfogadására vagy teljesítésére ösztönözze, vagy hogy más módon jobbítsa a társadalmi és jogi viszonyokat. A stratégiai perlés célja a szisztematikus (rendszerszerű) igazságtalanságok leküzdése. Az egyedi jogtalanság megszüntetése mellett távlatosabb célokat követ és szélesebb kihatású eredményeket kíván elérni.

**A stratégiai perlés
célja a szisztematikus
(rendszerszerű)
igazságtalanságok leküzdése.
Az egyedi jogtalanság
megszüntetése mellett
távlatosabb célokat követ
és szélesebb kihatású
eredményeket kíván elérni**

A fejezet itt következő része bevezetést nyújt a stratégiai perlés világába, különös tekintettel a nemzetközi szinten megvalósítható jogi cselekvésekre. Ez a kézikönyv gyakorlati okok miatt nem tárgyalja az egyes országok igazságszolgáltatási rendszereinek sajátosságait. Ám akik az emberi jogok kikényszerítése

céljából a hazai és a nemzetközi szinten élni kívánnak perlés adta lehetőségekkel, azok számára magától értetődő módon nélkülözhetetlen a hazai bíróságok szerepének és eljárásainak ismerete. A peres eljárás nem egyhamar hoz eredményt, évekig is eltarthat, mire ítélet születik – különösen a nemzetközi jogi fórumokon. Ilyen ügyekben kérd ki egy jogász, vagy tapasztalt hazai civil szervezet, vagy az ERRC segítségét illetve tanácsát, ha szükséges.

**A peres eljárás nem egyhamar
hoz eredményt, évekig is
eltarthat, mire ítélet születik
– különösen a nemzetközi
jogi fórumokon**

Romák által kezdeményezett stratégiai perlés: az Ostrava-ügy

1999. június 15-én 12 ostravai roma származású gyermek és szüleik, számos roma vezető és jogvédő civil szervezet segítségével, és az ERRC koordináló támogatásával panaszt nyújtott be a Cseh Köztársaság alkotmánybíróságához, kifogásolva a csehországi iskolákban tapasztalható szisztematikus faji szegregációt és diszkriminációt. Az alkotmánybírósági kereset arra hivatkozva élt panasszal Ostrava öt eltérő tantervű kisegítő iskola igazgatója, az Ostravai Iskolaszék és az Oktatási Minisztérium ellen, hogy részben az eltérő tantervű kisegítő iskolák bevett gyakorlata, részben a jogszabályok alkalmazása a 12 panaszos roma diák *de facto*¹ és *de jure*² faji szegregációját eredményezte.³

A roma gyermekek túlreprezentáltsága a kisegítő iskolákban hosszú ideje tudott volt a cseh kormányzati tisztviselők számára, ők maguk ténylegesen elismerték a probléma meglétét a velük készült interjúkban. A helyzetet változtatni képes reform mégsem valósult meg. A cseh oktatásigazgatási szervek már jóval az 1989 előtti időszakban szándékolttan irányítottak aránytalanul nagy számú roma gyermeket kisegítő iskolába. A kormányzat hivatalos statisztikai adataiból kiolvasható, hogy már 1984-ben eltérő tantervű kisegítő iskolába járt a roma tanulók fele. A hosszú évek óta folytatott kormányzati politika által is gerjesztett tömeges diszkrimináció azt mutatja – és ez a legkevesebb, ami erről mondható –, hogy a hatóságok készséggel eltűrik, hogy a roma gyermekek oktatási esélyegyenlőségének joga generációról generációra nincs biztosítva. A jogi keresetet kezdeményező 12 ostravai roma gyermek és az ő szüleik kifogtak türelmükből.

A kereset azt állítja, hogy a panaszosokat és rajtuk kívül igen sok roma diákot csakis roma származásuk alapján irányították az értelmi fogyatékkal élők számára fenntartott iskolákba. A panaszosok továbbá arra is hivatkoztak, hogy faji szegregációnak és diszkriminációnak vannak kitéve azáltal, hogy eltérő tantervű kisegítő iskolába járnak. A szegregáció következtében a legtöbb roma gyermek nem élvezheti az oktatási esélyek egyenlőségét, mert megtagadják tőlük. A panasz más jogforrások mellett az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogára (jurisprudencia) támaszkodott.⁴ A kereset arra hivatkozott, hogy az oktatásban megvalósuló faji szegregáció és diszkrimináció sérti a Cseh Köztársaság alkotmányát, a Cseh alapvető jogok és szabadságok kartáját, belső (csehországi) törvényi rendelkezéseket, illetve számos kötelező érvényű nemzetközi egyezményt, például az Emberi jogok európai egyezményét.

Keresetükkel a panaszosok az alábbi együttes jogorvoslatokat kívánták elérni:

- mondja ki a bíróság, hogy a panaszosok csehországi és nemzetközi törvényekbe ütköző faji diszkrimináció és szegregáció áldozatai voltak;
- kárpótló oktatás pénzalapjának létrehozását, amely a kisegítő iskolai szegregációs oktatás okozta lemaradásért nyújt kárpótlást azáltal, hogy finanszírozza a felperesek – és más hasonló helyzetben lévők – pótlólagos oktatását és képzését, hogy felkészülhessenek és eséllyel induljanak a középiskolák (nem szakképző iskolák) felvételi vizsgáin; valamint

- annak elrendelését, hogy az Ostravai Iskolaszék és az Oktatási Minisztérium az ostravai iskolákban 3 éven belül számolja föl a faji diszkriminációt, és ez idő alatt közösen dolgozzanak ki egy olyan oktatási reformtervet, amely képes a faji egyensúly megteremtésére.

Ezen kívül a panaszosok kérték annak kötelezővé tételét, hogy tájékozottságon alapuló szülői beleegyezés nélkül ne lehessen a gyermekeket kisegítő iskolába irányítani, ami magyarárn szólva azt jelenti, hogy a szülőknek megfelelő felvilágosítást kell kapni a beleegyezéssel járó jogokra és következményekre nézve ahhoz, hogy önkéntes írásbeli beleegyezésüket, ha úgy akarják, megadják, de a beleegyezést meg is tagadhatják.

Az ERRC nyolc hónapos helyszíni feltáró munkát végzett Ostravában. Az Ostravai Iskolaszék szerint 1999 elején az iskolakerületben 8 kisegítő iskola működött, feladatuk a „szellemi fogyatékos tanulók oktatása” volt. Ugyanebben az időben 70 általános iskolában oktattak „normális” tanulókat. Az ERRC Ostrava összes eltérő és normál tantervű iskolájából összegyűjtötte a statisztikai adatokat. Minden egyes iskola hivatalos, aláírással és pecséttel ellátott dokumentumban közölte az iskolában tanuló roma és nem-roma tanulók számát. Miként korábban jeleztük, a számadatok megdöbbentőek. Az adatokból kiolvasható, hogy miközben az összes ostravai nem-roma tanuló közül mindössze 1,8 százalék járt kisegítő iskolába, addig az összes ostravai roma tanuló 50,3 százaléka volt kisegítő iskola diákja. Ebből fakadóan az ostravai iskoláskorú roma gyermekek közül kisegítő iskolába járók aránya több mint 27:1 arányban felülmúlta az ostravai iskoláskorú nem-roma gyermekek közül kisegítő iskolába járók arányát. Másképpen szólva a roma gyermekek huszonhét-szer nagyobb eséllyel kerültek kisegítő iskolába, mint a nem-roma gyermekek.

Az ERRC által összegyűjtött statisztikai adatokból az is kiolvasható, hogy miközben az ostravai általános iskolások kevesebb, mint 5 százaléka volt roma, a kisegítő iskolák tanulóinak több mint 50 százaléka volt roma. Az ostravai iskolakerület nem egyedülálló eset a Cseh Köztársaságban. A kormány elismerte, hogy az egész országban hozzávetőleg a roma gyermekek 75 százaléka kisegítő iskolában tanul, és a kisegítő iskolába járó tanulók jóval több, mint a fele roma.

Az összesített statisztikai adatok által jelzett faji szegregáció egybevégt az iskolatípusok szintjén kimutatható tényekkel. Ezek szerint az Ostravában működő 8 kisegítő iskola közül öt kisegítő iskolában a roma tanulók aránya több mint 50 százalék, négy iskolában 75 százalék feletti, három iskolában 80 százalék feletti, kettő iskolában pedig a 90 százalékot is meghaladja. A roma tanulók aránya az Ostravában működő minden egyes kisegítő iskolában több, mint 16 százalék – ez több, mint háromszorosa a roma gyermekek ostravai iskoláskorú népességén belüli arányszámának.

Ezzel szemben a normál tantervű ostravai iskolák közül 32 iskolában egyetlen egy roma tanuló sem volt. Másik 21 iskolában 2 százaléknál kevesebb a roma tanulók aránya. Vagyis összesen 53 normál tantervű általános iskolában – ami Ostrava iskoláinak 75 százaléka – 2 százaléknál kisebb a roma tanulók aránya

annak ellenére, hogy az iskolakerület egészének iskolakorú népességében 4 százalék a roma gyerekek részaránya. Ostrava eltérő tantervű és normál tantervű iskoláit sikeresen szegregálták egymástól faji alapon. Úgy is fogalmazhatunk, hogy Ostrava a faji csoportokat megkülönböztetve két különálló iskola-rendszert működtet – kisegítő iskolát a romák, és normál tantervű iskolát a nem-romák számára.

Az ERRC felkérésére Daniel Reschly professzor, az egyesült államokbeli Vanderbilt Egyetem Speciális Oktatás Tanszékének vezetője, aki a speciális oktatásban tapasztalható kisebbségi túlreprezentáltság problematikájának világszerte elismert egyik legjobb szakértője elemezte az ostravai adatokat és készített jelentést. Reschly professzor megállapította, hogy az a magas arányszám, amilyen mértékben a roma tanulók túlreprezentáltak az ostravai kisegítő iskolákban, sehol másutt nem ismeretes, ami önmagában prima facie bizonyíték a faji szegregáció és a diszkrimináció meglétére.

Reschly professzor jelentése megmutatta, hogy a romák túlreprezentáltságának az a mértéke, amely a Cseh Köztársaság kisegítő iskoláiban található, minőségileg túlszárnyalja – valójában teljesen más dimenzióban mozog – a faji kisebbségek túlreprezentáltságának bármely más környezetből ismeretes hasonló mérőszámát. Például, az Egyesült Államok kormányának egyik közelmúltban készített tanulmánya, amely a faji kisebbségek túlreprezentáltságát vizsgálta a speciális tantervű osztályokban New York város iskolakörzetének egész területén, aggodalomra okot adónak találta, és a „nagyfokú egyenetlenség” kifejezést használta amiatt, mert a speciális tantervű iskolai férőhelyek betöltése faji és etnikai meghatározottságúnak tűnt ott, ahol „a fekete diákokat a fehérekhez képest több mint kétszer nagyobb valószínűséggel irányították speciális tantervű iskolába”. Ezzel szemben az ostravai kisegítő iskolákban tanuló roma tanulók százalékos aránya a száz százalék többszörösével felülmúlja a romáknak az iskolakorú népesség egészében mért arányát. Számos egyesült államokbeli törvény és jogeset tanúsítja azt a tényt, hogy az értelmi képességek mérésére alkalmatlan teszt, vagy a tesztek nem megfelelő használata miatt előfordul diszkrimináció az Egyesült Államok nyilvános elemi iskoláiban, ám sehol sem tapasztalható olyan mértékű diszkrimináció, mint amelyet az ostravai statisztikai adatok dokumentálnak.

A kereset azt állítja, hogy a panaszosok – miként Ostravában és szerte a Cseh Köztársaságban élő roma gyermekek –, kénytelenek voltak elszünetelni oktatáshoz való jogaik súlyos megsértését, ami súlyos pszichológiai és érzelmi ártalmat okozott. A panaszosok az alábbiakat kifogásolták:

- normál tantervű iskolákhoz mérten lényegesen alacsonyabb színvonalú oktatásban részesültek;
- ténylegesen megvonták tőlük annak lehetőségét, hogy visszakerülhessenek normál tantervű oktatásba;
- jogszabályi rendelkezés, illetve kialakított gyakorlat lehetetlenné tette, hogy tanulmányaikat középiskolában (nem szakképző iskolában) folytassák, amiből az a járulékos kár származott, hogy leszűkítette foglalkozási lehetőségeiket;
- rájuk süttött bélyeg szerint ők „hülyék”, ez a megjelölés életük végéig elkíséri őket, miáltal csorbul önbecsülésük, megalázottságot és elidegenedettséget éreznek, önmagukat értéktelennek tartják;

- tanulóként fajilag szegregált osztályokba kényszerítették őket, ezáltal megtagadták tőlük a multikulturális oktatási környezet előnyeit.

A roma tanulók ily magas kiegészítő iskolai arányszámára gyakran azt a tényt hozzák fel igazolásul, hogy a roma gyermekek értelmi képességei nem ütik meg a kellő mértéket az Oktatáspszichológiai Központok (PPP központok) által elvégzett teszteléseken. Ám több jel is utal arra, hogy az „intelligencia” mérésének alkalmazott módszerei hibásak és megbízhatatlanok. Az intelligencia mérésére használatos tesztek jó részéről már kimutatták, hogy faji csoportok esetében használatuk torz eredményekre vezet, és egyelőre nem létezik olyan IQ teszt, amelyet speciálisan a csehországi roma gyerekek értelmi képességeinek megbízható értékelésére alakítottak volna ki. Továbbá nem fordítanak elegendő gondot arra, hogy a roma gyermekek tesztelésekor figyelembe vegyék az előre jelezhető kulturális, nyelvi és/vagy más okból előálló akadályokat, amelyek rendszerint csökkentik az „intelligenciamérés” eredményének érvényességét. Számos pszichológus arról tájékoztatta ERRC-t, hogy az értelmi képességeket tesztelésére valójában nem is létezett általánosan elfogadott módszer, maga a tesztelést végző pszichológus választhatta ki a neki tetsző bármelyik tesztet, miáltal az egész tesztelési eljárás ki volt szolgáltatva a faji előítéletek, a kulturális érzéketlenség, és más, a teszteléshez nem hozzátartozó tényezők befolyásoló hatásának. Végezetül megemlítjük, hogy a leggyakrabban használt tesztek kiválasztásába, illetve összeállításába csak nagyon kevés roma személyt vontak be, ha egyáltalán megtették.

A panaszosok az itt bemutatott akadályokra hivatkoztak beadványukban, és érvelésük szerint ahhoz a tényálláshoz, hogy őket kiegészítő iskolába irányították, hozzájárult „a vonatkozó jogszabályok alkalmazásának általános gyakorlata, amely oda vezetett, hogy ténylegesen megvalósult a faji szegregáció és diszkrimináció”. Mindenekelőtt azzal érveltek, hogy faji alapon irányították őket elkülönült oktatási intézménybe, miáltal „de facto” szegregáció érte őket. Továbbá azzal is érveltek, hogy a szegregáció következményeképpen diszkrimináció is érte őket azáltal, hogy gátolták az egyenlő oktatáshoz való joguk élvezetét, azaz faji hovatartozásuk miatt megtagadták tőlük a megfelelő színvonalú oktatást.

A belső jogorvoslati lehetőségek kimerítése

A cseh Alkotmánybíróság 1999. október 20-án meghozott határozatában elutasította a panaszt. Az Alkotmánybíróság határozata többek között kimondta, hogy nem volt kellően alátámasztva az a vélelem, hogy a faji alapú szegregáció illetve diszkrimináció történt. Tudomásul vette ugyan, hogy „elismerésre méltó a panaszban felhozott érvek meggyőző ereje”, ám úgy találta, hogy a Bíróság hatásköre csupán az egyéni panaszok sajátos körülményeinek megítélésére terjed ki, de az ostravai, illetve csehországi faji diszkrimináció jellegzetességeit és/vagy diszkrimináció gyakorlatát alátámasztó bizonyítékok megítélésére nincs illetékessége. Az Alkotmánybíróság kimondta, hogy „a felperesek panaszukat [átfogó] statisztikai adatokkal és szakértői véleményekkel [kellően alátámasztották], de tévedésben voltak, amikor nem ismerték fel, hogy az Alkotmánybíróság, felhatalmazása alapján – a betérjesztett alkotmányos jogeseteket illetően – csakis egyedi jogi cselekedet ügyében hozhat döntést, és vizsgálódásának az egyedi jogeset körülményein belül kell maradnia” [nincs felhatalmazása arra, hogy észrevételeket

fűzzön, vagy határozatot hozzon az ösztársadalmi vagy kulturális diszkrimináció egész jelenségköréről]. Határozatában ragaszkodott ahhoz, hogy a panaszosok nem bizonyították, hogy az ő egyedi esetükben faji diszkrimináció történt.

A Bíróság megjegyezte, hogy a panaszosok nem fellebbezték meg azt a döntést, amely őket kisegítő iskolába irányította, és hogy a panaszosok szülei – az egyik panaszos kivételével – írásos beleegyezésüket adták e döntéshez. A Bíróság végeredményben kimondta, hogy mivel a panaszosok a beiskolázás során elmulasztották a rendelkezésükre álló lépések megtételét, ezzel kizárták a jogorvoslat lehetőségét az oktatásban elszenvedett faji diszkrimináció tárgyában, bármennyire jól megalapozott is a panasz. Ami a panaszosoknak arra való hivatkozását illeti, hogy a szülők nem kaptak kielégítő tájékoztatást gyermekeik kisegítő iskolába irányításának következményeiről, a Bíróság fenntartása szerint a felelősség ebben az esetben a szülőket terheli, akik kérhettek volna felvilágosítást, de nem igényelték. A Bíróság határozata egyszerűen elutasította az Emberi Jogok Európai Bírósága által lefektetett sztemderdek alkalmazását az Egyezmény 14. cikkelyébe foglalt faji diszkrimináció bizonyítására, annak ellenére, hogy a Cseh alapvető jogok és szabadságjogok kartájának 10. cikkelye kimondja, hogy a nemzetközi jog felülmúlja a belső jogot, amennyiben rendelkezéseik eltérnek egymástól. A Bíróság hallgatólagosan elismerte, hogy megalapozottak a panaszosok igényei, mivel úgy fogalmazott, hogy „feltételezése szerint a Cseh Köztársaság illetékes hatóságai a felperesek javaslataival behatóan és eredményesen kívánnak foglalkozni”.

A panaszosok állítására, miszerint a kisegítő iskolák működését nem ellenőrizték megfelelő módon, és hogy faji szegregációnak és diszkriminációnak voltak kitéve, a Bíróság fenntartása megfogalmazta, hogy a panaszosok elmulasztották ezen állításuk olyan módon való bizonyítását, hogy az ő egyedi esetükben bekövetkezett volna a szegregáció és a diszkrimináció, és hozzátette, hogy a panaszosok meg sem kísérelték ennek bizonyítását. A Bíróság határozata szerint „ők [a panaszosok] kizárólag olyan statisztikai adatokra hivatkoztak, amelyek a probléma társadalmi és kulturális vetületét mutatták be”, és hogy ez „nem játszhat döntő szerepet egyedi panasz megítélésében”. Végezetül a Bíróság leszögezte, hogy nincs joghatósága, hogy megítélje a panaszosok ama igényeit, amelyek az oktatás megreformálásának tervére, a faji diszkrimináció általános tilalmára, és a pótlólagos iskoláztatásra vonatkoztak.

Az Ostrava-ügy az Emberi Jogok Európai Bírósága elé kerül

Az ERRC meglátása szerint a Cseh Köztársaság Alkotmánybíróság elképesztően hibás ítéletet hozott. Mivel a **belső jogorvoslati lehetőségek kimerültek** – vagyis mivel Csehországban nincs több lehetőség másik törvényszékhez vagy hatósághoz fordulni jogorvoslatért –, a roma szülők és gyermekeik, az ERRC közreműködésével, 2000. április 18-án betejesztették panaszukat a Strasbourgban működő Emberi Jogok Európai Bíróságához. A panaszosok állítása szerint az, hogy őket kisegítő iskolába irányították „megalázó bánásmód”, s mint ilyen, ellentétes az Emberi Jogok Európai Egyezményének 3. cikkelyében foglaltakkal. Hivatkoztak továbbá a Strasbourgi Bíróság egyik korábbi ítéletére, amely tisztázta, hogy „különös fontosságot kell tulajdonítani a faji alapú diszkriminációnak”. A beadvány ezenkívül kifejti, hogy megtagadták a panaszosok oktatáshoz való jogát, ami az Egyezmény Első kiegészítő jegyzőkönyvének 2. cikkelyébe ütköző cselekmény; faji diszkriminációt szenvedtek az oktatáshoz való joguk élvezetében,

ami megsérti az Egyezmény 14. cikkelyét; és a beiskolázási eljárás, amely oda vezetett, hogy kisegítő iskolába kerültek, nem felelt meg a tisztességes eljárás elemi feltételeinek, amelyre vonatkozóan az Egyezmény 6. cikkelye tartalmaz előírásokat. A beadvány felkéri az Emberi Jogok Európai Bíróságát, hogy mondja ki az Egyezmény fent említett rendelkezéseinek megsértését, és ellentételezésül ítéljen meg igazságos kárpótlást. A beadványt összesen 18 tanuló szülei nevében adták be, mert újabb felperesek csatlakoztak az eredeti panaszhoz.

A csehországi romák fajilag szegregált oktatása elleni panasz betérjesztését megelőzően is sokan tudták, hogy a roma gyermekek többsége értelmi fogyatékkal élők számára fenntartott iskolába jár, föltehetőleg az emberek többsége tisztában volt ezzel. A cseh kormány minden bizonnyal tudott a problémáról, hogy a roma gyermekek mértéktelenül túlreprezentáltak a „kisegítő iskolákban”. A roma szülők pedig kétségkívül fájdalommal vették tudomásul, hogy gyermekük csaknem értéktelennek mondható oktatásban részesül. Mindazonáltal a Cseh Köztársaságban nem volt senki sem, aki a problémát jogi ügyként fogta volna föl, olyan problémának, amely alapvető emberi jogokat érint, és mint ilyen, bíróság előtt perelhető.

Valójában a perhez vezető adatgyűjtés időszakában sok, egyébként rokonszenvét kinyilvánító személy azt mondogatta az ERRC-nek, hogy a peres eljárás „túlságosan radikális” lépés, és jobb volna más eszközökkel küzdeni a csehországi romák fajilag szegregált oktatása ellen. Az ERRC és az érintett szülők mégis a peres eljárás mellett tették le a garast, többek között azért, mert a kedvező bírósági ítélet kényszerítő ereje nélkül valószínűtlennek látszott, hogy a cseh kormányban valaha is lenne elegendő politikai bátorság ahhoz, hogy megkezdje a fajilag szegregált oktatás problémájának leküzdését.

Amikor ennek az emberi jogi kézikönyvnek angol nyelvű szövege készült – 2004 elején – az Emberi Jogok Európai Bírósága még nem kezdett hozzá a panasz tárgyalásához. A kézikönyv magyar nyelvű fordítása közben érkezett a hír, hogy a Bíróság 2005. március 1-én megkezdte a panasz tárgyalását.⁵ Vagyis öt év telt el a panasz benyújtása óta, ami meglehetősen józanságra kell, hogy intsen mindenkit – egy peres eljárás sokáig eltart. A perben érintett gyermekek egy része immár évek óta eltérő tantervű iskolába jár, így sajnos föltehető a kérdés, hogy a per kedvező kimenetele esetén megnyílna-e számukra életük előnyös megváltozásának lehetősége.

Önmagában a kormány elleni per kezdeményezése prés alá helyezte a kormányzatot, hogy mutassa fel, mit próbál tenni a helyzet megváltoztatására, van-e politikája, amely felszámolja a szegregált iskolarendszert

Mindamellet önmagában az, hogy perbe fogták a kormányt, elindította a társadalmi viszonyok változását a Cseh Köztársaságban. Önmagában a kormány elleni per kezdeményezése prés alá helyezte a kormányzatot, hogy mutassa fel, mit próbál tenni a helyzet megváltoztatására, van-e politikája, amely felszámolja a szegregált iskolarendszert. Ezenfelül önmagában a per kezdeményezése sokakban tudatosította, hogy problémát jelent a cseh oktatási rendszerben tapasztalható faji szegregáció, ami további sürgető nyomást gyakorolt a kormányzatra, hogy életre hívja a valódi változtatásokat.

A per már eddig is fontos szerepet játszott abban, hogy a csehországi romák egy része tudatára ébredt saját alapvető jogainak, amelyek kikövetelhetők bíróságon vagy másutt, amennyiben nem tartják azokat tiszteletben. A per továbbá példát mutatott más országok roma aktivistáinak: az Ostrava-ügy megkezdése óta Bulgáriában és Horvátországban is bírósági perek indultak a faji alapon szegregált oktatási rendszer megszüntetéséért.

Az emberi jogok érvényesítése: hasznosítsuk az Ostrava-ügy tanulságait

Az Ostrava-ügy ismertetése egyfelől jó példa arra, hogy mily kulcsfontosságú a stratégiai perlés az emberi jogi munkában, másfelől pedig szemlélteti a jogérvényesítés menetét a hazai és a nemzetközi jogi fórumokon.

Az Ostrava-ügy ismeretében válaszoljon az alábbi kérdésekre:

1. Mit kértek jogorvoslatként a panaszosok?
2. Mit akarnak elérni az Emberi Jogok Európai Bíróságának segítségével?
3. Mit hoztak fel bizonyítékkul a panaszban megfogalmazott állítások alátámasztására?
4. Mi volt a 'szakértők' szerepe az Ostrava-ügyben?
5. Az Ostrava-ügy egyfelől az emberi jogok érvényesítésében stratégiaileg jelentős közcélú cselekvés, másfelől viszont föltehető a kérdés: mit nyernek az egyéni panaszosok magánemberként az Ostrava-ügy által?
6. Egy stratégiai jelentőségű cselekvés lehetőségét keresve vajon miért éppen az Ostrava-ügyre esett a választás?
7. Ha az Emberi Jogok Európai Bíróságán a panaszosok esetleg nem járnak sikerrel, akkor vajon sikeresnek tekinthető-e az Ostrava-ügy mint stratégiai lépés?

Belső (hazai) jogorvoslat lehetőségei emberi jogi sérelmek esetén

A romák mostanáig Belgiumból, Bulgáriából, Horvátországból, Cseh Köztársaságból, Németországból, Magyarországról, Olaszországból, Macedóniából, Szerbia-Montenegróból, Szlovákiából és az Egyesült Királyságból fordultak jogorvoslatért valamelyik nemzetközi fórumhoz, mert alapvető emberi jogi sérelmet érte, és számos jogesetben nemzetközi szinten született meg a romák számára kedvező döntés. A romák az emberi jogok sokféle tárgykörében vittek ügyeket a nemzetközi emberi jogi bíróságok elé. A most ismertetett iskolai szegregáción kívül többek között az alábbi tárgykörökben:

- Faji diszkrimináció a különféle javakhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférésben, például a foglalkoztatás, a szociális szolgáltatások, a lakhatás, a szociális lakások, az egészségügyi ellátás, stb. területén;
- Rendőri visszaélések, például rendőrök által elkövetett emberölés miatt;
- Jogellenes csoportos vagy egyetlen személy kiutasítása valamely országból;
- Jogellenes kényszerkilakoltatás;
- Jogszolgáltatás elmaradása olyan esetekben, amikor faji indíttatású erőszakos támadás történt, vagy valamilyen szolgáltatás igénybevételét megakadályozta a faji diszkrimináció;
- Roma asszonyok kényszersterilizációja.

Nemzetközi bíróság vagy törvényszék elé általában csak akkor vihető az ügy, ha előbb végigjárta a hazai jogszolgáltatás fórumait. A nemzetközi emberi jogi bíróságok eljárásrendjének főszabálya, hogy nem vizsgálódnak olyan esetekben, melyekben nem merítették ki az elérhető hazai jogszolgáltatás lehetőségeit

Nemzetközi bíróság vagy törvényszék elé általában csak akkor vihető az ügy, ha előbb végigjárta a hazai jogszolgáltatás fórumait. A nemzetközi emberi jogi bíróságok eljárásrendjének főszabálya, hogy nem vizsgálódnak olyan esetekben, melyekben nem merítették ki az elérhető hazai jogszolgáltatás lehetőségeit. Ezenkívül tudni való, hogy a panaszosok általában nemcsak sokkal hamarabb, hanem közvetlenebb módon kikényszeríthető jogorvoslathoz is jutnak a hazai bíróságokon, mint nemzetközi szinten.

Mivel az országok jogrendszere eltérő, a belső jogszolgáltatási fórumok és eljárások részletes ismertetése e kézikönyvben nem lehetséges. Mindazonáltal röviden áttekintjük azokat a jogi eljárásokat, melyekkel Ön föltehetően leggyakrabban találkozhat Magyarországon. A leggyakrabban előforduló jogi eljárások a következők:⁶

- Büntetőeljárás;
- Polgári peres eljárás;
- Közigazgatási eljárás.

Büntetőeljárás: Akivel szemben hivatalos személy (pl. rendőr, vagy az államot képviselő más személy) követ el jogsértést, vagy akivel szemben bármilyen nem-állami szereplő követ el erőszakos bűncselekményt (beleértve faji indítékú erőszakos bűncselekményeket), az a személy feljelentést tehet a rendőrségen vagy az ügyészségen. Katonai személy is felelősségre vonható büntetőeljárásban, ez általában katonai bíróságon történik. Némely országban az ügyész diszkrecionális (kizárólagos) jogkörébe tartozik, hogy elindítja-e a nyomozást. Az ügyész diszkrecionális jogköre egyes országokban esetenként nehézséget jelent az erőszakos bűncselekmények roma áldozatainak, mert a diszkrecionális jogkör folytán esetleg ki vannak téve az igazságszolgáltatási rendszer esetleges további diszkriminációjának, hiszen az ügyész elutasíthatja, hogy nyomozást indítson a vélelmezett faji indítékú bűncselekmény tárgyában.

A büntetőeljárás célja a tettes megbüntetése a bűncselekmény elkövetéséért. A sértett általában nem kap kártérítést büntetőeljárásban. A tettesre kiszabható büntető joghátrányok közé tartozik a pénzbírság, a hivatalból való elbocsátás, a próbára bocsátás, és a szabadságvesztés.

Polgári peres eljárás: A polgári peres eljárás alapja lehet az ország polgári törvénykönyve, vagy bíró alkotta jog, és/vagy kötelezettségeket megállapító jogszabály. Polgári peres eljárásban a bíróság kártérítés megfizetésére kötelezheti azt, aki a kár okozásáért felelős, és eltilthatja őt a jogsértő tevékenység további folytatásától. A büntető és a polgári peres eljárás közötti különbségről általában azt szokták mondani, hogy a büntetőeljárásban jóval nagyobb hangsúlyt kap a közérdek védelme, mint a polgári peres eljárásban. Például, egy gyilkossággal vádolt személy elleni büntetőeljárásban az állam állítja igazságszolgáltatás elé a gyanúsítottat, aki nagyon súlyos bűncselekményt követett el, megfosztott az életétől valakit (az eljárás esetleg azzal zárul, hogy a gyilkost szabadságvesztésre, vagy némely országban akár halálbüntetésre ítélik). Emberöléses büntetőügyben elég valószínűtlen, hogy az áldozat családja bármiféle kártérítésben részesüljön, leszámítva azt az elégtételt, hogy végignézheti, amint a gyilkos börtönbe megy. Ugyanezen bűncselekménnyel összefüggő polgári perben az áldozat családja kérheti a bíróságtól, hogy kényszerítse kártérítés (általában pénzbeli kártérítés) megfizetésére a gyilkost, mert a családtag elvesztésének következtében tartósan hiányt szenvednek, valamint azon ártalmak okozásáért, amelyek őket a gyilkossággal érték. Egy ilyen jogesetet mutat be az alábbi szövegdoboz.

1995. július 21-én Mario Goral roma fiatalember áldozatul esett egy csapat bőrfejű támadásának a szlovákiai Ziar nad Hronom városban. Azon a napon mintegy 30 bőrfejű feszítővasakkal és késekkel felfegyverkezve tombolt végig a városban, és megtámadott több roma fiatal. A 18 éves Mario Goral nem tudott előlük hazafutni, a bőrfejűek elkapták és addig verték, amíg eszméletét veszítette. Ezután két bőrfejű az előzőleg elkészített benzin-polisztirén keverékkel a fiút lelocsolta és lángra lobbantotta. Ennek következtében a roma fiatalember testfelületének 60 százaléka másod- és harmadfokú égési sérülést szenvedett, majd a kórházba szállítást követő 10. napon, 1995. július 31-én meghalt.

A büntetőbíróság két bőrfejű elkövetőt talált bűnösnek. Egyiket emberölés és garázdaság, másikat garázdaság és faji indíttatású erőszakos cselekmény elkövetése miatt ítélte el. Büntetésül 7,5 év, illetve 8 hónap börtönbüntetést szabott ki rájuk. A büntetőeljárást követő polgári eljárásban a bíróság a sértett szüleinek nemcsak a tartós vagyoni kár okozásáért ítélte meg kártérítést, hanem azért a lelki gyötrelmért is, amelyet gyermekének törvénybe ütköző halálokozása miatt volt kénytelen elszenvedni. Amennyiben az elsőfokú ítéletet helybenhagyja a fellebbviteli bíróság, és az jogerőssé válik (a kézikönyv megírásakor még nem született meg az ítélet), a Goral eset alighanem jogi mérföldkőnek mondható, hiszen ez lenne az első jogeset, hogy

egy szlovák bíróság nemcsak az elszenvedett tartós vagyoni kár okozásáért ítél meg kártérítést, hanem a gyermekének törvénybe ütköző halálokozása miatt átélt lelki gyötrelm miatt is.

Az esetről további információt talál az ERRC Országjelentésében – *Time of the Skinheads: Denial and Exhaustion of Roma in Slovakia* (Bőrfejűek évadján: romák elutasítása és kirekesztése Szlovákiában) az alábbi honlapon: http://www.errc.org/Countryrep_index.php.

Közigazgatási eljárás: Gyilkossághoz hasonló súlyú ügyek valószínűleg soha nem válnak közigazgatási eljárás tárgyává. Közigazgatási eljárásban rendszerint hatósági jogkörrel felruházott, vagy egyéb állami szervek/testületek, mint például önkormányzat, igazgatási szervezetek, állami vállalatok elleni panaszokat ítélnek meg. Közigazgatási eljárás általában bírói részvétel nélkül zajlik, mert az a célja, hogy olyan jogszerű eljárást tegyen hozzáférhetővé vitás ügyek rendezésére, amelyekhez a formális bírósági tárgyalás széleskörű eljárási garanciái eltúlzottak volnának. Például, igazgatási szervezetenél közigazgatási eljárásban tisztázható a parkolási büntetődédula kifogásolása, ámbár ennél komolyabb intézkedésekkel szemben felhozott panaszokkal is foglalkoznak közigazgatási eljárás keretében. Igen gyakran előfordul, hogy a közigazgatási eljárás az igazságszolgáltatási eljárás legelső lépcsőfoka. Amennyiben a panaszos nincs megelégedve a közigazgatási eljárás eredményével, kérhet bírói felülvizsgálatot. Egy ilyen, a közigazgatási eljárást követő bírói felülvizsgálatot is tartalmazó jogesetet mutat be az alábbi szövegdoboz.

Az olaszországi jogeset előzménye, hogy egy Bosznia-Hercegovinából származó roma család – Skender Bislimi és Mehreme Bislimi, valamint hat fiúgyermekük – tartózkodási engedélyt kért humanitárius alapon, kérésüket elutasították, és felszólították őket az ország elhagyására. Eredendően menekültként kaptak tartózkodási engedélyt, amelyet a hatóság 1999-ben azzal a feltétellel hosszabbított meg egy újabb évre, hogy a család munkából származó jövedelemmel fog rendelkezni. Mivel a feltételt nem tudták teljesíteni, 2000-ben visszavonták tartózkodási engedélyüket.

A meghatalmazott olasz ügyvéd megfellebbezte a „Questura” (helyi rendőri hatóság) végzéseit Tuscan Regionális Közigazgatási Törvényszékén (T.A.R.). Emellett beadványt nyújtott be a firenzei prefektus kiutasító határozata ellen a Firenzei Polgári Törvényszékhez. Eme jogi lépések eredménye, hogy a prefektus visszavonta a roma ügyfeleket kiutasító határozatot, később pedig a Regionális Közigazgatási Törvényszék megadta a tartózkodási engedélyt humanitárius alapon.

Végezetül megemlítjük, hogy jogi lépések megtételéhez tisztában kell lenni az ország alkotmányos rendelkezéseivel, valamint a hatályos antidiszkriminációs törvények, illetve közpolitikai gyakorlat adta lehetőségekkel is. Jogesetek bíróságra viteléhez ismerni kell azokat az emberi jogi területeket érintő jogszabályokat és az ágazati közpolitikák követett gyakorlatát, amely területeken roma származású személyek és közösségek leggyakrabban szenvednek jogsérelmet, például ismerni kellhet a lakhatási jogokat, illetve a lakhatással összefüggő belső rendelkezéseket, szabályozókat.

Panasz beterjesztése az Emberi Jogok Európai Bíróságához⁷

A franciaországi Strasbourgban működő Emberi Jogok Európai Bírósága nem az egyedüli nemzetközi fórum, amely emberi jogi sérelmek panaszait tárgyalja. Európában a Strasbourgi Bíróság az egyik legnagyobb hatalmú és leginkább hozzáférhető, kizárólag emberi jogi kérdésekkel foglalkozó nemzetközi testület. És mivel ehhez a bírósághoz fordultak az Ostrava-ügyben érintett roma családok, a most következő részben röviden áttekintjük a működését.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságához ügyvédi segítség vagy közbenjárás nélkül is lehet panaszt beterjeszteni, ennek folytán a beadványok jelentős részét nem jogászok készítik. Ez a lehetőség igen nagy erőssége az Európa Tanács jogvédő rendszerének – az Emberi jogok európai egyezménye nem különféle rendelkezések bonyodalmas jogi szövege, hanem mindenki által érthető elveken alapul, mint amilyen például a becsületesség, a tisztesség, a mások iránti tisztelet. Ahhoz nem kell ügyvédnek lenni, hogy szavakba foglalja az igazságtalanságot, vagy hogy megfogalmazza, milyen érzés alávetettnek lenni. A jogsértés valóságos áldozata mellett olyan „képviselő” is kezdeményezhet panaszt, aki nem rendelkezik különleges képzettségen alapuló minősítéssel, de az áldozat felhatalmazta őt. Bárki lehet eljáró képviselő a Strasbourgi Bíróságon – egy jó barát, szociális munkás, pap, stb.

Mindazonáltal nagy fontosságú, hogy bármiről is van szó az ügyben, már a panasz elkészítésének kezdetén legyen melletted egy jogi végzettségű tanácsadó, aki járatos az Egyezmény rendelkezéseiben, mert a Bíróságra beérkező panaszok jelentős részét ilyen-olyan készítési hibák miatt nem tudják elfogadni. A panaszok elfogadásának négy fő akadálya lehet. Ahhoz, hogy a panaszt a Bíróság elfogadja, az alábbi négy feltételnek kell teljesülnie:

- ✓ Panasz benyújtására akkor van lehetőség, ha a panaszos megítélése szerint az Egyezményben, illetve annak kiegészítő jegyzőkönyveiben védett jogok valamelyikét megsértették, vagy a jogsértés közvetlen veszélye áll fenn.
- ✓ Panaszt csak a panaszos saját országában rendelkezésre álló hatékony, rendes jogorvoslatok kimerítése után lehet előterjeszteni.

- ✓ Panaszt a legutolsó hazai jogszolgáltatás (bíróóság) jogerős határozatának kézhezvételétől számított hat hónapon belül kell előterjeszteni.
- ✓ Panaszt a jogsérelmet szenvedett személynek kell előterjesztenie.

A legtöbb elutasított panaszt azért nem fogadja be a Bíróóság, mert a panaszos még nem „merítette ki” saját országában az összes rendelkezésre álló jogorvoslati lehetőséget. Másképp szólva, a panaszos nem járta végig a hazai jogszolgáltatás valamennyi ésszerű útját, hogy megpróbálja ott igazságot kapni, mielőtt a Strasbourg-i Bíróósághoz fordul. Ezenkívül sok panaszt azért utasítanak el, mert ugyan kétségtelenül igazságtalanság történt, de nem sértette az Egyezményben védett jogok egyikét sem. Például, az Egyezmény nem tartalmazza szociális segélyhez való jogot, hiába él valaki szegénységben, vagy a lakhatás jogát, hiába hajléktalan valaki. E két példában felhozott esettel összefüggésben az Egyezmény mindössze azt a jogot védi (8. cikkely), hogy a személynek „joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák”.

A Bíróósághoz írt első levél

Az Emberi Jogok Európai Bíróóságához a panaszt a jogsértés megtörténte, vagy az igazságtalanság orvoslására tett legutolsó hazai kísérlet bíróósági végzését követő hat hónapon belül kell előterjeszteni. Ez a hat hónapos időszak megszakad, amikor a Bíróósághoz beérkezik a panaszt előterjesztő levél (vagy fax). Az első levélben a panasz alapvető részleteit kell felsorakoztatni, lehetőleg nem több mint 2–3 oldalon. Továbbá meg kell adni a dátumot, a panaszos nevét, címét és születési helyét. A panasz lényegét és az Egyezmény mindazon cikkelyeinek listáját, amelybe foglalt jogok sérelmet szenvedtek olyan tömören kell megfogalmazni, amennyire az csak lehetséges. Amennyiben szükséges, a levél kérje a Bíróóságtól, hogy jelezze vissza, ha a megítélése szerint a panaszlevél figyelmét elkerülte volna az Egyezmény valamelyik pontja. A levélnek azzal a kitételrel kell befejeződnie, hogy a panaszos kéri hivatalos formanyomtatvány megküldését. Egy ilyen panaszlevél olvasható itt:

Emberi Jogok Európai Bírósága

Iktató

Európa Tanács

2004. március 10.

Tisztelt Bíróság,

Panasz – Az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló egyezmény 14. cikkely.

Kérem, hogy a Bíróság vegye figyelembe a következő panaszt, melyben véleményem szerint az Egyesült Királyság megsérti az Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményt.

Nevem Fiona Smith. Ügyvéd vagyok, és Michael MacDonald, a vélelmezett áldozat jogi képviselője. Az alábbiakban bemutatom a panasz alapvető tényállását.

Panaszos

Teljes név: Michael MacDonald
 Nemzetiség: brit
 Foglalkozás: önálló vízvezetékészterelő
 Születési idő: 1953. 02. 15.
 Állandó lakcím: Convention Cottage
 Legalton, Herefordshire
 Anglia
 Telefon: nincs
 Jelenlegilakcím: lásd, mint fent

Képviselő

Teljes név: Fiona Smith
 Foglalkozás: ügyvéd
 Cím: 26 Aubrey Street
 Hereford, HR4 0BU
 Anglia
 Telefon: 01432 272401
 Fax: 01432 356080

A panaszt az **Egyesül Királyság** kormánya ellen nyújtjuk be.

Az alábbiakban röviden vázolom a panasz tényállását és azt, hogy megítélésem szerint melyek a panasz elfogadhatóságának legfontosabb alapjai.

Tényállás

A panaszos és családja cigány származású, hagyományos vándorló életformában élnek. Állításuk szerint sok zaklatásnak voltak kitéve, egyre gyakrabban kellett költözniük, majd végül letelepedtek Herefordshire megye (Anglia) Legalton önkormányzat cigánytelepén, ahol tíz évig éltek állandó jelleggel. 1999. februárjában újból költöztek, mint mondják, többek

között azért, mert nem tudták elviselni, hogy az erőszakos és zavaró cselekedetek akadályozták éjszakai alvásukat és gyermekeik biztonságos napközbeni játékát. Átköltöztek egy bérelt házba, amit képtelenek voltak megszokni.

2000. októberében panaszos és felesége visszatért Legaltonba, ahol engedélyezték számukra egy telek elfoglalását azzal a feltétellel, hogy a telepen vagy a közelben élőknek sem ők maguk, sem családjuk vagy vendégeik nem okoznak „kellemetlenségeket”. 2000. március 29-én Kerry MacDonald, a panaszos felnőtt lánya engedélyt kapott a szomszédos telek elfoglalására, ahol Patrick Connerrel lakott. A panaszos felnőtt fiai nem laktak a panaszossal, de gyakran odalátogattak.

2001. május 31-én azonnali felmondást kézbesítettek a családnak, mely felszólította őket mind a két telek elhagyására arra való hivatkozással, hogy Patrick Conner és a panaszos gyermekei – beleértve felnőtt fiait – rossz magaviseletűek és meglehetősen kellemetlenségeket okoznak a telepen. A panaszos vitatta a fenti állításokat. 2001. július 20-án a helyi tanács megkezdte az eljárást mind a két telek gyorsított visszavételére.

Ekkor a panaszos és felesége négy kiskorú, 14, 13 és 10 éves, valamint egy 4 hónapos gyermekével lakott ott. Az egyik gyermek eddigre jól beilleszkedett a közeli egész napos általános iskolai közösségbe, a többiek korrepetálásban részesültek, beleértve az otthoni tanítást.

2001. szeptember 4-én kora reggel a tanács kilakoltatta a családot, a művelet 5 óra hosszat tartott. A panaszos elmondása szerint a család tulajdonában lévő lakókocsit csak aznap késő délután kapták vissza. A tanács szeptember 6-án szolgáltatta vissza vagyontárgyaikat olyan módon, hogy az út szélére dobták azokat, némi távolságra a panaszos lakókocsijától.

A panaszos állítása szerint családja semmilyen segítséget vagy tanácsot nem kapott arra vonatkozólag, hogy hova mehetnének, kivéve egy szállásajánlatot Anytownban, amely figyelmen kívül hagyta a család helyi közösséghez fűződő kötelekeit; a család kis híján 10 éve lakott Legaltonban, illetve 25 éve Herefordshire területén. A panaszos elmondása szerint a kilakoltatás óta családját többször felszólították, hogy költözzön tovább, az ezzel járó stressz és bizonytalanság súlyos próbára teszi a családot.

Az áldozat helyzete

A panaszostól megtagadták a lehetőséget, hogy az ellene és családja ellen felhozott állításokat bíróság előtt tisztázza. Túlzó és aránytalan lépés volt más felnőttekkel összefüggő okok miatt őt és családját kilakoltatni. Nem volt eszköze, amivel elérhette volna, hogy a tanács az ellene felhozott állításokat érdemben alátámassza, amivel vitathatta volna az engedély visszavonásának jogosságát, amivel megakadályozhatta volna a kilakoltatást. Nem kapott lehetőséget, hogy mindezzel kapcsolatban bemutassa bizonyítékait, hogy meghallgassák őt, vagy hogy tanúkat szembesítsenek egymással. Következésképpen, nem történt meg az érdemi elbírálása annak, hogy az intézkedések arányosak voltak-e, és hogy az intézkedéseket igazolja-e valamiféle

jogszerű cél elérése. Herefordshireben semmi jele annak, hogy a cigányokat bátorítanák az általuk használt földterület megvásárlására és az odaköltözésre. A megyében élő cigányok, akik szeretnének élni a birtoklás biztonságával, nem költözhetnek magántulajdonos által működtetett telepekre, mert ilyenek nem léteznek. Az viszont számos esetben előfordult, hogy saját földjükre költöző cigányokkal szemben kényszerítő intézkedéseket hoztak. Mindezekon felül, a panaszos és családja hajléktalanná lett, és ezzel együtt jár, hogy elvesztette valóságos hozzáférési lehetőségét az oktatáshoz és az egészségügyi szolgáltatásokhoz.

Időhatár/Jogorvoslatok kimerítése

Ügyfelem jogi segítséget kapott, hogy kifogással éljen a tanács határozatával szemben, amely őt és családját kilakoltatta. A kifogásolás alapja, hogy az eljárás igazságtalan és méltánytalan volt, és hogy lehetőséget kellett volna biztosítani számára, hogy a tanács által felhozott állításokkal szemben megvédelmezhesse magát. A bírósági felülvizsgálat sikertelen volt, a panaszos felülvizsgálati kérelmét elutasították (a bíró és a Fellebbviteli Bíróság egyaránt). A bírósági felülvizsgálati határozat 2003. december 3-án (4 és fél hónappal ezelőtt) született meg, a Fellebbviteli Bíróság 2004. március 1-én (9 nappal ezelőtt) elutasította a fellebbezést.

Az Egyezmény megsértett pontjai

1. 8. cikkely
Indokolatlanul megsértették ügyfelem magán- és családi életének, valamint otthonának tiszteletben tartásához fűződő jogát.
2. Első kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkely
A kilakoltatás során, a Tanács megsértette ügyfelem tulajdonhoz fűződő jogait azért, hogy alapvető vagyontárgyakat elvitt a helyszínről, és különféle vagyontárgyakat visszatartott. Elmulasztották a vagyontárgyak azonnali visszaszolgáltatását, és amikor visszaszolgáltatták, akkor az útszélére dobták azokat.
3. 6. cikkely
Ügyfelemnek a gyorsított visszavételi eljárás folyamán nem volt lehetősége arra, hogy megkifogásolja a Tanács állításait, miszerint kellemetlenségeket okozott, sem saját bizonyítékait nem tudta bemutatni, sem szemtanúkat nem idézhetett be. Lényegében hátrányos pozícióban volt akkor, amikor az engedély feltételeit megállapították, mert e tekintetben nem állt szabadságában az egyezkedés. A megállapodást nem egyenlő fegyverzetben kötötték, továbbá megtagadtak tőle mindenféle valóságos hozzáférést a bírósághoz, amikor családi életéhez és otthonához fűződő jogainak sérelmében igazát kereste.

Kérem, fogadják el a fenti levelet hivatalos panasz benyújtásaként a mai napon. Hálás lennék, ha visszaigazolnák kézhezvételét, és:

1. Megküldenék számomra a megfelelő formanyomtatványt; és
2. Tájékoztatnának arról, hogy a jelen panasz bármely vonatkozása igényel-e további kiegészítést (illetve vannak-e korábbi Bírósági vagy Bizottsági döntések a jogsértésre vonatkozóan, melyet figyelembe kellene vennem).

Tisztelettel,

A Bíróság válasza abból áll, hogy megküldi a hivatalos formanyomtatványt. Emellett jelezheti, hogy a panasz egyes vonatkozásai okozhatnak-e nehézségeket (valamint feltehetőleg csatol egy példányt olyan korábbi jogesetéről, amelyekben meghozott döntéseket az ügyben tekintetbe kellhet venni). A Bíróság azt is jelezheti, hogy jelenleg folyik-e eljárás hasonló panasz ügyében.

Ezek után kell kitölteni a formanyomtatványt, és elküldeni a Bíróságnak. A nyomtatvány kitöltésekor a panaszosnak kell gondoskodnia arról, hogy az Egyezmény valamennyi érintett cikkelyét megemlítsse. Gyakran előfordul, hogy maga az igazságtalanság nyilvánvaló, ám mégsem magától értetődő, hogy miként kell az Egyezmény alapján érvelni. Legjobb, ha ilyen esetben több oldalról is megközelítjük a problémát.

Példa

Ha az igazságtalanság jellege megengedi, mérlegeljük például, hogy az ügy kihatása jelentős mértékben befolyásolja-e az áldozat családi- és magánéletét; amennyiben ez így van, akkor lefolytattak-e olyan egyszerű és független eljárást, amelyben helyi bíróság az igazságtalanságot orvosolni tudta volna. Az előző kérdésekre adott 'igen' válasz esetén állítható, hogy a panaszban a 8. cikkely (családi élethez való jog) és a 13. cikkely (megfelelő jogorvoslathoz való jog) megsértésére lehet hivatkozni. Amennyiben a panasz a 13. cikkely megsértésére hivatkozik, általában helyénvaló érvelés, hogy ezen kívül megvalósult még a 6. cikkely (tisztességes bírósági tárgyaláshoz való jog) megsértése, ez fordítva is igaz. A 6. cikkelyre azért célszerű hivatkozni, mert ha az állam a 13. cikkely megsértésére válaszul felhossa, hogy létezik hazai jogorvoslati lehetőség, a panaszos viszontválaszában hivatkozhat arra, hogy az nem felel meg a 6. cikkelynek, amely előírja, hogy az ilyen jogorvoslat legyen független, pártatlan és viszonylag gyors, stb. Amennyiben a 8. cikkelyben védett jogot érte súlyos sérelem, akkor lehet, hogy helyénvaló érvelés a 3. cikkelyre (megalázó bánásmód) való hivatkozás. Amennyiben a 8. cikkelyben védett jogok közül a személy otthonának tiszteletben tartását érte sérelem, akkor lehet, hogy helyénvaló érvelés az Első kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkelyére (tulajdon védelméhez, élvezetéhez való jog) való hivatkozás. Romák esetében majdnem mindegyik ügyben helyénvaló, hogy miközben önmagában hivatkozunk a 14. cikkelyen (a megkülönböztetés tilalma) kívül valamelyik cikkelyben védett jog sérelmére, ezzel együtt a kérdéses cikkelyvel összefüggésben hivatkozunk a 14. cikkely megsértésére is.⁸

Védett jogok rövid áttekintése

3. Cikkely

„Senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.”

6. Cikkely

„[...] mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja [...]”

8. Cikkely (1)

„Mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák.”

13. Cikkely

„Bárkinek, akinek a jelen Egyezményben meghatározott jogait és szabadságait megsértették, joga van ahhoz, hogy a hazai hatóság előtt a jogsérelem hatékony orvoslását kérje [...]”.

14. Cikkely

„A jelen Egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.”

Első kiegészítő jegyzőkönyv 1. Cikkely

„Minden természetes vagy jogi személynek joga van javai tiszteletben tartásához [...]”.

A panasz elkészítésekor persze felmerül, hogy az Egyezmény más és más cikkelyeiben védett jogokat is sérelem érte. Ilyenkor helyénvaló, ha a szóba jöhető cikkelyekre is hivatkozunk, mintsem hogy – kétely esetén – valamelyiket kihagyjuk. A Bíróság nehezményezi ugyan, hogy oda nem tartozó érvekkel terhelik, mégis elfogadja, hogy általában az Egyezmény több cikkelye is alkalmazható valamely igazságtalanság esetén, másképpen megfogalmazva, hogy egy igazságtalanság többféle következménye többféle formában megnyilvánul.

A panasz elkészítésekor persze felmerül, hogy az Egyezmény más és más cikkelyeiben védett jogokat is sérelem érte. Ilyenkor helyénvaló, ha a szóba jöhető cikkelyekre is hivatkozunk, mintsem hogy – kétely esetén – valamelyiket kihagyjuk

Panasz közlése a kormánnyal

A panaszok mindössze hozzávetőleg 10 %-át „közlik” az ügyben érintett kormányokkal, hogy tegyék „észrevételeiket”; a többi 90 % sorsa már e „közlést” megelőzően az elutasítás, aminek oka az, hogy nem teljesül az elfogadás korábban említett négy feltétele. Ám ha a bepanaszolt államot felkérjük, hogy tegye meg észrevételeit, akkor a panaszos az Európa Tanácstól korlátozott anyagi segítséget kaphat jogi segítség igénybevételére.

Miután a Bíróság megvizsgálta a kormány észrevételeit, meghozza döntését, hogy a panasz elfogadható-e vagy sem. A döntés meghozatala előtt összehívhatja az érintett feleket meghallgatásra. Hogyha a panaszos igénybe vette a Tanács pénzbeli támogatását, abból kifizetheti a Strasbourgba utazás, és az ott-tartózkodás költségét.

Amennyiben a Bíróság elfogadhatónak ítéli a panaszt, a feleket a jogvita békés rendezésére (friendly settlement) bízta. Ha van mód békés rendezésre, akkor érdemes ezt a lehetőséget komolyan megfontolni (ámbar egyik felet sem éri hátrány amiatt, mert nem kívánja az ügyet ilyen módon rendezni). A békés rendezés előnye, hogy a panaszos gyakran a Bíróság ítéleténél kedvezőbb jogorvoslathoz jut, ezen kívül senki sem lehet biztos abban, hogy a Bírósági tárgyalás kedvező döntést hoz a panaszosnak.

Amennyiben nincs békés rendezés, a Bíróság lefolytatja az ügy érdemi eljárását, és meghozza döntését (feltehetőleg azután, hogy a feleket meghallgatásra összehívta).

A Bíróság az eljárás során kérheti harmadik fél (például civil szervezet) közreműködését és elfogulatlan tájékoztatását a panasz háttérében álló körülményekről. Például, a harmadik fél részletekbe menően ismertetheti azokat a nehézségeket, amelyekkel a romák kénytelenek szembesülni az adott országban vagy régióban. Ez igen hasznos lehet annak bemutatására, hogy a panaszra okot adó igazságtalanság nem elszigetelt jelenség.

Sürgős esetek

Amennyiben a panasz tárgyává tett ügy súlyos jogsértés és sürgős közbeavatkozást igényel a Bíróság részéről, különleges kérelmet lehet előterjeszteni a „39-es szabály” alapján (ez a Bíróság perrendtartási szabályainak egyike). Amennyiben a panasz közvetlenül fenyegető életveszélyre vonatkozik, a Bíróságtól kérhető, hogy ideiglenes intézkedéssel forduljon az érintett kormányhoz, hogy az tegye meg a szükséges lépéseket a panaszos biztonságának védelmére, amíg a panasz tárgyában a Bíróság állást foglal. A különleges kérelmek rendszerint közelgő kiadatás vagy kitoloncolás eseteivel állnak összefüggésben.

Amennyiben a Bíróság nem hajlandó ideiglenes intézkedéssel fordulni az érintett kormányhoz, ettől még hajlandó lehet meggyorsítani az eljárás lefolytatását, és értesíteni a kormányt a panasz beérkezéséről. Ez a lépés hasznos segítő mechanizmus, mert ráirányítja a kormány figyelmét a panaszban felhozott problémára, és tudatosítja, hogy a Bíróság is figyelemmel kíséri a történeteket; meglepő, hogy milyen gyakran segíti ez a lépés egy nehéz probléma megoldását.

Egyéb emberi jogi bíróságok, ítélőszékek

Az Emberi Jogok Európai Bíróságán kívül számos más emberi jogi bíróság illetve ítélőszék létezik. A roma jogvédelem szempontjából fontos, hogy egyéni panaszjogi eljárás több ENSZ szerződéses szervnél is kezdeményezhető. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottság (HRC), Kínzás Elleni Bizottság (CAT), Faji Diszkrimináció Elleni Bizottság (CERD), a Nőkkel Szembeni Hátrányos Megkülönböztetés Kiküszöbölésével Foglalkozó Bizottság (CEDAW) egyaránt lehetőséget ad emberi jogi sérelmek ügyében egyéni panaszok benyújtására. Nem minden ország ratifikálta az úgynevezett „fakultatív jegyzőkönyveket”, amelyek rendelkeznek az egyéni panaszjog lehetőségéről. Mindazonáltal, a jogorvoslati mechanizmusok közül némelyik a romák számára is igen komoly eredményeket hozott. Például a Kínzás Elleni Bizottság 2003-ban arra kötelezte Szerbia-Montenegró kormányát, hogy közel 900 000 euró kártérítést fizessen az egyik roma közösség elleni 1995-ös pogrom áldozatainak. További információt talál az ENSZ szerződéses szervek panaszjogi eljárási rendjéről – illetve arról, hogy az Ön országa ratifikálta-e az egyéni panaszjog lehetőségéről rendelkező kiegészítő jegyzőkönyveket – az ENSZ Emberi Jogi Főbiztos honlapján (<http://www.unhchr.ch>), illetve ha tájékoztatásra van szüksége, forduljon közvetlenül az ERRC-hez.

Az emberi jogok érvényesítése: gondolkodj előrelátóan a peres eljárás lehetőségéről

Tekintse meg a két fényképet, majd válaszoljon a feltett kérdésekre:

„A” fénykép

A képen látható a férfit épp most engedték el rendőri őrizetből.

„B” fénykép

Ez a ház az egyik európai nagyváros szélén lévő roma közösség lakóhelyén található.

1. Mely jogokat érte sérelem?
2. Léteznek-e hazai jogorvoslati lehetőségek? Ha léteznek, melyek ezek?
3. Ha az ügyet nemzetközi jogi fórum elé viszi valaki, mely eljárási szabályokra kell különösképpen odafigyelnie?
4. Rendszerezze az alábbi táblázat segítségével mindazokat az érveket, amelyek a jogorvoslat kezdeményezése mellett szólnak, és azokat az érveket is, amelyek a jogorvoslat kezdeményezése ellen szólnak.

Mellette	Ellene
<ul style="list-style-type: none"> • • • • • • 	<ul style="list-style-type: none"> • • • • • •

Jegyzetek:

- ¹ De facto latin nyelvű kifejezés, jelentése „ténylegesen”, „valóságban”, „valóban”. Gyakran a „valójában” értelmében használják arra utalva, hogy a bíróság tényállásként fogadja el, és akként kezeli valamely hivatal törvényen alapuló hatalomgyakorlását vagy törvényesnek látszó gyakorlatát, noha az nem jogszerű, mert nem teljesül a jog által előírt összes követelmény. Az iskolai elkülönítés (szegregáció) összefüggésében a „de facto” kifejezés azt jelenti, hogy a szegregáció tényszerűen megvalósult, még akkor is, ha nem akaratlagos kormányzati cselekvésből fakad, és nem létezik olyan kormányzati döntés, amely előírná, hogy az iskolai oktatás szegregált legyen.
- ² De jure latin nyelvű kifejezés, jelentése: „jog szerinti”, gyakran használatos a jogilag, jogszerűen, alkotmányosan szavak helyett. A jelen kontextusban azt fejezi ki, hogy az érvényes oktatáspolitikai gyakorlat illetve jogszabályok elkerülhetlenné teszik a faji szegregációt az oktatási rendszerben.
- ³ Az esetről és általában a szegregált oktatásról Közép- és Kelet-Európában további információt talál az ERRC két jelentésében: *A Special Remedy: Roma and Schools for the mentally Handicapped in the Czech Republic* (A ‘gyógyító’ pedagógia: romák és a szellemi fogyatékkal élők iskolái a Cseh Köztársaságban) (1999), és *Stigmata: Segregated Schooling of Roma in Central and Eastern Europe* (Megbélyegzés: Romák szegregált oktatása Közép és Kelet Európában) (2004). Mind a két publikáció megtalálható az ERRC honlapján: www.errc.org
- ⁴ A „jurisprudencia” jogi szakkifejezés, amely jog tudományát és jogfilozófiát takarja. Ebben a kontextusban az Emberi Jogok Európai Bírósága ítéleteivel kialakított esetjogra utal. Az ítéletek a többségi és az eltérő véleményeket is magukban foglalják.

- ⁵ „Nem engedték normál iskolába őket - A strasbourgi emberi jogi bíróság dönt az ostravai romák kiségitőbe irányítása miatt indított perben”, in Magyar Hírlap, 2005. március 1. p.14.
- ⁶ A kézikönyv itt következő részéhez felhasználtuk: Giffard, Camille. *The Torture Reporting Handbook*. (Kínzásokról készített jelentések kézikönyve) Colchester: University of Essex, Human Rights Centre, 2000.
- ⁷ A kézikönyv következő bekezdéséhez felhasználtuk: Clements, Luke. „Litigating cases on behalf of Roma before the Court and Commission in Strasbourg” („Romák jogi képviselése a strasbourgi Bírósághoz és a strasbourgi Bizottsághoz beterjesztett jogesetekben”). In *Roma Rights*. Winter 1998. Budapest: European Roma Rights Center, 1998. Elérhetőség: lásd az irodalomjegyzéket.
- ⁸ Az Egyezmény teljes szövege megtalálható a kézikönyv függelékében. Az Egyezményről további információt talál a következő honlapon: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm>.

Második rész
Az emberi jogi gondolkodásmód

9. fejezet

Közvetlen cselekvés

Ismerd jogaidat, és ne engedj belőlük

9. KÖZVETLEN CSELEKVÉS

Bevezetés

Befejezésül megfogalmazzuk észrevételeinket közvetlen cselekvésről, a jogvédő tevékenység egyik hagyományos, ám ma is korszerű formájáról. **Közvetlen cselekvés** egyének és csoportok kollektív és nyilvános fellépése az emberi jogi visszásságokkal szemben és/vagy a társadalmi változások és az emberi jogok tiszteletben tartásának előmozdításáért.

Nyilvános tüntetés

Nyilvános tüntetés a pártoló képviselet kifejeződési formája. Esetenként igen nagy hatást kelt. A résztvevők adandó alkalommal, saját értékes idejüket áldozva (és sokszor személyes kockázatot vállalva) a nyilvánosság színe előtt összegyűlve kifejezésre juttathatják akaratukat valamely közüggyel kapcsolatban és/vagy erőteljesen megüzenik a törvényhozóknak és a közpolitika-csinálóknak, hogy valamely közügyben mit tartanak szükségesnek.

A nyilvános tüntetés olyan cselekvés, amely az alapvető emberi jogok közé tartozik. Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya garantálja a szabad véleménynyilvánítás (19. cikkely) és a békés gyülekezés jogát (21. cikkely). Az Európai emberi jogi egyezményben hasonló garanciák találhatók (10. és 11. cikkely).

Nyilvános tüntetés cselekvéssorozatához hozzátartozhat egy vagy több olyan elem, amelyet más cikkek vagy más emberi jogi törvények védenek, ilyen például a kollektív tárgyalás joga.

A nyilvános tüntetés olyan cselekvés, amely az alapvető emberi jogok közé tartozik

Demokráciában a politikai diskurzus szerves része a nyilvános tüntetés, voltaképpen a közbeszéd egy sajátos megnyilvánulási formája. Időről-időre a legkülönbözőbb embercsoportok láttatják magukat, hogy véleményüket kifejezzék, hogy hozzájuk csatlakozva mások is kimutassák egyetértésüket az adott ügyben, hogy megmutassák, mily sokan támogatják őket a polgárok közül. Azokban az országokban, ahol nincs szabadság, ahol diktatúra, vagy tekintélyelvű, vagy elnyomó hatalom van uralmon, veszélyessé válhat a nyilvános tüntetés, viszont komoly eredményeket hozhat, amennyiben sikerül engedményekre bírni a tekintélyelvű hatalmat. Olykor éppenhogy a diktatúra összeomlását előzik meg nyilvános tüntetések.

Lassan előrehaladó társadalmi változások időszakában esetenként nyilvános tüntetés jelzi, hogy politikailag jelentős fordulóponthoz érkezett a társadalom. Az 1980-as években szerte Európában, főképp az Egyesült Királyságban és Nyugat-Németországban voltak kiterjedt és nagy tömegeket megmozgató tüntetések, amelyek jelentős mértékben hozzájárultak az atomfegyver-ellenes közérzület megszilárdulá-

sához. Hasonló történt korábban az Egyesült Államokban, ahol 1963-ban feketék és fehérek százezrei gyűltek össze a „Washingtoni felvonulás a munkáért és a szabadságért” elnevezésű tüntetésen, és ezzel láthatóvá tették a polgárjogi mozgalom támogatóinak, a szegregációs törvényeket és közpolitikákat elutasító népi elkötelezettségnek a sokszínűségét.

Olykor egy-egy nyilvános tüntetés történelmi viszonyítási pont lesz az ellenálló mozgalom számára. Például Dél-Afrikában a rasszista apartheid rezsimmel szembe forduló szimbóluma lett az 1960-as shaperville-i és az 1976-os sowetoi tüntetés.

Erőszakmentes polgári engedetlenség

Demokráciában a nyilvános tüntetés általában jogszerű cselekedet. Említettük, hogy a nemzetközi emberi jogi törvények garantálják a gyülekezés, a békés tüntetés jogát. Nem demokratikus berendezkedésű országban nem mindig tekintik jogszerű cselekedetnek a tüntetést. Az emberi jogi cselekvések történelmében évtizedekkel ezelőtt merült föl a **polgári engedetlenség** teóriája és gyakorlata, melynek alapelve, hogy követelések nyomtatékosításaként (erőszak alkalmazása nélkül) megszeghető a törvény.

A XX. század második felének jogvédői úgy tekintettek vissza Móhandász Karamcsand Gandhira, mint a társadalmi változásokra vezető erőszakmentes polgári engedetlenség legnagyobb hatású szószólójára. Gandhi több évtizeden át folytatott küzdelmet, előbb a Dél-Afrikában élő indiai kisebbség jogaiért, majd a brit gyarmatosító uralom ellenében India függetlenségének elnyeréséért, és eközben kidolgozta módszerét, amelyhez hozzátartozott „az erőszakmentes fellépés: a szatjágraha¹ és az együttműködés megtagadása”. Gandhi írásaiban és tetteiben a „polgári engedetlenség” és az „együttműködés megtagadása” összefonódik egymással: „Az együttműködés megtagadása és a polgári engedetlenség két különböző dolog, de egyetlen fa két ága, a fának szatjágraha (ragaszkodás az igazsághoz) a neve. [...] A gonosz-

**„A polgári engedetlenség
szent kötelesség, ha az állam
törvénytelen vagy korrup
t – ami egy és ugyanaz”**

szal való együttműködés megtagadása kötelesség, amint az istennel való együttműködés”. Gandhi szerint a polgári engedetlenség „ragaszkodás a joghoz, amelyet a törvénynek kellene megadni, ám a törvény megvonja”. Máshol így fogalmaz: „A polgári engedetlenség szent kötelesség, ha az állam törvénytelen vagy korrup – ami egy és ugyanaz”.

A Gandhi-féle polgári engedetlenség alighanem legtisztább példája az 1930. évi „só szatjágraha”.² Az állami sómonopólium Indiában azt jelentette, hogy csakis a brit kormány foglalkozhatott só kitermelésével és kereskedelmével. Ha valaki a sómonopólium törvényét megszegte, az bűncselekményt követett el. Miközben a törvény előírása szerint vásárolni kellett a sót, India sekély tengerpartjain a só szinte mindenhol oly könnyen hozzáférhető, hogy az emberek különösebb erőfeszítés nélkül felgyűjthetik. Gandhi először levélben fordult Lord Irwinhez, az akkori alkirályhoz. 1930. március 2-án bejelentette: „Ha levelem nem indítja meg az Ön szívét, e hónap tizenegyedik napján mindazokkal az ásrambeli munkatársaimmal, akik velem jönnek, megkezdjük a sótvörvény semmibe vételét. Én ezt az adót az összes közt

a leggonoszabbnak tartom, mert a szegényeket sújtja. Minthogy a Függetlenségi mozgalom alapvetően a föld legszegényebbjét szolgálja, első lépésben e gonoszág ellen tesszünk”. Gandhi tehát összekapcsolja az igazságtalan adótörvényt és a fennálló állapotot, miszerint India erőforrásai felett a gyarmatosító hatalom rendelkezik, azaz a szuverenitás és a függetlenség mellett érvel ilyen módon. A só szatjagraha másik lényeges vonása, hogy a szóban forgó árucikkelyre – a sóra – mindenkinek szüksége van, függetlenül attól, hogy melyik kasztba, osztályba, etnikai vagy vallási csoportba tartozik, így ez a megmozdulás képes volt az indiaiak összességének képzelőerejét megragadni.

A levélre az alkirály titkára válaszolt, és figyelmeztetett, hogy Gandhi „olyan cselekvéseket fontolgat, melyekkel jól tudhatóan együtt jár a törvény megsértése és a közbékesség veszélyeztetése”. Válaszul Gandhi meghozta a döntést, elindította az engedetlenségi mozgalmat. 1930. március 12-én kora reggel 78 önkéntessel indult útnak a szabarmati elnevezésű ásramból.³ A közel 350 kilométeres utat gyalogosan tették meg, útközben megálltak a városokban és a falvakban, és csatlakozásra buzdították az embereket. Április 5-én megérkeztek Dandiba. Mihelyt megérkeztek, Gandhi fölvetett a földről egy csipetnyi sót, és ezzel jelt adott az emberek százezreinek, hogy szegjék meg a törvényt. És egész India sót kezdett párolni a tengerből. Gandit hamarosan letartóztatták, majd közel százezren kerültek börtönbe. Ám Lord Irwin beleegyezett, hogy megbeszéléseket folytat Gandhival, később a brit kormány beegyezett, hogy Londonban kerekasztal-konferencián megtárgyalják India függetlenné válásának lehetséges feltételeit. 1931-ben Gandhi Londonba utazott, ahol európai rajongói fogadták, de a tárgyalások egyezség nélkül zárultak. Indiába való visszatérésekor ismét letartóztatták... India 15 évvel később elnyerte függetlenségét. Mindenesetre az egyszerű szembeszegülés a sótvénynyel megmutatta, hogy mily hatalmas erő képes felmutatni az erőszakmentes engedetlenség.

Gandhi munkássága nagy hatást gyakorolt az emberi jogi mozgalmak elgondolásaira a XX. század második felében. Jól példázza ezt Martin Luther King 1963-ban írt „Birminghami börtönlevele”. Ebben válaszol azokra a kritikákra, amelyek az általa szervezett mozgalom taktikáját túlságosan szelídnek tartották (a fekete bőrű King tiszteletes által szervezett erőszakmentes ellenállás a fehér felsőbbrendűség uralmával szemben nyíltan megtagadta a rasszista törvényeknek való engedelmességét). Részlet a levélből:

Miként a múltban oly sokszor átéltük, a remény ellobbant, és a mélységes csalódottság leple borult ránk. Nem volt más lehetőség, minthogy felkészüljünk a közvetlen cselekvésre, hogy fel tudjuk mutatni a saját testeinket, mert nincs más, amit letehetünk ügyünkben a helybéli és az országos lelkiismeret asztalára. Meggondolva a várható nehézségeket jutottunk az elhatározásra, hogy önmagunk erkölcsi megtisztítására vállalkozunk. Műhelyfoglalkozásokban ismerkedtünk az erőszakmentességgel, és minduntalan kérdeztük önmagunktól: „Képes leszel elfogadni az ütések anélkül, hogy visszavágsz?”, „Képes leszel elviselni a börtön megpróbáltatásait?” [...]

Ti persze azt is megkérdezhetnétek, hogy „Mire való a közvetlen cselekvés? Mire való a beülések, a menetelések és hasonlók? Nem volna jobb, ha a tárgyalás útját választanánk?”. Tinéktek tökélete-

Az erőszakmentes közvetlen cselekvés olyan válságos helyzetet idéz elő és olyan feszültséget kelt, hogy a közösség, amely eddig elutasította a tárgyalást, rákényszerül arra, hogy komolyan veszi a kérdéses ügyet.

sen igazatok van, mikor tárgyalást sürgettek. Hiszen a közvetlen cselekvésnek a valódi célja a tárgyalás. Az erőszakmentes közvetlen cselekvés olyan válságos helyzetet idéz elő és olyan feszültséget kelt, hogy a közösség, amely eddig elutasította a tárgyalást, rákényszerül arra, hogy komolyan veszi a kérdéses ügyet. Az erőszakmentes közvetlen cselekvés olyannyira fölnagyítja a kérdéses ügyet, hogy többé nem hagyható figyelmen kívül. [...]

A mi közvetlen cselekvés programunk célja a helyzet megteremtése, amely olyannyira telített válsággal, hogy feltétlenül megnyíljon a tárgyaláshoz vezető ajtó. Ilyen módon vagyok én azonos né-

zeten az Önök tárgyalásokat sürgető álláspontjával. A mi szerelmetes Délünk túlságosan hosszú ideig megfeneklett a siralmas erőlködésen, ezért párbeszéd helyett egyoldalú beszédet hallhattunk. [...]

Tudjuk, mert fájdalmas tapasztalatok tanítottak meg rá, elnyomó önként soha nem ad szabadságot; az alávetettnek ki kell követelnie. Őszintén mondom, meg kellett kezdenem a közvetlen cselekvés hadjáratát, méghozzá „jó időben” azok számára, kik még nem szenvedték igazságtalanul a szegregáció kórját. Éveken át hallottam a szót „Várj!”. Minden néger fülben ott cseng, velőtrázóan ismeretes. Ez a „Várj” szinte mindig azt jelentette „Soha”. Rá kellett jönnünk, ahogy nagyszerű jogtudósunk is felismerte, hogy „az igazság, ha túl sokáig halogatják, elutasított igazság”. [...]

Önök kifejezték fokozott nyugtalanságukat azzal kapcsolatban, hogy hajlandók vagyunk megszegni a törvényeket. Ez persze jogosan érzett aggodalom. Mivel oly nagy erőfeszítéssel szorgalmaztuk, hogy az emberek engedelmessé váljanak a Legfelső Bíróság 1954-es döntésének, amelyben törvénybe ütközőnek mondta a nyilvános állami iskolák szegregációját, most első pillantásra talán paradoxonnak látszik a törvények tudatos megszegése. Megkérdezhetik: „Hogy is van az, hogy bizonyos törvények megszegését, míg más törvények követését helyesli?”. A kérdés nyitja abban a tényben keresendő, hogy kétfajta törvény létezik: igazságos és igazságtalan. Én vagyok az első, aki helyesli az igazságos törvény követését. Az embernek nemcsak jogi, hanem erkölcsi kötelessége is, hogy engedelmessé váljon az igazságos törvénynek. Megfordítva, az embernek erkölcsi kötelessége, hogy ne engedelmessé váljon az igazságtalan törvénynek. Szent Ágoston helyesen mondta, hogy „egy igazságtalan törvény tulajdonképpen nem törvény,,.

A polgári engedetlenség a környezetvédő aktivisták eszköze lett az utóbbi időben. Például, a Greenpeace csoport – napjaink egyik legismertebb és legsikeresebb környezetvédő csoportja – 1971-ben kezdett kampányozni a környezetrombolás ellen, amikor kis hajónyi önkéntes és újságíró elvitortlázott az Alaszka északi részén fekvő Amchitkába, az amerikai kormány egyik földalatti nukleáris tesztelő helyszínére, hogy „tanúsítsák” a tesztelést. Mind a mai napig a Greenpeace stratégiájába tartozó elem a „magas hírértékű, erőszakmentes szembeszegülés, hogy tájékozottabb és tartalmasabb viták folyjanak a nyilvánosság előtt”.

Közvetlen cselekvés roma ügyekben

Vannak roma aktivisták Európában, akik a közvetlen cselekvés módszeréből merítenek. Az 1980–1990-es évtized fordulóján a Hamburgban működő *Roma Nemzeti Kongresszus* elnevezésű civil szervezet életre hívott egy több ezer romát megszervező, elsősorban Németországra összpontosuló megmozdulást a fenyegető kitoloncolás megakadályozására, mert a hatóságok előbb Jugoszláviába, majd az állam összeomlása után az utódállamokba akarták visszatoloncolni őket. A kitoloncolással fenyegetett romák és a velük rokonszenvezők nagyszabású megmozdulásának egyik csúcspontja az egy hónapon át tartó menetelés volt Németország egyik tartományi fővárosából a másik tartomány fővárosába, hogy elnyerjék az általuk értelmezett „tartózkodási jogot”: az ottmaradás jogát, hogy ne kényszerüljenek Németország elhagyására. Mindmáig ez a tiltakozó akció tekinthető az európai roma megmozdulások egyik tetőpontjának, a *Roma Nemzeti Kongresszus* aktivistái sikerrel szólították egybe a romákat, hogy küzdjenek jogaikért a német hivatalok erőteljes nyomása ellenében, mely arra irányult, hogy engedelmessé váljanak a kiutasító rendelkezéseknek. Ez a megmozdulás kiválóan összehangolt és nagyon látványos civil megmozdulás volt a Nyugat Európában akkoriban és ma is általánosan fennálló, a külföldiek életlehetőségeit korlátozó rendszabályok és intézkedések ellen. E megmozdulás tapasztalatait mostanában kezdik átvenni Közép és Kelet Európában.

1990 novemberében a *Roma Nemzeti Kongresszus* tagjai és párszáz Jugoszláviából származó roma lovas kocsikkal megkísérelte a svájci-német határ átlépését a németországi Baden-Württemberg tartományból Svájcba. A kocsikon utazó romák többsége a korábbi Jugoszlávia állampolgára volt, korábban menekültként kértek, de nem kaptak befogadást Németországba. A tiltakozók közvetlenül az ENSZ Menekültügyi Főbiztosához kívántak fordulni, akinek hivatala Genfben található, hogy tőle kérjék menekültkénti befogadásukat. Mivel az érintettek legtöbbször korábban nem kaptak menedékkérelmet Németországban, ezért a svájci határőrség sem engedélyezte számukra a határ átlépését. Rudko Kawczynski, a *Roma Nemzeti Kongresszus* elnöke és néhány munkatársa beléphetett Svájcba, Kawczynski egymaga folytatta útját a Főbiztoshoz, a határon hagyva a kocsikat és mintegy 300 romát, akik eltorlaszolták a határátkelőhely egyik forgalmi sávját. Lörrach város rendőrsége Kawczynskit „rendzavarás” elkövetésével vádolta (rajta kívül senki mást) arra hivatkozva, hogy részlegesen akadályozta a határforgalmat (mert hogy ő a felelős a forgalom akadályozásáért). Kawczynskit a bíróság bűnösnek találta az ellene felhozott vádban, az ítélet többször megfellebbezték, míg az ügy 1994-ben a Német Szövetségi Köztársaság Alkotmánybírósága elé került, és mind a mai napig ott is van. Kawczynski felszólítást kapott, hogy kezdje meg 50 napos elzárásra szóló büntetését, de megfellebbezte a felszólítást.

Közvetlen cselekvés a globalizálódó világban

A világ gazdasági és kulturális egységesedése a civil cselekvések újfajta lehetőségeit és stratégiáját hívta életre. A leginkább kézzelfogható új tényező alighanem az Internet, amely megszüntette a kommunikáció korábbi korlátjait, az egész világot behálózva kapcsol össze embereket és közösségeket. Roma

**A világ gazdasági
és kulturális egységesedése
a civil cselekvések
újfajta lehetőségeit
és stratégiáját hívta életre**

aktivisták serény használói az Internetnek, és elmondható, hogy a roma mozgalomban jelentős szerepe van a világhálónak. A roma aktivisták által szervezett tiltakozások jelentős része elsősorban és leginkább a világhálón szervezett megmozdulás.

Ám a globalizáció nem csupán az Internetet kínálja az emberi jogi aktivistáknak. A világgazdaság kiteljesedő egységesülése azt is jelenti, hogy gazdasági szankciókkal lehet küzdeni az igazságtalanság ellen. Például, sokan annak tulajdonítják a dél-afrikai apartheid rezsim összeomlását, hogy az 1980-as években kibontakozott az úgynevezett „beruházás-megvonás” mozgalom, az emberi jogi aktivisták sikeres nyomásgyakorlása szerte a világban számos kormánynál és multinacionális cégnél elérte, hogy ne vigyenek új beruházásokat Dél Afrikába, a meglévőket pedig vonják ki onnan. Ennek kihatása volt az a döntő tényező, amely végül is meggyőzően hatott a dél-afrikai kormányra, és megkezdte a békés átmenetről szóló tárgyalásokat, hogy felszámolják a fehérek felsőbbrendűségére alapozott társadalmi berendezkedést.

Igazság

A közvetlen cselekvés, amint bármely más emberi jogi akció, csak akkor lehet igazán hatásos, és csak akkor tud egybegyűjteni széleskörű és tartós támogatást, ha az igazságban gyökeredzik, és ezt mások is így látják kívülről. Romák milliói élnek Európában, ami hatalmas szunnyadó tetterő emberi jogi cselekvésekhez. Ám a romajogi mozgalom csak úgy hozhat sikert, ha az igazságban gyökeredzik, ha az igazságot szólaltatja meg, ha az igazsághoz fellebbez. Számos különböző oka van annak, hogy miért érez oly sok kívülálló rokonszenvet a romajogi mozgalom iránt: az elnyomás visszatetszést kelt; sokakat pedig az emberi méltóság ügye indít közreműködésre, különösen, ha az emberi méltóságot hosszú időn át csorbította az igazságtalanság. A romák mai helyzete Európában oly hosszú időn át folytatott faji alapú elnyomás következménye. E történelmi tény okán a roma jogok ügye minden európaít érintő közügy – az igazság megtestesítésének ügye. A romák lehetősége és feladata, hogy olyan romajogi mozgalmat hozzanak létre, amely az igazságban gyökeredzik, és amely fellép az elnyomás és az alávetettség ellen olyan esetben is, ha az elnyomottak és az alávetettek történetesen nem-romák, hanem mondjuk nők, vagy homoszexuálisok, vagy külföldiek, stb. Ez az első és legfontosabb követelmény, s mint ilyen előbbre való és többet számít, mint a pragmatikus és reálpolitikai megfontolások – ez erkölcsi követelmény. Ám az a politika, amelyik az igazság követelményen alapul, egyúttal a lehető legjobb politika: roma jogi aktivisták számokkal kifejezhető tetterejét gyarapítja, ha ügyükben mások osztoznak, és az általános emberi szolidaritást jeleníti meg.

Jegyzetek

¹ A „szatjagraha” kifejezést Gandhi alkotta, hogy kiemelje vele az ellenállásról általa kidolgozott elmélet és gyakorlat erőszakmentes jellegét. Kezdetben Gandhi „szat” (igazság) rajongójának, keresőjének tekintette magát, ám ez a létállapot csakis az „ahimsza” (erőszak nélküiség, szeretet) és a „brahmacsarja” (önmegtartóztatás, érzékek megzabolázása,

isten iránti odaadás) útján érhető el. Gandhi többféleképpen írja le a szatjagraha (szat=igazság, ágraha=szilárdság) szó jelentését: „mindenre alkalmazható törvény”; „hajlíthatatlan törekvés az igazságra és eltökéltség az igazság keresésére”; és „az erőszak hatásos helyettesítője”.

- ² E bekezdéshez felhasználtuk „*The Salt March To Dandi*” (A só menetelés Dandiba) című művet, hozzáférhető itt: <http://www.emory.edu/ENGLISH/Bahri/Dandi.html>.
- ³ Részletes információ található a só-szatjagraha eseményeiről ezen a honlapon: http://www.mkgandhi.org/Civil%20Disobedience/salt_tax.htm.

Ismerd jogaidat, és ne engedj belőlük

Függelék

Kézikönyv roma aktivisták számára

Függelék

Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata

Ismerd jogaidat, és ne engedj belőlük

AZ EMBERI JOGOK EGYETEMES NYILATKOZATA¹

Bevezető

Tekintettel arra, hogy az emberiség családja minden egyes tagja méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerése alkotja a szabadság, az igazság és a béke alapját a világon,

Tekintettel arra, hogy az emberi jogok el nem ismerése és semmibevétele az emberiség lelkiismeretét fellázító barbár cselekményekhez vezetett, és hogy az ember legfőbb vágya egy olyan világ eljövetele, amelyben az elnyomástól, valamint a nyomortól megszabadult emberi lények szava és meggyőződése szabad lesz,

Tekintettel annak fontosságára, hogy az emberi jogokat a jog uralma védelmezze, nehogy az ember végső szükségében a zsarnokság és az elnyomás elleni lázadásra kényszerüljön,

Tekintettel arra, hogy igen lényeges a nemzetek közötti baráti kapcsolatok kifejlődésének előmozdítása,

Tekintettel arra, hogy az Alapokmányban az Egyesült Nemzetek népei újból hitet tettek az alapvető emberi jogok, az emberi személyiség méltósága és értéke, a férfiak és nők egyenjogúsága mellett, valamint kinyilvánították azt az elhatározásukat, hogy elősegítik a szociális haladást és nagyobb szabadság mellett jobb életfeltételeket valósítanak meg,

Tekintettel arra, hogy a tagállamok kötelezték magukat arra, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetével együttműködve biztosítják az emberi jogok és alapvető szabadságok általános és tényleges tiszteletben tartását,

Tekintettel arra, hogy a jogok és szabadságok mibenléte tekintetében közös felfogás kialakításának a legnagyobb jelentősége van az említett kötelezettség maradéktalan teljesítésének szempontjából

a közgyűlés kinyilvánítja az emberi jogok egyetemes nyilatkozatát,

mint azt a közös eszményt, amelynek elérésére minden népnek és minden nemzetnek törekednie kell abból a célból, hogy minden személy és a társadalom minden szerve, állandóan szem előtt tartva a jelen Nyilatkozatot, oktatás és nevelés útján előmozdítsa e jogok és szabadságok tiszteletben tartásának kifejlesztését, valamint azoknak fokozatosan megvalósuló hazai és nemzetközi jogszabályok útján történő általános és tényleges alkalmazását és elismerését mind a tagállamok népei között, mind pedig a joghatóságuk alatt álló területek népei között.

1. cikkely

Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell, hogy viseltessenek.

2. cikkely

Mindenki, bármely megkülönböztetésre, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonra, születésre, vagy bármely más körülményre való tekintet nélkül hivatkozhat a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított összes jogokra és szabadságokra.

Ezenfelül nem lehet semmiféle megkülönböztetést tenni annak az országnak, vagy területnek politikai, jogi vagy nemzetközi helyzete alapján sem, amelynek a személy állampolgára, aszerint, hogy az illető ország vagy terület független, gyámság alatt áll, nem autonóm vagy szuverenitása bármely vonatkozásban korlátozott.

3. cikkely

Minden személynek joga van az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz.

4. cikkely

Senkit sem lehet rabszolgaságban, vagy szolgaságban tartani, a rabszolgaság és a rabszolga-kereskedelem minden alakja tilos.

5. cikkely

Senkit sem lehet kínvallatásnak, avagy kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni.

6. cikkely

Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogalanyiségát bárhol elismerjék.

7. cikkely

A törvény előtt mindenki egyenlő és minden megkülönböztetés nélkül joga van a törvény egyenlő védelméhez. Mindenkinek joga van egyenlő védelemhez a jelen Nyilatkozatot sértő minden megkülönböztetéssel és minden ilyen megkülönböztetésre irányuló felbujtással szemben.

8. cikkely

Minden személynek joga van az alkotmányban vagy a törvényben részére biztosított alapvető jogokat sértő eljárások ellen a hazai bíróságokhoz tényleges jogorvoslatért folyamodni.

9. cikkely

Senkit sem lehet önkényesen letartóztatni, őrizetbe venni vagy száműzni.

10. cikkely

Minden személynek teljesen egyenlő joga van arra, hogy ügyét független és pártatlan bíróság méltányosan és nyilvánosan tárgyalja, s ez határozza meg egyrészt jogai és kötelezettségei felől, másrészt minden ellene emelt bűnügyi vád megalapozottsága felől.

11. cikkely

- (1) Minden büntetendő cselekménnyel vádolt személyt ártatlannak kell vélelmezni mindaddig, amíg bűnösségét nyilvánosan lefolytatott perben, a védelméhez szükséges valamennyi biztosíték mellett, törvényesen megállapítják.
- (2) Senkit sem szabad elítélni oly cselekményért vagy mulasztásért, amely elkövetése pillanatában a hazai jog vagy a nemzetközi jog szerint nem volt büntetendő cselekmény. Ugyancsak nem szabad súlyosabb büntetést kiszabni, mint amely a büntetendő cselekmény elkövetése pillanatában volt alkalmazható.

12. cikkely

Senkinek magánéletébe, családi ügyeibe, lakóhelye megválasztásába vagy levelezésébe nem szabad önkényesen beavatkozni, sem pedig becsületében vagy jó hírnevében megsérteni. Minden személynek joga van az ilyen beavatkozásokkal vagy sértésekkel szemben a törvény védelméhez.

13. cikkely

- (1) Az államon belül minden személynek joga van szabadon mozogni és lakóhelyét szabadon megválasztani.
- (2) Minden személynek joga van minden országot, ideértve saját hazáját is, elhagyni, valamint saját hazájába visszatérni.

14. cikkely

- (1) Minden személynek joga van az üldözés elől más országban menedéket keresni és a más ország nyújtotta menedéket élvezni.
- (2) Erre a jogra nem lehet hivatkozni közönséges bűncselekmény miatti, kellőképpen megalapozott üldözés, sem pedig az Egyesült Nemzetek céljaival és elveivel ellentétes tevékenység esetében.

15. cikkely

- (1) Minden személynek joga van valamely állampolgársághoz.
- (2) Senkit sem lehet sem állampolgárságától, sem állampolgársága megváltoztatásának jogától önkényesen megfosztani.

16. cikkely

- (1) Mind a férfinak, mind a nőnek a házasságra érett kor elérésétől kezdve joga van fajon, nemzetiségen vagy valláson alapuló korlátozás nélkül házasságot kötni, és családot alapítani. A házasság tekintetében a férfinak és a nőnek mind a házasság tartama alatt, mind a házasság felbontása tekintetében egyenlő jogai vannak.
- (2) Házasságot csak a jövődő házastársak szabad és teljes beleegyezésével lehet kötni.
- (3) A család a társadalom természetes és alapvető alkotó eleme és joga van a társadalom, valamint az állam védelméhez.

17. cikkely

- (1) Minden személynek, mind egyénileg, mind másokkal együttesen joga van a tulajdonhoz.
- (2) Senkit sem lehet tulajdonától önkényesen megfosztani.

18. cikkely

Minden személynek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához, ez a jog magában foglalja a vallás és a meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy a meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind nyilvánosság előtt, mind a magánéletben oktatás, gyakorlás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát.

19. cikkely

Minden személynek joga van a vélemény és a kifejezés szabadságához, amely magában foglalja azt a jogot, hogy véleménye miatt ne szenvedjen zaklatást, és hogy határookra való tekintet nélkül kutathasson, átvihessen és terjeszthessen híreket és eszméket bármilyen kifejezési módon.

20. cikkely

- (1) Minden személynek joga van békés célú gyülekezési és egyesülési szabadsághoz.
- (2) Senkit sem lehet valamely egyesületbe való belépésre kötelezni.

21. cikkely

- (1) Minden személynek joga van a hazája közügyeinek igazgatásában akár közvetlenül, akár szabadon választott képviselői útján való részvételhez.
- (2) Minden személynek egyenlő feltételek mellett joga van saját hazájában közszolgálati állásokra való alkalmazásához.
- (3) A közhatalom tekintélyének alapja a nép akarata; ez az akarat egyenlő szavazati jog és titkos szavazás vagy a szavazás szabadságát ezzel egyenértékűen biztosító eljárás alapján időszakonként tartandó tisztességes választáson kell hogy kifejezésre jusson.

22. cikkely

Minden személynek mint a társadalom tagjának joga van a szociális biztonsághoz; minden személynek ugyancsak igénye van arra, hogy – az államok erőfeszítési és a nemzetközi együttműködés eredményeképpen és számot vetve az egyes országok szervezetével és gazdasági erőforrásaival – a méltóságához és személyiségének szabadon való kifejlődéséhez szükséges gazdasági, szociális és kulturális jogait kielégíthesse.

23. cikkely

- (1) Minden személynek joga van a munkához, a munka szabad megválasztásához, a méltányos és kielégítő munkafeltételekhez és a munkanélküliség elleni védelemhez.
- (2) Az egyenlő munkáért mindenkinek, bármilyen megkülönböztetés nélkül egyenlő bérhez van joga.
- (3) Mindenkinek, aki dolgozik, olyan méltányos és kielégítő fizetéshez van joga, amely számára és családja számára az emberi méltóságnak megfelelő létet biztosít és amelyet megfelelő esetben a szociális védelem összes egyéb eszközei egészítenek ki.
- (4) Minden személynek joga van másokkal együtt szakszervezet alakításához és érdekeinek védelme céljából szakszervezetekhez való csatlakozáshoz.

24. cikkely

Minden személynek joga van a pihenéshez, a szabad időhöz, nevezetesen a munka időtartamának ésszerű korlátozásához, valamint az időszakonkénti fizetett szabadsághoz.

25. cikkely

- (1) Minden személynek joga van saját maga és családja egészségének és jólétének biztosítására alkalmas életszínvonalhoz, nevezetesen élelemhez, ruházathoz, lakáshoz, orvosi gondozáshoz, valamint a szükséges szociális szolgáltatásokhoz, joga van a munkanélküliség, betegség, rokkantság, özvegység, öregség esetére szóló, valamint mindazon más esetekre szóló biztosításhoz, amikor létfenntartási eszközeit akarától független körülmények miatt elveszíti.
- (2) Az anyaság és a gyermekkor különleges segítséghez és támogatáshoz adnak jogot. Minden gyermek, akár házasságból, akár házasságon kívül született, ugyanabban a szociális védelemben részesül.

26. cikkely

- (1) Minden személynek joga van a neveléshez. A nevelésnek, legalábbis az elemi és alapvető oktatást illetően, ingyenesnek kell lennie. Az elemi oktatás kötelező. A technikai és szakoktatást általánossá kell tenni; a felsőbb tanulmányokra való felvételnek mindenki előtt – érdeméhez képest – egyenlő feltételek mellett nyitva kell állnia.
- (2) A nevelésnek az emberi személyiség teljes kibontakoztatására, valamint az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartásának megerősítésére kell irányulnia. A nevelésnek elő kell segítenie a

nemzetek, valamint az összes faji és vallási csoportok közötti megértést, türelmet és barátságot, valamint az Egyesült Nemzetek által a béke fenntartásának érdekében kifejtett tevékenység kifejlődését.

(3) A szülőket elsőbbségi jog illeti meg gyermekeiknek adandó nevelés megválasztásában.

27. cikkely

(1) Minden személynek joga van a közösség kulturális életében való szabad részvételhez, a művészetek élvezéséhez, valamint a tudomány haladásában és az abból származó jótéteményekben való részvételhez.

(2) Mindenkinek joga van minden általa alkotott tudományos, irodalmi és művészeti termékkel kapcsolatos erkölcsi és anyagi érdekeinek védelméhez.

28. cikkely

Minden személynek joga van ahhoz, hogy mind a társadalmi, mind a nemzetközi viszonyok tekintetében olyan rendszer uralkodjék, amelyben a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított jogok és szabadságok teljes hatállyal érvényesülhessenek.

29. cikkely

(1) A személynek kötelességei vannak a közösséggel szemben, amelynek keretében egyedül lehetséges a személyiség szabad és teljes kifejlődése.

(2) Jogainak gyakorlása és szabadságainak élvezete tekintetében senki sincs alávetve más korlátozásnak, mint amelyet a törvény kizárólag mások jogai és szabadságai elismerésének és tiszteletben tartásának biztosítása érdekében, valamint a demokratikus társadalom erkölcsé, közrendje és általános jóléte jogos követelményeinek kielégítése érdekében megállapít.

(3) Ezeket a jogokat és szabadságokat semmi esetre sem lehet az Egyesült Nemzetek céljaival és elveivel ellentétesen gyakorolni.

30. cikkely

A jelen Nyilatkozat egyetlen rendelkezése sem értelmezhető úgy, hogy az valamely állam, valamely csoport, vagy valamely egyén részére bármilyen jogot adna arra, hogy az itt kinyilvánított jogok és szabadságok megsemmisítésére irányuló tevékenységet fejtsen ki, vagy ilyen cselekményt elkövessen.

Függelék

Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről

Ismerd jogaidat, és ne engedj belőlük

NEMZETKÖZI EGYEZMÉNY A FAJI MEGKÜLÖNBÖZTETÉS VALAMENNYI FORMÁJÁNAK KIKÜSZÖBÖLÉSÉRŐL¹

A jelen egyezményben részes államok,

tekintettel arra, hogy az Egyesült Nemzetek Alapokmánya a minden emberrel veleszületett méltóság és egyenlőség elvein alapul és hogy valamennyi tagállam elkötelezte magát arra, hogy a Szervezettel együttműködve közös és külön lépéseket tesz az Egyesült Nemzetek ama céljának megvalósítása érdekében, hogy előmozdítsa és segítse az emberi jogok és alapvető szabadságjogok egyetemes tiszteletben tartását és biztosítását mindenki számára, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való különbség nélkül,

tekintettel arra, hogy az Emberi Jogok Egyetemes Deklarációja kinyilvánítja, hogy minden ember szabadnak, méltóságban és jogokban egyenlőnek születik és hogy valamennyi ebből eredő jog és szabadságjog mindenféle – különösen fajra, színre vagy nemzetiségi származásra való – különbség nélkül mindenkit megillet,

tekintettel arra, hogy a törvény előtt minden ember egyenlő és mindenféle megkülönböztetéssel és a megkülönböztetésre való izgatással szemben a törvény egyenlő védelmére jogosult,

tekintettel arra, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete a gyarmati rendszert és az azzal járó elkülönítés és megkülönböztetés mindenféle alkalmazását - bármilyen formában és bárhol legyen is - elítélte, és hogy azok gyors és feltétlen megszüntetésének szükségességét a gyarmati országok és népek függetlenségének biztosításáról szóló 1960. december 14-i nyilatkozat [a Közgyűlés 1514 (XV) számú határozata] megerősítette és ünnepélyesen kinyilvánította,

tekintettel arra, hogy az Egyesült Nemzetek 1963. november 20-i nyilatkozata a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről [a Közgyűlés 1904 (XVIII) számú határozata] ünnepélyesen megerősíti annak szükségességét, hogy a faji megkülönböztetés valamennyi formáját és megnyilvánulását az egész világon gyorsan kiküszöböljék és az ember méltóságának megértését és tiszteletben tartását biztosítsák;

abban a meggyőződésben, hogy a faji megkülönböztetésen alapuló minden felsőbbrendűségi elv tudományos szempontból hamis, erkölcsi szempontból elítélendő, társadalmi szempontból igazságtalan és veszélyes, és hogy a faji megkülönböztetésnek sehol semmiféle – sem elméleti, sem gyakorlati – igazolása nem lehetséges,

megerősítve, hogy az emberek között a faj, a szín, vagy az etnikai származás alapján történő megkülönböztetés akadályozza a nemzetek közötti baráti és békés kapcsolatokat és alkalmas arra, hogy megzavarja

a békét és biztonságot a népek között és az egymás mellett élő személyek egyetértését még egyazon, államon belül is,

abban a meggyőződésben, hogy a faji korlátok fennállása minden emberi társadalom eszményeinek ellentmond,

aggódással eltelve a faji megkülönböztetésnek a világ egyes területein még mindig előforduló megnyilvánulásai és a faji felsőbbrendűsége vagy gyűlöletre alapozott olyan kormánypolitikák miatt, mint az apartheid és az elkülönítés vagy szétválasztás politikája,

eltökélve, hogy minden szükséges intézkedést megtesznek a faji megkülönböztetés minden formájának és megnyilvánulásának gyors kiküszöbölésére és a fajüldözés elveinek és gyakorlatainak megakadályozására és leküzdésére, hogy a fajok közötti megértést előmozdítsák és olyan nemzetközi közösséget építsenek ki, amely mentes a faji elkülönítés és a faji megkülönböztetés minden formájától,

figyelembe véve a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet által 1958-ban elfogadott egyezményt az alkalmaztatás és foglalkoztatás terén fennálló megkülönböztetés tárgyában, valamint az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete által 1960-ban elfogadott egyezményt, az oktatás terén fennálló megkülönböztetés ellen,

attól az óhajtól vezettetve, hogy az Egyesült Nemzeteknek a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló Nyilatkozatában foglalt elveket megvalósítsák és az e célt szolgáló gyakorlati intézkedések mielőbbi bevezetését biztosítsák,

megállapodtak a következőkben:

I. RÉSZ

1. cikkely

1. Ezen egyezmény szövegében a „faji megkülönböztetés” kifejezés minden olyan különbségtételt, kizárást, megszorítást vagy előnyben részesítést jelent, amelynek alapja a faj, a szín, a leszármazás, a nemzetiségi vagy etnikai származás, és amelynek célja vagy eredménye politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális téren vagy a közélet bármely más terén az emberi jogok és alapvető szabadságjogok elismerésének, egyenrangú élvezetének vagy gyakorlásának megsemmisítése vagy csorbítása.
2. Ez az egyezmény nem vonatkozik a szerződésben részes állam által állampolgárok és nem állampolgárok között tett különbségre, kizárásra, megszorításra vagy előnyben részesítésre.
3. Ez az egyezmény semmiképpen sem értelmezhető úgy, hogy az bármilyen módon érintse a részes államok nemzetiségre, állampolgárságra vagy honosításra vonatkozó törvényes rendelkezéseit, feltéve, hogy ezek a rendelkezések nem jelentenek megkülönböztetést valamely nemzetiség hátrányára.

4. Az olyan különleges intézkedések, amelyeket kizárólag az esetleg védelemre szoruló egyes faji vagy etnikai csoportok vagy egyének megfelelő fejlődése érdekében azért hoznak, hogy az ilyen csoportok vagy egyének számára az emberi jogok és alapvető szabadságjogok egyenlő élvezetét vagy gyakorlását biztosítsák, nem tekinthetők faji megkülönböztetésnek, feltéve azonban, hogy az ilyen intézkedések nem eredményezik külön jogok fenntartását a különböző faji csoportok számára és hogy nem lesznek hatályban azután, amikor azok kitűzött céljukat elérték.

2. cikkely

1. A részes államok elítélik a faji megkülönböztetést és vállalják, hogy a faji megkülönböztetés minden formája kiküszöbölésének és az összes fajok közötti megértés előmozdításának politikáját minden alkalmas eszközzel haladéktalanul folytatják és ebből a célból:
- Minden részes állam vállalja, hogy személyek csoportjai vagy intézmények ellen irányuló faji megkülönböztetés céljából semmilyen cselekményt vagy gyakorlatot nem kezdeményez és biztosítja, hogy valamennyi országos és helyi hatósága és közintézménye ezzel a kötelezettséggel összhangban jár el;
 - Minden részes állam vállalja, hogy semmilyen személy vagy szervezet által alkalmazott faji megkülönböztetést nem támogat, nem védelmez és nem segít;
 - Minden részes állam hatékony intézkedéseket hoz országos és helyi kormányzati politikájának felülvizsgálására és minden olyan törvény és jogszabály módosítására, visszavonására vagy hatálytalánítására, amelynek eredménye bármilyen téren a faji megkülönböztetés megteremtése vagy állandósítása;
 - Minden részes állam bármely személy, csoport vagy szervezet által alkalmazott faji megkülönböztetést minden megfelelő eszközzel - szükség esetén törvényhozás útján is - megtilt és megszüntet;
 - Minden részes állam vállalja, hogy adott esetben támogatja az integrációs, faji szempontból vegyes szervezeteket és mozgalmakat és a fajok közötti korlátok kiküszöbölésének egyéb eszközeit, valamint ellenszegül mindennek, ami a faji megosztás erősítésére irányul.
2. A részes államok, ha a körülmények indokolják, a társadalmi, gazdasági, kulturális és egyéb területeken a hozzájuk tartozó egyes faji csoportok, illetve egyének megfelelő fejlődésének és védelmének biztosítására különleges és konkrét intézkedéseket hoznak abból a célból, hogy számukra az emberi jogok és alapvető szabadságjogok teljes és egyenlő élvezetét biztosítsák. Ezek az intézkedések semmi esetre sem eredményezhetik egyenlőtlen vagy külön jogok fenntartását különböző faji csoportok számára azután, amikor azok kitűzött céljukat elérték.

3. cikkely

A részes államok különösen elítélik a faji elkülönítést és az apartheidet és vállalják, hogy a joghatóságuk alá tartozó területeken minden ilyen természetű gyakorlatot megakadályoznak, eltiltanak és megszüntetnek.

4. cikkely

A részes államok elítélnék minden olyan propagandát és minden olyan szervezetet, amely egy bizonyos fajnak vagy egy bizonyos színű vagy etnikai származású személyek csoportjának felsőbbrendűségét hirdető eszméken vagy elméleteken alapszik vagy a faji gyűlöletet és megkülönböztetést valamilyen formában igazolni vagy előmozdítani igyekszik, és vállalják, hogy az ilyen megkülönböztetésre irányuló minden izgatás vagy eljárás gyökeres kiirtására haladéktalanul pozitív intézkedéseket hoznak és ebből a célból, kellő figyelemmel az Emberi Jogok Egyetemes Deklarációjában foglalt elvekre és a jelen Egyezmény 5. cikkelyében világosan kifejtett jogokra, egyebek között:

- a) Törvény által büntetendő cselekménnyé nyilvánítják a faji felsőbbrendűsége vagy gyűlöletre alapozott eszmék terjesztését, a faji megkülönböztetésre való izgatást, valamint bármely faj, illetve más színű vagy más etnikai származású személyek csoportja ellen irányuló minden erőszakos cselekedetet vagy arra való izgatást, továbbá fajgyűlölő tevékenység mindenféle támogatását, annak pénzelését is beleértve;
- b) Törvényellenessé nyilvánítanak és betiltanak minden olyan szervezetet, valamint szervezett és minden egyéb propagandatevékenységet, amely a faji megkülönböztetést előmozdítja vagy arra izgat, az ilyen szervezetekben vagy tevékenységben való részvételt pedig törvény által büntetendő cselekménynek tekintik;
- c) Nem engedik meg, hogy országos, vagy helyi hatóságok vagy közintézmények a faji megkülönböztetést előmozdítsák vagy arra izgassanak.

5. cikkely

A részes államok a 2. cikkelyben lefektetett alapvető kötelezettségeknek megfelelően vállalják, hogy a faji megkülönböztetés valamennyi formáját eltiltják és kiküszöbölik, továbbá a fajra, színre, illetve nemzeti-ségi vagy etnikai származásra való különbség nélkül mindenki számára biztosítják a jogot a törvény előtti egyenlőséghez, nevezetesen a következő jogok élvezetében:

- a) Egyenlő elbánáshoz való jog a bíróságok és az igazságszolgáltatás minden más szerve előtt;
- b) A személyes biztonsághoz és az állami védelemhez való jog akár kormánytisztviselők, akár bármely egyén, csoport vagy intézmény által elkövetett erőszakkal vagy testi bántalmazással szemben;
- c) Politikai jogok, különösen a választásban való részvétel joga, az aktív és passzív választói jog általános és egyenlő szavazás alapján, a kormányzásban, valamint bármely szinten a közügyek intézésében való részvétel joga, továbbá az egyenlő feltételekhez való jog közhivatali állás betöltésénél;
- d) Egyéb polgári jogok, különösen:
 - i) az állam határain belüli szabad mozgás és letelepedés joga;
 - ii) bármely ország – a saját országot is beleértve – elhagyásának és a saját országba való visszatérésnek a joga;
 - iii) az állampolgársághoz való jog;

- iv)* a házassághoz és a házastárs megválasztásához való jog;
- v)* tulajdonnak egyedül, valamint másokkal társulva való birtoklásának a joga;
- vi)* öröklési jog;
- vii)* a gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadsághoz való jog;
- viii)* a szabad véleményalkotás és véleménynyilvánítás joga;
- ix)* a békés gyülekezés és egyesülés szabadságához való jog;
- e)* Gazdasági, társadalmi és kulturális jogok, különösen:
 - i)* a munkához, a munkahely szabad megválasztásához, igazságos és kedvező munkafeltételekhez, a munkanélküliséggel szembeni védelemhez, egyenlő munkáért egyenlő bérhez, igazságos és kedvező bérezéshez való jog;
 - ii)* szakszervezetek alakításának és ezekhez való csatlakozásnak a joga;
 - iii)* lakáshoz való jog;
 - iv)* egészségügyi ellátáshoz, orvosi kezeléshez, társadalombiztosításhoz és szociális szolgáltatásokhoz való jog;
 - v)* az általános és szakoktatáshoz való jog;
 - vi)* a kulturális tevékenységben való egyenlő részvétel joga;
- f)* A nagyközönség céljára szolgáló minden olyan hely vagy szolgáltatás igénybevételéhez való jog, mint közlekedés, szállodák, éttermek, kávéházak, színházak, közterek.

6. cikkely

A részes államok az illetékes nemzeti bíróságok és egyéb állami intézmények útján a joghatóságuk alá tartozó minden személynek hatékony védelmet és jogorvoslatot biztosítanak faji megkülönböztetés célzó minden olyan cselekmény ellen, amely a jelen Egyezményvel ellentétben emberi jogait és alapvető szabadságjogait sérti, biztosítják továbbá mindenkinek azt a jogot, hogy az ilyen bíróságoknál a megkülönböztetés eredményeképpen elszenvedett minden kárért igazságos és megfelelő jóvátételt vagy elégtételt kérjen.

7. cikkely

A részes államok vállalják, hogy haladéktalanul hatékony intézkedéseket tesznek, különösen az oktatás, nevelés, kultúra és tájékoztatás területén, abból a célból, hogy a faji megkülönböztetésre vezető előítéleteket leküzdjék és a nemzetek és a faji vagy etnikai csoportok közötti megértést, türelmességet és barátságot előmozdítsák, továbbá, hogy az Egyesült Nemzetek Alapokmányának, az Emberi Jogok Egyetemes Deklarációjának, a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló ENSZ nyilatkozatnak és a jelen Egyezménynek a céljait és elveit népszerűsítsék.

II. RÉSZ

8. cikkely

1. A részes államok által saját állampolgáraik közül választott tizennyolc nagy erkölcsi tekintélynek örvendő és elismerten nem részrehajló szakemberből, akik feladatukat személyes minőségükben látják el, Bizottságot kell felállítani a faji megkülönböztetés kiküszöbölésére, kellő tekintettel az arányos földrajzi megoszlásra és a különböző civilizációs formák, valamint a fő jogrendszerek képviselőire.
2. A Bizottság tagjait a részes államok által kijelölt személyek közül titkos szavazással választják. Minden egyes részes állam egy személyt jelölhet saját állampolgárai közül.
3. Az első választást a jelen Egyezmény hatályba lépése után hat hónappal kell megejteni. Mindegyik választás napja előtt legalább három hónappal az Egyesült Nemzetek főtitkára levélben fordul a részes államokhoz, felszólítva őket, hogy jelölésüket két hónapon belül nyújtsák be. A Főtitkár az ily módon jelölt személyek nevét a jelölő állam feltüntetésével ABC-sorrendben jegyzékbe veszi és ezt a jegyzéket a részes államoknak megküldi.
4. A Bizottság tagjainak megválasztása a részes államok ülésén történik, amelyet a Főtitkár hív egybe az Egyesült Nemzetek székhelyére. Ezen az ülésen, amelynek szavazatképességéhez a részes államok kétharmadrészének jelenléte szükséges, azok a jelöltek lesznek a Bizottság megválasztott tagjai, akik a legtöbb szavazatot és a jelenlevő és szavazó részes államok képviselői szavazatainak abszolút többségét kapják meg.
5.
 - a) A Bizottság tagjait négyévi időtartamra választják. Az első választáson megválasztott tagok közül azonban kilencnek a megbízatása csak két évre szól; e kilenc tag nevét közvetlenül az első választás után a Bizottság elnöke sorsolás útján választja ki.
 - b) Esetleges üresedések betöltésére az az állam, amelyiknek a szakembere megszűnt a Bizottság tagjaként működni, állampolgárai közül egy másik szakembert jelöl ki a Bizottság jóváhagyásától függően.
6. A Bizottság tagjainak bizottsági feladataik ellátása idején felmerülő kiadásait a részes államok viselik.

9. cikkely

1. A részes államok vállalják, hogy az általuk hozott és a jelen Egyezmény végrehajtásával kapcsolatos törvényhozói, igazságszolgáltatási, közigazgatási és egyéb intézkedésekről a Bizottság által történő megvizsgálás céljára a Főtitkárhoz jelentést terjesztenek be: a) az Egyezménynek az illető államra nézve történt életbelépésétől számított egy éven belül; és b) azután minden két évben és valahányszor a Bizottság ezt kéri. A Bizottság a részes államoktól további tájékoztatást is kérhet.
2. A Bizottság tevékenységéről a Főtitkárón keresztül a Közgyűlésnek évenként jelentést tesz és a részes államoktól kapott jelentések és tájékoztatás vizsgálata alapján javaslatokat és általános ajánlásokat tehet. Az ilyen javaslatokat és általános ajánlásokat, valamint a részes államoktól beérkező esetleges észrevételeket jelenteni kell a Közgyűlésnek.

10. cikkely

1. A Bizottság maga fogadja el ügyrendjét.
2. A Bizottság tisztségviselőit kétévi időtartamra választja.
3. A Bizottság titkárságát az Egyesült Nemzetek Főtitkára adja.
4. A Bizottság üléseit általában az Egyesült Nemzetek székhelyén tartja.

11. cikkely

1. Ha valamely részes állam úgy véli, hogy egy másik részes állam a jelen Egyezmény rendelkezéseinek nem tesz eleget, felhívhatja erre a Bizottság figyelmét. Ebben az esetben a Bizottság a közlést az illető részes államhoz továbbítja. Az értesített állam tartozik három hónapon belül írásbeli magyarázatot vagy nyilatkozatot benyújtani a Bizottsághoz és abban felvilágosítást adni az ügyről és az általa esetleg alkalmazott jogorvoslatról.
2. Ha az ügy az első közlésnek a másik állam által való kézhezvételét követő hat hónapon belül akár kétoldalú tárgyalások, akár a számukra lehetséges bármely más eljárás útján nem rendeződik mindkét fél megaláztatására, akkor a két állam bármelyikének jogában áll az ügyet a Bizottság és a másik állam értesítése mellett ismét a Bizottság elé terjeszteni.
3. A Bizottság a jelen cikkely 2. bekezdése értelmében hozzá utalt ügygel a nemzetközi jog általánosan elismert elveinek megfelelően foglalkozik, miután megállapította, hogy ez ügyben minden rendelkezésre álló helyi jogorvoslati lehetőséget igénybe vettek és kimerítettek. Ez a szabály nem áll arra az esetre, amikor a jogorvoslat alkalmazását indokolatlanul hosszú időre elodázzák.
4. A Bizottság a hozzá utalt ügyben felszólíthatja az érintett részes államokat minden egyéb, a tárgyhoz tartozó tájékoztatás megadására.
5. Amikor a Bizottság a jelen cikkely szerint felmerülő valamely ügygel foglalkozik, az érdekelt részes államoknak joguk van képviselőt küldeni, aki az ügy tárgyalása alatt a Bizottság eljárásában szavazati jog nélkül részt vehet.

12. cikkely

1. a) Miután a Bizottság minden szükségesnek vélt tájékoztatást beszerzett és összeállított, az elnök kijelöl egy *ad hoc* egyeztető Albizottságot, amely öt személyből áll, akik lehetnek a Bizottság tagjai is. Az Albizottság tagjait a vitában álló felek egybehangzó hozzájárulásával kell kijelölni és jószolgálatait az érintett államok rendelkezésére kell bocsátani az ügynek ezen Egyezmény tiszteletben tartásán alapuló békés megoldása érdekében.
- b) Ha a vitában álló felek az Albizottság egész vagy részbeni összetétele tekintetében három hónapon belül nem tudnak megegyezésre jutni, az Albizottság azon tagjait, akiknek személyében az érdekelt felek nem tudtak megegyezni, a Bizottság választja meg saját tagjai közül titkos szavazás útján kétharmados többséggel.

2. Az Albizottság tagjai feladatukat személyes minőségben látják el. Ezek nem lehetnek a vitában álló érdekelt államok polgárai, sem olyan állam polgárai, amely a jelen Egyezménynek nem részese.
3. Az Albizottság maga választja meg elnökét és fogadja el ügyrendjét.
4. Az Albizottság üléseit általában az Egyesült Nemzetek székhelyén vagy az Albizottság által meghatározott bármely más megfelelő helyen tartja.
5. A 10. cikkely 3. bekezdése értelmében adott titkárság az Albizottságnak is rendelkezésére áll, amikor a részes államok közötti vita az Albizottság létrehozására vezet.
6. A vitában álló államok az Albizottság tagjainak összes költségeit egyenlő arányban fedezik a Főtitkár által készített költségvetés szerint.
7. A Főtitkár felhatalmazást kap arra, hogy az Albizottság tagjainak költségeit szükség esetén előlegezze, amíg a vitában álló államok e költségeket a jelen cikkely 6. bekezdése értelmében meg nem térítik.
8. A Bizottság által megszerzett és összeállított tájékoztatást az Albizottság rendelkezésére kell bocsátani, az Albizottság pedig az érintett államokat felszólíthatja minden egyéb, a tárgyhoz tartozó tájékoztatás megadására.

13. cikkely

1. Amikor az Albizottság befejezte az ügy megvizsgálását, jelentést készít és azt a Bizottság elnöke elé terjeszti, belefoglalva az Albizottságnak a felek között felmerült ügyet érintő valamennyi ténykérdésre vonatkozó megállapításait, továbbá olyan ajánlásokat, amelyeket a vita békés rendezése szempontjából helyesnek vél.
2. A Bizottság elnöke az Albizottság jelentését a vitában álló mindkét állammal közli. Ezek az államok három hónapon belül közlik a Bizottság elnökével, hogy az Albizottság jelentésében foglalt ajánlásokat elfogadják-e vagy sem.
3. A jelen cikkely 2. bekezdésében előírt határidő letelte után a Bizottság elnöke az Albizottság jelentését és az érintett államok nyilatkozatait közli a jelen Egyezményben részes többi állammal.

14. cikkely

1. A részes állam bármely időpontban nyilatkozatot tehet, hogy elismeri a Bizottság illetékességét arra, hogy az illető állam joghatósága alá tartozó olyan egyénektől vagy egyének csoportjától eredő közléseket átvegyen és megvizsgáljon, akik azt állítják, hogy áldozatai annak, hogy az illető részes állam a jelen Egyezményben lefektetett valamely jogot megsértette. Olyan részes államra vonatkozó közlést, amely ilyen nyilatkozatot nem tett, a Bizottság nem vesz át.
2. Bármely részes állam, amely a jelen cikkely 1. bekezdésében meghatározott nyilatkozatot tesz, nemzetközi jogrendszerén belül létesíthet vagy kijelölhet olyan szervet, amely illetékes lesz arra, hogy a joghatósága alá tartozó olyan egyénektől és egyének csoportjától eredő beadványokat átvegyen és megvizsgáljon, akik azt állítják, hogy a jelen Egyezményben lefektetett valamely jog megsértésének áldozatai, és akik a többi rendelkezésre álló helyi jogorvoslati lehetőséget kimerítették.

3. A jelen cikkely 1. bekezdése értelmében tett nyilatkozatot és minden olyan szervnek a nevét, amelyet a jelen cikkely 2. bekezdése értelmében létesítettek vagy jelöltek ki, az illető részes állam letétbe helyezi az Egyesült Nemzetek Főtitkáránál, aki azok másolatait a többi részes államnak megküldi. A nyilatkozatot a Főtitkárhoz intézett közléssel bármely időpontban vissza lehet vonni, a visszavonás azonban nem érintheti a Bizottság előtt levő közléseket.
4. A jelen cikkely 2. bekezdése értelmében létesített vagy kijelölt szerv a beadványokat jegyzékbe foglalja és a jegyzék hiteles másolatait a megfelelő úton évenként leteszi a Főtitkáránál azzal a feltétellel, hogy a jegyzék tartalmát nem hozzák nyilvánosságra.
5. A panasztevőnek, abban az esetben, ha a jelen cikkely 2. bekezdése értelmében felállított vagy kijelölt szervtől nem kap elégtételt, joga lesz arra, hogy az ügyet hat hónapon belül a Bizottsággal közölje.
6. *a)* A Bizottság a hozzá eljuttatott minden közlést bizalmasan tudomására hoz annak a részes államnak, amely a jelen Egyezmény valamely rendelkezését állítólag megsértette, de az érintett egyének vagy egyének csoportjának kilétét annak, illetve azoknak kifejezett beleegyezése nélkül nem tárja fel. A Bizottság névtelen közléseket nem vesz át.
b) Az értesített állam tartozik három hónapon belül írásbeli magyarázatot vagy nyilatkozatot benyújtani a Bizottsághoz és abban felvilágosítást adni az ügyről és az általa esetleg alkalmazott jogorvoslatról.
7. *a)* A Bizottság a bejelentéseket az érintett részes állam és a panasztevő által rendelkezésre bocsátott összes tájékoztatás figyelembe vételével vizsgálja meg. A Bizottság csak akkor vizsgálja meg a panasztevő bejelentését, ha megállapította, hogy a panasztevő minden rendelkezésre álló hazai jogorvoslati lehetőséget kimerített. Ez a szabály nem áll arra az esetre, amikor a jogorvoslat alkalmazását indokolatlanul hosszú időre elodázzák.
b) A Bizottság esetleges javaslatait és ajánlásait az érintett részes államhoz és a panasztevőhöz továbbítja.
8. A Bizottság éves jelentésében összefoglalja az ilyen bejelentéseket és adott esetben az érintett részes államok magyarázatait és nyilatkozatait, valamint saját javaslatait és ajánlásait.
9. A Bizottság a jelen cikkelyben előírt hatáskör betöltésére csak akkor illetékes, ha a jelen Egyezményben részes legalább tíz állam tett már a jelen cikkely 1. bekezdésében meghatározott nyilatkozatot.

15. cikkely

1. Amíg a Közgyűlés 1960. december 14-i, a gyarmati országok és népek függetlenségének biztosításáról szóló nyilatkozatot kihirdető 1514 (XV) számú határozatában foglalt célok meg nem valósulnak, a jelen Egyezmény rendelkezései semmiképpen sem korlátozhatják e népeknek más nemzetközi szerződések vagy az Egyesült Nemzetek és annak szakosított intézményei által biztosított panasztételi jogát.

2. a) A 8. cikkely 1. bekezdése értelmében felállított Bizottság másolatot kap az Egyesült Nemzetek azon szerveitől eredő beadványokról, amelyek a jelen Egyezmény elveit és céljait közvetlenül érintő ügyekkel foglalkoznak, és a beadványokra vonatkozó véleményét és ajánlását közli velük, amikor a gyámsági és önkormányzattal nem rendelkező területek és a Közgyűlés 1514 (XV) számú határozata alá tartozó minden más terület lakosaitól érkező azokat a beadványokat vizsgálja, amelyek a jelen Egyezmény körébe tartozó és azon szervek által vizsgált ügyekre vonatkoznak.
- b) A Bizottság az Egyesült Nemzetek illetékes szerveitől másolatot kap azokról a jelentésekről, amelyek a jelen Egyezmény elveit és céljait közvetlenül érintő és az igazgató hatalmak által a jelen bekezdés a) pontjában említett területeken hozott törvényhozási, bírósági, közigazgatási vagy egyéb intézkedésekre vonatkoznak, továbbá véleményét nyilvánítja és ajánlásokat tesz ezeknek a szerveknek.
3. A Bizottság a Közgyűléshez beterjesztendő jelentésében összefoglalja az Egyesült Nemzetek szerveitől átvett beadványokat és jelentéseket, valamint a Bizottságnak az említett beadványokra és jelentésekre vonatkozó véleményét és javaslatait.
4. A Bizottság az Egyesült Nemzetek Főtitkárától a jelen cikkely (2) bekezdés a) pontjában említett területekre vonatkozólag kikér annak rendelkezésére álló minden olyan tájékoztatást, amely a jelen Egyezmény céljaira vonatkozik.

16. cikkely

Az Egyezménynek a viták vagy panaszok elintézésére vonatkozó rendelkezései a megkülönböztetés terén felmerülő viták vagy panaszok rendezésére az Egyesült Nemzetek és szakosított intézményei által elfogadott alapvető okmányokban vagy egyezményekben lefektetett egyéb eljárások fenntartásával alkalmazandók és a részes államokat nem akadályozhatják abban, hogy valamely vita rendezésére – a közöttük hatályban levő általános vagy különleges nemzetközi egyezményekkel összhangban – más eljárásokhoz folyamodjanak.

III. RÉSZ

17. cikkely

1. Ezt az Egyezményt aláírhatja az Egyesült Nemzetek bármely tagállama vagy szakosított intézményeinek bármely tagja, a Nemzetközi Bíróság Szabályzatában részes bármely állam és minden más olyan állam, amelyet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése felhív arra, hogy az Egyezmény részese legyen.
2. Ez az Egyezmény megerősítésre szorul. A megerősítő okiratokat az Egyesült Nemzetek Főtitkáránál kell letétbe helyezni.

18. cikkely

1. Ehhez az Egyezményhez a 17. cikkely 1. bekezdésében említett bármely állam csatlakozhat.

2. A csatlakozás a csatlakozási okiratnak az Egyesült Nemzetek Főtitkáránál való letétbe helyezésével történik.

19. cikkely

1. Ez az Egyezmény 30 nappal azután lép hatályba, amikor a 27. megerősítő okiratot vagy csatlakozási okiratot az Egyesült Nemzetek Főtitkáránál letétbe helyezték.
2. Minden olyan államra nézve, amely az Egyezményt a 27. megerősítő okirat vagy csatlakozási okirat letétbe helyezése után erősíti meg vagy csatlakozik hozzá, az Egyezmény a saját megerősítő, illetve csatlakozási okiratának letétbe helyezését követő harmincadik napon lép hatályba.

20. cikkely

1. Az Egyesült Nemzetek Főtitkára az államok által a megerősítés vagy a csatlakozás alkalmával tett fenntartásokat átveszi és minden olyan államhoz eljuttatja, amely ennek az Egyezménynek részese, vagy részese lehet. Minden olyan állam, amelynek a fenntartással szemben kifogása van, az említett közlés keltétől számított kilencven napon belül tartozik közölni a Főtitkárral, hogy a fenntartást nem fogadja el.
2. Nem engedhető meg az olyan fenntartás, amely ezen Egyezmény céljával és rendeltetésével összeegyeztethetetlen, sem az a fenntartás, amelynek kihatása az Egyezmény által felállított bármely szerv működését gátolná. A fenntartás akkor tekintendő összeegyeztethetetlennek vagy gátlónak, ha az Egyezményben részes államoknak legalább kétharmad része kifogást emel ellene.
3. Fenntartásokat bármely időpontban vissza lehet vonni a Főtitkárhoz intézett ilyen értelmű közlés útján. Az ilyen közlés az átvétel napján lép érvénybe.

21. cikkely

Ezt az Egyezményt bármely részes állam az Egyesült Nemzetek Főtitkárához intézett írásbeli közléssel felmondhatja. A felmondás a közlésnek a Főtitkár által történő átvétele után egy évvel lép érvénybe.

22. cikkely

Két vagy több részes állam között az Egyezmény értelmezésére vagy alkalmazására vonatkozóan felmerülő minden olyan vitát, amelyet tárgyalás útján vagy az Egyezményben kifejezetten előírt eljárások útján nem rendeznek, a vitában álló bármelyik fél kívánságára döntés végett a Nemzetközi Bírósághoz kell utalni, hacsak a vitázó felek a rendezés valamely más módjában nem egyeznek meg.

23. cikkely

Ennek az Egyezménynek a felülvizsgálását bármely időpontban bármely részes állam kérheti a Főtitkárhoz intézett írásbeli közléssel.

24. cikkely

Az Egyesült Nemzetek Főtitkára a 17. cikkely 1. bekezdésében meghatározott valamennyi állammal közli a következő adatokat:

- a) A 17. és 18. cikkely alapján történt aláírásokat, megerősítéseket és csatlakozásokat;
- b) Az Egyezmény 19. cikkelye alapján történő hatályba lépésének napját;
- c) A 14. és 22. cikkely alapján átvett bejelentéseket és nyilatkozatokat;
- d) A 21. cikkely alapján eszközölt felmondásokat.

25. cikkely

1. Ezt az Egyezményt, amelynek angol, francia, kínai, orosz és spanyol nyelvű szövege egyaránt hiteles, az Egyesült Nemzetek irattárában kell letétbe helyezni.
2. Az Egyesült Nemzetek Főtitkára ennek az Egyezménynek hitelesített másolatait a 17. cikkely 1. bekezdésében említett kategóriák bármelyikébe tartozó valamennyi államnak megküldi.”

3. § (1)

(2) A Magyar Népköztársaság a megerősítő okiratának letételekor az Egyezménnyel kapcsolatban a következő nyilatkozatot tette:

„A Magyar Népköztársaság az Egyezmény 17. cikkelye 1. bekezdésének és a 18. cikkelye 1. bekezdésének rendelkezéseit, amelyek megakadályozzák, hogy minden állam az Egyezmény részesévé válhasson, megkülönböztető jellegűnek és a nemzetközi jogba ütközőnek tekinti. A Magyar Népköztársaság fenntartja azt az általános álláspontját, hogy a jellegére nézve általános többoldalú egyezménynek – az államok szuverén egyenlősége elvével összhangban – minden állam számára nyitva kell állnia, mindenfajta megkülönböztetés nélkül.”

4. § Ez a törvényerejű rendelet a kihirdetése napján lép hatályba, rendelkezéseit azonban 1969. január 4-től kezdődően kell alkalmazni. Végrehajtásáról a külügyminiszter és az igazságügyminiszter gondoskodik.

Jegyzetek

¹ 1969. évi 8. törvényerejű rendelet

A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről New Yorkban 1965. december 21-én elfogadott nemzetközi egyezmény kihirdetéséről

(A Magyar Népköztársaság megerősítő okiratának letétele New Yorkban 1967. május 4-én megtörtént.)

1. § A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről New Yorkban 1965. december 21-én elfogadott nemzetközi egyezményt e törvényerejű rendelettel kihirdeti.

2. § Az Egyezmény hivatalos magyar fordítása a következő: „*Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről*”

Függelék

Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről

Ismerd jogaidat, és ne engedj belőlük

EGYEZMÉNY AZ EMBERI JOGOK ÉS ALAPVETŐ SZABADSÁGOK VÉDELMEÉRŐL¹

Az aláíró Kormányok, az Európa Tanács Tagjai,

figyelembe véve az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, amelyet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése 1948. december 10-én meghirdetett;

figyelembe véve, hogy ez a Nyilatkozat a benne lefektetett jogok általános és hatékony elismerésének és megtartásának biztosítását célozza;

figyelembe véve, hogy az Európa Tanács célja a tagjai közötti szorosabb egység megvalósítása és hogy e cél elérésének egyik módszere az emberi jogok és alapvető szabadságok megóvása és további fejlesztése; újra megerősítve mélységes hitüket azokban az alapvető szabadságokban, amelyek az igazság és a béke alapjai a világon és amelyek fenntartásának legjobb eszköze egyrészt a hatékony politikai demokrácia, másrészt azoknak az emberi jogoknak a közös felfogása és tiszteletben tartása, melyeken ezek a szabadságok alapulnak;

abban az elhatározásban, hogy – mint az európai országok hasonló felfogású kormányai, melyek a politikai hagyományok, eszmények, a szabadság és a jog uralma közös örökségével rendelkeznek – megteszik az első lépéseket egyes, az Egyetemes Nyilatkozatban foglalt jogok közös biztosítására; az alábbiakban állapodtak meg:

1. cikkely – Kötelezettség az emberi jogok tiszteletben tartására

A Magas Szerződő Felek biztosítják a joghatóságuk alatt álló minden személy számára a jelen Egyezmény I. fejezetében meghatározott jogokat és szabadságokat.

I. Fejezet – Jogok és szabadságok

2. cikkely – Élethez való jog

1. A törvény védi mindenkinek az élethez való jogát. Senkit nem lehet életétől szándékosan megfosztani, kivéve, ha ez halálbüntetést kiszabó bírói ítélet végrehajtása útján történik, amennyiben a törvény a bűncselekményre ezt a büntetést állapította meg.
2. Az élettől való megfosztást nem lehet e cikkely megsértéseként elkövetettnek tekinteni akkor, ha az a feltétlenül szükségesnél nem nagyobb erőszak alkalmazásából ered:
 - a) személyek jogtalan erőszakkal szembeni védelme érdekében;

- b) törvényes letartóztatás foganatosítása vagy a törvényesen fogva tartott személy szökésének megakadályozása érdekében;
- c) zavargás vagy felkelés elfojtása céljából törvényesen tett intézkedés esetén.

3. cikkely – Kínzás tilalma

Senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.

4. cikkely – Rabszolgaság és kényszermunka tilalma

1. Senkit sem lehet rabszolgaságban vagy szolgaságban tartani.
2. Senkit sem lehet kényszer- vagy kötelező munkára igénybe venni.
3. E cikkely szempontjából a „kényszer- vagy kötelező munka” kifejezés nem foglalja magában:
 - a) azt a munkát, amelyet az Egyezmény 5. cikkelye rendelkezéseinek megfelelően eszközölt letartóztatás folyamán, vagy az ilyen letartóztatás történt feltételes szabadlábra helyezés idején általában megkövetelnek;
 - b) a katonai jellegű szolgálatot, illetőleg a katonai szolgálatot lelkiismereti okokból megtagadó személyek esetében olyan országokban, amelyekben ezt elismerik, a kötelező katonai szolgálat helyett megkívánt szolgálatot;
 - c) a közösség létét vagy jólétét fenyegető szükségállapot vagy természeti csapás esetén előírt szolgálatot;
 - d) a rendes állampolgári kötelezettségek körébe tartozó munkát vagy szolgálatot.

5. cikkely – Szabadsághoz és biztonságához való jog

1. Mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra. Szabadságától senkit sem lehet megfosztani, kivéve az alábbi esetekben és a törvényben meghatározott eljárás útján:
 - a) törvényes őrizetben tartás az illetékes bíróság által történt elítélést követően;
 - b) olyan személy törvényes letartóztatása vagy őrizetbe vétele, aki nem tesz eleget a bíróság törvényes rendelkezésének, illetőleg a törvény által megállapított kötelezettség teljesítésének biztosítása céljából történő letartóztatás vagy őrizetbe vétel;
 - c) törvényes letartóztatás vagy őrizetbe vétel abból a célból, hogy e bűncselekmény elkövetése alapos gyanúja miatt az illetékes hatóság elé állítsák vagy amikor ésszerű oknál fogva szükséges, hogy megakadályozzák bűncselekmény elkövetésében vagy annak elkövetése után a szökésben;
 - d) a kiskorú őrizetbe vétele törvényes rendelkezés alapján nevelési felügyelet céljából vagy törvényes őrizetben tartása az illetékes hatóság elé állítás céljából;
 - e) törvényes őrizetbe vétel fertőző betegségek terjedésének megakadályozása céljából, valamint elmebeteg, alkoholista, kábítószer-élvezők vagy csavargók őrizetbe vétele;

- f) törvényes letartóztatás vagy őrizetbe vétel az országba való jogtalan belépés megakadályozása céljából vagy olyan személy törvényes letartóztatása vagy őrizetbe vétele, aki ellen intézkedés van folyamatban kiutasítása vagy kiadatása céljából.
2. Minden letartóztatott személyt haladéktalanul az általa értett nyelven tájékoztatni kell letartóztatása okairól és az ellene felhozott vádról.
 3. E cikkely 1. c) bekezdésének rendelkezésével összhangban letartóztatott vagy őrizetbe vett minden személyt haladéktalanul bíró, vagy a törvény által bírói hatáskörrel felruházott más tisztségviselő elé kell állítani, és a letartóztatott vagy őrizetbe vett személynek joga van arra, hogy ésszerű időhatáron belül tárgyalást tartsanak ügyében vagy a tárgyalásig szabadlábra helyezték. A szabadlábra helyezés olyan feltételekhez köthető, melyek biztosítják a tárgyaláson való megjelenést.
 4. Szabadságától letartóztatás vagy őrizetbe vétel folytán megfosztott minden személynek joga van olyan eljáráshoz, melynek során őrizetbe vételének törvényességéről a bíróság rövid határidőn belül dönt, és törvényellenes őrizetbe vétele esetén szabadlábra helyezését rendeli el.
 5. Mindenkinek, aki e cikkely rendelkezéseinek megsértésével végrehajtott letartóztatás vagy őrizetbe vétel áldozata, joga van kártalanításra.

6. cikkely – Tisztességes tárgyaláshoz való jog

1. Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően. Az ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni, a tárgyalóterembe történő belépést azonban meg lehet tiltani a sajtónak és a közönségnek a tárgyalás teljes időtartamára vagy egy részére annyiban, amennyiben egy demokratikus társadalomban ez az erkölcsök, a közrend, illetőleg a nemzetbiztonság érdekében szükséges, ha e korlátozás kiskorúak érdekei, vagy az eljárásban résztvevő felek magánéletének védelme szempontjából szükséges, illetőleg annyiban, amennyiben ezt a bíróság feltétlenül szükségesnek tartja, mert úgy ítéli meg, hogy az adott ügyben olyan különleges körülmények állnak fenn, melyek folytán a nyilvánosság az igazságszolgáltatás érdekeit veszélyeztetné.
2. Minden bűncselekménnyel gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították.
3. Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább – arra, hogy
 - a) a legrövidebb időn belül tájékoztassák olyan nyelven, amelyet megért, és a legrészletesebb módon az ellene felhozott vád természetéről és indokairól;
 - b) rendelkezzen a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel;
 - c) személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhessen, és ha nem állnak rendelkezésére eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendeljenek ki számára ügyvédet;

- d) kérdéseket intézzen vagy intéztessen a vád tanúihoz és kieszközölhesse, a mentő tanúk megidézését és kihallgatását ugyanolyan feltételek mellett, mint ahogy a vád tanúit megidézik, illetve kihallgatják;
- e) ingyenes tolmács álljon rendelkezésére, ha nem érti vagy nem beszéli a tárgyaláson használt nyelvet.

7. cikkely – Büntetés kiszabásának tilalma törvényi rendelkezés nélkül

1. Senkit sem szabad elítélni olyan cselekményért vagy mulasztásért, amely elkövetése idején a hazai vagy nemzetközi jog alapján nem volt bűncselekmény. Ugyancsak nem lehet a bűncselekmény elkövetése idején alkalmazható büntetésnél súlyosabb büntetést kiszabni.
2. Ez a cikkely nem zárja ki valamely személy bíróság elé állítását és megbüntetését olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely elkövetése idején a civilizált nemzetek által elismert általános jogelvek szerint bűncselekmény volt.

8. cikkely – Magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog

1. Mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák.
2. E jog gyakorlásába hatóság csak a törvényben meghatározott, olyan esetekben avatkozhat be, amikor az egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a közbiztonság vagy az ország gazdasági jóléte érdekében, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, avagy mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükséges.

9. cikkely – Gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadság

1. Mindenkinek joga van a gondolat-, a lelkiismeret- és vallásszabadsághoz; ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben istentisztelet, oktatás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát.
2. A vallás vagy meggyőződés kifejezésre juttatásának szabadságát csak a törvényben meghatározott, olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban a közbiztonság, a közrend, közegészség vagy az erkölcsök, illetőleg mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükségesek.

10. cikkely – Véleménynyilvánítás szabadsága

1. Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a véleményalkotás szabadságát és az információk, eszmék megismerésének és közlésének szabadságát országhatárokon túl és anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhasson. Ez a cikkely nem akadályozza, hogy az államok a rádió-, televízió- vagy mozgókép vállalatok működését engedélyezéshez kössék.

2. E kötelezettségekkel és felelősséggel együttjáró szabadságok gyakorlása a törvényben meghatározott, olyan alakszerűségeknek, feltételeknek, korlátozásoknak vagy szankcióknak vethető alá, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a területi sértetlenség, a közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása, vagy a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából.

11. cikkely – Gyülekezés és egyesülés szabadsága

1. Mindenkinnek joga van a békés célú gyülekezés szabadságához és a másokkal való egyesülés szabadságához, beleértve érdekei védelmében a szakszervezetek alapítását és az azokhoz való csatlakozásnak a jogát.
2. E jogok gyakorlását csak a törvényben meghatározott, olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság vagy közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megakadályozása, a közegészség, az erkölcsök, illetőleg mások jogai és szabadságai védelme érdekében szükségesek. Ez a cikkely nem tiltja, hogy e jogoknak a fegyveres erők, a rendőrség vagy az államigazgatás tagjai által történő gyakorlását a törvény korlátozza.

12. cikkely – Házasságkötéshez való jog

A házasságkötési korhatárt elért férfiaknak és nőknek joguk van a házasságkötésre és a családalapításra, az e jog gyakorlását szabályozó hazai törvények szerint.

13. cikkely – Hatékony jogorvoslathoz való jog

Bárkinnek, akinek a jelen Egyezményben meghatározott jogait és szabadságait megsértették, joga van ahhoz, hogy a hazai hatóság előtt a jogsérelem hatékony orvoslását kérje az esetben is, ha e jogokat hivatalos minőségben eljáró személyek sértették meg.

14. cikkely – Megkülönböztetés tilalma

A jelen Egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.

15. cikkely – Az Egyezmény hatályának felfüggesztése szükséghelyzet esetén

1. Háború vagy a nemzet létét fenyegető más rendkívüli állapot esetén bármely Magas Szerződő Fél a jelen Egyezményben meghatározott kötelezettségeitől eltérő intézkedéseket tehet a helyzet szükségessége által feltétlenül megkívánt mértékben, feltéve, hogy az ilyen intézkedések nem ellentétesek egyéb nemzetközi jogi kötelezettségeivel.

2. E rendelkezés alapján nem lehet eltérni a 2. cikkely rendelkezéseitől, kivéve a jogszerű háborús cselekmények következtében okozott haláleseteket, vagy a 3. cikkely, 4. cikkely (1. bekezdés), valamint a 7. cikkely rendelkezéseitől.
3. Az eltérés jogával élő Magas Szerződő Fél az Európa Tanács Főtitkárának teljes körű tájékoztatást ad az általa tett intézkedésekről és azok okairól. Ugyancsak tájékoztatja az Európa Tanács Főtitkárát, amikor az ilyen intézkedések hatályukat veszítették és az Egyezmény rendelkezéseit ismét teljes mértékben végrehajtják.

16. cikkely – Külföldiek politikai tevékenységének korlátozása

A 10., 11. és 14. cikkelyek rendelkezéseit nem lehet úgy tekinteni, mint amelyek akadályoznák a Magas Szerződő Feleket, hogy a külföldiek politikai tevékenységét korlátozásnak vessék alá.

17. cikkely – Joggal való visszaélés tilalma

Az Egyezmény egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, hogy az bármely állam, csoport vagy személy számára jogot biztosítana olyan tevékenység folytatására vagy olyan cselekedet végrehajtására, amely az Egyezményben foglalt jogok és szabadságok megsértésére vagy pedig az Egyezményben meghatározottnál nagyobb mértékű korlátozására irányul.

18. cikkely – Jogkorlátozás alkalmazásának megszorítása

A jelen Egyezményben említett jogok és szabadságok korlátozásait nem lehet más célra alkalmazni, mint amelyre elő vannak írva. (...)

Kelt Rómában, 1950. november 4-én, egyetlen példányban, angol és francia nyelven, melyet az Európa Tanács levéltárában kell elhelyezni. Mindkét nyelvű szöveg egyaránt hiteles. A Főtitkár minden aláíró állam számára hitelesített másolatot küld.

[Első] Kiegészítő jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez

Az aláíró Kormányok, az Európa Tanács tagjai,

elhatározván, hogy megfelelő intézkedéseket tesznek az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről Rómában, 1950. november 4-én aláírt Egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény) I. fejezetében már benne foglaltakon felüli egyes további emberi jogok és szabadságok közös biztosítása érdekében, a következőkben állapodtak meg:

1. cikkely – Tulajdon védelme

Minden természetes vagy jogi személynek joga van javai tiszteletben tartásához. Senkit sem lehet tulajdonától megfosztani, kivéve, ha ez közérdekből és a törvényben meghatározott feltételek, valamint a nemzetközi jog általános elvei szerint történik.

Az előző bekezdésben foglaltak nem korlátozzák az államok jogát olyan törvények alkalmazásában, melyeket szükségesnek ítélnék ahhoz, hogy a javaknak a köz érdekében történő használatát szabályozhassák, illetőleg az adók, más közterhek vagy bírságok megfizetését biztosítsák.

2. cikkely – Oktatáshoz való jog

Senkitől sem szabad megtagadni az oktatáshoz való jogot. Az állam az oktatás és tanítás terén vállalt feladatkörök gyakorlása során köteles tiszteletben tartani a szülők vallási és világnézeti meggyőződésével összhangban lévő oktatáshoz és tanításhoz való jogot.

3. cikkely – Szabad választásokhoz való jog

A Magas Szerződő Felek kötelezik magukat arra, hogy ésszerű időközönként, titkos szavazással szabad választásokat tartanak olyan körülmények között, melyek a törvényhozó testület megválasztását illetően biztosítja a nép véleményének kifejezését.

4. cikkely – Területi hatály

Minden Magas Szerződő Fél e jegyzőkönyv aláírásakor vagy megerősítésekor, vagy bármely későbbi időpontban az Európa Tanács Főtitkárával nyilatkozatban közölheti, hogy mennyiben kötelezi magát e jegyzőkönyv rendelkezéseinek a nyilatkozatban megjelölt ama területeken való alkalmazására, melyek nemzetközi kapcsolataiért ő a felelős.

Minden Magas Szerződő Fél, mely az előző bekezdés alapján nyilatkozatot közölt, bármikor további nyilatkozatot tehet, melyben bármely korábbi nyilatkozatának tartalmát módosítja, illetőleg, amellyel e jegyzőkönyv rendelkezésének alkalmazását bármely e területtel kapcsolatban megszünteti.

A jelen cikkelynek megfelelően tett nyilatkozatot olyannak kell tekinteni, mint amelyet az Egyezmény 56. cikkelye 1. bekezdésének megfelelően tettek.

5. cikkely – Az Egyezményhez fűződő viszony

A Magas Szerződő Felek e jegyzőkönyv 1., 2., 3. és 4. cikkelyeit az Egyezmény kiegészítő cikkelyeinek tekintik, és az Egyezmény valamennyi rendelkezését ennek megfelelően kell alkalmazni.

6. cikkely – Aláírás és megerősítés

E jegyzőkönyv az Európa Tanács azon tagjai részére áll nyitva aláírásra, melyek az Egyezményt aláírták; az Egyezmény megerősítésével azonos időpontban, vagy ezt követően kell megerősíteni. A jegyzőkönyv tíz megerősítésről szóló okirat letétbe helyezését követően lép hatályba. Azon aláíró államok vonatkozásában, melyek ezt követően erősítik meg, a jegyzőkönyv a megerősítésről szóló okirat letétbe helyezésekor lép hatályba.

A megerősítésről szóló okiratot az Európa Tanács Főtitkáránál kell letétbe helyezni, aki a tagállamok részére értesítést ad minden újabb megerősítésről.

Kelt Párizsban, 1952. március 20. napján, angol és francia nyelven, egyetlen példányban, melyet az Európa Tanács levéltárában kell elhelyezni. Mindkét nyelvű szöveg egyaránt hiteles. A Főtitkár valamennyi aláíró Kormány részére hiteles másolatot küld.

Negyedik kiegészítő jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez az Egyezményben és első kiegészítő jegyzőkönyvben már benne foglaltakon felüli egyes jogok és szabadságok biztosításáról

Az aláíró Kormányok, az Európa Tanács Tagjai,

elhatározván, hogy megfelelő intézkedéseket tesznek az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről Rómában, 1950. november 4. napján aláírt egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény) I. fejezetében és az Egyezmény Párizsban, 1952. március 20-án aláírt I. kiegészítő Jegyzőkönyvének 1-3. cikkelyében már benne foglaltakon felüli jogok és szabadságok közös biztosítása érdekében,

a következőkben állapodtak meg:

1. cikkely – Adósságokért való szabadságelvonás tilalma

Senkit sem lehet szabadságától pusztán azért megfosztani, mert szerződéses kötelezettségének nem tud eleget tenni.

2. cikkely – Mozgásszabadság

1. Mindazokat, akik jogszerűen tartózkodnak egy állam területén, megilleti a mozgás szabadsága és a lakhely szabad megválasztásának joga.
2. Mindenki szabadon elhagyhat minden országot, beleértve a saját országát is.
3. E jogokat kizárólag csak olyan, a törvényekkel összhangban lévő korlátozásoknak lehet alávetni, melyek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság vagy a köz biztonsága érdekében, a közrend fenntartásához, a bűnmegelőzéshez, a közegészség vagy az erkölcsök védelméhez, illetőleg mások jogainak és szabadságainak megóvásához szükségesek.
4. Az 1. bekezdésben elismert jogokat bizonyos, meghatározott körzetekben alá lehet vetni olyan, a törvény által elrendelt korlátozásoknak is, melyeket egy demokratikus társadalomban a köz érdekei igazolnak.

3. cikkely – Saját állampolgárok kiutasításának tilalma

1. Senkit sem lehet sem egyéni, sem kollektív rendszabályokkal annak az államnak a területéről kiutasítani, melynek honosa.
2. Senkit sem lehet megfosztani azon jogától, hogy annak az államnak a területére belépjen, melynek honosa.

4. cikkely – Külföldiek kollektív kiutasításának tilalma

Tilos a külföldiek kollektív kiutasítása.

5. cikkely – Területi hatály

1. Minden Magas Szerződő Fél e jegyzőkönyv aláírásakor vagy megerősítésekor, vagy bármely későbbi időpontban az Európa Tanács Főtitkárával nyilatkozatban közölheti, hogy mennyiben kötelezi magát e jegyzőkönyv rendelkezéseinek a nyilatkozatban megjelölt ama területeken való alkalmazására, melyek nemzetközi kapcsolataiért ő a felelős.
2. Minden Magas Szerződő Fél, mely az előző bekezdés alapján nyilatkozatot tett, bármikor további nyilatkozatot tehet, melyben bármely korábbi nyilatkozatának tartalmát módosítja, illetőleg, amellyel e jegyzőkönyv rendelkezéseinek alkalmazását bármely területtel kapcsolatban megszünteti.
3. A jelen cikkelynek megfelelően tett nyilatkozatot olyannak kell tekinteni, mint amelyet az Egyezmény 56. cikkelye 1. bekezdésének megfelelően tettek.
4. Bármely állam területe, melyre ezt a jegyzőkönyvet ezen állam által történt megerősítése vagy elfogadása folytán alkalmazni kell, és mindazon terület, melyre e jegyzőkönyvet ezen állam által az e cikkely alapján tett nyilatkozat folytán alkalmazni kell, a 2. és 3. cikkelyeknek egy állam területére való hivatkozása szempontjából különálló területnek tekintendő.

6. cikkely – Az Egyezményhez fűződő viszony

A Magas Szerződő Felek e jegyzőkönyv 1–5. cikkelyeit az Egyezmény kiegészítő cikkelyeinek tekintik, és az Egyezmény valamennyi rendelkezését ennek megfelelően kell alkalmazni.

7. cikkely – Aláírás és megerősítés

1. Ez a jegyzőkönyv az Európa Tanács azon tagjai részére áll nyitva aláírásra, melyek az Egyezményt aláírták. Azt az Egyezmény megerősítésével azonos időpontban vagy ezt követően kell megerősíteni. A jegyzőkönyv öt megerősítésről szóló okirat letétbe helyezését követően lép életbe. Azon aláíró államok vonatkozásában, melyek ezt követően erősítik meg, a jegyzőkönyv a megerősítésről szóló okirat letétbe helyezésekor lép életbe.
2. A megerősítésről szóló okiratokat az Európa Tanács Főtitkáranál kell letétbe helyezni, aki a tagállamok részére értesítést ad minden megerősítésről.

Minek hiteléül a kellőképpen meghatalmazott alulírottak aláírták ezt a kiegészítő jegyzőkönyvet.

Készült Strasbourgban, 1963. szeptember 16. napján, angol és francia nyelven, egyetlen példányban, melyet az Európa Tanács levéltárában kell elhelyezni. Mindkét nyelvű szöveg egyaránt hiteles. A Főtitkár valamennyi aláíró állam részére hiteles másolatot küld.

Hatodik kiegészítő jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez a halálbüntetés eltörléséről

Az Európa Tanács tagállamai, az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről Rómában, 1950. november 4. napján kelt egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény) e kiegészítő jegyzőkönyvének aláírói, tekintettel arra, hogy az Európa Tanács több tagállamában végbement fejlemények a halálbüntetés eltörlésének irányába mutató általános tendenciát fejeznek ki,

a következőkben állapodtak meg:

1. cikkely – Halálbüntetés eltörlése

A halálbüntetést el kell törölni. Senkit sem lehet halálbüntetésre ítélni, sem kivégezni.

2. cikkely – Halálbüntetés háború idején

Egy állam törvényhozása rendelkezhet halálbüntetésről háború idején vagy háború közvetlen veszélye idején; a halálbüntetést ez esetben is csak e törvényhozás által megszabott esetekben és előírt rendelkezéseknek megfelelően lehet alkalmazni. Ez az állam köteles az Európa Tanács Főtitkárával jogszabályainak vonatkozó rendelkezéseit közölni.

3. cikkely – Hatály felfüggesztésének tilalma

E jegyzőkönyv előírásaitól az Egyezmény 15. cikkelye alapján nem lehet eltérni.

4. cikkely – Fenntartások tilalma

E jegyzőkönyv előírásainak vonatkozásában az Egyezmény 57. cikkelye alapján nem lehet fenntartással élni.

5. cikkely – Területi hatály

1. Az aláírásakor vagy a megerősítésről, elfogadásról, illetőleg jóváhagyásról szóló okirat letétbe helyezése időpontjában mindegyik állam meghatározhatja azt a területet, illetve azokat a területeket, amelyeken ez a jegyzőkönyv alkalmazást nyer.

2. Az Európa Tanács Főtitkárához intézett nyilatkozatban minden állam bármely későbbi időpontban kiterjesztheti e jegyzőkönyv alkalmazását a nyilatkozatban meghatározott bármely más területre. E terület vonatkozásában a jegyzőkönyv a nyilatkozatnak a Főtitkár általi kézhezvétele időpontját követő hónap első napján lép hatályba.
3. Az előző két bekezdés alapján tett minden nyilatkozat, a nyilatkozatban meghatározott bármely terület vonatkozásában visszavonható a Főtitkárhoz intézett értesítéssel. A visszavonás az értesítésnek a Főtitkár általi kézhezvételének időpontját követő hónap első napján válik joghatályossá.

6. cikkely – Az Egyezményhez fűződő viszony

A részes államok e jegyzőkönyv 1–5. cikkelyeit az Egyezmény kiegészítő cikkelyeinek tekintik, és az Egyezmény valamennyi rendelkezését ennek megfelelően alkalmazzák.

7. cikkely – Aláírás és megerősítés

Ez a kiegészítő jegyzőkönyv az Európa Tanács azon tagállamai részére áll nyitva aláírásra, melyek az Egyezményt aláírták. A jegyzőkönyv megerősítésre, elfogadásra vagy jóváhagyásra szorul. Az Európa Tanács tagállama a jegyzőkönyvet csak akkor erősítheti meg, fogadhatja el, vagy hagyhatja jóvá, ha egyidejűleg megerősíti, vagy már korábban megerősítette az Egyezményt. A megerősítésről, elfogadásról vagy jóváhagyásról szóló okiratot az Európa Tanács Főtitkáránál kell letétbe helyezni.

8. cikkely – Hatálybalépés

1. Ez a jegyzőkönyv azt az időpontot követő hónap első napján lép hatályba, melyen az Európa Tanácsnak már öt tagállama hozzájárulását fejezte ki ahhoz, hogy a jegyzőkönyv a 7. cikkelynek megfelelően kötelező legyen reá nézve.
2. Mindazon tagállamok vonatkozásában, melyek ezt követően fejezik ki hozzájárulásukat ahhoz, hogy a jegyzőkönyv kötelező legyen reájuk nézve, az a megerősítésről, elfogadásról vagy jóváhagyásról szóló okirat letétbe helyezésének időpontját követő hónap első napján lép hatályba.

9. cikkely – Letétbe helyezéssel kapcsolatos feladatok

Az Európa Tanács Főtitkára értesíti a Tanács tagállamait:

- a) minden aláírásról;
- b) minden megerősítő, elfogadó vagy jóváhagyó okirat letétbe helyezéséről;
- c) e jegyzőkönyvnek az 5. és 8. cikkelyeknek megfelelően történt hatálybalépése időpontjairól;
- d) az e jegyzőkönyvre vonatkozó minden jogcselekményről, értesítésről vagy közlésről.

Minek hitelül a kellőképpen meghatalmazott alulírottak aláírták ezt a kiegészítő jegyzőkönyvet.

Készült Strasbourgban, 1983. április 28. napján, angol és francia nyelven, egyetlen példányban, melyet az Európa Tanács levéltárában kell elhelyezni. Mindkét nyelvű szöveg egyaránt hiteles. Az Európa Tanács Főtitkára az Európa Tanács valamennyi tagállama részére hiteles másolatot küld.

Hetedik kiegészítő jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez

Az Európa Tanács ezen jegyzőkönyvet aláíró tagállamai,

elhatározván, hogy további lépéseket tesznek egyes jogoknak és szabadságoknak az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről Rómában, 1950. november 4. napján aláírt egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény) általi közös biztosítása érdekében,

a következőkben állapodtak meg:

1. cikkely – Külföldiek kiutasításának eljárási garanciái

1. Az Állam területén jogszerűen lakóhellyel rendelkező külföldit onnan csak a jogszabályoknak megfelelően meghozott határozat eredményeképpen lehet kiutasítani, és lehetővé kell tenni számára, hogy:
 - a) kiutasításával szemben felhozott indokait előterjeszthesse,
 - b) ügyének felülvizsgálatát kérhesse, és
 - c) e célokból képviseltesse magát az illetékes hatóság vagy e hatóság által kijelölt személy, illetőleg személyek előtt.
2. A külföldit az 1. bekezdés a), b) és c) pontjaiban meghatározott jogainak gyakorlását megelőzően akkor lehet kiutasítani, ha a kiutasítás a közrend érdekében szükséges, vagy pedig nemzetbiztonsági okok indokolják.

2. cikkely – Fellebbezéshez való jog büntetőügyekben

1. Annak, akit bíróság bűncselekmény miatt elítélt, joga van arra, hogy a bűnössége megállapítását, illetőleg a büntetés kiszabását tartalmazó ítéletet felsőbb bírósággal felülbíráltassa. E jog gyakorlását, ideértve azokat az okokat is, melyekre alapítva a jogok gyakorolhatók, jogszabályban kell szabályozni.
2. E jogot korlátozni lehet a jogszabályok által meghatározott kisebb jelentőségű bűncselekmények esetében, vagy abban az esetben, amikor a szóban forgó személy ügyét első fokon a legfelső bírói fórum tárgyalta, vagy amikor a felmentő ítélet ellen benyújtott jogorvoslat folytán hoztak bűnösség megállapítását tartalmazó ítéletet.

3. cikkely – Kártalanításhoz való jog bírói hiba esetén

Ha büntető ügyben hozott jogerős elmarasztaló ítéletet utóbb megsemmisítenek, vagy az elítéltet kegyelemben részesítik azért, mert új vagy újonnan feltárt tények bizonyítják, hogy bírói tévedés történt, azt a személyt, aki ezen ítélet folytán büntetést szenvedett el, kártalanítani kell az adott államban érvényes törvényeknek vagy joggyakorlatnak megfelelően, hacsak be nem bizonyítják, hogy a tények nem kellő időben való felfedése teljesen vagy részben az elítéltnak róható fel.

4. cikkely – Kétszeres eljárás alá vonás vagy büntetés tilalma

1. Ha valakit egy állam büntető törvényének és büntető eljárási törvényének megfelelően egy bűncselekmény kapcsán már jogerősen felmentettek vagy elítéltek, e személlyel szemben ugyanennek az államnak az igazságszolgáltatási szervei ugyane bűncselekmény miatt nem folytathatnak büntető eljárást, és vele szemben abban büntetést nem szabhatnak ki.
2. Az előző bekezdés rendelkezései nem képezik akadályát annak, hogy az adott állam büntető törvényeinek és büntető eljárási törvényeinek megfelelően az eljárást újból megindítsák, ha új, vagy újlag feltárt tények, vagy az eljárás alapvető hibái természetüknél fogva kihatással vannak a meghozott ítéletre.
3. A jelen cikkely rendelkezéseitől az Egyezmény 15. cikkelyére hivatkozással nem lehet eltérni.

5. cikkely – Házastársak egyenjogúsága

A házastársaknak polgári jogi vonatkozásokban egyenlő jogaik vannak és felelősségük is egyenlő egymás közötti, valamint a gyermekeikkel való kapcsolataikban a házasság tekintetében, annak tartama alatt és felbontása esetében. Ez a cikkely nem gátolja az államokat abban, hogy a gyermekek érdekében szükséges intézkedéseket tegyenek.

6. cikkely – Területi hatály

1. Az aláíráskor vagy a megerősítésről, elfogadásról, illetőleg jóváhagyásról szóló okirat letétbe helyezésének időpontjában mindegyik állam meghatározhatja azt a területet, illetve azokat a területeket, amelyekre ez a jegyzőkönyv alkalmazást nyer, és kinyilváníthatja, hogy milyen terjedelemben vállalja e jegyzőkönyv rendelkezéseinek ezen vagy ezeken a területeken való alkalmazását.
2. Az Európa Tanács Főtitkárához intézett nyilatkozatában minden állam bármely későbbi időpontban kiterjesztheti e jegyzőkönyv alkalmazását a nyilatkozatban meghatározott bármely más területre. E terület vonatkozásában a jegyzőkönyv a nyilatkozatnak a Főtitkár általi kézhezvétele időpontjától számított két hónapos időszak lejártát követő hónap első napján lép hatályba.
3. Az előző két bekezdés alapján tett minden nyilatkozat, a nyilatkozatban meghatározott bármely terület vonatkozásában visszavonható vagy módosítható a Főtitkárhoz intézett értesítéssel. A visszavonás vagy módosítás a nyilatkozatnak a Főtitkár általi kézhezvétele időpontjától számított két hónapos időszak lejártát követő hónap első napján válik joghatályossá.

4. A jelen cikkelynek megfelelően tett nyilatkozatot olyannak kell tekinteni, mint amelyet az Egyezmény 56. cikkely 1. bekezdésének megfelelően tettek.
5. Bármely állam területe, melyre ezt a jegyzőkönyvet ezen állam által történt megerősítése vagy elfogadása folytán alkalmazni kell, és minden terület, melyre ezt a jegyzőkönyvet ezen állam által az e cikkely alapján tett nyilatkozat folytán alkalmazni kell, az 1. cikkelynek egy állam területére való hivatkozása szempontjából különálló területnek tekintendő.
6. Bármely állam, amely ezen cikkely 1. vagy 2. bekezdésével kapcsolatban nyilatkozatot tett, a későbbiekben egy vagy több olyan terület vonatkozásában, amelyre a nyilatkozat vonatkozott, bármikor kinyilváníthatja, hogy elfogadja a Bíróság joghatóságát arra, hogy természetes személyektől, nem-kormányzati szervezetektől vagy egyének csoportjaitól az Egyezmény 34. cikkelyében meghatározottak szerint kérelmeket fogadjon ezen Jegyzőkönyv 1–5. cikkelyei vonatkozásában.

7. cikkely- Az Egyezményhez fűződő viszony

A részes államok e jegyzőkönyv 1–6. cikkelyeit az Egyezmény kiegészítő cikkelyeinek tekintik, és az Egyezmény valamennyi rendelkezését ennek megfelelően kell alkalmazni.

8. cikkely – Aláírás és megerősítés

Ez a jegyzőkönyv az Európa Tanács azon tagállamai részére áll nyitva aláírásra, melyek aláírták az Egyezményt. A jegyzőkönyvet meg kell erősíteni, illetőleg el kell fogadni vagy jóvá kell hagyni. Az Európa Tanács tagállamai csak akkor erősíthetik meg, fogadhatják el vagy hagyhatják jóvá ezt a kiegészítő jegyzőkönyvet, ha ezt megelőzően vagy egyidejűleg megerősítették az Egyezményt. A megerősítésről, elfogadásról vagy jóváhagyásról szóló okiratot az Európa Tanács Főtitkáránál kell letétbe helyezni.

9. cikkely – Hatálybalépés

1. Ez a jegyzőkönyv az azon időpontot követő két hónapos időszak lejárta utáni hónap első napján lép hatályba, amikor az Európa Tanács hét tagállama hozzájárulását fejezte ki ahhoz, hogy a jegyzőkönyv a 8. cikkelynek megfelelően kötelező legyen számára.
2. Mindazon tagállamok vonatkozásában, melyek ezt követően fejezik ki hozzájárulásukat ahhoz, hogy a jegyzőkönyv kötelező legyen számukra, az a megerősítésről, elfogadásról vagy jóváhagyásról szóló okirat letétbe helyezésének időpontját követő két hónapos időszak lejárta utáni hónap első napján lép hatályba.

10. cikkely – Letétbe helyezéssel kapcsolatos feladatok

Az Európa Tanács Főtitkára értesíti a Tanács tagállamait:

- a) minden aláírásról;
- b) minden megerősítő, elfogadó vagy jóváhagyó okirat letétbe helyezéséről;

- c) e jegyzőkönyvnek a 6. és 9. cikkelyeknek megfelelően történt hatálybalépés időpontjairól;
- d) az e jegyzőkönyvre vonatkozó minden jogcselekményről, értesítésről vagy közlésről.

Minek hitelül a kellőképpen meghatalmazott alulírottak aláírták ezt a jegyzőkönyvet.

Készült Strasbourgban, 1984. november 22. napján, angol és francia nyelven, egyetlen példányban, melyet az Európa Tanács levéltárában kell elhelyezni. Mindkét nyelvű szöveg egyaránt hiteles. Az Európa Tanács Főtitkára az Európa Tanács valamennyi tagállama részére hiteles másolatot küld.”

Tizenkettedik kiegészítő jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez

Róma, 2000. november 4.

Az Európa Tanács ezen jegyzőkönyvet aláíró Tagállamai,

tekintettel arra az alapvető elvre, miszerint a törvény előtt mindenki egyenlő és mindenkinek joga van a törvény egyenlő védelmére;

elhatározván, hogy további lépéseket tesznek minden ember egyenlőségének előmozdítására a megkülönböztetés általános tilalmának az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről Rómában, 1950. november 4-én aláírt Egyezmény (a továbbiakban „Egyezmény”) útján történő kollektív végrehajtásával;

ismételten megerősítve, hogy a megkülönböztetés tilalmának elve nem gátolja az egyes tagállamokat abban, hogy a teljes és hatékony egyenlőség előmozdítása érdekében intézkedéseket tegyenek, feltéve, hogy ezen intézkedések tárgyilagosan és ésszerűen igazolhatók;

az alábbiakban állapodtak meg:

1. cikkely – A megkülönböztetés általános tilalma

1. A törvényben meghatározott jogok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.

2. Hatóság senki ellen nem alkalmazhat megkülönböztetést semmilyen, például az 1. bekezdésben említett alapon

2. cikkely – Területi hatály

1. Az aláíráskor vagy a megerősítésről, elfogadásról, illetőleg jóváhagyásról szóló okirat letétbe helyezésének időpontjában mindegyik állam meghatározhatja azt a területet, illetve azokat a területeket, amelyekre ez a jegyzőkönyv alkalmazható.
2. Az Európa Tanács Főtitkárához intézett nyilatkozattal minden állam bármely későbbi időpontban kiterjesztheti a jegyzőkönyv alkalmazását a nyilatkozatban meghatározott bármely más területre. E terület vonatkozásában a jegyzőkönyv a nyilatkozatnak a Főtitkár általi kézhezvétele időpontjától számított három hónapos időszak lejárta utáni hónap első napján lép hatályba.
3. Az előző két bekezdésalapján tett minden nyilatkozat, a nyilatkozatban meghatározott bármely terület vonatkozásában visszavonható vagy módosítható a Főtitkárhoz intézett értesítéssel. A visszavonás vagy módosítás a nyilatkozatnak a Főtitkár általi kézhezvétele időpontjától számított három hónapos időszak lejárta utáni hónap első napján lép hatályba.
4. A jelen cikkelynek megfelelően tett nyilatkozatot olyannak kell tekinteni, mint amelyet az Egyezmény 56. cikkelye 1. bekezdésének megfelelően tettek.

3. cikkely – Az Egyezményhez fűződő viszony

A részes államok e jegyzőkönyv 1. és 2. cikkelyeit az Egyezmény kiegészítő cikkelyeinek tekintik, és az Egyezmény valamennyi rendelkezését ennek megfelelően kell alkalmazni.

4. cikkely – Aláírás és megerősítés

Ez a jegyzőkönyv az Európa Tanács azon tagállamai részére áll nyitva aláírásra, melyek aláírták az Egyezményt. A jegyzőkönyv megerősítést, elfogadást vagy jóváhagyást igényel. Az Európa Tanács tagállamai csak akkor erősíthetik meg, fogadhatják le vagy hagyhatják jóvá ezt a kiegészítő jegyzőkönyvet, ha ezt megelőzően vagy egyidejűleg megerősítették az Egyezményt. A megerősítésről, elfogadásról vagy jóváhagyásról szóló okiratot az Európa Tanács Főtitkáránál kell letétbe helyezni.

5. cikkely – Hatálybalépés

1. Ez a jegyzőkönyv azon időpontot követő harmadik hónap első napján lép hatályba, melyen az Európa Tanács tíz tagállama hozzájárulását fejezte ki ahhoz, hogy a jegyzőkönyv a 4. cikkelynek megfelelően kötelező legyen reá nézve.
2. Mindazon tagállamok vonatkozásában, amelyek ezt követően fejezik ki hozzájárulásukat ahhoz, hogy a jegyzőkönyv kötelező legyen reájuk nézve, az a megerősítésről, elfogadásról vagy jóváhagyásról szóló okirat letétbe helyezésének időpontját követő harmadik hónap első napján lép hatályba.

6. cikkely – letétbehelyezéssel kapcsolatos feladatok

Az Európa Tanács Főtitkára értesíti a Tanács tagállamait:

- a) minden aláírásról;
- b) minden megerősítő, elfogadó vagy jóváhagyó okirat letétbe helyezéséről;
- c) e jegyzőkönyvnek a 2. és 5. cikkelyeknek megfelelően történt hatálybalépése időpontjáról;
- d) az e jegyzőkönyvre vonatkozó minden jogcselekményről, értesítésről vagy közlésről.

Minek hiteléül a kellőképpen meghatalmazott alulírottak aláírták ezt a kiegészítő jegyzőkönyvet.

Készült Rómában. 2000. november 4. napján, angol és francia nyelven, mindkét nyelv egyaránt hiteles szöveggel, egyetlen példányban, melyet az Európa Tanács levéltárában kell elhelyezni. Az Európa Tanács Főtitkára az Európa Tanács valamennyi tagállama részére hitelesített másolatot küld.

Jegyzet

¹ Csak az Egyezmény és a Jegyzőkönyvek lényegi cikkelyeit közöljük. Teljes szöveg megtalálható magyar nyelven itt: www.echr.coe.int/Convention/webConvenHUN.pdf (angolul: <http://conventions.coe.int/treaty/en/WhatYouWant...asp?NT=005>).

¹ 1993. évi XXXI. törvény
az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről
 (A Magyar Köztársaság megerősítéséről szóló okiratának letétbe helyezése az Európa Tanács főtitkáránál 1992. november 5-én megtörtént.)

1. § Az Országgyűlés az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezményt és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyvet e törvénnyel kihirdeti.

2. § Az Egyezménynek és kiegészítő jegyzőkönyveinek eredeti angol nyelvű szövege és azok hivatalos magyar fordítása a következő: Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről

Függelék

Az Európai Tanács 2000/43/EC számú irányelve a személyek közötti egyenlő, faji vagy etnikai származástól független bánásmód elvének alkalmazásáról

Ismerd jogaidat, és ne engedj belőlük

AZ EURÓPAI TANÁCS 2000/43/EC SZÁMÚ IRÁNYELVE A SZEMÉLYEK KÖZÖTTI EGYENLŐ, FAJI VAGY ETNIKAI SZÁRMAZÁSTÓL FÜGGETLEN BÁNÁSMÓD ELVÉNEK ALKALMAZÁSÁRÓL

AZ EURÓPAI UNIÓ TANÁCSA,

Figyelemmel az Európai Közösséget Alapító Szerződésre, és különösen annak 13. cikkelyére,

a Bizottságtól származó javaslatra,

az Európai Parlament véleményére,

a Gazdasági és Szociális Bizottság véleményére,

a Régiók Bizottságának a véleményére,

továbbá tekintettel arra, hogy

- (1) az Európai Unióról szóló szerződést új szakaszt jelent az európai népek közötti egyre szorosabb egység megteremtésének folyamatában;
- (2) az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikkelyével összhangban az Európai Unió alapjait a szabadság, a demokrácia, az emberi jogok és alapvető szabadságok tisztelete valamint a jogállamiság jelenti. Ezek az alapelveket a Tagállamok egyaránt magukénak vallják. Az Unió a közösségi jog általános elveiként köteles tiszteletben tartani az alapvető jogokat, amelyeket az Emberi Jogokról és Alapvető Szabadságokról szóló Európai Egyezmény biztosít, és amelyek a Tagállamok alkotmányos hagyományyaiból erednek.
- (3) A törvény előtti egyenlőséghez való jog, illetve a hátrányos megkülönböztetéssel szemben minden személyt megillető védelem olyan egyetemes jog, amelyet elismer az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, az ENSZ-nek A nőkkel szembeni diszkrimináció valamennyi formájának megszüntetéséről szóló Egyezménye, A faji alapú hátrányos megkülönböztetés valamennyi formájának megszüntetéséről szóló Nemzetközi Egyezmény, A polgári és politikai jogokról, illetve A gazdasági, szociális és kulturális jogokról szóló ENSZ-Egyezmények, illetve az Emberi Jogokról és Alapvető Szabadságokról szóló Európai Egyezmény. Mindezen egyezményeket az EU összes Tagállama aláírta.
- (4) Ezeknek az alapvető jogoknak és szabadságoknak, köztük az egyesülési jognak a tiszteletben tartása igen fontos. A javakhoz és szolgáltatásokhoz történő hozzáférés, illetve az ezekkel történő

ellátás tekintetében ugyanígy fontos tiszteletben tartani a családi- és magánélet védelmét, és az ezekben a keretekben történő cselekményeket;

- (5) Az Európai Unió több Határozatot fogadott el a rasszizmus elleni, unión belüli küzdelemről;
- (6) Az Európai Unió elutasítja azokat az elméleteket, amelyek különböző emberi fajok létezését próbálják meghatározni. Az Irányelv szövegében a „faji származás” terminus használata nem jelenti az efféle elméletek elfogadását;
- (7) 1999. október 15-én és 16-án a Tamperében tartott ülésen az Európai Tanács felhívta a Bizottságot, hogy a lehető legrövidebb időn belül tegyen javaslatot arra, hogyan lehet megvalósítani az Európai Közösség Szerződése 13. cikkelyében foglaltakat, amelyek a rasszizmus és az idegengyűlölet elleni küzdelemmel kapcsolatosak;
- (8) Az Európai Tanács által Helsinkiben 1999. december 10-én és 11-én elfogadott „Foglalkoztatási Irányvonalak 2000” elnevezésű dokumentum hangsúlyozza a szociálisan befogadó munkaerőpiac feltételei előmozdításának szükségességét. Ehhez egymással összefüggő koherens politikák sorát kell meghatározni, amelyek célja a különböző csoportokkal, mint például az etnikai kisebbségekkel szembeni hátrányos megkülönböztetés leküzdése;
- (9) A faji vagy etnikai származáson alapuló hátrányos megkülönböztetés meggátolhatja az Európai Közösség Szerződésében foglalt célkitűzések elérését, különösen a magas szintű foglalkoztatásnak, a szociális védelemnek, az életszínvonal és az életminőség emelésének, a gazdasági és társadalmi kohézióknak és szolidaritásnak a megvalósítását. Megakadályozhatja annak a célkitűzésnek az elérését is, hogy az Európai Unió a szabadságnak, a biztonságnak és az igazságosságnak a térsége legyen.
- (10) A Bizottság 1995 decemberében már benyújtott egy dokumentumot a rasszizmussal, idegengyűlölettel és antiszemitizmussal kapcsolatban.
- (11) A Tanács 1996. július 15-én Közös Akciót határozott el a rasszizmus és az idegengyűlölet leküzdésére (96/443/JHA). Ennek jegyében a Tagállamok vállalják, hogy hatékony igazságügyi együttműködést folytatnak a fajgyűlölő vagy idegenekkel szemben gyűlölködő magatartáson alapuló jogséremlmek tekintetében;
- (12) A minden személy részvételét faji vagy etnikai származásától függetlenül biztosító demokratikus és toleráns társadalmak fejlődése érdekében a faji vagy etnikai alapú hátrányos megkülönböztetés területén tett specifikus akcióknak nem elegendő csupán a foglalkoztatás vagy az önfoglalkoztatás területét felölelniük, hanem ki kell terjedniük az oktatás, a szociális védelem, a szociális biztonság, az egészségügyi ellátás, a szociális juttatások, a javakhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés, illetve az azokkal történő ellátás területére is.
- (13) Ebből a célból az Irányelv által meghatározott területeken meg kell tiltani bármilyen faji vagy etnikai alapú közvetett vagy közvetlen diszkriminációt az Európai Közösség egész területén. A diszkrimináció tilalmát harmadik országok állampolgáira is alkalmazni kell, azonban ez nem vonatkozik az állampolgárságon alapuló kezelésbeli különbségekre, illetve nem érinti azokat a

szabályokat, amelyek harmadik országbeli illetőségű személyeknek a Közösség területére történő belépését vagy tartózkodását, munkához vagy foglalkoztatáshoz való hozzáférését szabályozzák.

- (14) A faji vagy etnikai származástól független egyenlő bánásmód elvének megvalósítása során a Közösségnek – összhangban az Európai Közösség Szerződése 3(2) cikkelyével – törekednie kell arra, hogy kiküszöbölje az egyenlőtlenségeket, és előmozdítsa a férfiak és nők közötti egyenlőséget, különösen azért, mivel a nőket gyakran többszörösen is sújtja hátrányos megkülönböztetés.
- (15) Azoknak a tényeknek a megítélése, amelyekből közvetlen vagy közvetett diszkriminációra lehet következtetni, a nemzeti igazságszolgáltató vagy más illetékes szerveknek a hatáskörébe tartozik, összhangban a nemzeti jog vagy joggyakorlat szabályaival. Ezek a szabályok rendelkezhetnek különösen úgy, hogy a közvetett diszkrimináció eseteit bármilyen módon meg lehessen állapítani, ideértve a statisztikai bizonyítékokat is.
- (16) Fontos, hogy minden természetes személy védelmet kapjon a faji vagy etnikai alapú hátrányos megkülönböztetéssel szemben. Szükség esetén, összhangban a nemzeti hagyományokkal és gyakorlattal, a Tagállamoknak a jogi személyek számára is védelmet kell biztosítaniuk, amennyiben azoknak diszkriminációt kell elszenvedniük tagjaik faji vagy etnikai származása miatt.
- (17) A diszkrimináció megtiltása nem akadályozhatja olyan intézkedések elfogadását vagy fenntartását, amelyeket egy bizonyos fajhoz vagy etnikumhoz tartozó emberek csoportja által elszenvedett hátrányok megelőzése vagy kompenzálása érdekében hoztak. Az ilyen intézkedések engedélyezhetik bizonyos faji vagy etnikai származású emberek szerveződéseit, ha azok fő célja ezen személyek sajátos szükségletei kielégítésének előmozdítása.
- (18) Nagyon korlátozott körülmények között az eltérő bánásmód jogos lehet, ha egy adott faji vagy etnikai jellegzetesség valódi és meghatározó követelményt jelent valamely foglalkozás gyakorlásánál, ha ennek célja jogszerű és a követelmény arányos. Az ilyen körülményeket a Tagállamoknak meg kell említeniük a Bizottságnak szánt tájékoztatójukban.
- (19) A faji vagy etnikai származáson alapuló diszkriminációt elszenvedett személyeknek megfelelő jogvédelmi eszközzel kell rendelkezniük. A hatékonyabb jogvédelem biztosítása érdekében a társadalmi szervezeteket vagy jogi személyeket is fel kell hatalmazni arra, hogy a peres eljárásokba bekapcsolódhassanak az áldozatok nevében és segítségük érdekében abban a formában, ahogy ezt a Tagállamok meghatározzák. Ez azonban nem sértheti a bíróság előtti képvisellel és védelemmel kapcsolatos eljárások nemzeti szabályozását.
- (20) Az egyenlőség elvének eredményes megvalósítása megköveteli a megfelelő jogi védelem kialakítását a megtorlás ellen.
- (21) A bizonyítási teher szabályait módosítani kell, ha a diszkrimináció első látásra teljesen nyilvánvaló, és az egyenlő bánásmód elvének eredményes alkalmazása érdekében a bizonyítási tehernek vissza kell szállnia az alperesre, amikor az ilyen diszkriminációra bizonyítékok vannak.
- (22) A Tagállamoknak nem szükséges alkalmazniuk a bizonyítási teherrel kapcsolatos szabályokat olyan peres eljárások esetében, amikor a tényállás felderítése a bíróságra vagy más illetékes testü-

letre tartozik. Ez azokra az eljárásokra vonatkozik, amelyeknél a panaszosnak nem kell bizonyítania azokat a tényeket, amelyek kivizsgálása a bíróság vagy az illetékes testület feladata.

- (23) A Tagállamoknak elő kell mozdítaniuk a párbeszédet a társadalmi partnerek és a nem-kormányzati szervezetek között a hátrányos megkülönböztetés különféle formáinak kezelése és leküzdése érdekében.
- (24) A faji vagy etnikai származás miatti hátrányos megkülönböztetéssel szembeni védelmet erősítheti egy vagy több olyan testület létezése minden egyes Tagállamban, amelynek hatásköre kiterjed a problémák elemzésére, a lehetséges megoldások tanulmányozására, valamint arra, hogy az áldozatoknak konkrét segítséget nyújtsanak.
- (25) Ez az Irányelv minimális követelményeket határoz meg, megadva ezáltal a Tagállamoknak a választási lehetőséget arra, hogy ennél kedvezőbb rendelkezéseket vezessenek be vagy tartsanak fenn. A jelen Irányelv megvalósítása nem jogosít fel arra, hogy a Tagállamokban már elért helyzetből visszalépés történjék.
- (26) A Tagállamoknak gondoskodniuk kell hatékony, arányos és az ilyen magatartástól visszatartó erejű büntetésekről az Irányelvben foglalt kötelezettségek megsértése esetén.
- (27) A Tagállamok az Irányelv megvalósítását – a kollektív szerződések hatálya alá tartozó kérdésekben – rábíthatják a vállalati vezetőkre és a munkavállalókra, közös kérelmük esetén, feltéve, hogy a Tagállamok minden szükséges lépést megtesznek annak biztosítása érdekében, hogy bármikor képesek legyenek garantálni az Irányelv által előírt eredményeket.
- (28) Összhangban az Európai Közösség Szerződésének 5. cikkelyében megfogalmazott szubszidiaritási és arányossági elvvel, ennek az Irányelvnek a célkitűzése, nevezetesen a diszkriminációval szembeni magas szintű védelem biztosítása minden Tagállamban nem érhető el lehetséges kielégítő eredményességgel a Tagállamokban, és a javasolt intézkedések mértéke és hatása miatt a cél elérését a Közösség jobban képes biztosítani. A célok elérése érdekében a jelen Irányelv nem lépi túl a szükséges mértéket.

A KÖVETKEZŐ IRÁNYELVET FOGADJA EL:

I. FEJEZET

Általános rendelkezések

1. cikkely

Cél

Ennek az Irányelvnek a célja az, hogy lefektesse a faji vagy etnikai alapú diszkrimináció leküzdésének kereteit, és ezáltal érvényre juttassa a Tagállamokban az egyenlő bánásmód elvét.

2. cikkely

A diszkrimináció fogalma

1. A jelen Irányelv alkalmazásában az egyenlő bánásmód elve azt jelenti, hogy nem állhat fenn közvetlen vagy közvetett diszkrimináció, amelynek alapját a faji vagy etnikai származás jelenti.
2. Az 1. cikkelyben foglaltak alkalmazásában:
 - (a) közvetlen diszkriminációról beszélünk, ha egy személy kedvezőtlenebb bánásmódban részesül, mint amilyenben egy másik ember részesül, részesült vagy részesülne hasonló helyzetben, és ennek alapja a faji vagy etnikai származás;
 - (b) közvetett diszkriminációról beszélünk, ha egy látszólag semleges szabályozás, feltétel vagy gyakorlat egy bizonyos faji vagy etnikai származású személyeket más személyekkel összehasonlítva sajátosan hátrányos helyzetbe hoz, hacsak egy jogszerű cél és az ennek a célnak az eléréséhez megfelelő és szükséges eszközök nem igazolják objektív módon az adott rendelkezést, feltételt vagy gyakorlatot.
3. Az 1. bekezdés értelmében a zaklatás akkor minősül diszkriminációnak, ha a faji vagy etnikai származással kapcsolatban olyan nem kívánatos magatartás tapasztalható, amelynek a célja vagy eredménye egy személy méltóságának a megsértése, és amely megfélemlítettséget, ellenséges, lealázó vagy támadó légkört eredményez. Ebben az összefüggésben a zaklatás fogalmát a Tagállamok nemzeti törvényeivel és gyakorlatával összhangban lehet meghatározni.
4. A faji vagy etnikai alapon egy személlyel szembeni megkülönböztetésre adott utasítást diszkriminációnak kell tekinteni az 1. bekezdés értelmében.

3. cikkely

Hatály

1. A Közösségre átruházott hatáskörök határain belül ezt az Irányelvet minden személy vonatkozásában alkalmazni kell, mind a közszférában, mind a magánszférában, az állami testületeket is ideértve, a következő területeken:
 - (a) hozzáférési lehetőség a foglalkoztatáshoz, az önfoglalkoztatáshoz és a munkához, ideértve a kiválasztási kritériumokat és a felvételi feltételeket, az összes tevékenységi ágazatban és a szakmai hierarchia minden szintjén, az előléptetés tekintetében is;
 - (b) hozzáférési lehetőség a pályaválasztási tanácsadás, a szakképzés, a felsőfokú szakképzés és átképzés minden típusához és szintjéhez, ideértve a szakmai gyakorlat megszerzésének lehetőségét is;
 - (c) foglalkoztatási és munkakörülmények, ideértve a felmondást és a munkabért is;
 - (d) tagsági vagy bekapcsolódási lehetőség a munkavállalók és a munkáltatók szervezeteiben, vagy bármilyen egyéb olyan szervezetben, amelynek a tagjai egy bizonyos foglalkozást űznek, ideértve az ilyen szervezetek által nyújtott előnyöket is;

- (e) szociális védelem, ideértve a társadalombiztosítást és az egészségügyi ellátást;
 - (f) szociális előnyök
 - (g) oktatás
 - (h) olyan javakhoz és szolgáltatásokhoz történő hozzáférés, illetve ezekkel való ellátás, amelyek a köz számára elérhetők, ideértve a lakhatást is.
2. Ez az Irányelv nem vonatkozik azokra a bánásmódbeli különbségekre, amelyek az állampolgárságon alapulnak, illetve nem érinti azokat a szabályokat és feltételeket, amelyek harmadik országbeli állampolgároknak, illetve hontalan személyeknek a Közösség területére történő belépésével vagy tartózkodásával kapcsolatosak, illetőleg bármilyen olyan bánásmódot, amely a harmadik országbeli állampolgárok és hontalan személyek jogi státuszából következik.

4. cikkely

Valódi és meghatározó munkaköri követelmények

Tekintet nélkül a 2(1) és a (2) cikkelyekre, a Tagállamoknak jogában áll valamely faji vagy etnikai jellegzetességen alapulva eltérő bánásmódot megvalósítani anélkül, hogy ez diszkriminációt jelentene, mindazon esetekben, amikor az adott foglalkozás vagy tevékenység természetéből, illetve az adott tevékenység végzéséhez szükséges körülményekből adódóan az adott jellegzetesség valódi és meghatározó munkaköri követelményt jelent, feltéve, hogy a cél jogszerű és a követelmény arányos.

5. cikkely

Pozitív megkülönböztetés

A teljes egyenlőség gyakorlatban történő biztosítása érdekében az egyenlő bánásmód elve nem gátolhat meg egyetlen Tagállamot sem abban, hogy a faji vagy etnikai származással kapcsolatos hátrányok megelőzése vagy kompenzálása érdekében specifikus intézkedéseket fogadjon el vagy tartson fenn.

6. cikkely

Minimális követelmények

1. A Tagállamok bevezethetnek, illetőleg fenntarthatnak olyan szabályozásokat, amelyek az egyenlő bánásmód elvének védelme szempontjából kedvezőbbek, mint a jelen Irányelvben lefektetett rendelkezések
2. Ennek az Irányelvnek a megvalósítása semmiképpen sem jelenthet alapot arra, hogy az Irányelv által meghatározott területeken csökkentsék a Tagállamokban a diszkrimináció ellen már eddig is biztosított védelem szintjét.

II. FEJEZET

Jogorvoslat és érvényesítés

7. cikkely

Jogvédelem

1. A Tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy azoknak a személyeknek, akik úgy ítélik meg, hogy az egyenlő bánásmód elve velük szembeni alkalmazásának elmulasztása miatt jogsérelmet szenvedtek, jogi és/vagy közigazgatási eljárások, illetőleg ahol ezt megfelelőnek ítélik, egyeztető/békéltető eljárások álljanak a rendelkezésükre még akkor is, ha az a viszony, amelyben a diszkrimináció állítólagosan megtörtént, már befejeződött.
2. A Tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy azoknak az egyesületeknek, szervezeteknek vagy egyéb jogi személyeknek, amelyeknek a nemzeti jogrendben lefektetett kritériumoknak megfelelően törvényes érdekükben áll biztosítani az Irányelv szabályainak betartását, a panaszos nevében vagy támogatójaként és az ő jóváhagyásával, lehetőségük legyen bármilyen jogi és/vagy közigazgatási eljárást kezdeményezni az Irányelvben foglalt kötelezettségek érvényesítéséhez.
3. Az 1. és 2. bekezdés nem érinti azokat a nemzeti jogszabályokat, amelyek határidőket szabnak meg az egyenlő bánásmód elvével kapcsolatos eljárások megindítása vonatkozásában.

8. cikkely

Bizonyítási teher

1. A Tagállamok hozzák meg a nemzeti jogrendjeikkel összhangban levő és szükségesnek ítélt intézkedéseket ahhoz, hogy az alperesre háruljon annak bizonyítása, hogy az egyenlő bánásmód elve nem sérült mindazon esetekben, amikor azok a személyek, akiket saját állításuk szerint sérelem ért az egyenlő bánásmód elvének be nem tartása miatt, egy bíróság vagy más illetékes hatóság előtt olyan tényeket mutatnak fel, amelyekből arra lehet következtetni, hogy közvetlen vagy közvetett diszkrimináció történt.
2. Az 1. bekezdés nem akadályozhatja a Tagállamokat abban, hogy a panaszosra nézve kedvezőbb bizonyítási szabályokat vezessenek be.
3. Az 1. bekezdést nem szabad büntetőeljárások esetében alkalmazni.
4. Az 1, 2. és 3. bekezdés vonatkozik a 7(2) cikkelyben foglaltaknak megfelelően indított bármely egyéb eljárásra is.
5. A Tagállamoknak nem kell az 1. bekezdést alkalmazniuk olyan eljárások esetében, amelyeknél a tényállás kivizsgálása a bíróság vagy az illetékes testület feladata.

9. cikkely

Megtorlás

A Tagállamok vezessenek be nemzeti jogrendjeikbe olyan intézkedéseket, amelyek ahhoz szükségesek, hogy megvédjék az egyéneket a valamely panaszra vagy az egyenlő bánásmód elvének érvényesítésére irányuló eljárásra válaszként alkalmazott bármiféle hátrányos bánásmódtól vagy hátrányos következménytől.

10. cikkely

Az információk terjesztése

A Tagállamok gondoskodjanak arról, hogy az Irányelvnek megfelelően elfogadott jogszabályokat, a már hatályban levő egyéb vonatkozó jogszabályokkal együtt országaik területén minden lehetséges eszközzel az érintett személyek tudomására hozzák.

11. cikkely

Társadalmi párbeszéd

1. Nemzeti hagyományaikkal és gyakorlatukkal összhangban a Tagállamok hozzák meg a megfelelő intézkedéseket a munkaadók és a munkavállalók közötti társadalmi párbeszéd előmozdítására abból a célból, hogy elősegítsék az egyenlő bánásmód megvalósítását, többek között a munkahelyi gyakorlat ellenőrzése, a kollektív szerződések, a magatartási kódexek, a tapasztalatok és a jó gyakorlati példák kutatása és cseréje révén.
2. Ahol ez összeegyeztethető a nemzeti hagyományokkal és gyakorlattal, a Tagállamok ösztönözzék a munkaadói és munkavállalói oldalt – autonómiájuk sérelme nélkül – arra, hogy kössenek megfelelő szinten megállapodásokat az antidiszkriminációs szabályozás rögzítése céljából a kollektív szerződés illetékességébe tartozó, a 3. cikkelyben hivatkozott területeken. Ezek a megállapodások tartásuk tiszteletben a jelen Irányelv által lefektetett minimális követelményeket és a megvalósítás érdekében hozott idevágó nemzeti rendelkezéseket.

12. cikkely

Párbeszéd a nem-kormányzati szervezetekkel

A Tagállamok bátorítsák a párbeszéd folytatását azokkal a megfelelő nem-kormányzati szervezetekkel, amelyeknek – összhangban a nemzeti törvényekkel és gyakorlattal – törvényes érdekükben áll támogatni a faji és etnikai alapú diszkrimináció elleni küzdelmet az egyenlő bánásmód elvének előmozdítása céljából.

III. FEJEZET**Az egyenlő bánásmód előmozdítását szolgáló testületek***13. cikkely*

1. A Tagállamok jelöljenek ki egy vagy több testületet/szervet a minden személyre egyaránt vonatkozó, faji vagy etnikai alapú diszkrimináció nélküli egyenlő bánásmód előmozdítása érdekében. Ezek a testületek az emberi jogok vagy az egyének jogainak védelmével országos szinten megbízott szervezetek részeit képezhetik.
2. A Tagállamok biztosítsák, hogy ezen testületek hatásköre kiterjedjen a következőkre is:
 - független segítség nyújtása a diszkrimináció áldozatainak abban, hogy diszkriminációs panaszainak érvényt szerezzenek, az áldozatok és a 7(2) cikkelyben szereplő egyesületek, szervezetek vagy más jogi személyek jogainak sérelme nélkül,
 - független felmérések készítése a diszkriminációról,
 - független jelentések megjelentetése és ajánlások készítése bármilyen kérdéstről az ilyen jellegű diszkriminációval kapcsolatban.

IV. FEJEZET**Zárórendelkezések***14. cikkely**Megfelelés*

A Tagállamok tegyék meg a szükséges intézkedéseket annak biztosítására, hogy

- (a) az egyenlő bánásmód elvével ellentétes bármiféle törvényt, rendelkezést és közigazgatási szabályt hatályon kívül helyezzenek;
- (b) az egyenlő bánásmód elvével ellentétes bármilyen rendelkezést, amelyet az egyéni vagy kollektív szerződések, a vállalatok belső szabályzatai, a nyereségérdekelte vagy non-profit egyesületek működését meghatározó szabályzatok, illetve a független foglalkozásokat és a munkavállalók és munkaadók szervezeteit szabályozó rendelkezések tartalmaznak, semmisnek nyilvánítsanak vagy nyilváníthassanak, illetve módosítsanak.

*15. cikkely**Szankciók*

A Tagállamok fektessék le azokat a szabályokat, amelyek rögzítik, milyen szankciók alkalmazhatók a jelen Irányelv értelmében elfogadott nemzeti jogszabályok megsértése esetén, és hozzák meg mindazon intézkedéseket, amelyek ezen szabályok alkalmazásához szükségesek. A szankciók, amelyek között sze-

reprezentatív erejűek. A Tagállamoknak legkésőbb 2003. július 19-ig tájékoztatniuk kell a Bizottságot ezekről a szabályokról, és késlekedés nélkül jelezniük kell a Bizottságnak azt is, ha a későbbiekben bármiféle módosításukra kerül sor.

16. cikkely

Végrehajtás

A Tagállamoknak az Irányelvnek történő megfeleléshez szükséges törvényeket, szabályozásokat és közigazgatási szabályokat 2003. július 19-ig kell meghozniuk, illetve eddig bízhatják meg a vállalatok vezetőit és munkavállalóit, közös kérésükre, az Irányelvnek a kollektív szerződések hatáskörébe eső szabályozást illető megvalósításával. A Tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy a vállalatvezetők és a munkavállalók megállapodás alapján 2003. július 19-ig bevezetik a szükséges intézkedéseket, és e tekintetben a Tagállamoknak minden szükséges intézkedést meg kell hozniuk annak érdekében, hogy bármikor képesek legyenek garantálni az Irányelv által előírt eredményeket. Erről a Bizottságot haladéktalanul tájékoztatniuk kell.

Amikor a Tagállamok ezeket az intézkedéseket elfogadják, az intézkedésekben hivatkozniuk kell a jelen Irányelvre, illetve az intézkedések hivatalos közzétételekor azokat ilyen hivatkozás kíséretében kell megjelentetni. A hivatkozás módját a Tagállamoknak kell szabályozniuk.

17. cikkely

Jelentés

1. A Tagállamoknak 2005. július 19-ig, majd ezt követően minden ötödik évben meg kell adniuk minden olyan információt, amely szükséges a Bizottságnak ahhoz, hogy jelentést állítson össze az Európai Parlament és a Tanács részére a jelen Irányelv alkalmazásáról.
2. A Bizottság jelentése szükség szerint vegye figyelembe a Fajgyűlölettel és Idegengyűlölettel foglalkozó Európai Monitoring Központ véleményét, továbbá a társadalmi partnerek és a megfelelő nem-kormányzati szervezetek álláspontját is. A nemek közötti egyenlőség elvével összhangban, ez a jelentés többek között értékelje azt is, milyen hatással voltak a nőkre és a férfiakra ezek az intézkedések. Az így beérkezett információk fényében a jelentés szükség esetén tartalmazzon javaslatokat is az Irányelv módosítására és korszerűsítésére vonatkozóan.

18. cikkely

Hatálybalépés

A jelen Irányelv az Európai Közösség Hivatalos Közlönyében való közzététele napjától lép hatályba.

19. cikkely

Címzettek

Az Irányelv címzettjei a Tagállamok.

Készült Luxemburgban, 2000. június 29-én

A Tanács részéről:

M. Arcanjo
Elnök

Függelék

Válogatott irodalom jegyzéke

Ismerd jogaidat, és ne engedj belőlük

VÁLOGATOTT IRODALOM JEGYZÉKE

Amnesty International. *Campaigning Manual*. (Kampánykézikönyv) London, 2001. Megtalálható: <http://web.amnesty.org/pages/campaigning-manual-eng>

Amnesty International. *Using the International Human Rights System to Combat Racial Discrimination*. (Az emberi jogok nemzetközi rendszerének felhasználása a faji megkülönböztetés elleni küzdelemben) London: 2001.

Bander, Patricia, et al. eds. *Compass: A Manual on Human Rights Education*. (Iránytű: Kézikönyv az emberi jogok oktatásához) Strasbourg: Council of Europe, 2003.

Canadian Human Rights Foundation. *24th Annual International Human Rights Training Programme: Building a Culture of Human Rights, Participant's Manual*. (24. Évenkénti nemzetközi továbbképző program az emberi jogok védelmére: az emberi jogok kultúrájának megteremtése, kézikönyv résztvevők számára) Montreal: June, 2003.

Canadian Human Rights Foundation & European Roma Rights Center. *Capacity Building for Roma Rights Advocacy: European Roma Rights Center Summer School*. (A roma jogok pártoló képviselőjéhez szükséges képességek fejlesztése: Roma Jogok Európai Központjának nyári továbbképző programja) Budapest: July, 2004.

Canadian Human Rights Foundation. *Human Rights Monitoring and Advocacy Workshop*. (Műhelyszeminárium az emberi jogok teljesülésének ellenőrzéséről és az emberi jogok pártoló képviselőjéről) Jakarta: 2002.

Center for Reproductive Rights. *From Rights to Reality: How to Advocate for Women's Reproductive Freedom Worldwide*. (Jogok meghirdetésétől a jogok megvalósulásáig: hogyan pártoljuk a nők gyermekvállalási szabadságát szerte a világban) New York: 2003, Megtalálható: <http://www.reproductiverights.org>

Clements, Luke. „Litigating cases on behalf of Roma before the Court and Commission in Strasbourg,” („Romák jogi képviselője a strasbourgi Bírósághoz és a strasbourgi Bizottsághoz betervezett jogesetekben”) *Roma Rights*, Winter 1998. Megtalálható: http://lists.errc.org/rr_wint1998/legalde3.shtml.

Clements, L.J., Nuala Mole, Alan Simmons. *European Human Rights: Taking a Case under the Convention*. (Emberi jogok Európában: az Egyezménybe foglalt jogok alkalmazása jogesetekben) Sweet & Maxwell: London, 1999.

Council of Europe. *The Council of Europe and the Protection of Human Rights* (pamphlet). (Az Európa Tanács és az emberi jogok védelme (brosúra)) Strasbourg: June, 2000.

European Roma Rights Center. *Stigmata: Segregated Schooling of Roma in Central and Eastern Europe*. (Megbélyegzés: romák szegregált iskoláztatása Közép- és Kelet-Európában) Budapest: 2004.

European Roma Rights Center, Center on Housing Rights and Eviction & Milan Šimečka Foundation. *Defending Roma Housing Rights in Slovakia*. (Romák lakhatási jogainak megvédelmezése Szlovákiában) Budapest: 2004.

European Roma Rights Center, Interights & Migration Policy Group. *Strategic Litigation of Race Discrimination in Europe: From Principles to Practice*. (Faji diszkrimináció stratégiai célú perlése: elvek és gyakorlat) Nottingham, England: Russell Press Limited, 2004.

European Roma Rights Center. *A Special Remedy: Roma and Schools for the Mentally Handicapped in the Czech Republic*. (Egy sajátos segítségi mód: romák és a szellemi fogyatékkal élők számára fenntartott iskolák a Cseh Köztársaságban) Budapest: 1999.

Fahey, Joseph & Richard Armstrong, eds. *Essential Readings on War, Justice, Non-violence and World Order*. (Alapvető olvasmányok a háború, igazságszolgáltatás, erőszakmentesség és a világrend témakörében) Mahwah, New Jersey: Paulist Press, 1992.

Fitsum, Alemu. „Testing to Prove Racial Discrimination.” (Faji diszkrimináció bizonyítása „teszteléssel”) *Roma Rights*, No. 3, 2000. Megtalálható: http://lists.errc.org/rr_nr3_2000/legal-defence.shtml.

Flowers, Nancy, (ed). *Human Rights Here and Now: Celebrating the Universal Declaration of Human Rights*. (Emberi jogok itt és most. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának évfordulójára) Megtalálható: <http://www1.umn.edu/humanrts/edumat/hreduseries/hereandnow/Default.htm> .

Giffard, Camille. *The Torture Reporting Handbook*. (Kínzásokról készítendő jelentések kézikönyve) Colchester: University of Essex, Human Rights Center, 2000.

Helsinki Foundation for Human Rights. *Human Rights Monitoring*. (Emberi Jogok Helsinki Alapítványa. Emberi jogok teljesülésének ellenőrzése) Warsaw: 2001.

Just Associates. *A New Weave of Power, People & Politics: The Action Guide for Advocacy and Citizen Participation*. (Hatalom, nép és politika új elrendezése: cselekvési útmutató a pártoló képviselőhöz és az állampolgári részvételhez) Megtalálható: <http://www.justassociates.org/ActionGuide.htm>

Long, Scott. *Making the Mountain Move: An Activist's Guide to How International Human Rights Mechanisms Can Work for You.* (*Hegyek megmozdítása: Hogyan működtessük az emberi jogok nemzetközi mechanizmusait – aktivisták kézikönyve*) International Gay and Lesbian Human Rights Commission, 2001. Megtalálható: <http://www.iglhrc.org>.

Open Society Institute. *Minority Protection in Bulgaria.* (*Kisebbségek védelme Bulgáriában*) Budapest: 2001. Megtalálható: http://www.eumap.org/reports/content/10/100/minority_bulgaria.pdf

Ringold, Dena, Mitchell A. Orenstein & Erika Wilkens. *Roma in an Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle.* (*Romák a kibővülő Európában: a nincstelenség újraképződésének felszámolása*) Washington, DC: The World Bank, 2003.

Steiner, Henry J. & Philip Alston, eds. *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals.* (*A nemzetközi emberi jogok kontextusa: jog, politika, morál*) New York: Oxford University Press, 2000.

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. *ABC: Teaching Human Rights.* (*ABC: Az emberi jogok oktatása*) Geneva: United Nations publication, 2003.

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. *Minorities, the United Nations and Regional Mechanisms.* (*Kisebbségek, az ENSZ és a regionális mechanizmusok*) Megtalálható: <http://www.unhcr.ch/html/menu6/2/minorities/pam1.doc>.

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. *Training Manual on Human Rights Monitoring.* (*Gyakorlati szabályzat emberi jogok ellenőrzéséhez*) Geneva: United Nations Publication, 1997.

Függelék

Fontos és hasznos honlapok

Ismerd jogaidat, és ne engedj belőlük

FONTOS ÉS HASZNOS HONLAPOK

Kormányközi szervezetek

United Nations (UN)	www.un.org
Council of Europe (CoE)	www.coe.int
Organisation for Security and Co-operation in Europe (OSCE)	www.osce.org
European Union (EU)	www.europa.eu.int
European Court of Human Rights (ECHR)	www.echr.coe.int
Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR)	www.ohchr.org
Contact Point for Roma and Sinti Issues	www.osce.org/odihr/cprsi
European Commission Against Racism and Intolerance	www.coe.int/ecri
European Monitoring Centre for Racism (EUMC)	www.eumc.eu.int/eumc

Civil (nem kormányzati) szervezetek

Amnesty International (AI)	www.amnesty.org
Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE)	www.cohre.org
European Centre for Minority Issues	www.ecmi.de
European Roma Rights Center (ERRC)	www.errc.org
Human Rights Internet (HRI)	www.hri.ca
Human Rights Watch (HRW)	www.hrw.org
Interights	www.interights.org
Legal Defence Bureau for National and Ethnic Minorities (NEKI)	www.neki.hu
Milan Simecka Foundation (MSF)	www.nadaciamilanasimecku.sk
Minority Rights Group (MRG)	www.minorityrights.org
Open Society Institute (OSI)	www.soros.org
Open Society Justice Initiative	www.justiceinitiative.org
Public Interest Law Initiative (PILI)	www.pili.org

Roma Participation Program (RPP - part of OSI)

[www.soros.org/initiatives/roma/
focus_areas/rpp](http://www.soros.org/initiatives/roma/focus_areas/rpp)

Roma Press Centre (RSK)

www.romapage.hu

Romani Criss

www.romanicriss.ro

Hasznos még....

az Európai Unió és az EBESZ Emberi Jogok és Demokratikus Intézmények Irodája által működtetett *legislationline.org* honlap, amely az emberi jogok védelmével és a jog uralmával kapcsolatos nemzeti és nemzetközi jogszabályok térítésmentesen hozzáférhető tárháza.

www.legislationline.org

Függelék

Szakkifejezések jegyzéke

Ismerd jogaidat, és ne engedj belőlük

SZAKKIFEJEZÉSEK JEGYZÉKE

Rövidítések

EBESZ	Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (Organization for Security and Cooperation in Europe – OSCE)
EEJ	Európai egyezmény az emberi jogokról és az alapvető szabadságokról (European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms – ECHR)
EGYJ	Egyezmény a gyermek jogairól (Convention on the Rights of the Child – CRC)
EJENY	Emberi jogok egyetemes nyilatkozata (Universal Declaration on Human Rights – UDHR)
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete (United Nations – UN)
ERRC	European Roma Rights Centre (Roma Jogok Európai Központja)
ET	Európa Tanács (Council of Europe – CoE)
EU	Európai Unió (European Union – EU)
FDEB	Faji Diszkrimináció Elleni Bizottság (Committee on the Elimination of Racial Discrimination – CERD)
GSZKJB	Gazdasági Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága (Committee on Economic, Social, and Cultural Rights – CESCR)
KEB	Kínzás Elleni Bizottság (Committee Against Torture – CAT)
KSZ	Kormányközi szervezet (Intergovernmental Organisation – IGO)
NEFMK	Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination – ICERD)
NKSZ	Nem-kormányzati szervezet (Non-Governmental Organisation – NGO)
NSZHMKB	Nőkkel Szembeni Hátrányos Megkülönböztetés Kiküszöbölésével Foglalkozó Bizottság (Committee on the Elimination of Discrimination Against Women – CEDAW)
PPJNE	Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya (International Covenant on Civil and Political Rights – ICCPR)

1503-as eljárás [1503 Procedure] nem szerződés által, hanem az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa 1503. számú határozatával létrehozott mechanizmus, amelynek keretében bárki közvetlenül az ENSZ Emberi Jogok Bizottságához fordulhat az emberi jogok tömeges megsértésének kivizsgálását kérve.

Árnyékjelentés [Shadow reports] a nemzetközi szerződés megfigyelő-ellenőrző szerve által végzett felülvizsgálat folyamán a szerződés által létrehozott bizottság áttekinti a rendelkezésre álló információkat, kérdéseket intéz az állam képviselőihez, és a ténymegállapításai alapján észrevételeket tesz arra vonatkozóan, hogy az állam eleget tesz-e szerződéses kötelezettségeinek. A szerződéses bizottsághoz nem-kormányzati szervezetek úgynevezett „árnyékjelentéseket” nyújthatnak be, amelyekben egy-egy különleges problémát taglalnak, vagy olyan emberi jogi sérelmek rendszeres előfordulását mutatják be, amelyek összeegyeztethetetlenek a szerződés előírásaival. Az árnyékjelentések felteendő kérdéseket sugalmaz, ajánlásokat fogalmaz meg, illetve hozzásegítik a szerződéses szervet, hogy megfelelő következtetésekre jusson, stb.

Asszimiláció [Assimilation] politikája azt próbálja erőnek erejével elérni, hogy a kisebbség váljon olyan-ná, mint a többségi népesség, vagy a többségi kultúra 'főáramlata'. E célból kényszerítő politikákat működtet, amelynek törekvése a kisebbség 'civilizálása'. Jóllehet gyakran (bár nem mindig) azt hozzák fel igazolásaként, hogy jó szándék vezérli, nevezetesen a kisebbség jobb, előnyösebb helyzetbe juttatása, ettől még az asszimiláció politikája etnocentrikus és atyáskodó (paternalista), célja pedig nem más, mint a kisebbség kultúrájának elsorvasztása.

Büntető eljárás [Criminal proceedings] megindítását kezdeményezheti a bűncselekmény bejelentésével a rendőrségen vagy az ügyészségen az a személy, akinek hátrányára a közhatalom tisztviselője visszaélést követett el (akár rendőr, akár az állam nevében eljáró másvalaki tette azt), vagy aki olyan erőszakos bűncselekmény áldozata, amit nem-állami szereplő követett el (beleértve a faji indítékú bűncselekményeket). A büntető eljárás célja a bűncselekményt elkövető személy megbüntetése.

De facto latin nyelvű kifejezés, jelentése „ténylegesen”, „valóságban”, „valóban”. Gyakran a „valójában” értelmében használják arra utalva, hogy a bíróság tényállásként fogadja el, és akként kezeli valamely hivatal törvényen alapuló hatalomgyakorlását vagy törvényesnek látszó gyakorlatát, noha az nem jogszerű, mert nem teljesül a jog által előírt összes követelmény. Az iskolai elkülönítés (szegregáció) összefüggésében a „de facto” kifejezés azt jelenti, hogy a szegregáció tényszerűen megvalósult, még akkor is, ha nem akaratlagos kormányzati cselekvésből fakad, és nem létezik olyan kormányzati döntés, amely előírná, hogy az iskolai oktatás szegregált legyen.

De jure latin nyelvű kifejezés, jelentése: „jog szerinti”, gyakran használatos a jogilag, jogszerűen, alkotmányosan szavak helyett. Használatával rendszerint azt juttatják kifejezésre, hogy „jogszabályi előírás szerint” vagy „törvényesen”.

Egyezmény [Convention] államok közötti kötelező erejű megegyezés; ugyanilyen értelemben használatos a szerződés [treaty] és az egyezségokmány [covenant] kifejezés. Az egyezmény erősebb, mint a nyilatkozat [declaration], mert jogi kötelmet ró az egyezményt ratifikáló államokra. Amikor az ENSZ Közgyűlése új egyezményt fogad el, akkor nemzetközi normákat és sztenderdeket hoz létre.

Elkülönítés (szegregáció) [Segregation] a fajok, osztályok vagy etnikai csoportok szétválasztásának politikája vagy gyakorlata az iskolában, lakóhelyen, közhivatalban vagy a kereskedelmi intézményekben, és hasonló helyszíneken.

Emberi jogi dokumentálás [Human rights documentation] szakkifejezéssel jelöljük az emberi jogi normák és sztenderdek érvényesüléséről, az emberi jogi visszaélésekről, problémákról tanúskodó, és az emberi jogok bármely más tárgykörére vonatkozó információ összegyűjtésének többféle módját.

Emberi jogok [Human rights] értelmében valamennyi ember születésétől fogva föl van ruházva bizonyos jogokkal, pusztán amiatt, mert emberi lényként jött a világra. E jogok elnevezése: emberi jogok. Az emberi jogok egyetemlegesek, minden embert egyenlően megilletnek, tekintet nélkül az életkor, faj, etnikai és nemi hovatartozás, szexuális orientáció, politikai nézet, vallás, nemzeti vagy társadalmi származás, nyelv, vagyoni helyzet, születés, vagy bármely más külsődleges jellemző miatt az emberek között meglévő különbözőségeire. Az emberi jogok velünk születettek. Az emberi jogokat nem kell megvásárolni, nem kell kiérdemelni, nem kell megörökölni. Az emberi jogok elidegeníthetetlenek, ami azt jelenti, hogy az emberi jogokat nem lehet senkitől elvenni, nem lehet róluk lemondani, e jogokat nem lehet másvalakire átruházni. Az emberi jogok együttessége oszthatatlan. Egyetlen emberi jog megsértése kihat a többi emberi jog élvezetére. A sokféle emberi jog szoros kölcsönkapcsolatban áll egymással, a jogok összetartoznak, és az emberi méltóság megvédelmezése szempontjából mind egyformán lényeges.

Emberi jogok pártoló képvisellete [Human rights advocacy] célirányos cselekvések sorozata és mobilizáció, alapja a problémát tüzetesen feltáró kutatás és dokumentálás, célja a társadalmi intézmények működését befolyásoló viselkedésmódok, kulturális beállítódások, viszonyulásmódok és a kormányzati közpolitikák megváltoztatása. Az emberi jogok pártoló képvisellete felismeri problémát, és társadalmi változások előidézésének szándékával felhívja rá a politikai nyilvánosság figyelmét. Az emberi jogok képvisellete közcélú cselekedet.

Fenntartás [Reservation] olyan kikötés, amelyet a szerződést ratifikáló állam nevez meg azzal a céllal, hogy jelezze, a szerződés egyes megnevezett előírásait nem tartja magára nézve kötelezőnek (nem vállalja).

Hálózatépítés [Networking] tevékenysége felöleli a nem-kormányzati szervek, az alulról szerveződő mozgalmak, a politikai szimpatizánsok, a vezetők, a szakértők, a tudósok szövetségének megszervezését, erősíti az Ön által támogatott mozgalmat és segíti az Ön munkáját.

Hátrányos megkülönböztetés [Discriminatio] azt jelenti, hogy egy személyt vagy csoportot valamely másikkhoz képest különállóként, felsőbbrendűként vagy alsóbbrendűként kezelnek olyan önkényesen megválasztott tényezők alapján, mint a faj, a bőrszín, a nemi hovatartozás, a nyelv, a vallás, a politikai vélemény, illetve a nemzetiségi vagy a társadalmi származás.

Hazai jogorvoslati lehetőségek kimerítése [Exhaustion of domestic remedies] voltaképpen előírt követelmény, miszerint igénybe kell venni, és ki kell használni az adott országban rendelkezésre álló összes lehetőséget az emberi jogi sérelemmel szembeni védelem keresésére, és hogy megtörténjen a visszaélést elítélő igazságszolgáltatás. A jogérvényesítést szolgáló nemzetközi mechanizmus elindítása a legutolsó menedék, csak akkor vehető igénybe, ha az állam eszközeivel sikertelennek bizonyult elérni a jogsérelem kiküszöbölését, vagy azt, hogy igazságot szolgáltatassanak. Országon belüli jogorvoslatnak sokféle lehetősége van, ilyen például a panasz bejelentése a helyi rendőrségen, vagy a bírósági per megindítása.

Integráció [Integration] politikájának célja a kisebbséghez tartozók „teljes jogú tagként való felzárkóztatása a társadalomhoz”, eközben tiszteletben tartják az egyén jogait, beleértve a kulturális jogokat.

Kiegészítő jegyzőkönyv [Protocol] korábban kötött nemzetközi szerződést módosító nemzetközi szerződés (a kiegészítés tartalmazhat további eljárási szabályokat, vagy újabb tartalmi előírásokat).

Kirekesztés [Exclusion] politikája vagy gyakorlata arra törekszik, hogy a kisebbségeket kirekessze vagy elkülönítse (szegregálja) a gazdasági, politikai, társadalmi-kulturális élet egyes területein, valamint a földrajzi értelemben vett fizikai térben. Az általában xenofóbiás előfeltételezéseken alapuló kirekesztő politika és gyakorlat arra törekszik, hogy a többséget alkotó csoportot „megvédelmezze” az ártalmasnak tekintett „másféle” csoporttól. Európa számos országa olyan módon folytat kirekesztő politikát a romákkal szemben, hogy a roma gyermekeket az értelmi fogyatékkal élők iskoláiba, vagy valamilyen más, az átlagosnál alacsonyabb szintű oktatást nyújtó intézményekbe irányítja, miáltal elkülönített (szegregált) oktatásban-nevelésben részesíti őket.

Kisebbségi jogok [Minority rights] politikája a kisebbségnek mint csoportnak garantál meghatározott védelmet. Ez azt jelenti, hogy a kisebbségi csoport tagjai jogosultak élvezni az egyéneket megillető egyetemlegesen garantált emberi jogokkal együtt azt a sajátos védelmet, ami abból a sajátos helyzetből fakadóan élvezhetnek egyénileg és kollektíven a csoport tagjai, hogy kisebbségi csoportot alkotnak. Ezek a „különleges jogok” nem valamiféle előjogok (privilegiumok), hanem olyan rendelkezések, amelyek lehetővé teszik a kisebbségek számára önazonosságuk, jellegzetességeik és hagyományaik megőrzését.

Koalíció [Coalition] vagy szövetség többféle egymástól különböző egyén és csoport egységtörekvése avégett, hogy együttesen lépjenek föl a közös cél(ok) érdekében. A koalíciónak célja lehet egyéni, csoport, intézményi, közösségi vagy közpolitikai törekvések valóra váltása.

Konzultatív illetékesség [Consultative status] azt jelenti, hogy egy külső szervezetet kormányközi vagy nem-kormányzati szervezetek felkérnek arra, hogy szakmai hozzáértésen alapuló tájékoztatást, útmutatást, segítséget szolgáltatasson számukra. Az ilyen illetékesség elnevezése „konzultatív illetékesség”.

Közigazgatási eljárás [Administrative proceedings] döntő többségében kérelemre (bejelentés, panasz, nyilatkozat) megindított eljárás annak érdekében, hogy valamely állami szervezet/testület, például önkormányzat, hivatal, vagy állami társaság teljesítse jogszabályban előírt kötelezettségét. A közigazgatási eljárás olyan jogvédelem, amelyhez általában nem szükséges bíróság igénybevétele, és többnyire arra szolgál, hogy elérje az állami kötelezettség teljesítését olyan ügyben, amelyhez a formális bírósági tárgyalás igénybevétele a maga eljárási garanciáival eltúlzott volna.

Közvetett diszkrimináció [Indirect discrimination] akkor fordul elő, „ha egy látszólag semleges szabályozás, feltétel vagy gyakorlat egy bizonyos faji vagy etnikai származású személyeket más személyekkel összehasonlítva sajátosan hátrányos helyzetbe hoz, hacsak egy jogszerű cél és az ennek a célnak az eléréséhez megfelelő és szükséges eszközök nem igazolják objektív módon az adott rendelkezést, feltételt vagy gyakorlatot”. Példának fölhozható az a szupermarket, ahová a tarka hosszú szoknyát viselő nőket nem engedik be, vagy az a kormányhivatal, ahová fedett fejjel tilos belépni. Ezek a rendszabályok, jóllehet etnikai irányultságukat tekintve papíron semlegesnek látszanak, valójában viszont aránytalan mértékű hátrányt jelentenek azon kisebbségi csoportokhoz tartozó személyek számára, akik általában hosszú tarka szoknyát hordanak, vagy mindig fejkendőt viselnek.

Közvetlen cselekvés [Direct action] az emberi jogi ügyekben felöleli az egyének és csoportok sokféle kollektív és nyilvános cselekvését, amellyel föllépnek az emberi jogi visszaélésekkel szemben, és megmutatkozik benne a társadalmi változás és az emberi jogok tiszteletben tartásának igénye.

Közvetlen diszkrimináció [Direct discrimination] akkor fordul elő, ha egy személy kedvezőtlenebb bánásmódban részesül, mint amilyenben hasonló helyzetben egy másik ember részesül, részesült vagy részesülne, és ennek alapja a faji vagy etnikai származás. Példaként fölhozható az a munkaközvetítő hivatal, ahol bevett gyakorlat, hogy nem fogadják el a munkát kereső romák jelentkezését, vagy az a lakásügyi osztály, ahol szándékosan és eltervezett módon csak átlagosnál alacsonyabb komfortfokozatú lakásokat utalnak ki romáknak.

Különleges jelentéskészítő [Special rapporteurs] az emberi jogok meghatározott területén eljáró független szakértő, aki ténymegállapításairól évente jelentést készít az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának (Commission of Human Rights).

Lobbizás [Lobbying] az aktivisták szisztematikus tevékenysége, amelyet támogatás eléréséért folytatnak. A lobbizás a törvényhozásra kíván hatást gyakorolni azáltal, hogy alakítja a törvényhozók, és a törvényalkotási munkában közvetlenül résztvevő szakértők és a kormánytisztviselők véleményét.

Mulasztással elkövetett cselekmény [Acts of omission] az a meghiúsult vagy elmulasztott cselekedet, beavatkozás és/vagy törvényalkotás, amely valakinek vagy valakiknek emberi jogi sérelmet okoz. Például valamely közösség számára nem biztosítják az olyan alapvető infrastrukturális közszolgáltatásokat, mint az ivóvíz, villanyáram, csatornázás.

Munkacsoport [Working groups] az ENSZ által befogadott emberi jogi ügyekben eljáró bizottság, feladata a különleges ügyek kivizsgálása. Emberi jogok megsértésének felmerült vádjával kapcsolatban írásban megkeresi az érintett állam kormányát, és választ kér tőle.

Negatív jogok [Negative rights] teljesüléséhez – az emberi jogok elméletének egyik irányzata szerint – nem szükséges, hogy a kormányzat valamit tevőlegesen megtegyen. A negatív jogok tulajdonképpen úgy teljesülnek, hogy a kormányzat visszafogja magát attól, hogy beavatkozzon a dolgok menetébe. Negatív jog például az élethez való jog, a kínvallatás tilalma (kínvallatástól való szabadság joga) és a véleményszabadság. A személy csak addig élvezheti szabadon ezeket a jogokat, amíg valaki (vagy valamely erőhatalom) meg nem sérti őket.

Nyilatkozat [Declaration] olyan dokumentum, amely kinyilvánítja az egyetértésen nyugvó normákat és sztenderdeket, de ezek jogi értelemben véve nem kötelező erejűek. A nyilatkozat államok által meghirdetett fontos politikai és erkölcsi elkötelezettség.

Nyilvános tüntetés [Public demonstrations] olyan összejövétel vagy nyilvánosság előtt végrehajtott cselekedet, amelynek célja közös álláspont ismertetése a nyilvánosság útján, vagy másféle üzenet kifejezésre juttatása. Tüntetés üzenete például kifejezheti a változás és a társadalmi igazságosság iránti igényt, vagy valamely eseményről való megemlékezést. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya garantálja a véleménynyilvánítás szabadságát (19. cikkely) és a békés gyülekezés jogát (21. cikkely). Az Emberi Jogok Európai Egyezménye hasonló garanciákat tartalmaz (10. és 11. cikkely).

Peres eljárás [Litigation] egy jogvitát vagy jogi keresetet előrevivő tevékenység vagy folyamat. A peres eljárás rendszerint bíróság előtt zajlik törvényileg megszabott eljárás keretében avégett, hogy megállapítást nyerjenek a törvényileg előírt jogok, és kikényszerítsék e jogok teljesítését.

Polgári engedetlenség [Civil disobedience] akciója valamely politika vagy jogszabály megváltoztatását kívánja elérni azzal, hogy a benne résztvevők megtagadják az általa előírt rendelkezés(ek) betartását. Polgári engedetlenség mindig szándékosan választott nyilvános és békés útja az igazágtalannak tekintett törvény előírásainak való engedelmesség megtagadásának. Polgári engedetlenséget egyénileg, csoportosan vagy tömegesen egyaránt lehet gyakorolni, a résztvevők törvényszegése erőszakmentes, hogy ezzel is nyomatékot adjanak követeléseiknek.

Polgári jogi eljárás [Civil proceedings] olyan kötelezettségeken alapuló eljárás, amelynek lefolytatása az ország polgári törvénykönyvében és a hozzá tartozó rendelkezésekben rögzített előírásoknak megfelelően történik. Polgári jogi eljárás útján elrendelheti a bíróság, hogy aki felelős a kár okozásáért, az fizessen kárpótlást a sérelmet szenvedett személynek, és/vagy előírhat másféle jóvátételt is.

Pozitív jogok [Positive rights] teljesüléséhez – az emberi jogok elméletének egyik irányzata szerint – az szükséges, hogy valaki tevőlegesen megtegyen valamit annak érdekében, hogy a pozitív jog érvényesíthető legyen. Bizonyos jogokat nem lehetséges érvényesíteni másvalaki közreműködése nélkül – rendszerint a kormányzat felelőssége az effajta közreműködés. A kormányzat kötelessége, hogy pozitív (a körülményeket számításba vevő) intézkedéseket hozzon annak érdekében, hogy az emberi jogok megléte miatt reá háruló kötelezettségeit teljesítse. Pozitív jog például a jog az oktatáshoz illetve a jog az egészségügyi ellátáshoz. Kormányzati beavatkozás és megfelelő intézmények (oktatási rendszer, egészségügyi ellátórendszer) hiányában, ezek a jogok nem érvényesíthetők.

Rasszizmus [Racism] megnyilvánulása a faji diszkrimináció – főképp a közvetlen diszkrimináció –, amely bizonyos embercsoportok iránti előítéletekből és sztereotípiákból sarjad, vagy olyan hiedelmen alapul, miszerint az emberek tulajdonságait és képességeit alapvetően az határozza meg, hogy melyik fajhoz tartoznak. E hiedelemnek neve a rasszizmus, és állítása szerint genetikai (örökletes) vagy kulturálisan szerzett különbözőségek következtében az egyes fajokra sajátosan jellemző tulajdonságok alakulnak ki, és így egymáshoz képest felsőbbrendű és alsóbbrendű fajok léteznek.

Stratégiai perlés [Strategic litigation] társadalmi változás előmozdításának céljával megindított, jogi keretek között zajló cselekedet. A társadalom valóságos életviszonyait kívánja megváltoztatni törvényszéki eljárás segítségével. A stratégiai perlés a szisztematikusan előforduló igazságtalanságok folszámolásáért folyó küzdelem egyik eszköze.

Szerződés által létrehozott szerv [Treaty bodies] független szakértőkből álló bizottság, amely ellenőrzi a szerződésbe foglalt emberi jogi előírások megvalósítását. A bizottság tagjait a szerződést ratifikáló országok jelölik és választják meg.

Tájékozottságon alapuló beleegyezés [Informed consent] azt jelenti, hogy bizonyosságot kell szerezni arról, hogy a személy, aki beleegyezését adja valamihez, például hogy ügyében hivatalos szervhez panaszt terjesszenek be, teljes egészében tájékozott a javasolt lépésekkel járó lehetséges előnyökről és negatív következményekről. Nem megengedett az előre látható kockázat eltitkolása. A személy szabad akaratán múlik, hogy megadja-e a beleegyezést.

„**Tesztelés**” faji megkülönböztetés bizonyítására [„Testing” to prove racial discrimination] arra szolgál, hogy bizonyítékot nyújtson, amikor az állítás szerint hátrányos megkülönböztetés történt. A tesztelést főképp civil jogvédő szervezetek alkalmazzák törvénybe ütköző diszkriminatív cselekmények leleplezésére. Olyan esetekben használatos, ha a jog védelmét élvező csoporthoz tartozó személy arra hivatkozik, hogy hátrányosan megkülönböztető bánásmódban részesült nemzeti vagy etnikai származása, vallása, nemi hovatartozása, bőrének színe, vagy más olyan jellemzője miatt, amelyre a törvény kiterjesztette a diszkrimináció tilalmát.

Tevőlegesen elkövetett cselekmény [Acts of commission] állami vagy nem-kormányzati szereplő által szándékoltan véghezvitt cselekedet, amely valakinek vagy valakiknek sérelmet okoz. Például: embereket a cél elérésének szándékával, erővel kilakoltatnak otthonaikból.

Vándorlók [Travellers] elsősorban Nagy Britanniában és Írországban élő, vándorló életformát folytató embercsoport, akiket ugyanolyan diszkriminációs bánásmód ér, mint szerte Európában a romákat, ezért a nemzetközi jogi keretek gyakran a romákhoz sorolják őket.

Vezetői összefoglaló [Executive summary] tömör áttekintés a kutatás menetéről, az elvégzett munkáról, de legfőképpen a kutatás fő megállapításairól. Hogy a jelentéshez készül-e vezetői összefoglaló, az olykor a szerző döntésén múlik.

Vizsgálat [Investigation] tartalmazza az eseményekről (pl. választások, bírósági tárgyalások) és incidensekről (pl. rendőri erőszak egyénileg előforduló esetei) szóló információk összegyűjtését, és olyan helyszínek meglátogatását, ahol emberi jogi sérelmek előfordulhatnak (pl. menekült táborok vagy javító intézetek), és/vagy információ beszerzését a kormányhivataloktól, valamint a tények ellenőrzését a kormányhivataloktól származó információkkal való összevetés útján.

Xenofóbia [Xenophobia] félelem az idegenektől vagy a külföldiektől, ami gyakran úgy nyilvánul meg, hogy ellenséges érzülettel, erőszakkal vagy elutasítással találja magát szemben az az embercsoport, amelyekre a félelem irányul.